

NOTES ON THE PRINCIPAL TOWNS AND ISLANDS
IN THE WORLD.

FOR GUJARATI SCHOOLS

BY

PHEROZE SORABJI,

*Acting Lady Superintendent of the Ahmedabad
Female Training College.*

2045

AHMEDABAD :

Printed and published at the Ahmedabad United Printers
and General Agency Company "Limited" by
Ranchorlal Gungaram at Mama's Haveli.

A. D. 1883.

Price 12 annas.

(All rights reserved)

દુનીઆના બેટો અને જાણવા

લાયક શહેરોની નોંધ

વર્ણન સાથે.

ગુજરાતી નિશાબોના ઉપયોગ સારુ

રચનાર

પી. સોરાખજી.

આકર્ષીંગ લેડી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ.

અમદાવાદ ફીમિલ ટ્રેનીંગ કોલેજ

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે અમદાવાદ યુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ

અને જી. એ. કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

ઈ. સન ૧૯૮૩.

કીંમત બાર આના.

~~2024~~

This little work is respectfully inscribed to

Mrs. C. F. Sheppard

in token of the kind interest taken by her

IN NATIVE GIRL'S SCHOOLS

In the Province of Gujarat.

મીસીસ જી.એફ. શેપર્ડ, ઉત્તરવિભાગના કમીશનરનાં

પત્ની, જે ગુજરાતપ્રાંતની દેશી કન્યાશાળા

ઉપર ઘણો પ્યાર ને મમતા રાખે છે

તેના માનની ખાતર આ

લઘુ પુસ્તક માનપૂર્વક

અર્પણ કરવામાં

આવ્યું છે.

ગ્રંથ કર્ત્રી.

PREFACE.

IN compiling the following Notes, it has been my desire and endeavour, to make them such that Teachers in Gujarati Schools should have in concise form, something interesting and instructive whether historical or otherwise remarkable, regarding the towns and islands in the world. During my experience of nearly five years as First Assistant to the Lady Superintendent in the Female Training College Ahmedabad, while teaching Geography, or hearing it taught, in one or other of the Vernacular Schools connected with the College, it has often occurred to me, that instead of letting the class write down in their notebooks, anything noteworthy of a town not mentioned in the Geographies, time would be saved, and the Teacher's work facilitated if a kind of compendium were made of remarkable facts connected with the lesson ; also, that instead of searching through a note-book (kept very often in common for all class-subjects)

and gleaning out of it what had been written from time to time on this particular subject, it would be far more convenient for pupils and Teachers, to have all these Notes together in Book form. Such a book, I have hoped, would prove a useful adjunct to the Gujarati Teachers' library, and supplement to some little extent the ordinary Geography. Teachers in Gujarati schools being for the most part unacquainted with English, text-books in that language are inaccessible to them.

The Gujarati geographies in use contain very valuable instruction, but as they treat on the Physical and Political features of the entire Globe, it is not to be expected, that they would notice every town in every country, or give detailed accounts of each or all of them : thus a Teacher being incapable of supplying from his or her own stock of information those pleasing facts which help to register the name of a place in a child's mind, the lesson becomes a

mere tax on the memory, and being retainable only for a short time, is of little intellectual value. On the other hand in learning the name of an Island or Town, e. g. Malta, London, Bombay, the child listens to a description or story connected with each, the names of these places are carried into its mind by the interest of the lesson, and it learns to associate their geographical positions with what has been said about them. Cairo with the pyramids, Mocha with coffee, Moscow with the burning of it by its own inhabitants, and so on.

By this means two necessary aims, in teaching Geography are attained.

First. The Teacher describes largely.

Second. The pupils learn the locality of a place, and the value of subordinating the knowledge of its position to the knowledge of the things localized.

In conclusion I would mention that I have chiefly consulted Richardson's Geography, and have deduced some information from Cornwell's Geography,

and Sullivan's Geography generalized.

In the case of Provinces, where no very important towns are given, or where, that the pupil might better understand the position and chief features of a Province, it seemed to be necessary to me to do so, I have given a short explanatory paragraph, touching on only what was most useful. Countries and chief towns are given in tabular form.

પ્રસ્તાવના.

આખી પૃથ્વીનાં નગર અને દ્વીપો સંગ્રહી ઐતિહાસિક અથવા કોઈ પણ રીતે પ્રખ્યાત, કેટલોક રસિક, તેમજ જ્ઞાન-વર્ધક હેવાલ ગૂજરાતી નિશાળોના શિક્ષકોને મળે એવાં આ લઘુપુસ્તક રચવામાં મારી ઈચ્છા તથા યત્ન છે. અમદાવાદની ફીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટની પ્રથમ સાહાય્ય કર્તરિફ મારા પાંચ વર્ષના અનુભવ પ્રમાણે જ્યારે હું ભૂગોળવિદ્યા શીખવતી અને તે વિદ્યાવ્યવસ્થાને લગતી બીજી ગૂજરાતી નિશાળોમાં શીખવાતી સાંભળતી ત્યારે મારા મનમાં ઘણીવાર એમ આવતું હતું કે જો પાઠને લગતી પ્રખ્યાત બાબતોના સંગ્રહની એક જુદીજ એપડી હોય તો ભૂગોળના પુસ્તકમાં નહિ આપેલાં દરકોઈ શહેરનો હેવાલ વર્ગમાં બહુનારાંની નોટમાં લખાવવામાં રોકાતો વખત બચે અને શિક્ષકનો શ્રમ પણ ઘટાડી શકાય; વળી વર્ગમાં શીખવાતા સર્વ વિષયોને માટે રાખેલી સામાન્ય એક એપડીમાંથીજ અમુક વિષય વિષે સમયે સમયે લખેલું શ્રાવણે વીણી કાઢવા કરતાં તે સર્વ બાબતની એક પૃથક એપડી હોય તો બહુનારને તેમજ બહુવિધારને વધારે સુગમ પડે. મને એવી આશા છે કે આવા પ્રકારનું પુસ્તક ગૂજરાતી શિક્ષકોના પુસ્તકના સમુહમાં એક ઉપયોગી લઘુપુસ્તકનો વધારો કરશે, અને તેમના સાધારણ ભૂગોળજ્ઞાનને થોડી ઘણી પૂર્ણતા આપશે. ગૂજરાતી શાળાઓમાં શિક્ષકોમાંના ઘણા ખરા ઇંગ્રેજી ભાષા ને બહેલા હોવાથી તે ભાષામાં લખાયેલાં ભૂગોળનાં પુસ્તકોમાં તેઓ પ્રવેશ કરી શકતા નથી. હાલમાં ચાલતાં ગૂજરાતી ભૂગોળનાં પુસ્તકમાં ઘણી કીમતી કેળવણી સમાયલી છે; પણ તેમાં આખી પૃથ્વીને લગતું ભૂસ્તર વિદ્યા તથા રાજકીય પ્રકરણને લગતું લખાણ હોવાથી દરેક દેશના દરેક શહેરને લગતો સંપૂર્ણ હેવાલ મળે તેમ ધારી શકાય નહિ. આ પ્રમાણે શિક્ષક પોતાના થોડા જ્ઞાનને લીધે જે

જે રસિક બાબતો બાળકના મનમાં કોઈ પણ ભૂગોળની જગો ખરોખર ડસાવવાને સહાય્યભૂત થઈ પડે છે તે તે બાબતો પૂરી ન પાડી શકવાથી, તે બાળકને તે જગો યાદ રાખવાનું કામ તેની સ્મરણશક્તિ ઉપર બોજ નેવું થઈ પડે છે અને તેમ છતાં પણ માત્ર થોડા કાળ પછી વિસ્મૃત થઈ જાય છે તથા એ બુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવામાં લાભ થતો નથી. બીજી રીતે જોતાં માલ્ટા, લન્ડન અને મુંબાઈ ઇત્યાદિ ખેટ અથવા શહેરોનાં નામ શીખતાં જો તે જગોને લગતું વર્ણન અથવા વાત બાળકના સાંભળવામાં આવે છે તો પાઠમાં રસ પડવાથી તે નામો તેના હૃદય ઉપર છપાઈ જાય છે, અને ભૂગોળનાં સ્થળોનો અને તેને લગતો ઐતિહાસિક વર્ણનનો સંબંધ સમજતાં શીખે છે. જેમકે કૈષ્કો પિરામિડને માટે, મોખા બુંદદાણાને માટે, અને મોસ્કો ત્યાંના જ રહેવાસીઓ વડે બાળી નાખવામાં આવ્યું તેને માટે પ્રખ્યાત છે વિગેરે.

આ સાધનથી ભૂગોળવિદ્યા શીખવવાના ને અગત્યના હેતુ પાર પડે છે:—

૧ શિક્ષક સવિસ્તર હેવાલ આપી શકે છે.

૨ બહુનાર હરકોઈ સ્થળને લગતી માહિતી મેળવે છે અને તે સ્થળના સ્થાનને તથા તે સ્થળને લગતી બાબતોને પરસ્પર સંબંધ વડે સમજવાથી થતો લાભ સમજી શકે છે.

છેવટે હું એ કહું છું કે આ ચોપડી રચવામાં મેં રિચર્ડ સન્સ મોડર્ન જ્યોગ્રાફીનો આધાર લીધો છે તથા કોર્નવાલ્સ જ્યોગ્રાફી અને સુલીવાન્સ જ્યોગ્રાફીમાંથી પણ કેટલીક બાબતો લીધી છે. જે પ્રાંતમાં કોઈ ઉપયોગી શહેરો આપેલાં નથી તથા જે પ્રાંતોનાં સ્થળ અને હદ બહુનાર પોતાની મેળે જ ખરોખર સમજી શકે છે એવા પ્રાંતો વિષેનો અભ્યુપયોગી બાબતોને જ લગતો ટૂંકો સમજીતીનો ફકરો આપવાની જરૂર જણાયાથી મેં તેમ કર્યું છે. પરંતુ અને તેનાં મુખ્ય શહેરો કોષ્ટકના આકારમાં લખેલાં છે.

દુનિયાનાં મુખ્ય શહેર તથા બેટનું વર્ણન.

एशिआ खंड.

શહેરોનું વર્ણન અથવા હકીકત.

बलूचिस्तान*.

ખિલાત. મુખ્ય શહેર છે. ખાલનઘાટની નૈવરત્ન કોણમાં
ઊંચા ડુંગર ઉપર છે. આ શહેર કોટથી મજબૂત કરેલું છે.
ખલુચી લોક અંગ્રેજોની સામા થયા હતા માટે તેમનું શહેર
ઈ.સ. ૧૮૩૬ માં જીતી લીધું. એ વેપારનું મથક છે અને
એમાં હથિઆર બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

ખામપુર. એ ઇરાનના તાખામાં એક નાનો ગઢ છે. સ-
મુદ્રની સંપાદીથી ૧૭૦૦ ફૂટ તે ઊંચો છે. તોપણ હવા ગ-
રમ અને રોગી છે.

છાહપર. એ એજ નામના અખાત ઉપર નાનું બંદર
છે. ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં જ્યારે ઇરાનના શાહે જીતી લીધું
ત્યારથી એનો વેપાર ઘટતો ગયો છે.

ગ્વાદર. છાહપરની પૂર્વે મકરાન પ્રાંતમાં નાનું બંદર છે.

દાદર તથા ક્વેતા. ખાલન ઘાટની ઉત્તર અને દક્ષિણ
છેડે એ નાનાં શહેર છે. ઈ. સ. ૧૮૮૧માં અંગ્રેજોએ ક્વે-
તા શહેર વશ કર્યું. ખાલન ઘાટ ૬૦ મૈલ લાંબો છે.

---

*ખલુચી જાતના લોકની સંખ્યા વધારે હોવાથી અને દેશમાં
ચારેતરફ ફેલાઈ ગયાથી નાદીરશાહે તે પ્રાંતનું ખલુચિસ્તાન
નામ પાડ્યું એમ કહેવાય છે.

અફઘાનિસ્તાન.

કાબૂલ. એ મુખ્ય શહેર, કાબૂલ અને લોગર નદીના સંગમ ઉપર છે. તે પેશાવરથી ૧૯૦ મૈલ પશ્ચિમ તરફ છે. એનો ઘેરાવો ત્રણ મૈલનો છે. બજાર મોટું તથા દેશ અને પરદેશ સાથે વેપારનું મથક છે. બાલાહિસાર નામનો કિલ્લો શહેરની અંદર છે. થડમાં બાબર બાદશાહની કબર છે.

હેરાત એ વાયવ્ય કોણમાં છે. કાશ્મીર તથા કાશ્મિરનું સમુદ્રના વેપાર વાસ્તે અનુકુળ વસેલું છે. તેની આસપાસની જમીન અતિ રસાળ અને દેખાવ ઘણો જ સુંદર છે. શહેરને ફરતો કોટ છે. બહાર નીકળવાને પાંચ મોટા દરવાજા છે. હિંદુસ્તાન, તાત્તરી, અફઘાનિસ્તાન અને ઇરાનના વેપારનાં મોદીખાનાં એમાં છે. ત્યાં રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે અને તરવારનાં પાનાં પણ એમાં બને છે.

જલાલાબાદ પેશાવરથી ૯૧ મૈલ પશ્ચિમમાં અને કાબૂલ નદીની દક્ષિણે એક સારી રીતે બેઠેલો અને રસાળ ખીણમાં વસેલું છે. એ એશિયા ખંડમાં સર્વથી મેલું અને અસ્વચ્છ શહેર કહેવાય છે. ઇ.સ. ૧૮૪૨માં જનરલ પોલકે કોટ ભાગી નાખ્યો ત્યારપછી કોઈ યુરોપિઅન ત્યાં જઈ રહ્યો નથી. ખેંચર ઘાટને રસ્તે થઈ જલાલાબાદ જવાય છે. ખેંચરઘાટ ૩૦ મૈલ લાંબો છે.

કંદહાર. એ કોટથી મજબૂત કરેલું મોટું શહેર છે. આરગંડઆબ નદીને કાંઠે એક નાના સપાટ મેદાનમાં વસેલું છે. વેપાર સારો ચાલે છે. ત્યાંના મેવામાં મુખ્યત્વે અનાર, કલિંગર, જરદાળુ, દ્રાખ, અને અંજીર વખણાય છે. એમાં રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

ગિજની. એ જૂની રાજધાનીનું શહેર છે. તેને ફરતો કોટ છે. મહમદગિજનીની કબર અહીં છે. તેણે જીતેલા સોમ-

નાથ પાટણના દેરાના ખે સોનાના દરવાજા ૮૦૦૦૦૦ સુધી
આ શહેરમાં રાખ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૮૪૨ માં લાર્ડ એલ-
નખરોએ એ દરવાજા સોમનાથ પાછા મોકલ્યા.
અફઘાનિસ્તાનનાં ખીજાં શહેર અગત્તનાં તથા વખાણવા
લાયક નથી.

ઇરાન.

તેહરાન. એ રાજધાનીનું શહેર છે. એલ્બર્ઝ પર્વતથી
બાર મૈલ દક્ષિણમાં છે. તેનો ઘેરાવો ચાર મૈલ છે. ઈમા-
રતોમાં મુખ્ય શાહનો મહેલ તથા દરબારના અમીરોનાં ઘ-
ર છે. ઉનાળામાં ગરમી તથા રોગી હવાને લીધે પૈસાદારલો-
કો પાસેના ડુંગરપર હવા ખાવા જતા રહે છે.

ઈસ્ફહાન. ઈ.સ. ૧૭૯૮ સુધી ઈરાનની રાજધાની હતી.
એ શહેર જૈનદરદ નદીને ડાબે કાંઠે ખોરાસન પ્રાંતમાં છે.
અસલના વખતમાં એશિઆખંડનાં પ્રસિદ્ધ પામેલાં શહેરો-
માં આ શહેર ગણાતું હતું. અને અતિ જાણે દરજ્જે ચઢ્યું
ત્યારે એની આસપાસ ૨૪ મૈલનો કોટ હતો, ૧૫૦ મસ્જિદ,
ઘણાં હમામખાનાં અને મોટાં મોટાં ચૌરાં હતાં. ઘણીખરી
શરીઓ કમાનદાર હતી. હાલ જે કે શહેર ક્ષય પામ્યું છે તો
પણ કેટલાંક અગત્તનાં કારખાનાં જેવાં કે સોના રૂપાનાં કા-
મ, હથિયાર, તરવારનાં પાનાં, માટીનાં વાસણ, કાચ અને
વણેલો માલ બને છે. હિંદુસ્તાન, તુર્કસ્તાન, અને અફઘા-
નિસ્તાન વચ્ચેના વેપારનું એ મુખ્ય મથક છે.

શિરાજ. ફરીસ્તાનના ડુંગરમાં આવેલું સાઈ ખાંધિલું
શહેર છે. હાજી અને સાદી એ પ્રખ્યાત કવિઓનો જન્મ
અહીં થયો હતો. એ શહેરનો ઘેરાવો ત્રણ મૈલ છે. ઈરાનમાં
સૌથી સાઈ બજાર શિરાજનું છે. દારૂ અને ગુલાબનું અ-
તર વખાણાય છે. ઈસ્ફહાન પહેલાં શિરાજમાં રાજધાની

હતી. એ ચૌદમા સૈકામાં શિરોબિંદુએ ચઢ્યું હતું.

૫૦૬. ખોરાસાન પ્રાંતની દક્ષિણે કોટથી મજબૂત કરેલું એ શહેર છે. રેશમી, સૂતરાઉ અને ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં એમાં છે. હથિઆર અને માટીનાં વાસણ પણ બને છે.

૫૦૭. એ ધરિાનમાં સૌથી મોટું શહેર છે. એ અધું પડી ગયેલું છે તોપણ હિંદુસ્તાન, રશિઆ, તુર્કસ્તાન અને ધરિાન વચ્ચેના વેપારનું મથક છે.

૫૦૮. એ પર્વત વચ્ચેના મેદાનમાં આવેલું માટીની બીંતથી ઘેરેલું શહેર છે. એ ધરિાનનાં પવિત્ર શહેરમાં ગણાય છે. મુખ્ય ઇમારત “મોટા મસ્જિદ” છે. એમાં ઇમામ રાજની કબર છે. તે જોવાને હજારો જત્રાવાસીઓ દરવર્ષે ત્યાં જાય છે. વેપાર પણ મોટો ચાલે છે. રેશમી, મખમલ અને સાટિનનાં લૂગડાં, કિસ્ત (ચોકડીઆં), સૂતરાઉ કાપડ અને ખરા લોઢાનાં તથા તરવારનાં કારખાનાં એમાં છે.

હુઆદાન. પ્રાચીન કાળમાં એનું નામ “એકબટાના” હતું. એ શહેરમાં તૈયાર કરેલાં ચામડાં, ઉનની શેત્રંજ અને ઝાગીરની બનાવટ વખાણાય છે.

ખુશીર. }
બંદરઆબાસ } ધરિાની અખાતના કાંઠા ઉપર બંદર છે.
કે ગોમખૂન. }

અસ્તરાબાદ. જાલી અને ખારકૂશોરા કાસ્પિઅન સમુદ્રને કાંઠે બંદર છે. એ રશિઆની સાથે વેપાર ચલાવે છે.

અરબસ્તાન.

૫૦૯. એ હિંદુજન પ્રાંતમાં સૌથી મોટું શહેર છે. મુસલમાનોમાં મક્કા અતિ પવિત્ર ગણાય છે. મહમદ પેગમ્બરનો જન્મ અહીં થયો હતો. બીજી જાતના લોકોને શહેરમાં

પેસવા દેતા નથી. દરવર્ષે યાત્રાળુ લોક જાય છે તારિજ થોડો વેપાર ચાલે છે.

મદીના. મક્કેથી આશરે ૨૦૦ મૈલ ઉત્તર તરફ એ શહેર છે. એ જૂની રાજધાનીનું શહેર હતું. અહીં પેગમ્બરની કબર હોવાથી એ વખાણાય છે.

મોખા. એ યમન પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. જુનદાણાને માટે એ નામાંકિત છે. એ લાલ સમુદ્રને કાંઠે કોટથી મજબૂત ક-રેલું જાણવા લાયક બંદર છે.

એડન. હૈદ્રમૌત પ્રાંતના દક્ષિણ કાંઠા પર અંગ્રેજના તાબામાં અગત્યનું સંસ્થાન છે. ઇ.સ. ૧૮૩૬માં એ પ્રાંતના ઇમામ પાસેથી વેચાતું લીધું. યુરોપ-અડના જળમાર્ગે જવાના રસ્તા ઉપર આવ્યાથી આદન કર્મો વહાણોને બહુ અનુકૂળ થાય છે. મુખ્યનિકાશ-જુનદાણા, ગુંદર, હાથીદાંત, મોતી, મૃગપક્ષીનાં પીછાં, અને રંગ.

આયાતમાત્ર-કોયલા, રેશમી અને સુતરાગ્રી કાપડ અને ધાન્ય. અંગ્રેજ ફોજની એક ટુકડી ત્યાં રહે છે. આરબ લોક, યાહુદી અને સુમાલીની અહીં વસ્તી છે. મુંબાઈના ગવર્નરની તરફથી ઠરાવેલો પોલીટીકલ એજન્ટ સંસ્થાનની દેખરેખ રાખે છે.

મસ્કત. એ ઓમાન પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે આ પ્રાંતનો ઇમામ બહુ બળવાન છે. એના હાથમાં આખો ઓમાન, ઇરાનના દક્ષિણ કિનારાનો થોડો મૂલક અને પૂર્વ આફ્રિકામાં જાંજીબાર દેશ એને આધીન છે. ઇરાની અખાતમાં કિશ્મ અને ઓર્મઝ બેટ પણ એના છે.

રીયાદ. અરબસ્તાનમાં નજદ કરીને ઊંચો અને રસાળ પ્રદેશ છે, તેનું એ મુખ્ય શહેર છે. ત્યાંનો શેખ ઘોડા ઉછેરવામાં નામાંકિત છે.

જેડા. લાલસમુદ્રના કાંઠા પર છે. ત્યાં થઇને મક્કે જવાય છે.

હોદીદા. લાલ સમુદ્ર પર બંદર છે.

અશિઆદ તુર્કેસ્તાન.

સ્મર્ના. સ્મર્ના અખાતને કાંઠે એશિઆમૈનરનું મુખ્ય શહેર અને વેપારનું મથક છે. એનું બજાર મોટું છે. ત્યાં કી-મતી તથા બારે માલ વેચાય છે. પણ શેરી સાંકડી અને મેલી છે. તૂર્ક, ગ્રીક, યાહુદી અને આરમિન્યનની એમાં વસ્તી છે. સ્મર્નાથી એદાન સુધી (અગ્નિકોણમાં) રેલવે બાંધેલો છે. જળમાર્ગે ઇસ્તામ્બૂલ, આયેન્સ, ખેરટ અને આલકજનન્દ્રિઆ સાથે બવહાર રાખે છે ફુનિઆના સઘળા ભાગના એકસા અને વેપારીઓ અહીં ભેગા થાય છે.

દમાસ્કસ(દમુસ્ક) એ સીરિઆ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. અને એ આખી ફુનિઆમાં જૂનામાં જૂનું શહેર છે. તે પારદા નદીને કાંઠે એક રણદ્વીપની વચ્ચે આવ્યું આવેલું છે. પાણી બરપૂર છે, જમીન અતિ રસાળ છે. દમાસ્કસની સુંદરતા અતિમ છે. દમુસ્કને “પાનાકેલીજમથી શણગારેલું મોતી” કહે છે. લીમનાન પર્વતના ઢાલપરથી જુઓ તો એનો દેખાવ બહુજ સારો છે. વળી મિસર અને સીરિઆ વચ્ચેના વેપારનું મથક છે. પૂર્વ ગોળાર્ધનાં બજારોમાં દમુસ્કનું બજાર પ્રસિદ્ધિ પામેલું છે. એમાં રેશમી અને ઊનનાં લગડાં, હથિઆર અને ઘરેણાં બનાવવાનાં કારખાનાં છે. એક જાતનું રેશમી કાપડ તથા ઊંચો જાતનું શણનું કાપડ પ્રથમ અહીંજ બન્યું માટે એમનાં નામજ દમાસ્ક પડ્યાં છે. તૂર્ક, ગ્રીક, યાહુદી અને બીજા લોક ત્યાં આવીને વસ્યા છે.

જેરૂસાલેમ. પ્રાચીન કાળનું શહેર છે. મૂત સરોવરથી ૧૮ મૈલ વાયબમાં છે. દક્ષિણ, પૂર્વ, અને પશ્ચિમે પર્વતથી વીંટાયેલું છે. કોટનો ઘેરાવો આશરે ૨૬ મૈલ છે. તૂર્ક, યાહુદી અને ખ્રિસ્તી જૂદા પરામાં રહે છે. તેને ઈ.સ. પૂ. ૭૦ માં રોમન લોકોએ જીતી લીધું હતું. ઈ.સ. ૬૩૭ માં આરબોએ

લીધું અને ૧૦૯૯માં કુસેદરસે તાબે કર્યું. એમાં દેવળ, મ-
સ્જીદ અને મઠ એ મુખ્ય ધમારતોછે. એ શહેર તૂટી ગયું
છે. અને તેનો દેખાવ દિલગીરી ઉપજાવે તેવાછે.

ખેરટ. સીરિઆનાં મોટાં શહેરમાંનું એ એકછે. ભૂમધ્ય
સમુદ્રના કિનારાપર કોટથી મજબૂત કરેલું બંદરછે. આ પ્રાં-
તમાં ખેરટ સૌથી આબાદ અને ચઢીઆનું શહેરછે. ફ્રેંચ
લોકોએ દમુસ્ક અને એની વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૧૩માં સારો
રસ્તો બાંધ્યો છે. વસ્તી દિવસે દિવસે વધતી જાયછે. સી-
રિઆનો ગવરનર વરસના છ મહિના અહીં અને બીજા છ
મહિના દમાસ્કસમાં રહેછે.

આલેપો. ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને યૂફ્રેટિસ નદીની લગભગ
વચ્ચે વચ્ચે આવેલુંછે. યુરોપ અને એશિઆ વચ્ચેના વે-
પારનું એક મથક છે. અહીંના કાફલા યુરોપનો માલ હિંદુ-
સ્તાન તથા ધરાનમાં લઈ જાયછે. રેશમી અને સૂતરાઉ
કાપડનાં અને કિનખાબનાં કારખાનાં અહીં છે.

અસા. એ આલેપો અને સ્મર્ના સાથે રેશમ, શેત્રંજ અને
શણનાં લૂગડાંનો મોટો વેપાર ચાલાવે છે.

અર્જંશમ. યૂફ્રેટિસના મૂળ પાસે આરમીન્યાનુ મુખ્ય શ-
હેરછે. આસપાસના મૂલકના વેપારનું મથકછે. તેહરાન
અને મફાના કાફલા અહીં મુકામ કરેછે.

અમદાદ. તૈગ્રીસ નદીના બેઉ કાંઠાપર વસેલુંછે. ધણી-
વાર સુધી બધા આસપાસના દેશોના વેપારનું મથક હતું.
હાલ એ વેપાર દમાસ્કસ અને આલેપોમાં ચાલેછે. એમાં
લાલ તથા પીળાં ચામડાંનાં અને રેશમી અને સૂતરાઉ
લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

મોસલ. તૈગ્રીસ નદીને જમણે કાંઠે અને નિનિવેના ખંડેર
સામુંછે. એમાં કારખાનાં ઘણાં છે. અને એ આરમીન્યા
તથા આલેપો વચ્ચે સારો વેપાર કરેછે “મસલિન” નામનું

લૂગડું અહીં પ્રથમ બન્યું, માટે શહેરના નામ ઉપરથી તે કાપડનું નામ પાડ્યું એમ કહેવાય છે.

કાસં. એશિઆઈ તુર્કસ્તાનની ઇશાન સરહદ ઉપર છે, જનરલ પિલ્ચમ્સના હાથ નીચે તુર્કી ઇમ્પર રશિઆઈ ફ્રાન્સે ઘેરો ધાડ્યો હતો. તે પાંચ મહિના લગી પાછો વાળ્યો. પણ ખોરાક ખૂટ્યાથી અંતે તામે થવાની જરૂર પડી.

ત્રેબીઝાન્ડ અને સૈનોપ. કાળા સમુદ્રને કાંઠે બંદર છે. સ્કાલાનોવા આડેલ્યા. ભૂમધ્ય સમુદ્રને કાંઠે બંદર છે. ઇસ્કેદ્રન ભૂમધ્યને કાંઠે આલેપો જવાનું બંદર છે.

લાટાકીઆ. } ભૂમધ્યના કાંઠા ઉપર બંદર છે.
ટિપોલી, એકર. }

ગાફા. જેરસાલેમનું બંદર છે.

માનિસ્સા. પ્રાચીન કાળમાં લોહચુંબકનાં પતરાંને માટે પ્રખ્યાત હતું.

કોનીઆ. અગત્યનું વેપાર સંબંધી શહેર છે.

અંગોરા. આ શહેરના બકરાંના ઝીણા વાળ થાય છે, અને તેના ઊંચા જાતની સાલો બને છે માટે વખાણાયેલું છે.

ટાડમોર કે પાલમૈરા. “અન્તૂરીના ઝાડનું શહેર” સીરિઆમાં એક રણદ્વીપ પર બાંધેલું હાલ ખંડેર થઈ ગયેલું શહેર છે.

બસરા. શાટ-એલ અરબ નદીને કાંઠે છે. તેની પૂર્વ આવેલા મૂલક તથા ભરતખંડ અને તુર્કસ્તાન જોડે બાહ્યો વેપાર ચલાવે છે.

હિહલા. આ શહેર બાબીલનના ખંડેર પર બાંધેલું છે.

સૈપ્રસ બેટ.

નેકાસીઆ કે લ્યૂકાસીઆ. સૈપ્રસનું મુખ્ય શહેર.

લાનારકા. અગ્નિકોણમાં મુખ્ય બંદર છે.

લિમાસોલ. દક્ષિણ કાંઠા પર બંદર.

પેકોસ. હાલ તૂટી પડેલું અને પડતી દશમાં છે. સૈપ્રસ બેઠ પહેલાં એશિઆઈ તુર્કસ્તાનને તાબે હતો પણ સુલતાને ઈ. સ. ૧૮૮૦ માં અંગ્રેજને સોંપો.

રોડ્સ.

રોડ્સ. રોડ્સ બેઠનું મુખ્ય શહેર કોટથી મજબૂત કરેલું બંદર છે પ્રાચીનકાળમાં આખી દુનિઆમાં સુંદર શહેરોમાં રોડ્સ ગણાતું હતું.

પૂર્વતાર્ત્તરી.

કાશગર. સૌથી મોટું શહેર યાકૂબબેગની રાજધાની છે. આસપાસના પ્રદેશના વેપારનું એ મથક છે.

યારકંડ. વેપાર સંબંધી મોટું શહેર છે.

ખોતાન. એ પણ વેપાર સારો ચલાવે છે.

યાંગી, હિશાર, ઉસ્તરકૂન અને કુનઠરકૂન વગેરે શહેર છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી અને વેપાર. સૂતરાઉ, બિનનાં અને રેશમી લૂગડાંનાં કારખાનાં છે. રસ્તા સારા છે અને રશિઆ તથા ચીન બેઠે તેનો સંબંધ છે. આશરે દશ વર્ષ ઉપર આપ્રાંત ચીનથી સ્વંત્ર થયો. કેળવણી ભાગ્યેજ મળે છે.

પશ્ચિમતાર્ત્તરી.

ખોકંડ. એ મુખ્ય શહેર છે તેને ફરતો બિંચો કોટ છે. ધણી મસ્જિદ, ધર્મશાળા અને જૂની કબર જાણવા લાયક છે. કિનખાખ, રેશમી, સૂતરાઉ અને બિનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

ખોખારા. “વિદ્યાનો ભંડાર.”—એશિઆઈડનાં અગત્યનાં શહેરોમાંનું એ એક છે. જરાફસાન નદીના મૂળ પાસે આસપાસ કોટ બાંધેલો અને વેપારનું મથક છે. મોટી ઇમારતો જેવી કે મસ્જિદ, પવિત્ર કબર, પૂતળાં અને વિદ્યાખાતાં છે. રેશમી અને સૂતરાઉ કાપડ, મોજાં, કાગળ અને

હથિઆર બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

ખીવા. આમુદર્યા નદીની પાસે એક ગઢ છે. મસીદો ધ-
ણી છે. એક કોલેજ અને ગુલામ ખરીદ કરવાનું બજાર છે.
આત્રણ શહેર આજ નામના પ્રાંતોની રાજધાનીનાં શહેર
છે. પરંતુ એમના ખાનોના હાથમાંતો નામનોજ અમલ છે.
હળવે હળવે રશિઆના લોકે સત્તા એમના હાથમાંથી ખેંચી
લીધી. રશિઆ, ઈરાન, અફઘાનિસ્તાન, હિંદુસ્તાન અને
ચીન સાથે મોટો વેપાર ચાલે છે.

કાકેસસ પર્વતની દક્ષિણનો મૂલક.

તિફલિસ. આ શહેરમાં ધાતુના ગુણવાળા ઊના પાણીના
ઝરા હોવાથી આ નામ પાડ્યું છે. કોટથી મજબૂત કરેલું
આ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. કુર નદીના જમણા કાંઠાપર
રશિઆ, ઈરાન, અને તુર્કિસ્તાન વચ્ચેના વેપારનું મથક છે.
અહીં રેશમ, શાલ અને શેત્રંજ બને છે.

પોટી. કાળા સમુદ્રને કાંઠે આ મજબૂત અને અગત્યનું
બંદર છે. પોટી અને ઓડેસા વચ્ચે આગબોટ ચાલે છે. ઈ-
રાન અને કાકેશિઆના માલનું મોટું ખાનું પોટીમાં છે.
નોકાસેનાનું સ્થાન આ બંદરમાં છે.

બાકુ કે બાડકુ. “પવનનો પર્વત” — કાસ્પિઅન સમુદ્રને
કાંઠે કોટથી મજબૂત કરેલું ચઢીઆતુ બંદર છે અહીંથી ના-
ફતા નામનું તેલ અને મીઠું પરદેશ ખાતે બહુ મોકલવામાં
આવે છે. બાકુથી દશ મૈલ “અલાશન” કરીને અગ્નિ પૂ-
જ કરનારાઓનું જત્રાનું ઠેકાણું છે.

ડરબંડ, શૂશા અને એરીવાન. રશિઆની સરહદ ઉપર
આવેલાં મજબૂત અને અગત્યનાં શહેર છે.

આલેક્ઝાન્દ્રોપોલ, અકાલજક. એરીવાનમાં કારખાનાં
છે. તુર્કિસ્તાનની હદ પર કોટબંધ શહેર છે.

શામાકા. એનો દારૂ વખણાય છે.

ગોરી. એનાં કારખાનાંમાં બહુ કામ ચાલે છે.

અશિઆદ શશિઆ.

ટોબોલસ્ક. પશ્ચિમ સૈબીરિઆનું મુખ્ય શહેર, ઇરિટિશ અને ટોબોલ નદીના સંગમ ઉપર છે. ટોબોલસ્ક જૂનું તથા કોટબંધ શહેર છે લશ્કરી ગવરનર અને મુખ્ય અધ્યક્ષતાં રહે છે. આસપાસના મૂલકના વેપારનું એ મથક છે. કોસાકના જે સરદાર સૈબીરિઆને ઈ.સ. ૧૫૮૦માં વશ કરી રશિઆના તાબા હેઠળ આણ્યો હતો તેની કબર આ શહેરમાં છે.

ટયુમેન. ટૂરાનદીને કાંઠે અને ટોબોલસ્કની દક્ષિણે ૧૨૦ મજા છે. વેપારમાં અગત્યનું છે. સાબુ, ઊનનાં લૂગડાં, ચામડાં, જાડીશિત્રંજી, સાદડી અને ગાડી બનાવવાનાં કારખાનાં છે. ચીન, ખોખારા અને કિરેજીજ પ્રાંત સાથે વેપાર ચાલે છે.

ઓમસ્ક. ઓમ નદીને કાંઠે છે ખરે જોતાં આ શહેર પશ્ચિમ સૈબીરિઆમાં મુખ્ય છે અહીં લશ્કરની છાવણી છે.

ટોમસ્ક. ટોમ નદીને કાંઠે છે. ટોમ ઓખી નદીને એક મળનારી નદી છે. દીવાની કે સિવિલ ગવરનર અને આલ્તાઈ પર્વતની ખાણોનો સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ ત્યાં રહે છે. રૂઆવાળાં ચામડાં અને ઠોરનો વેપાર ચાલે છે.

બારનોલ. બારનોલ અને ઓખી નદીના સંગમ ઉપર એ શહેર છે. આલ્તાઈ પર્વતની ખાણોવાળા પ્રદેશનું મથક છે. રૂપું, ત્રાંચું અને સીસું ઓગાળવાની ૧૦૦ કરતાં વધારે બઢીઓ છે.

યેનીસિસ્ક. યેનેસી નદી પર છે. રૂઆવાળાં ચામડાં અને ચીનની પેદાશનો વેપાર ચાલે છે.

ઈર્કુતસ્ક. અંગારા નદી ઉપર પૂર્વ સૈબીરિઆનું મુખ્ય

શહેર છે. મોટું અને કોટથી મજબૂત કરેલું છે. બિનનાં લૂગડાં, શણું કાપડ, ચામડાં, કાચ અને સાબૂનાં કારખાનાં છે. એશિયા ખંડની ઇશિન કોણના વેપારનું મથક છે. મુખ્ય નિકાશ-રશિઆઈ અને યૂરોપી માલ. આયાત માલ-રશિઆઈ વાળાં ચામડાં, ચીન દેશની પેદાશ અને હાથીદાંત.

કિઆકઠા. ચીનની હદ ઉપર અને રશિઆ તથા ચીન વચ્ચેના વેપારમાં અગત્યનું શહેર છે. રશિઆના લોક રશિઆવાળાં ચામડાં, ઢોર અને જડાં લૂગડાં આણી તેને ખદલે ચા, રેશમ અને ઓસડ લઈ જાય છે.

નરચિનસ્ક. બેકલ સરોવરની પેલીમર ટ્રાન્સબેકલના ખાણવાળા પ્રદેશનું મથક છે.

યાકુટસ્ક. પૂર્વ સૈબીરિઆનું વેપારનું એક મથક છે.

અલબાસીન. આમૂર નદીને કાંઠે છે.

પેટ્રોપોલોવસ્કી. કામસ્કાટકા હીપકલ્પના કાંઠા ઉપર મજબૂત કિલ્લો છે.

રુશિઆ તુર્કસ્તાન કે તાર્તરી.

તાસ્કંદ. (પથરનું શહેર)-સીરદર્યાને મળનારી ખોસુ નદીને કાંઠે છે. ઉત્તરમાં આવેલા દેશ અને ખોખારા વચ્ચેના વેપારનું મથક છે. વેપાર સંબંધી એ ઘણું અગત્યનું છે. ઈ.સ. ૧૮૬૫માં રશિઆએ ખોકંડના ખાન પાસેથી કબજે કર્યું.

સમરકંદ. ખોખારે જવાના રસ્તા પર કારાદર્યા નદીની પાસે છે. શહેરની આસપાસ માટીની જડી જીંત ખાંધેલી છે આ કોટને છ મોટા દરવાજા છે. ઘરો માટીનાં ખાંધેલાં, એટલે તેથી શહેરનો દેખાવ સારો કે શોભાયમાન નથી. ખજાર મોટું અને વેપાર સારો ચાલે છે.

ખોજંદ. સીરદર્યા નદીને કાંઠે તાસ્કંદની દક્ષિણે અને ખોખારે જવાના માર્ગ પર આવેલું છે. ને વેપારનું મથક છે.

આ શહેર રશિઆએ ઇ.સ. ૧૮૬૬માં જીતી લીધું.

જાપાન.

યદો. નિશાન ખેટના પૂર્વકાંઠાપર અને યદો અખાતને કિનારે મુખ્ય શહેર છે. શહેર મોટું અને ઘર ઘણું કરીને લાકડાંનાં બાંધેલાં છે. મોટી મોટી શરીઆમાં નહેર ખોદેલી છે, અને નહેરને કિનારે ઝાડો રોપેલાં છે; તથા નહેરોનો હોડીથી સંબંધ રાખ્યો છે. મહેલ મોટો અને સુંદર છે તેમજ લાઈબ્રેરી, શ્રીમંત લોકોની ઈમારતો તથા બીજી ઘણી સાર્વજનિક ઈમારતો છે.

મીઆકો. એ ધર્મ સંબંધી રાજધાનીનું શહેર નિશાન ખેટમાં છે. તેને જાપાનની સ્વર્ગ ભૂમિ કહે છે. મુકાદો કે પૂજ્ય ઘણું કરીને અહીંયાં રહે છે. એ વિદ્યા તથા હુન્નરનું પણ મથક છે. ઘણાંક દેવજોને બીજી બાંધણીઓ પરિમાણ અને સુંદરતાને માટે પ્રખ્યાત છે. સૌથી વિખ્યાત દેવળ “કોસા”નું છે, અને તેમાં બુધનું પૂતળું છે. મિકાડોનો મહેલ સર્વથી મોટો છે, કારીગરીનાં કારખાનાં ઘણાં છે અને વિદ્યા સંબંધી ઈમારતો પણ ઘણી છે.

ઓસાકા. ઓસાકા અખાતને કાંઠે મીઆકોનું બંદર છે, કારીગરી અને વેપારમાં ઓસાકા અગત્યનું છે.

યોકોહામા. યદો અખાતના પશ્ચિમ કાંઠા ઉપર અંગ્રેજી નૌકાસેવનું સ્થળ છે.

સાકાઈ અને હાયોગો. ઓસાકા અખાતના કાંઠાપર બીજાં બંદર છે.

માટસુએ. યસ્સો ખેટનું મુખ્ય શહેર છે.

હોકોદાદી. ક્યૂસ્યુ ખેટના કાંઠાપર બંદર છે.

નાગાસાકી. નિશાન ખેટની દક્ષિણે એક ખેટપર મોટું બંદર છે. અને એ પરદેશના વેપારનું મથક છે.

કાગોસીમા. એજ નામના અખાતને કહે છે. ઇ. સન ૧૮૬૪ માં બ્રિટિશ ફાજે આ શહેરનો નાશ કર્યો.

એતીના કામમાં જાપાની લોક બહુ હેશિયાર છે, વળી હથિયાર, ચિનાઈ વાસણ, લખોટેલાં કામ, દૂરબીન, તથા રેશમી અને સૂતરાઉ કાપડનાં કારખાનાં ચઢતી દયામાં છે. વેપાર બોહોળો ચાલે છે.

મુખ્યનિકાસ — ચા, રેશમ, ત્રાંચું, મીણુ, શણ, રંગેલા કાગળ, તમાકુ, અને કપૂર.

આવકમાલ — સૂતરાઉ અને ઉતનાં લૂગડાં, કાચ, કૂનદાણા, ખાંડ, તેળના, સીસું, કઝાઈ અને લોઢાનું કામ.

ચીનાઈ રાજ્ય.

પેકીન. (ઉત્તરનું દરબાર) ચીનદેશની રાજધાનીનું શહેર, ખીહા નદી સાથે નહેરથી જોડેલું છે. પેકીન એ શહેર મજાને થએલું છે. એક શહેર કોટથી વિટાયલાં છે. તેનો ઘેરાવો ૨૫ મૈલ છે, એમાં ઉત્તર તરફ આવેલા શહેરને “અંદરનું શહેર, કે તાતાર શહેર” કહે છે અને દક્ષિણ તરફ આવેલા શહેરને “ચીનાઈ શહેર કે વેપારી શહેર” કહે છે, તાતાર શહેરમાં એકનીઅંદર એક એમ ત્રણ જુદા ભાગ છે. સૌથી અંદર આવેલા ભાગમાં મહારાજનો મહેલ છે, બીજા ભાગમાં સાર્વજનિક ઇમારતો છે; અને ત્રીજા ભાગમાં વેપારી લોકનાં, દરબારનાં ને અમીરોનાં ઘર છે. આ શહેરમાં છાપવાનાં, કાચ રંગવાનાં અને મૂર્તિ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

કંતાન. “ (ચીની ભાષામાં સાંગચિંગ એટલે પૂર્ણતા પામેલું શહેર કહે છે) ” પહેલાં કંત આ અંદર-માંજ અંગ્રેજોને આવવાની છૂટ હતી; પરંતુ સન ૧૮૪૨, ૧૮૪૮, અને ૧૮૬૯, આ ત્રણ સાલોમાં

અંગ્રેજ અને ચીનાઓ વચ્ચે જે કોલકરાર થયા તેથી હાલ ચીનના ૨૧ બંદરોમાં અંગ્રેજનાં વહાણો આવજન કરી શકે છે. આ ૨૧ બંદરને “કોલકરાર બંદર” કહે છે. કંતાન બંદર કંતાન નદીના ડાબા કાંઠા ઉપર અને તેના મુખથી ૭૦ મૈલ ઉપર છે એ શહેર માટીની બીંતથી મજબૂત કરેલું છે. શહેરની અંદર ઠેકાણે ઠેકાણે નહેરો ખોદવાની છે. અને તેમના ઉપર પૂલો છે. કંતાનની ઘણીખરી વસ્તી જાતજાતનાં વહાણુ ખાંધી નદીમાં રહે છે. એમાં લોઢાનાં, પીતળનાં, લાકડાનાં અને પથ્થરનાં તરેહતરેહનાં કારખાનાં છે.

મુખ્ય નિકાશ—આ, રેશમ, કેસર, અને ચીનાઈ વાસણુ.

સન ૧૮૫૮-૧૮૬૨ સુધીમાં આ બંદર અંગ્રેજસરકારના હાથમાં હતું.

ટિનુસિન. પેકીનનું બંદર. પોહો નદીના મુખથી ૪૫ મૈલ દૂર છે, એ “કોલકરાર બંદરમાંનું” એક છે. ખરફને લીધે વરસના ત્રણ મહિના સુધી બંદર બંધ રહે છે. અહીં-આં મીઠાની વખારો છે, અને તે જણસનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

હાંકૌ. યાંગસા ક્યાંગ અને હાંક્યાંગ નદીના સંગમ ઉપર છે. એ દેશના મધ્ય ભાગમાં આવેલું છે અને ચીના વેપારનું મથક છે.

ફૂચો ચીન નદીને કાંઠે છે. કાળી ચીના પ્રદેશની પાસે વસેલું છે. એની થડમાં સીસાની વિશાળ ખાણો છે. સૂતરાઉ કાપડ, આસમાની રંગનાં લૂગડાં, અને ચીનાઈ વાસણનાં મોટાં કારખાનાં છે.

મુખ્ય નિકાસ—આ, ઇમારતી લાકડું, વાંસ, કાગળ, નારંગીનાં ફળ, ઇત્યાદિ.

આયાત માલ—યુરોપીયન સામાન.

નિંગ્પો. નિંગ્પો કે ટામ્યા નદીના મૂખથી ૧૨ મૈલ દૂર છે. ચા, લાકડાં, કોયલા, અને રેશમી કાપડનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

શાંગહાય. “કોલકરાર બંદરો” માંનું મુખ્ય છે. વૉંગ્પુ નદીના કાંડાપર વસેલું છે. હુબરમાં એ અગત્યનું શહેર છે. શાંગહાયનો મલમલ, રેશમી કાપડ, હાયનાં બનાવેલાં કૂલ, સોનેરી તથા રૂપેરી કામ અને હાથી દાંતનાં કામ વખણાય છે. એ શહેરની આબાદી થવાનું અને ધણું અગત્યનું થવાનું કારણ એ છે કે એ શહેર ઉત્તર ચીન અને યાંગ્સેક્યાંગ નદીના પ્રદેશના વેપારને વાસ્તે અનુકૂળ જગ્યાએ વસેલું છે. ચીન અને જપાનનાં બંદરો વચ્ચે હમેશા આગબોટ ચાલે છે, અને મહિનામાં બે વખત હિંદુસ્તાન અને યુરોપખંડની સ્ટીમરો (આગબોટો) આવજા કરે છે.

નાનકિન. (દક્ષિણનું દરબાર) જૂની રાજધાનીનું શહેર; યાંગ્સેક્યાંગ નદીના જમણા કાંડા ઉપર છે. ૧૩મા સૈકામાં પેકીન શહેરમાં રાજ્યાસન કર્યું. ત્યારપછી નાનકિન હજવે હજવે તૂટી પડ્યું, અને હાલ તો ખંડેરજ નજરે આવે છે. એની વસ્તી જે પહેલાં ૪૦,૦૦,૦૦૦ માણસની હતી તે ધટીને હાલ ૫૦૦૦૦૦ ની થઈ છે અને વેપારપણ બંધ પડ્યો છે.

આમોય કે હેમન. એ શહેર ફોર્મોસાબેટની સામે આમોય બેટનું મુખ્ય શહેર છે. ફોર્મોસા અને ચીનનાં બંદરો વચ્ચે બ્રહ્મિણો વેપાર ચાલે છે. ચીનાઈ વાસણ, કાગળ, અને ધાસનાં લૂગડાં બનાવવાનાં કારખાનાં છે, ૧૦૦ વરસ ઉપર યુરોપ સાથેના વેપારનું મથક હતું; અને સન ૧૮૪૧માં અંગ્રેજોએ જ્યારે પોતાને કબજે કર્યું, ત્યારે તેમના લશ્કરની છાવણી અહીંયાં હતી.

ચિત્ક્યાંગ. એ યાંગસેક્યાંગ નદીને જમણે કાંઠે છે અને સમુદ્ર તથા નાનકિન શહેરની વચ્ચે આવેલું છે. પહેલાં તો આ શહેર કોટથી મજબૂત કરેલું હતું, પણ ટેપીંગોના બળવામાં એનો નાશ થઈ તૂટી પડ્યું. સન ૧૮૪૨માં એ શહેર અંગ્રેજોએ વશ કર્યું હતું. પણ હાલ ત્યાં કરી દીધેલું જણાય છે.

મકાઉ. કંતાન નદીના મૂખ આગળ એક નાનો ખેટ પોર્ટુગીઝલોકના તાબામાં છે. તેઓએ ઇ.સ. ૧૮૫૬માં વશ કર્યું હતું. બંદર નાનું છે અને વેપાર ઝાઝો ચાલતો નથી.

સ્વાટો. સમુદ્ર કિનારે, પરદેશ સાથે વેપાર ચલાવનારું આ શહેર છે. મુખ્ય નિકાસ—ડાંગર, ખાંડ, તમાકુ, કાગળ ઇત્યાદિ. આયાતમાત્ર—અકીણ અને સૂતરાઉ માત્ર.

સૂચૌ. શાંગહાયની પશ્ચિમે છે, ચીનદેશનાં આબાદ અને મોટાં શહેરમાંનું એક છે. એની આસપાસનો પ્રદેશ કૃષિવંત અને રસાળ છે, માટે ચીના લોક એને “આનંદ ભૂમિ” કહે છે. એ શહેર રેશમી લૂગડાં, છાપખાનાં, અને પુસ્તકના વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે. એ શહેરે સન ૧૮૫૭ માં ટેપીંગના બળવા વખતે બહુ દુઃખ વેઠ્યું હતું. સન ૧૮૬૩ માં અંગ્રેજોના હાથમાં ગયું.

ટસીનાન. એ રેશમના વણારને માટે નામાંકિત છે, અને જૂની રાજગાદીનું સ્થળ હોવાથી જાણવા લાયક છે.

ચાંગચૌ. એમાં રેશમનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

હાંગચૌ. એ વેપારમાં અગત્યનું છે.

ચિંગટુ. એ ખાણોવાળા પ્રદેશનું મથક છે.

સિંગનાન. ચીનદેશનાં મોટાં શહેરોમાંનું એક છે.

છાંગશા. કૃષિદ્રુપ પ્રદેશમાં હોવાથી “ચીનની વાડી” કહેવાય છે.

નાનછાંગ. એ ચીનાઈ વાસણને માટે પ્રખ્યાત છે.

મંકડેન. પેકિનના ધશાનખૂણામાં છે. ચીન વશ કર્યું તે પહેલાં મંડચૂ વંશના રાજાઓની રાજધાનીનું શહેર હતું.

કિંગ-ટી-ચીંગ. આખી દુનિઆમાં ચીનાઈ વાસણનાં સર્વથી મોટાં કારખાનાં આ શહેરમાં હોવાથી પ્રખ્યાત છે.

હૉગ્કૉગ્ બેટ.

વિક્ટોરિઆ. હૉગ્કૉગ્ (ખુશખોદાર વહેજો) ખેટનું મુખ્ય શહેર તથા બંદર છે. કુંતાન નદીના મૂખ આગળ અને મકાઉથી ૪૦ મૈલ પૂર્વ તરફ છે.

સ્ટાન્લી હૉગ્કૉગ્ને દક્ષિણ કાંઠે સુંદર બંદર છે.

આ ખેટ ઈ. સ. ૧૮૪૧ માં અંગ્રેજ સરકારે તાબે કર્યો.

હેનાન બેટ.

કિન્ચૌ. ઉત્તર કાંઠાપર મુખ્ય શહેર છે.

ક્યુંગ્ચૌ. નૈઋત્ય ખૂણામાં બંદર છે. ખેટની મુખ્ય પેદાશ— અબનુસ, સીસમ સૂખડનાં ઝાડ, ડાંગર, ખાંડ, મીઠું અને મીણ.

ફોર્મોસા બેટ.

ફૂચુ. એ ખેટનું મુખ્ય શહેર છે. એ શહેર રોગી તથા ભિજવાળી જગ્યામાં છે.

ટેવાન. ખ્રિષ્ટ વેપારનું મુખ્ય બંદર છે.

ખેટની મુખ્ય પેદાશ— ડાંગર, ચા, ખાંડ, કપૂર, ગળી અને કોયલા.

કોરિઆ દ્વીપકલ્પ.

કાયુંગ કે કિંગકિટૌ. એ દ્વીપકલ્પની વચમાં આવેલું છે. કોરિઆ સ્વતંત્ર રાજ્ય છે, લોકો બૌદ્ધ ધર્મી છે ને કેળવણી સારા પાયાપર છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે.

માંચૂર્યા.

કિરીનૂલા. સંગારી નદીને કાંઠે છે.

ટસી-ટસી-હાર. નૈવરત્ય ખુણામાં મુખ્ય શહેર છે. એ સિવાય ખીજાં અગત્યનાં શહેર નથી. મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી અને હોડી બાંધવાનો છે.

માંગોલિઆ.

ઉર્ગા. ઉત્તરસરહદ ઉપર વસેલું છે, તે લામાની રાજધાની છે.

કોબ્ડો. પશ્ચિમ સરહદ ઉપર છે.

હલ્યાસટાય. કોબ્ડોનો પૂર્વ છે. આ ત્રણ ફક્ત જાણવા લાયક શહેર છે.

મુખ્યનિકાસ—ઊંટ, ઘોડા, બળદ અને ઘેટાં.

આયાતમાલ—ચા, દારૂ, તમાકુ, સૂતરાઉ માલ ઇત્યાદિ.

ટિબેટ.

આ દેશના બે ભાગ કરેલા છે. પૂર્વ ટિબેટ અને પશ્ચિમ ટિબેટ.

લાસ્સા. પૂર્વ ટિબેટનું મુખ્ય શહેર છે. જોષ ધર્મનો મુખ્ય લામા આ શહેરમાં રહે છે.

ટેસુલુંખ્યુ. પશ્ચિમ ટિબેટનું મુખ્ય શહેર. ખીજા લામાનું સ્થળ. અહિંથી ઘોડા, ખચ્ચર, અને ખીજાં જનાવરોની ઉપર માલ લાદી પરદેશખાતે મોકલવામાં આવે છે.

મુખ્ય પેદાશ—ઝોક, અરગાલી, સોનું, રત્ન અને ટંકણખાર, વસ્તીમાં માંગોલીઅનની સંખ્યા વધારે છે.

હિંદી चीनના देश.**(૧) બ્રહ્મદેશ.**

માંડ્રુએજ. ધરિાવતી નદીને ડાબે કાંઠે, રાજધાનીનું શહેર છે.

અમરપુર } ધરિાવતી નદીને કાંઠે જૂની રાજધાનીનાં
અને આવા } શહેરો છે.

ખામો. ચીન સાથેના વેપારનું મથક છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ-
રેશમી અને સૂતરાઉ કાપડનાં કારખાનાં, માટીનાં વાસણ,
કાગળ, ધરેણાં અને લખોટલાં કામ. મુખ્ય નિકાસ—૩,
પીછાં, હાથીદાંત, પક્ષીનામાળા, શીંગડાં અને જાત જાતના
ગુંદર. આયાત માલ.—રેશમી કાપડ, ચીનાઈ વાસણ, શેતરંજી,
ધાતુ, અને વસાણાં.

(૨) સિયામ.

ખાંકોક. મૈનામ નદીના મૂખ આગળ તેના ડાબા કાંઠા
ઉપર છે. વેનિસ (ધટાલીમાં) શહેરની પેઠે ખાંકોકમાં શરૂઆત
ને બદલે નહેરો છે અને ઘોડાગાડીને બદલે હોડીઓ તથા
હલેસાં મારનાર છે. એશિયાખંડના વેપારના મોટા શહેરોની
ગણતરીમાં આ શહેર છે, લોકનાં ઘર કિનારા સાથે મજબૂત
ખૂત કરેલાં પાણીમાં તરે એવાં લાકડાનાં ખાંધેલાં છે.

પાકનામ. મૈનામના મૂખ આગળ મજબૂત કિલ્લો છે.

આયુત્યા. ખાંકોકની ઉત્તરે જૂની રાજધાની હાલ પડતી
દશમાં છે.

કોરાત. ટોકોન નદીના કાંઠાપર વેપારનું મથક છે.

ખેતી આ મુલકમાં સારી નથી, પણ લોદાનાં અને કલા-
ઇનાં કામ, તથા હોડી ખાંધવાનાં અને લુગડાં વણવાનાં
કારખાનાં છે. ખ્રિસ્તી, ચીન, સિંગાપોર, અને જાવાબેટ
સાથે ખેલોળો વેપાર ચાલે છે. મુખ્ય નિકાસ.—ડાંગર,
ખાંડ, મરી, તમાકુ, ૩, હાથીદાંત, ચામડાં, અને મુલ્યવાન
લાકડાં. આયાત માલ,—રેશમી અને સૂતરાઉ કાપડ, ચા,
સૂકો ખેવો, ચીનાઈ વાસણ અને કાગળ.

(૩) અનામ કે શુદ્ધ કોચીન ચીન.

હૂવે. હૂવ નદીના કાંઠાપર તેના મૂખથી ૧૦ મૈલ દુર છે.

આ શહેર ફ્રેંચ ઈન્જીનીયરે બાંધેલું છે, માટે એની બાંધણી અને દેખાવ યુરોપિયન શહેર જેવો માલમ પડે છે.

કેશો. ઉત્તરમાં ટોન્કિન પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર સૌંગકા નદીના કાંઠાપર છે. વેપાર સારો ચાલે છે. એતીનું કામ બાધડીઆ કરે છે. વહાણ બાંધવાનાં, રેશમી અને સુતરાઉકાપડ વણવાનાં અને લખોટલાં વાસણ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

(૪) ફ્રેંચ કોચીન ચીન.

સાઇગ્ગોન. મુખ્ય શહેર, કોટથી મજબૂત કરેલું અને અગત્યનું બંદર છે. વસ્તીમાં ચીનના લોકની સંખ્યા મોટી છે.

મૈથો. બીજું મોટું શહેર છે.

વિનસૌંગ બથાક અને હાતીન બાણવા લાયક છે. હાતીન બંદર છે.

ઇ.સ. ૧૮૫૯ સુધી આ ભાગ અનામના રાજાના તાબા હેઠળ હતો, પરંતુ તે વર્ષે ખ્રિસ્તી યાએલા લોકનું રક્ષણ કરવાનું બહાનું કાઢીને ફ્રેંચ લોકોએ સાઇગ્ગોન બંદર કબજે કર્યું, અને સંસ્થાન સ્થાપ્યું. તે વખતથી કુંબોડીઆ નદીના મુખ આગળનો દેશ તેઓએ વશ કરી લીધો.

(૫) કુંબોડીઆ.

યુડોંગ. ટેલસાખ નદીના કાંઠા ઉપર નામનુંજ રાજધાનીનું શહેર છે.

ખોમ્પૅંગ. એ ખરી રાજધાની. ટેલસાખ તથા મીખૅંગ નદીના સંગમ ઉપર અગત્યનું શહેર છે.

કામ્પોટ. એ નાનું બંદર છે.

કામ્બોડીઆ પ્રાચીન કાળમાં મોટું અને બળવાન રાજ્ય હતું, પરંતુ સિયામ અને અનામના હુમલા પછી એનું બળ ક્ષય પામ્યું. સિયામના રાજાએ પ્રાંત વશ કર્યો પણ ઇ. સ.

૧૮૬૩ માં ફ્રેંચ લોકે સિયામ જોડે કરાર કબૂલ કર્યો કે જ્યો કંબોડીઆના બાકી રહેલા ભાગ સ્વતંત્ર થાય.

દેવજો, મહેલ, પૂલ, તળાવ, ઇત્યાદિનાં ખંડેર અસલ પામેલી મોટાઈ સાબિત કરે છે.

સિંગાપૂર. સિંગાપૂર ખેટનું મુખ્ય શહેર, ખેટના કિનારા ઉપર આવેલું અગત્યનું ખંદર છે. પહેલાં સિંગાપૂર ખેટ સુમાત્રામાંના ખેનકૂલનના તાબામાં હતો, પણ ઇ.સ. ૧૮૧૯માં સર સ્ટ્રામફોર્ડ રાફલસે કબજે કર્યો. ઇ.સ. ૧૮૨૩માં બંગાળા પ્રાંતમાં આ ખેટ ગણાતો હતો. ઇ.સ. ૧૮૬૭માં સિંગાપૂર અને મલાકા સેક્ટરી ઓફ સ્ટેઈટસે પોતાના તાબામાં લીધા.

પિનાંગ. કે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ. મલાયા દ્વીપકલ્પની પશ્ચિમે ૨૦ મૈલ લાંબો અને ૯ મૈલ પહોળો એક નાનો ખેટ છે. પહાડી પણ રસાળ અને હવા તંદુરસ્ત અને આરોગ્ય છે.

મુખ્ય પેદાશ—ડાંગર, નાળિયેર, બૂનદાણા, ખાંડ, તેલના, તમાકુ અને ગળી.

બર્નૅટાન. વેલસ્લી પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર પિનાંગ ખેટપર આવેલું છે. પિનાંગ સંસ્થાન મલાયા દ્વીપકલ્પની પાસે અંગ્રેજનું પહેલું લીધેલું સંસ્થાન છે. ખીડાના રાજાએ ઇ.સ. ૧૭૯૮ માં વાર્ષિક બાડા માટે આપ્યો હતો. પિનાંગના સામેના કાંઠા ઉપર દરિઆમાં ચોરી થતી હતી માટે એજ રાજા પાસેથી ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં વેલસ્લી પ્રાંત કબજે કર્યો.

મલાકા. મલાયા દ્વીપકલ્પની પશ્ચિમ કાંઠાપર મલાકા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. મલાકા નદીના બેઉ કિનારાપર વસેલું તેના મૂખ આગળ છે. પોર્ટુગીઝ લોકોએ આ પ્રાંત. ઇ.સ. ૧૫૧૧ માં તાબે કર્યો હતો અને તેમના હાથમાં. ઇ.સ. ૧૬૪૧ સુધી રહ્યો હતો. વલંદા લોકોએ તેમની પાસેથી લઈ ઇ.સ. ૧૬૪૧-૧૭૬૫ સુધી રાખ્યો. એમની પાસેથી અંગ્રેજોએ લીધો પણ ઇ.સ.

- ૧૮૧૮ માં પાછો આપ્યા. ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં અંગ્રેજ સરકારે સુમાત્રા જેટનું બેનફૂલન વલંદાને આપી તેને બદલે મલાકા ફરી લીધો.

સિલોન કે લંકાબેટ (સિંહલદ્વીપ).

કોલંબો. પશ્ચિમ કાંઠા પર મુખ્ય શહેર છે. બંદર નાનું પણ અગત્યનું છે. ૧૦૦૦૦૦ માણસની વસ્તી છે.

કાંડો. જૂની રાજધાની અને હજુ પણ મધ્ય ભાગમાં સૌથી મોટું શહેર છે. કાંડીથી કોલંબો સુધી રેલવે બાંધેલી છે.

પોર્ટ-ડી-ગાલ- નૈઋત્યકાંઠાપર બંદર છે. યુરોપિયન ટપાલની આગળોટ ત્યાં આવજન કરે છે.

કાલપેટિન અને } પશ્ચિમ કાંઠાપર બંદર છે.
કાલટયુરા.

જાફનાપટ્ટણ. સિલોનના વાયવ્ય ખૂણામાં એક નાના બેટમાં બંદર છે.

ત્રિકોમાલી. પૂર્વ કાંઠાપર બંદર છે.

નુવારા-ઈલ્યા. એ જગ્યા ટેકરી છે. યુરોપીયન લોકોને હવા ખાવાની જગ્યા છે. હવા સારી અને તંદુરસ્ત છે. નુવારા ઈલ્યા સમુદ્રની સપાટીથી ૬૦૦૦ ફીટ ઊંચા છે. સિલોન બેટ અંગ્રેજના તાબામાં છે. તેનો રાજકારભાર ભરતખંડથી જુદો છે. સન ૧૫૦૫ માં પોર્ટુગીઝે પશ્ચિમ કાંઠાપર સંસ્થાન સ્થાપ્યું, પણ વલંદા લોકોએ તેમને ૧૭ મી સદીમાં કાઢી મૂક્યા. ઇ. સ. ૧૭૯૫ માં અંગ્રેજે વલંદાએને તાબે થવાની જરૂર પાડી. અને એ ભાગ મદ્રાસ ઈલાકામાં ઉમેર્યો, પરંતુ ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં સંસ્થાન જુદું ગણવામાં આવ્યું. ઇ. સ. ૧૮૧૫ માં આખો બેટ વશ કર્યો. એના આકાર તથા એની સુંદરતાને લીધે સિલોન “પૂર્વ સમુદ્રનું રત્ન” કહેવાય છે. મુલક પહાડી અને રસાળ છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે. કાંઠાપરના

(૨૪)

લોક માછલી પકડવામાં રોકાય છે. મનારના અખાતમાં મોતી બહુ મળે છે.

રામેશ્વર બેટ.

પાકની સામુદ્રકુનીમાં એક બેટ પર છે, ત્યાં એક જાણવા લાયક દેવસ્થાન છે; જેને જોવા વાસ્તે દરવર્ષે આશરે ૩૦૦૦૦ જાત્રાળુ જાય છે.

પોમ્બેન. મુખ્ય શહેર અને બંદર છે.

માલદ્વીપ સમુહ.

આશરે ૫૦૦૦૦ બેટનો સમુહ ભરતખંડના નૈરૂત્યખુણામાં છે. તેમાંના મોટાબેટ ઝાડીવાળા અને કૃષ્ણદ્રુપ છે. ખાવા જોગ મૂળીઆં અને મેવા ઘણા થાય છે, મુખ્ય ઉદ્યોગ-મરઘી તથા બતક ઉછેરવાનો અને માછલી પકડવાનો છે. ત્યાં આરબ લોકની વસ્તી છે. સુલતાન અંગ્રેજ સરકારનો તાબેદાર છે અને તેને ખંડણી આપે છે.

લક્ષદ્વીપ સમુહ.

આશરે ૧૦૦૦૦૦ બેટ હોવાથી એનું નામ લક્ષદ્વીપ પડ્યું છે એ મલબારકાંઠાથી ૧૫૦ મૈલ પશ્ચિમ તરફ છે. માલદ્વીપના જેવા આ બેટ પણ પરવાળાના છે. વસ્તી માપલા જાતની છે. ધર્મ મુસલમાની છે.

મુખ્ય પેદાશ—નાજિએર, સોપારી અને કેળાં. બેટ અગત્યના નથી અને લોક નિર્ધન છે.

સાલ્સેટ કોલાબા.

મુંબઈની પાસે બે નાના બેટ છે.

થાણા. સાલ્સેટનું મુખ્ય શહેર. સાલ્સેટના થોડાં ગામ પોર્ટુગીઝને તાબે છે.

ભરતચંડ.

કલકત્તા. (કાળી=દેવી અને કતા=મંદીર કે દેવળ) મૂળથી અહીંમાં એકજ દેવળ હતુ તે ઉપરથી કલકત્તા નામ પડ્યું છે. સ. ૧૬૬૦માં અંગ્રેજોએ અહીં કારખાનું સ્થાપ્યું. ઈ. સ. ૧૭૫૬ માં મુર્શીદાબાદના નવાબે ૧૪૬ અંગ્રેજોને એક નાની ઓરડીમાં ધાડ્યા જેમાંના બીજે દહાડે ક્રૂર ૨૩ જીવતા નીકળ્યા. આ શહેર બ્રિટિશ ઇન્ડિયાની રાજધાની છે. ગવરનર જનરલ અહિ રહે છે. ગંગાનદીના મૂળથી હુગલી નદીના ડાબાકાંડાપર ૧૦ મૈલને છેટે છે; અને “ઈસ્ટ ઇન્ડિયન” તથા “ઈસ્ટ બંગાળ” રેલવેનું મથક છે. હિંદુ, મુસલમાન, યુરોપિયન, ચીના, યા-હુદી આરમીન્યન અને ઇરાનીની વસ્તી છે. યુરોપિયનના બગલા શહેરની દક્ષિણ તરફ છે. દેશી લોક ધણું કરીને ઉત્તર તરફના ભાગમાં રહે છે.

સાર્વજનિક ઇમારતો.—કોર્ટ બિલ્ડિંગ્સ, એ હિંદુસ્તાનમાં સૌથી મજબૂત કિલ્લો છે; ગવર્નમેંટ હાઉસ, ટંકશાળ, ટાઉનહાલ અંગ્રેજોનાં દેવલ, મસ્જિદ, દેવસ્થાન, કોલેજો અને બીજી વિદ્યા સંબંધી ઇમારતો છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ—લોદાનાં, સૂતર કાંતવાનાં, ખાંડ સાફ કરવાનાં, અને વહાણ બાંધવાનાં કારખાનાં છે. મુખ્ય નિકાશ—અફીણ, ગળી, કાચુ સેશમ, ખાંડ, અને સૂતરાઉ કાપડ. આસપાસ માલ—રેશમી સૂતરાઉ અને ઉત્તનાં લૂગડાં, દારૂ અને ઇરી, કાતર વગેરે ખરા લોદાનો સામાન.

લખનૌ. અયોધ્યા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. કલકત્તાથી ૬૪૦ માઈલ વાયવ્ય તરફ છે. ગોમતી નદીને ડાબે કાંઠે અને અયોધ્યા તથા રોહીલખંડની રેલવે ઉપર છે. બહારથી એનો દેખાવ શાભાયમાન અને ડોળદાર છે. પણ અંદર

ભોડવાળા વાડા છે. હિંદુ, યુરોપિયન અને મુસલમાનની વસ્તી છે. સૌથી જાણવાલાયક બાંધણી અસોફ-ઉદ-દૌલાની કબર છે; જે મુસલમાન શિષ્ય શાસ્ત્રનો સુંદર દાખલો છે. નદીના રસ્તાથી તથા રેલવેથી બોહાણો વેપાર ચાલે છે. ઇ.સ. ૧૮૫૭ ના બળવામાં અહીં સખત લડાઈ ચાલી હતી, બળવાખોરોએ ૩૦૦ અંગ્રેજોને ૮૭ દહાડા સુધી ઘેર્યા હતા. ઘેરાયજાની મદદે સરહેનરી હેવલોક સાહિબ આવ્યો, તેણે બળવાખોરોને હરાવ્યા.

બનારસ. (વરાનસી કે કાશી-શામીતું, કીર્તિમાન) હિંદુ-ઓનું પવિત્ર ધામ છે. વાયવ્યપ્રાંતના શહેરોમાં એની વસ્તી વધારે છે. એ શહેર કલકત્તાથી વાયવ્યકોણે ભણી ૪૨૧ મૈલ દૂર છે. હિંદુસ્તાનના સર્વ ભાગમાંથી, ખ્રિસ્તદેશ, અને ટિબેટમાંથી જાત્રાળુઓ અહીં જાત્રા કરવા આવે છે. વસ્તીમાં હિંદુઓની સંખ્યા વધારે છે. શરી સાંકડી અને ખીઓખીચ પણ હવા આરોગ્ય છે. હીરા, મીઠું, ગળી, અફીણ અને યુરોપિયન માલનો મોટો વેપાર ચાલે છે. શાજ, મજમજ, રેશમી, સૂતરાઉ અને ઝીણા ઉત્પાદનનાં વણાટનાં કારખાનાં છે. બનારસની સંસ્કૃત કોલેજ ભરતખંડમાં સૌથી અગત્યની છે. હિંદુવિદ્યાનું મથક અહીં છે.

પટના. ગંગાનદીના જમણા કાંઠાપર અને કલકત્તાથી ૩૭૦ મૈલ દૂર છે. અહીં અંગ્રેજો પોતાનું પહેલું કારખાનું સ્થાપ્યું. પરંતુ ઇ.સ. ૧૮૬૩ માં કબજામાં લીધું. ઘર ઝુંપડી જેવાં અને બે ડોળ બાંધેલાં છે, અને ફક્ત એક શરી મોટી છે. મુસલમાનની વસ્તી વધારે છે. અફીણ, ચોખા, ગળી, સૂરોખાર, ઘઉં અને ખાંડનો વેપાર ચાલે છે.

દિલ્હી. મુસલમાનના અમલનીચેની જીની રાજધાનીનું શહેર છે. પંજાબના શહેરોમાં આ શહેરની વસ્તીની સંખ્યા

વધારે છે. તે રજપૂતાના રેલવેપર આવેલું છે. તેની ત્રણ બાજુએ કોટ છે. આ કોટને ૧૧ દરવાજા છે. મસ્જિદ, દુકાન, મહેલ, અને અસલની મોટાઈનાં અંડેરે દૃષ્ટિએ પડે છે. શહેરનો ઘેરાવો સાત મૈલ છે. શાહજહાને બાધ્યું માટે એને “શાહજહાનાબાદ” પણ કહે છે. યુરોપખંડમાં રોમ શહેરનાં અંડેરે કીર્તિ પામ્યાં તેમજ ભરતખંડમાં દિલ્લીનાં અંડેરે વખણાયાં છે.

આગ્રા. મુસલમાનની રાજધાની અહીં ૧૫૦૪થી ૧૬૦૭ સુધી હતી. ૧૮૫૭ સુધી વાયવ્યપ્રાંતમાં આ મુખ્ય શહેર હતું જમના નદીનાં જમણા કાંડા પર અને “ધસ્ટ ઇન્ડિયન રેલવેની એક શાખા પર છે. કલકત્તાથી ૭૮૩ મૈલ દૂર છે. એમાં સુંદર મસ્જિદ અને કબરો ધણી છે. “તાજ મહાલ” સૌથી શાભિતો અને કીર્તિ પામેલો આરસપહાણના પથ્થરનો બાંધેલો છે. શહાજહાંએ આ કબર પોતાની બેગમ “મમતાજ મહાલ” ને વાસ્તે બાંધી. તાજમહાલ બાંધવાને ૨૨ વરસસુધી ૨૦૦૦૦ માણસ કામે લાગ્યાં હતાં. શહાજહાંની કબર પણ એમાં જ છે. બીજી સુંદર બાંધણી—“મોતી મસ્જિદ” ની છે, જે આખી દુનિઆમાં પ્રખ્યાત છે. આગ્રાનું જે પર જેને “સિકંદ્રા” કહે છે તેમાં અકબરપાદ-શાહની કબર છે. પશ્ચિમ હિંદુસ્તાન તથા ઇરાનની પૂર્વે આવેલા મૂલક સાથે આગ્રા મોટો વેપાર ચલાવે છે. મુખ્ય નિકાસ—કાચું રેશમ, ગળી અને ખાંડ. આયાત માલ—શાલ, ઘોડા, ઊંટ, મેવો, વસાણું અને સિંધવ.

અમૃતસર (અ=નહિ, મૃત=મરણ, સર=સરોવર) પંજાબનાં વેપારનું મથક છે. શિખધર્મ અને વિદ્યાનું એ પ્રખ્યાત મથક અને જત્રાનું ઠેકાણું છે. “પંજાબ અને દિલ્લી” ની રેલવે ઉપર અને રાવી તથા બીઆસ નદીની

વચ્ચે છે. શિખલોકના ધર્મના ચોથા ગુરુ રામદાસનું ક-
 રેલું ટાંકુ નદીમાં એક નાના બેટપર છે. જેનું પાણી
 પીધાથી શીખલોક ધારે છે કે પીનારને મરણ આવેજ
 નહિ. આજ બેટપરના દેવળની મૂર્તિ સોનું અને મૂલ્યવાન
 ધરેણાંથી શણગારેલી છે. દેવળમાં એમના ગુરુ શિષ્યોની
 પૂજા અને ભેટ લેવા હમેશ બેસે છે. શિખ=શિખ.
 નાનકે ૪૦૦ વરસ ઉપર નવો પંથ પળાવ્યો. જે કાંઈ
 આત્મતામાં મુસલમાની અને કાંઈ બાબતમાં હિંદુ ધર્મ-
 ને મળતો આવે છે. ૧૭ મા સૈકામાં મુસલમાનની
 કૂરતાને લીધે શસ્ત્ર વાપરવાં એ ધર્મનો ધારો હતો. માંચે-
 સ્ટરના માત્રના વેપારને વાસ્તે અમૃતસર પંજાબનું મથક
 છે. કિમતી શાલ તથા રેશમી અને બિનનાં લૂગડાંનાં કા-
 રખાનાં છે. પ્રેટેસ્ટન્ટ ધર્મ માનનાર લોકનું મિથન સ્ટેશન
 પંજાબમાં અમૃતસરમાં પહેલવહેલું સ્થાપ્યું હતું.

કાનપૂર. ગંગા નદીના જમણા કાંડાપર અને “બ્રહ્મ
 ઇંડિયન” તથા “આઉદ અને રોહિલખંડ” રેલવેના સંગમ
 ઉપર છે. કલકત્તાથી ૬૨૮ માઈલ વાયવ્ય તરફ છે. એ વે-
 પારમાં અગત્યનું છે. ઈ. સ. ૧૮૫૭ ના બળવામાં કાનપૂર-
 ના અંગ્રેજ લોકની નાનાસાહેબે કરેલી ઘાતકી હત્યાને લીધે
 શહેર નામજાદુ થઈ ગયું.

અલ્લાહાબાદ. (અલ્લા-પરમેશ્વરનો વાસ કે સ્થાન) ઈ. સ.
 ૧૮૬૨થી વાયવ્ય પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર હું છે. હિંદુઓનાં જન-
 ત્રાનાં ઠેકાણાંમાં એ અતિ પવિત્ર ગણાય છે. ગંગા, જમના
 અને સરસ્વતિ (જેનો પ્રવાહ ૧૨ મૈલ સુધી જમીનની નીચે
 ચાલે છે એમ કહેવાય છે) ના સંગમ ઉપર છે. દરવર્ષે આ-
 શરે ૨૦૦૦૦૦ જનત્રાણો આહી આવે છે. બંગાળા, મધ્ય-
 હિંદુસ્તાન, અને મુંબઈની રેલવેના જંક્શન કે સંગમ ઉપર

એ શહેર આવેલું છે. કલકત્તાથી ૪૯૮ મૈલ દૂર છે. ખાં-
ધણીમાં એનો કિલ્લો સૌથી પંકાએલો છે. જેનો કોટપરથી
બેઠિ નદીનો વેહવાર દેખાય છે. અકબરના ખાંધેલા માની-
તા મહેલનાં ખંડેરો જોવામાં આવે છે. મૂલકી અને પર-
દેશી વેપારના કામમાં આ શહેર દિનપરદિન ચઢતું જાય છે.

બેરેલી. રોહિલખંડનું મુખ્ય શહેર કલકત્તાથી ૭૦૦ માઇલ
દૂર છે. તેમાં હિંદુ અને મુસલમાનની વસ્તી છે. બંગાળા ઇ-
લાકાના મુખ્ય શહેરોમાં આ છું ગણાય છે. ધણી મસ્જિદ
અને વિદ્યા સંબંધી ખાતાને માટે બેરેલી નામાંકિત છે. વેપાર
સારો ચાલે છે.

લાહોર. એ પંજાબનું મુખ્ય શહેર છે, અને કોટથી મજબૂત
કરેલું છે. તે રાવીનદીની એક નાની શાખા પર ખાંધેલું છે; અને
“પંજાબ તથા દિલ્લી” રેલવે પર છે. હિંદુ, મુસલમાન, અને શિ-
ખની વસ્તી છે. ધણી સુંદર મસ્જિદ, દેવળો, તથા મુસલમાનોની
અસલની મોટાઈની નિશાનીઓ તજરે પડે છે. જેમકે જહાં-
ગીરની કબર, શાહજહાંની વાડી ઇત્યાદિ. મહમદ પેશવરના
જોડા તથા લાકડી જે તૈમુરે આણ્યાં હતાં તે બહુ સંભા-
ળ સાથે કિલ્લામાં રાખ્યાં છે. શિખલોકને ઇ. સ. ૧૮૪૯માં
અંગ્રેજોએ હરાવ્યા ત્યારથી લાહોર એમના કબજામાં છે.

હરીદ્વાર. (હરીના દરવાજા) ગંગાનદી હિમાલય પર્વત-
માંથી ઊતરી નીચા જમીન ઉપર થઈ વહેવા લાગે છે તે
ઠેકાણે હરીદ્વાર વસેલું છે.

અયોધ્ય કે અયોધ્યા. એજ નામના પ્રાંતની જુની રાજ-
ધાનીનું શહેર હતું પણ હાલ ખંડેર થઈ ગયેલું છે, તેથી
અગત્યનું નથી.

મથુરા. જમના નદીને કાંઠે છે. કૃષ્ણની જન્મ ભૂમિનું
સ્થળ છે. એની થડમાંના દેવળનાં ખંડેર પ્રખ્યાત છે.

વંદરાવત કે બિંદ્રાવન. મથુરાંથી ૮ મૈલ દક્ષિણમાં છે. કૃષ્ણની વાત સંબંધી આ ગામ જાણીતું છે.

ફૈજાબાદ. એલખનોરથી ઉતરતું શહેર છે. એમાં સૂતરાઉ કાપડ અને લોહના કામનાં કારખાનાં છે.

જગન્નાથપુરી. પૂર્વ કાંઠાપર મહાનદીના મૂખ આગળ જત્રાનું ઠેકાણું છે. પ્રખ્યાત જગન્નાથજીનું દેવળ અહીં છે.

ગયા. બહાર પ્રાંતમાં ગંગા નદીની એક શાખા ઉપર છે. એમાં ખ્રાહ્મણોનીજ વસ્તી છે.

ઉપર લખેલાં સાત શહેરો બંગાળા ધલાકામાં પવિત્ર ધામ ગણાય છે.

મુલતાન. ચિનાબ નદીને કાંઠે છે. સૂતર, ઉન અને રેશમનાં લૂગડાનાં કારખાનાં છે.

જાલંધર. શિખ લોકનું એક શહેર છે. અહીંનાં રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાં વખણાય છે.

મિરજાપૂર. એ વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે.

કાશ્મીર કે ૧ એ કાશ્મીર દેશની રાજધાની છે. અહીં શ્રીનગર. ૨ ઉંચા જાતની શાલો બને છે. કાશ્મીર પ્રાંતનું મુજામનું અંતર વખણાય છે.

પેશાવર. પંજાબની પશ્ચિમ સરહદ ઉપર છે. એ કાબૂલ નદીથી ધણે દૂર નથી.

મુર્શીદાબાદ. રેશમી કાપડ, હાથીદાંતનાં રમકડાં અને રત્નને માટે પ્રખ્યાત છે.

ઢાક્કા. એનું મજમલ આખી દુનિઆમાં વિખ્યાત છે.

ફરકાબાદ. એ હિંદુસ્તાનના વેપારનું એક મથક છે.

લુદીઆના. એ મોટું શહેર છે. એમાં વેપાર સારો ચાલે છે.

લેહ. કાશ્મીરના લાડક પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે, ને વેપારનું એક મથક છે.

પ્લાસી. કલકત્તાની ઉત્તરે ૧૬ માઈલ છેટે છે. અહીં કલાઈવે ઇ. સ. ૧૭૫૭ માં અંગ્રેજોની આખર સંભાર્ણનિ હિંદુસ્તાનમાં એમની મોઘઈ સ્થાપન કરી.

પાણીપત. એ પ્રખ્યાત રણભૂમિછે ઇ.સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ ઇ. સ. ૧૫૨૬, ૧૫૫૬ અને ૧૭૬૨ માં અહીં લડાઈઓ થઈ હતી.

મીરત. ઇ. સ. ૧૮૫૭ નો બળવો અહિં શરૂ થયો હતો.

મુડકી. અહીં અગ્નિ ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં અંગ્રેજ અને શિખની વચ્ચે લડાઈ થઈ હતી. તેમાં શિખ હાર્યા.

ફિરોજપાદ. એમાં ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં અંગ્રેજ અને શિખની વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમાં શિખ હાર્યા.

અલિવાલ. ૨

સોએઓન. ૧) શિખ અને અંગ્રેજ વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમાં સરહેનરી રિમથે શિખલોકને હરાવ્યા.

ચિલ્દયનવલા. લોડીગઢની તથા શેરસિંહની વચ્ચે લડાઈ થઈ. અંગ્રેજને નામનોજ જય મળ્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૯.

ગુજરાત. ઇ.સ. ૧૮૪૯ માં લોડીગઢ અને શિખની વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમાં શિખ હાર્યા.

ચિતાગોંગ. એ બંદરછે. આસપાસના મૂલકમાં સાગનાં અને બીજાં ઝાડ બહુ ઉગે છે. હોડી બાંધવામાં અને સુત્રારના કામમાં ચિતાગોંગના લોક હોશીઆર છે.

કટક. ઓઢીઆ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. પૂર્વે કાંઠાપર મહા તથા ગંજુરી નદીના સંગમ ઉપર બંદરછે.

મતલા. બંગાળા ઉપસાગરના કાંઠાપર બંદર છે.

રજપૂતાનાનાં મુખ્ય શહેર.

ઉદેપૂર ઉર્ફે મેવાડ. મેવાડના મહારાજાની રાજધાનીનું

શહેર છે. આ રાજ હિંદુસ્તાનમાં સૌથી જૂના વંશનો છે. અને સૂર્યવંશી કહેવાય છે.

મારવાડ કે જોધપૂર. અહીંનાં પ્રાણી જેવાંકે ઊંટ અને ઘેટાં વખણાય છે. મારવાડના બળદ મેળો ભરાય ત્યારે ઊંઘી કીંમતે વેચાય છે. લોક વેપારીકામમાં ઘણા હુશીઆર છે. તેઓ મુંબાઈમાં ઘણા પૈસા કમાઈ સ્વદેશ લઈ જાય છે. આરસપહાણના પથરા પણ થાય છે.

જૂપર. એમાં મૂલ્યવાન ખાણો છે. જેમાંથી સોનું, રૂપું, રત્ન, અને ત્રાંબું નીકળે છે.

બીકાનેર. એરણમાં આવેલું છે. ઊંટ અને ઘેટાં વખાણાય છે. બીકાનેરનાં ઊંટ ભરતખંડમાં સૌથી જલદી દોડી શકે એવાં છે. ઘેટાં વેચવા સારું મુંબાઈ મોકલે છે.

જેસલમીર. એની જમીન રેસાળ છે.

શિરોહી. એમાં તરવારનાં પાનાં સરસ બને છે આપ્રાંતમાં આબુપર્વત આવ્યો એ અરવલીનું સૌથી ઊંચું શિખર છે.

આબુપર પોલિટિકલ એજન્ટ રહે છે. એ હિંદુઓનું જન્મસ્થાનું ઠેકાણું છે.

ભરતપૂર. રજપૂતાનાનાં બધાં સંસ્થાન કરતાં એની જમીન વધારે રેસાળ છે.

અજમેર. એ અંગ્રેજના તાબામાં છે. એની ઉત્તરે સાંખર સરોવર છે જેનું મીઠું વખાણાય છે. હાલ અજમેર દિલ્લી પરચે ઉત્તરમાં અને અમદાવાદ સાથે દક્ષિણે રેલવે બાંધેલી છે.

નસીરાબાદ. એમાં અંગ્રેજની છાવણી છે.

મધ્ય હિંદ એજન્સી.

ગ્વાલ્યર. ઇ.સ. ૧૮૦૪ થી સિંધીઆની રાજધાનીનું એ

શહેર છે. તેને કોટથી મજબૂત કરેલું છે. એની પાસે એક નવું શહેર વસ્યું છે. ગવાલ્પરથી થોડે દૂર મેરારમાં અંગ્રેજની છાવણી છે.

ભોપાળ. એ બેગમની રાજધાનીનું શહેર છે.

ઇંદોર. એ હાલ્કરની રાજધાની છે.

મૈલા. ઇંદોરથી ૧૨ મૈલ દક્ષિણમાં અંગ્રેજની છાવણી છે.

ઉજ્જવત. એનું પ્રાચીન નામ “અવંતિ કે વિસાલા” છે. એ માળવાની જૂની રાજધાની હતી. માળવાના ધર્મ, તમાકુ અને અફીણ વખણાય છે.

નીમચ. એમાં અંગ્રેજની છાવણી છે.

પજ્જા. હીરા અને મૂલ્યવાન ધાતુને વાસ્તે પ્રખ્યાત છે.

મધ્ય પ્રાંત.

નાગપૂર. એ મુખ્યશહેર છે. એની પાસે સિતાબાલીનો ડુંગરી કિલ્લો છે. નાગપૂરમાં કિનખાખ બહુજ સરસ બને છે. મુંબાઈથી નાગપૂર સુધી રેલવે છે.

કાંપતી. અંગ્રેજની છાવણી અહીં છે. તે નાગપૂરથી ૧૨ મૈલ છે.

સાગર. એ ઉત્તરમાં વાયવ્યપ્રાંતની દક્ષિણે આવેલું છે.

જમ્નપૂર. એમાં તંબુ સારા બને છે. આખા ભરતખંડમાં આ તંબુ વાપરવામાં આવે છે. ધર્મ પણ વખણાય છે.

રાયપૂર. છત્તીસગઢ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

ચંદા. જૂના ગોંડ રાજ્યનું મુખ્ય શહેર હતું. તેની આસપાસ કોયલા તથા લોઢાની ઉપયોગી ખાણો છે.

આશીરગઢ. એ ડુંગરી કિલ્લો છે. અંગ્રેજની એમાં છાવણી છે.

બરાનપૂર. પ્રખ્યાત થએલું મુસલમાનનું શહેર છે.

બંડાશ. એમાં કિનખાખ અતિ સરસ બને છે.

સંમત્રપૂર. એ હીરાની માટે પ્રખ્યાત છે.

હૈદરાબાદ અને વરાહ.

હૈદરાબાદ. એ નિજમની રાજધાનીનું શહેર છે. કૃષ્ણાની મળનારી મૂસી નદીના કાંઠાપર વસેલું છે.

ગોવલકોંડા. હૈદરાબાદની પાસે ગોવલકોંડાના રાજ્યની જૂની રાજધાનીનું શહેર હાલ ખંડેર થઈ ગયું છે.

ધક્કોરા. કોતરેલી ગુફાને માટે વિખ્યાત છે.

ઔરંગાબાદ. ધક્કોરાની દક્ષિણે છે.

દોલતાબાદ. એનું જૂનું નામ દેવગઢ હતું. મહમદ તખલખે અહીં રાજધાની કરવાનો મનસુબો કર્યો હતો.

જાલને. એમાં પહેલાં રેશમી લૂગડાંનાં કારખાનાં હતાં.

બેદર. એ મંજીરા નદીના કાંઠાપર છે. સોના રૂપાના કામને માટે પ્રખ્યાત છે.

વરંગળ. એ હૈદરાબાદની પૂર્વ તૈલંગણની રાજધાની હતી.

ખાંગામ. એ રૂના વેપારનું એક મથક છે.

ઉમરાવતી. એમાં ખાંગામ જેવો રૂનો વેપાર સારો જણાય છે. સોનાનાં ઘરેણાં અહીં સારાં બને છે.

ધક્કિયપૂર, કારીંગા, } બાકી રહેલાં શહેર છે.
અકોલા અને શ્યુગામ. }

મહેસૂર અને કૂર્ગ.

મહેસૂર. એ રાજધાનીનું શહેર છે. રાજા ઉમ્મર લાયક થયાથી તે સુધરેલી રીતે રાજ ચલાવે છે. ઘણાં તળાવ અને ખંડેર થએલાં દેખાતાં છે.

શ્રીરંગપટ્ટણ. મહેસૂરથી ૧૨ મૈલ દૂર છે. કાવેરી નદીના એક ભટ ઉપર બાંધેલું છે. હૈદર તથા ટીપુનું એ મુખ્ય શહેર હતું.

બેંગલુર. મહેસૂર પ્રાંતમાં સૌથી વધારે વસ્તીવાળું શહેર છે.

શહેરની ખાંધણી સારી છે. વસ્તી ઘણુંકરીને હિંદુઓની છે. હવા તંદુરસ્ત અને આરોગ્ય છે. ત્યાં અંગ્રેજીની છાવણી છે. રેશમી અને સૂતરાઉ કાપડ પણ બને છે.

મરકારા. એ કુર્ગ સંસ્થાનનું મુખ્ય શહેર છે. આ પ્રાંત ઈ. સ. ૧૮૩૪ માં અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યો.

મદ્રાસ ઈલાકો.

મદ્રાસ. ઈરોમાંડલ કાંઠાપર વસેલું છે. તેનું બંદર અનુકૂળ નથી અને તોફાનમાં વહાણો સહી સલામત રહી શકે નહિ એવું છે તોપણ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં વેપારનું મથક થઈ ગયું છે. શહેરના એ મુખ્ય ભાગ છે. એક “ફોર્ટસેન્ટજ્યોર્જ” જે ઈ. સ. ૧૬૩૯ માં અંગ્રેજે ખાંધ્યો તે, અને બીજો “પટ્ટા” જ્યાં દેશી લોક વસે છે.

ત્રિચિનાપક્ષી. કાવેરી નદીના કાંઠાપર અને “સાઉથ ઇન્ડિયન રેલવેનું” મુખ્ય સ્ટેશન છે મદ્રાસથી નૈવસ્યપૂર્ણ તરફ એ ૧૬૦ મૈલ છે. લોહનાંકામ, છરી, કાતર, ઘરેણાં, આમડાનાંકામ અને બીડીએને મોટે ત્રિચિનાપક્ષી પ્રખ્યાત છે. તે એક જૂના રાજની રાજધાની હતી. એનાથી ૧૩ મૈલઉપર “શ્રીરંગહામ” નામનો ખેટ છે. આ ખેટપર ખેતોમાં દેવળો છે. એક “શ્રીરંગહામનું” (પવિત્ર વિષ્ણું) અને બીજું “તમયુક્ત-વાઇ” (ગુલાબી જંબુના ઈશ્વર) નું છે. પહેલામાં સાત આંગણાં છે અને કહે છે કે ભરતઅંડમાં એ સૌથી મોટું દેવસ્થાન છે. બીજામાં કુત્ર ત્રણ આંગણાં પણ તે બહુજ શોભિતાં છે, અને તામિલ દેવળોનો સારો અને સુંદર દાખલો છે.

કાંજેવરમ. એ જૂના રાજની રાજધાનીનું શહેર છે.

આર્દા. મદ્રાસથી ૬૫ મૈલ ને પલાર નદીના જમણા

કાંઠાપર કણ્ઠાટકની જૂની રાજધાની આકાંઠ છે. હવા
ગરમ છે. અહીં ક્લાઈવે ઈ. સ. ૧૭૫૧માં પ્રખ્યાત કૃતેહ મેળવી.

વેલોર. રેલવે સ્ટેશન મદ્રાસથી ૭૬ મૈલ છે. પહેલાં હિંદુ-
સ્તાનમાં સૌથી મજબૂત અને જળસ્ર કિલ્લામાંનો આ એ-
ક ગણાતો હતો. મુખ્ય બાંધણી કિલ્લો અને કૃષ્ણનું મંદીર છે.

મધૂરા. “વ્યાગા” નામની નદીના જમણા કાંઠાપર
મદ્રાસથી ૨૧૫ મૈલ નૈવરત્યમાં છે. દેવસ્થાનોને માટે આશ-
હેર વખાણાય છે સૌથી પ્રખ્યાત અને જાણુવા લાયક દે-
વળ “મિનાકથી” નું છે; જે ૨૦ એકર જમીન પર બાંધેલું
છે. અને “ચૌદ્રી,” કે “મંડપમ,” એ ભરતખંડની શા-
ભિતી ઇમારતોનો એક સુંદર દાખલો છે. કિરમજી રંગનું
કાપડ જેને “મદરા” કહે છે, તે મધૂરામાં પહેલ વહેલું બ-
ન્યું. એમાં પીતળનાં કારખાનાં છે. મધૂરા ટીપુસુલતાન
પાસેથી ઈ. સ. ૧૭૬૨માં લીધું.

કર્નુલ. તુંગભદ્રા અને કૃષ્ણા નદીના સંગમ ઉપર છે.
તાં સાગનાં ગ્રાડ બહુ ઉગે છે. ઈ. સ. ૧૮૩૮માં કર્નુલના
નવાબ પાસેથી અંગ્રેજોએ કબજે કર્યું.

બદ્શારી. એમાં ૩ બહુ થાય છે. આ શહેર અને કડાપા
નિજામે ઈ. સ. ૧૮૦૦ માં અંગ્રેજોને આપ્યાં.

ગેળમ. પૂર્વકાંઠાપર ચિલકા સરોવરની દક્ષિણે બંદર છે.

તેનાપટ્ટણ.

વિશાગાપટ્ટણ.

કોરિંગા.

ત્રાંકવીબાર.

તુતુકુરિન.

કોકણદ.

પૂર્વકાંઠાપર મોટાં બંદર છે.

મછલીપટ્ટણ. કૃષ્ણા નદીના એક મુખ આગળ બંદર છે.
અહીં જાત જાતની છીંટ બને છે.

રાજમંદ્રી. ગોદાવરીના મૂખ આગળ છે.

આ બે શહેર ઉત્તરસિરકાર્સ પ્રાંતમાં મુખ્ય છે. આ પ્રાંત હૈદરાબાદના નિજામ અંગ્રેજને ઇ. સ. ૧૭૬૬ માં આપ્યો.

ચિકાકોલ. એમાં ઊંચી જાતનો મલમલ બને છે.

રામનાદ. એમાં દેશી લોકના પહેરવાના કામમાં આવે એવું જાડું લૂગડું બને છે.

નેલોર. પનેર નદીને કાંઠે છે. અહીંના બળદ વખાણાય છે. દક્ષિણમાં આ બળદને ગાડીમાં જોડે છે.

સેલમ. ટીપુસુલતાન પાસેથી અંગ્રેજોએ ૧૭૯૨માં લીધું. હિંદુસ્તાનમાં ખરા લોહાના કામનું મથક છે. ૩ પણ મળે છે.

કોઈમ્બટૂર. ઇ. સ. ૧૭૬૯ માં ટીપુ મૂઝા પછી અંગ્રેજના તાબામાં આવ્યું. અહીંથી ૩, તમાકુ, ઇમારતી લાકડું અને હાથીદાંત પરદેશ મોકલવામાં આવે છે.

તિનિવલ્લી. એનાં ગ્રાડ બહુ ઊંચાં અને મોટાં છે જંગલોમાં હાથીનાં ટોળાં છે.

મલખાર. એ પ્રાંત છે. ટીપુસુલતાન પાસેથી ઇ. સ. ૧૭૬૯ માં અંગ્રેજોએ લીધો. એ બરતખંડના પશ્ચિમ કાંઠા પર છે. મલખારનાં સાગનાં ગ્રાડ હિંદમાં સૌથી સરસ ગણાય છે. ઘાટ પર અબનસ, સીસમ અને દેવદારનાં ગ્રાડ બહુ ઉગે છે. જમીન રસાળ છે. ચોખા, ખૂનદાણા, મરી અને એલચી થાય છે.

ત્રિવંદ્રમ. ત્રાવણકોર સંસ્થાનનું મુખ્યશહેર છે. એ સંસ્થાન પહાડી અને તેમાં નદીઓ ધણી છે. પહાડના ઢાળ ગ્રાડથી ઢંકાર્ધ ગએલા છે. આ જંગલમાં હાથી, વાઘ, ચિત્તા, રીંછ અને બધી જાતના સાપ થાય છે. એની નદીઓમાં મગર છે. આ સંસ્થાન આખાદ અને ચઢીઆતું છે. મહારાજા અંગ્રેજ

કળવણી મેળવી બધી વાતો બહોલા અને હાથીઆર છે. તથા મોટા મનનો અને લોકના સુખની કાળજી રાખે એવો છે. બરતખંડમાં સારા બંદોબસ્તના સંસ્થાનમાં આ ગણાય છે. નીચી જમીન અતિ રસાળ છે. ચોખ્ખા, સાગુ ચોખ્ખા અને મકાઈનો પાક થાય છે. નાળીએર, સોપારી, તમાકુ અને જાયફળ પુષ્કળ મળે છે.

કોચિન. ત્રાવણકોરની ઉત્તરે એક નાનું સંસ્થાન છે. હિન્દુરાજના તાબા હેઠળ છે. એના પહાડપર દેવદાર, સાગ, ફણસ અને બીજી જાતનું ધંમારતી લાકડું ઉગે છે.

મુખ્ય પેદાશ—રૂબીનદાણા, ખાંડ, મરી અને એલચીની છે.

કાનાનૂર અને ટેલીચેરી. પશ્ચિમ કાંઠાપર બંદર છે.

મેંગલૂર. પશ્ચિમ કિનારાપર બંદર છે. સૂતરાઉ લગડાં બહુ સરસ બને છે. વણાટનાં કારખાનાં પ્રખ્યાત છે. અહીંનાં કેળાં પણ વખાણાય છે.

તાંજોર કે તંજાવર. મદ્રાસથી ૧૮૦ મૈલ કાવેરી નદીનાં કાંઠાપર આવેલું શહેર છે. એમાં બે કિલ્લા છે. એક મોટો કિલ્લો જ્યાં રાજાનો મહેલ છે, અને બીજો તે કરતાં નાનો છે, જેમાં એક અતિસુંદર પિરામિડ બાંધેલું દેવળ છે. રેશમી તથા સૂતરાઉ કાપડ અને મલમલના વણાટને માટે પ્રખ્યાત છે.

મુંબઈ દલાકો.

મુંબાઈ. મુખ્ય શહેર અને બરતખંડમાં સૌથી મોટું બંદર છે. કંતાન બાદ કરતાં વેપારમાં એશિઆખંડમાં સૌથી પ્રખ્યાત ગણાય છે. એ મુંબાઈ નામના બેટ ઉપર વસેલું છે. બંદર મોટું તથા અનુકુળ અને દખાવ સુંદર છે. બધા દેશ સાથે બોહિજો વેપાર ચાલે છે.

મુખ્ય નિકાસ—રૂબીનદાણા, ધંમારતી લાકડું, રેશમ,

હાથીદાંત, તેજના, ખૂનદાણા અને ઉન. આયાત માલ-સૂતર (તાંતણા), સૂતરાઉ તથા ઉનનાં લૂગડાં, લોદું, ત્રાંબું ઈત્યાદિ. મુખ્ય હુન્નર—વહાણ બાંધવાનો અને જડાવ કામ. હાલ કાંતવાના અને વણવાના ઘણા સંચા છે. જેમાં હજારો માણસને રોજગાર મળેછે. દારૂ પણ બનેછે. પોર્તુગીઝના રાજાએ આ બેટ ઇંગ્લાંડના બીજા ચાર્લસ રાજાને ઈ.સ. ૧૬૬૧માં કન્યાદાનમાં આપ્યો હતો. “નુંબાઈ” શબ્દના મૂળ વિષે કોઈ ગ્રંથકર્તા એમ કહેછે કે “માંબા” દેવીનું દેવળ ત્યાં હતું. બીજા લોક એવું કહે છે કે “બો” સાઈ અને “બે” કે “બાહિઆ” એટલે બંદર સામટો અર્થ સાઈ બંદર. “બો” અને “બાહિઆ” એ પોર્તુગીઝ શબ્દો છે. પરંતુ પોર્તુગીઝ આ દેશમાં આબ્યા તે પહેલા “માંબે” નામ હતું એમ જાણવામાં આવેછે.

જેઠખાબાદ. એ સિંધની ઉપલી સરહદના મૂલકનું મુખ્ય શહેર છે.

શિકારપૂર. એજ નામના જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે.

સક્કર. એ સિંધ નદીના કાંઠાપર બાલનઘાટ સાથેના વેપારનું મથક છે.

હારખાના અને રૌરી. એ જાણવા લાયક શહેર છે. શિકારપુર જીલ્લામાં જડું લૂગડું, હાથીદાંતનાં રમકડાં અને માટીનાં વાસણ બને છે.

હૈદ્રાબાદ. એ હૈદ્રાબાદ જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર સિંધુનદીના કાંઠાપર છે. સિંધની પ્રખ્યાત શેત્રંજી, સૂતરાઉ અને રેશમી કાપડ, માટીનાં વાસણ અને ચામડાનાં કામનું મથક છે.

કરાંચી. મુંબાઈ ઇલાકાનું પાંચમું મોટું શહેર સિંધુનદીના એક કાંઠાપર છે. સિંધ અને પંજાબનું એ મુખ્ય બંદર છે.

તોફાનમાં પણ એનું બાંં શાંત રહેછે. તેમાં વહાણો સહીસ-
લામત રહી શકેછે. મુખ્યનિકાસ—સૂતરાઉ કાપડ, માટીનાં
વાસણ અને શેત્રંજી, થાયછે. વળી ધર્જા અને જેમાંથી તેલ
નાકળે તેવા પદાર્થ ઇંગ્લાંડ મોકલવામાં આવેછે.

કોટી અને ઠક્કા. એ અગત્યનાં ઠેકાણાં છે.

ઉમરકોટ. એ યરપાર કરનું મુખ્ય શહેર છે. એમાં કામળી,
શેત્રંજી અને ચામડાના કામનાં કારખાનાં છે.

ઐરપૂર. એ મીરઅલી મુરાદનું મુખ્ય શહેર છે.

કચ્છ.

ભૂજ. એ રાજધાનીનું શહેર રાવ શ્રી ઝેંગારજીએ સંવત
૧૬૦૫માં બાંધ્યું હતું.

માંડવી. એ મુખ્ય બંદર, મુંબાઈ, જાંજીબાર ઇત્યાદિની
સાથે મોટો વેપાર ચલાવેછે. માંડવીમાં દીવા દાંડીછે.

મુંદ્રા, લખપત. } એ જાણવા લાયક બંદરેછે.
જાંબા, ટૂણા. }

કચ્છમાં સૂતરાઉ અને રેશમી લૂગડાં બનેછે. ભૂજનું
કસબી કામ વખણાય છે.

અમદાવાદ. અસલની વખતે હિંદુસ્તાનમાં મોટાં શહેરો-
માં એ ગણાતું. તે સાબરમતી નદીના ડાબા કાંઠાપર છે. હિં-
દુ, પારસી, મુસલમાન અને કેટલાક અંગ્રેજની વસ્તી છે.
મોટી અને જોવા લાયક ઇમારતોમાં જીમામસ્જીદ, શાહઆ-
લમનો રોજી, શાહીબાગ, શેઠ હડીસિંગની વાડી અને દુબળ,
કાંકરીજી તળાવ, અને નગીના વાડીછે. રેશમના વણાટનાં
કારખાનાં, કસબનું કામ, અને બીજી કારીગરીનું મથક
છે. મુંબાઈ બાદ કરતાં અમદાવાદ સૌથી મોટું શહેર છે.
સુતર કાંતવાના અને કાપડ બનાવવાના રેટીઆ ચાર
ઉપરાંત છે. અને સાબુ તથા કાગળ પણ હાલ બનેછે.

ખેડા. એ ખેડા જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

નડિયાદ. તેમાં સૂતરનો ચરખો અને હાથરિકૂલ છે.

ગોધરા. પંચમહાલમાં એ મોટું શહેર છે. આણંદથી ત્યાં સુધી રેલવે ગએલી છે.

દાહોદ. એ પણ જાણવાલાયક છે.

ભરૂચ. એ નર્મદા નદીને કાંઠે મોટું શહેર છે. એમાં બે સ્ટીમ જીનિંગ ફાક્ટરી છે. તેનો વેપાર સારો ચાલે છે. ભરૂચ આગળ નર્મદાની આડે એક મજબૂત અને સુંદર પૂલ છે.

સૂરત. તાપી નદીને કાંઠે અને મુંબાઈથી ૧૫૦ મૈલ ઉત્તરમાં છે. મૂગલોના અમલમાં આ શહેરમાં અંગ્રેજોએ એમની પહેલી લાતી બાંધી હતી. ૧૮માં સૈકામાં એ હિંદુસ્તાનનું સૌથી મોટું શહેર હતું. હાલ મુંબાઈ ઈલાકામાં ત્રીજું શહેર ગણાય છે. હિંદુ, પારસી, મુસલમાન અને યૂરોપીયનની વસ્તી છે ત્યાં બોહોળો વેપાર ચાલે છે.

વઢવાણ. એ ઝાલાવાડનું મુખ્ય શહેર છે.

ભાવનગર. એ ગોહલવાડમાં છે. આ સૈકામાં આ સંસ્થાન જોયે દરજે ચઢ્યું છે.

જૂનાગઢ. એ સોરઠમાં છે. અહીંનો નવાબ ઈ.સ. ૧૭૩૫ માં મુસલમાન વંશને આ રાજ્ય સ્થાપ્યું, તેના કુળનો છે. થડમાં ગિરનાર કાઠિઆવાડમાં સૌથી જોયો પર્વત છે.

જાફરાબાદ. એ કાઠિઆવાડની દક્ષિણે જંજીરાના સીદી સુલતાનના તાબામાં છે.

રાજકોટ. એ હાલારનું મુખ્ય શહેર છે. અહીં રાજકુમાર કોલેજ છે.

નવાનગર એ ઉત્તરકાંઠાની પાસે છે. નવાનગરના નવાબ જોને "ખમ" કહે છે તે ઝાડેજ રાજપૂતોમાં એક છે.

મોરબી. એ ડાકોરના તાબા હેઠળ છે. ડાકોરનો મહેલ,

બહુ સુંદર અને શાભીતોછે.

સોમનાથ. } એ જાત્રાનાં ઠેકાણાં છે.
દ્વારકાં.

સાદ્રા. એ સાબરમતી નદીના કાંઠાપર મહીકાંઠા એજ-
ન્સાનું મુખ્ય શહેર છે.

વડોદરા. એ ગાયકવાડ મહારાજાની રાજધાનીનું શહેર વિ-
શ્વામિત્રિ નદીને કાંઠે છે. તેમાં અંગ્રેજ ફાજની ટુકડી છે.

ખંભાત. એ ખંભાત સંસ્થાનનું મુખ્ય શહેર મહી નદીના
મૂખ પાસે છે. ત્યાં સૂતરાઉ કાપડ અને શેત્રંજી બને છે. ને
અકીકના સુંદર પથ્થરા સાફ કરી ત્યાં આપ ચઢાવે છે,
તે ઘણું કરીને કપડવણુજથી આણે છે. અહીંનો નવાબ
મુગલ વંશનો છે. વેપાર દિનપરદિન ઘટે છે, કારણકે અ-
ખાતમાં વહાણને આવતાં બહુ અડચણ પડે છે.

ધૂલે. એ ખાનદેશનું મુખ્ય શહેર છે. ખાનદેશ જીલ્લો
મુંબાઈ ઇલાકામાં સૌથી મોટો છે.

ભોસાવળ. એ મુંબાઈ અને કલકત્તાની રેલવેપર છે.
ભોસાવળથી નાગપૂર સુધી રેલવેની એક શાખા છે.

નાશિક. ગોદાવરી નદીનું મૂળ એની પાસે હોવાથી એ
જાત્રાનું ઠેકાણું છે, અને તે પવિત્ર ધામ ગણાય છે.

અહમદનગર. એ સીના નદીને કાંઠે છે. અસલ આ મુ-
સલમાની રાજ્યની રાજધાની હતી. તેમાં એક કિલ્લો છે.

પૂણે. એ મરેઠી રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર હતું. હાલ
દક્ષિણમાં લશ્કરની મુખ્ય ઢાવણી અને ઇલાકામાં સૌ-
થી મોટું શહેર છે. મૂળા તથા મૂઠા નદીનો સંગમ ત્યાં થાય-
છે. એની હવા, તનદુરસ્ત અને નારોગી છે. ગવર્નમેંટ હાઉસ,
કૌન્સિલ હાઉસ, કૌન્સિલ આફીસ, સાસૂન ઇસ્પતાળ, છત્યાદિ
જેવાલાયક ઇમારતો છે. ચોમાસામાં ગવર્નર સાહેબ ત્યાં રહે-

છે. થડમાં પરવતી ડુંગરી કિલ્લાનાં ખંડેર અને દેવળછે. સાર્વ જનિક બાગમાં “ખંડ ગાર્ડનસ” “ન્યુગાર્ડનસ”, તથા બોટાનીકલ ગાર્ડનસ મુખ્યછે. તેમાં વિલાયતી ને દેશી ફૂલોના સુંદર નમુનાછે.

મહાબળેશ્વર. એ પૂણેથી ૭૦ મૈલ પશ્ચિમ ઘાટપર હવા ખાવાની જગ્યાછે. અહીં કૃષ્ણા નદીનું મૂળછે. પ્રતાપગઢ બ્યાં શિવાજીએ વિધાસઘાત કરી અફજલખાને મારી નાંખ્યો તે મહાબળેશ્વરના થડમાંછે.

સતારા. એ સતારા જીલ્લાનું મુખ્ય શહેરછે. એ મહાન શિવાજીની રાજધાનીનું શહેર હતું.

સાલાપર. એ હૈદરાબાદ સાથે મોટો વેપાર ચલાવેછે.

બારસી. એમાં રૂનો વેપાર ચાલેછે.

પેઠ. એ સંસ્થાન મુસલમાની બેગમના હાથ નીચે છે. એમાં ઇમારતી લાકડું અને ધાત્યની પેદાશછે.

ભોર. એ સતારાના વાયવ્યકોણમાં સંસ્થાનછે.

ફલટન. એ સતારાની ઉત્તરે સંસ્થાન છે.

જત. એ સંસ્થાનમાં સુરોખાર અને લોહું જડેછે.

અકબકોટ. સોલાપૂરની અગ્નિકોણમાં એ સંસ્થાન છે. એ અગાજી સતારાના રાજાને તાબે હતું, પણ હાલ અંગ્રેજનું તાબેદારછે. ત્યાંનો રાજા ભાંસલેકુળનો મરેઠો છે.

ઠાણુ. સાલસેન્ટમેટપર બાંધેલું ઠાણુ જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

હદયાણુ. ત્યાં મુંબાઈની રેલવેની બે શાખા થાયછે. એક તળઘાટ ચઢી નાશક, અલાહાબાદ અને કલકત્તા જાય છે. બીજી ભોર ઘાટને રસ્તે પૂણે, સોલાપૂર અને મદ્રાસ જાય છે.

ખાંદા. સાલસેટ અને મુંબાઈ વચ્ચે એક સેતુ બાંધેલો છે. જેથી મુંબાઈ સાલસેટ સાથે જોડાયો છે.

વસાઈ. એમાં એક પ્રખ્યાત કિલ્લો છે. તે અગાઉ પોર્તુગીઝના કબજામાં હતો.

જવાર. એ સંસ્થાનની આસપાસ ઠાણા જીલ્લો આવેલો છે. ત્યાંનો રાજા કોળી જાતનો છે. તેની નાની ઉંમરમાં ઠાણાના કલેક્ટર સહિય સંસ્થાનની દેખરેખ રાખે છે.

અલીબાગ. એ કોલાબા જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

જંજીરા. આ સંસ્થાન એક હબશી નવાબના તાબામાં છે. ત્યાં એક કિલ્લો છે. તેમાં નવાબ રહે છે. કાઠિઆવાડમાં જાફરાબાદ એની જ આણ માને છે.

રત્નાગીરી. એ પશ્ચિમ કાંઠાપર બંદર છે.

સાવંતવાડી. કોકણની દક્ષિણમાં સંસ્થાન છે. એ ભાંસલ-કુળના મરેઠા સરદારના તાબામાં છે. પોલીટીકલ એજંટ સાવંતવાડીમાં રહે છે.

કલાદગી. એ કલાદગી જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે.

ભાગલકોટ. એ અગત્યના વેપારનું સ્થળ છે.

બીજાપૂર. ઐરંગઝેમે વશ કરેલું એક મુસલમાન રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર છે. શહેરનો કોટ ફરતો છ મૈલ ઉપરાંત છે. ત્યાંની ઇમારતોની બાંધણી અમદાવાદની જૂની બાંધણીની સરસાઈ કરે છે.

બેલગામ. એજ નામના જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર છે. હવા સારી અને તંદુરસ્ત તથા યુરોપીઅનને માફક આવે એવી છે.

કોલાપૂર. એ સંસ્થાન મહારાજાના તાબામાં છે. શિવાજીના વંશની નાની શાખાએ કોલાપૂરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. પોલીટીકલ એજંટ ત્યાં રહે છે.

સાંગલી, જમખંડી, ઇત્યાદિ. એ અગાઉ પેશવાનાં હતાં. પણ હાલ અંગ્રેજને ખંડણી આપે છે.

ધારવાડ. એ ધારવાડ જીલ્લાનું મુખ્ય શહેર હાલ મઢતી સ્થિતિમાં છે.

સાવનુર. ધારવાડની પૂર્વે પઠાણ કૂળના મુસલમાન નવાબનું સંસ્થાન છે. પહેલાં એ પેશવાના તાબામાં હતું.

કારવાડ. ઉત્તર કાનડાના કાંઠાપર મુંબાઈ ઈલાકામાં ત્રીજું મોટું બંદર છે. મુંબાઈ, કરાંચી, અને કારવાડ આ ત્રણ બંદરમાંજ પશ્ચિમ કાંઠે એમાસામાં વહાણોને આશ્રય મળે છે.

ઉતાળામાં હવા ખાવાનાં ઠેકાણાં.

દાજીગિ. નાની ટાલ. મસુરી. લાંદર, { હિમાલયમાં.
ડાલહુજી અને કસૌલી શમલા,

આબુ. આરવલી ડુંગરનું સૌથી ઊંચું શિખર છે.

પછમરી. સાતપૂડામાં.

માથેરાન, લાનોલી, ખંડાલા, મહાબજેશ્વર, પાંચગણી, પુરંધર, એ પશ્ચિમઘાટમાં છે.

ઉતાકામંદ, એ નિલગીરીમાં છે.

કલકત્તા, મુંબાઈ, અને મદ્રાસ એમાં યુનિવર્સિટીઓ છે.

કલકત્તા, હુગલી, ઢાકા, કિશનગઢ, બરહામપૂર, પટના, અલ્લાહાબાદ, આગ્રા, બરેલી, બનારસ, મુંબાઈ, પૂણા, મદ્રાસ, અમદાવાદ અને ત્રાવણકોરમાં કોલેજો છે.

અમદાવાદ, પૂણા એમાં ફિઝેલરૂનિકોલેજો છે. ગ્યાંબા-કોલાપૂર જબલપૂર ઈડીઓશિક્ષકનું કામ શીખી, આસ-

પાસનાંગામ અને શહેરની કન્યાશાળાની નોકરી બજાવે છે. રાજકોટમાં ફિઝેલરૂનિકોલેજ સ્થાપવાનો વિચાર ચાલે છે.

ફ્રેંચલોકનાં સંસ્થાન.

કુલ્લ ક્ષેત્રફળ ૧૯૫ ચોરસમૈલ.

ચંદ્રનગર. હુગલી નદીને કાંઠે અને કલકત્તાથી ઉત્તરમાં ૧૭ મૈલ છે. આશરે ૩૬ મૈલ ફરતું છે. ઇ.સ. ૧૬૮૮ માં ફ્રેન્ચ ઇસ્ટિન્ડિયન કંપનીને હાથ આવ્યું. દુપ્પેના અમલ તળે એ ચઢીઆતી સ્થીતિમાં હતું, પણ હાલ અગત્યનું નથી. કલેવે ઇ.સ. ૧૭૫૭માં કબ્જે કર્યું. પણ સન ૧૮૧૬માં અંગ્રેજોએ ફ્રેન્ચને પાછું આપ્યું.

પાંદેચરી. કારોમાંડલ કાંઠાપર મદ્રાસથી ૮૭ મૈલ દક્ષિણમાં છે. ક્ષેત્રફળ ૧૦૮ ચોરસ મૈલ છે. તેની જમીન રસાળ છે. ધર્મ, ડાંગર અને ગળીનો પાક થાય છે. પાંદેચરી, વિલનૂર અને બાહર એવા ત્રણ પ્રાંત કરેલા છે. પાંદેચરીમાં રાજધાની છે. ફ્રેન્ચનો ગવર્નર ત્યાં રહે છે. તેમાં ૨૨૦૦૦ માણસોની વસ્તી છે. જેમાંના ૮૦૦ યુરોપીઅન છે. હેનરી માર્ટિને ઇ.સ. ૧૬૮૩માં આ સંસ્થાન વેચાતું લઈ વસાવ્યું. દુપ્પેના હાથ નીચે તે આબાદીમાં આવ્યું હતું. ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે લડાઈમાં ફ્રેન્ચ હાર્યાથી પાંદેચરી એમણે કબ્જે કર્યું (ઈ.સ. ૧૭૬૧) પણ પાછું આપ્યું. વર્ગી ઇ.સ. ૧૭૯૩માં કબ્જે કરી ઇ.સ. ૧૮૧૫ સુધી રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૮૧૫થી ફ્રાન્સના તાબામાં છે. પરંતુ આસપાસના પ્રદેશ અંગ્રેજો પોતાના તાબામાં રાખ્યા.

યાનાન. ગોદાવરી નદીના મુખ આગળ કોરીંગા નામની નાની નદીને કાંઠે છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૧૩ ચોરસ મૈલ છે. ૩ અને ડાંગરનો પાક અને શણનું કાપડ થાય છે. પાંદેચરી કબ્જે કર્યું ત્યારે અંગ્રેજો આ સંસ્થાન પણ લીધું, પરંતુ ઇ.સ. ૧૮૧૫ માં પાછું આપ્યું.

કારીકલ. એ કાવેરીના મુખ પાસે છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૭૦ ચો.

મૈલનું છે. જમીન રસાળ અને સારી પેઠે એડાએકી છે. મુખ્ય પાક ડાંગરનો છે. તાંબેરના રાજ્યએ ઈ.સ. ૧૭૩૯માં ફ્રેંચને આ શહેર આપ્યું. ઈ. સ. ૧૮૦૩માં અંગ્રેજો કબ્જે કર્યું. પણ ઈ. સ. ૧૮૭૪માં પાછું આપ્યું.

માહી. મલબાર કાંઠાપર એક નાની નદીને કિનારે બંદર છે. ક્ષેત્રફળ બે ચોરસ મૈલ છે. ફ્રેંચે ઈ. સ. ૧૭૨૪માં કબ્જે કર્યું. અંગ્રેજોના હાથમાં ઈ. સ. ૧૭૬૧-૧૭૮૩ સુધી અને ફરી ઈ. સ. ૧૭૯૫થી ૧૮૧૫ સુધી હતું.

પોર્તુગીઝનાં સંસ્થાન.

આ સંસ્થાનનો વિસ્તાર આશરે ૧૬૧૦ ચોરસ મૈલ છે. પશ્ચિમ કાંઠાપર ગોવે, દમણ, દીવ અને સાલસેટ તથા ખાર-ડેજ નામના મુંબાઈ પાસેના બે નાના બેટનાં કેટલાંક ગામ છે.

ગોવે. સૌથી અગત્યનું છે. મુંબાઈ ઈલાકાની દક્ષિણે અને કાનડાની ઉત્તરે અને વાયવ્યમાં છે. સાલસેટ અને ખાર-ડેજના ગામ ગણીએ તો ગોવેનું ક્ષેત્રફળ ૧૪૫૩ ચોરસ માઈલ છે. મૂળ વતની યૂરોપિયંડના પોર્ટુગાલ દેશથી આવી વસ્યા હતા. એઓ રોમન કાથોલિક ધર્મ માને છે. તે પાણીથી ભરપૂર છે અને જમીન ઘણી રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, મરી, નાળીએરી, સોપારી અને મીઠું.

પાંજીમ કે ગોવે. એ રાજધાનીનું શહેર છે. આસપાસના મુલકનો દેખાવ બહુ સુંદર છે. જૂનું ગોવે પાંજીમથી પાંચ મૈલ દૂર છે. હાલ ૫૩વી દશમાં છે. ઈ. સ. ૧૫૧૦માં આ લ્હાન્સો આબ્જુકર્કે પોર્તુગીઝને વારતે આ સંસ્થાન કબ્જે કર્યું.

દમણ. મુંબાઈથી ૮૨ મૈલ ઉત્તરમાં કોટબંધ શહેર છે. તે દમણ ગંગા નદીને જમણે કાંઠે વસેલું છે. તેના જમીન રસાળ છે. વન્સ્પતિ અને શાકભાજી પુષ્કળ થાય છે. આ મા-સામાં રેલ ફરી વળ્યાથી લોકને બહુ હેરાન કરે છે. તે પોર્તુગીઝ ઈ. સ. ૧૫૩૪માં કબ્જે કર્યું.

દીવ. કાઠિઆવાડની દક્ષિણે નાનો ઉજડ બેઠે છે. આશરે ૧૦ મૈલ દૂર તો છે. દીવ શહેર બેઠની છેક પૂર્વમાં સારું બંદર છે. તોફાનમાં વહાણને આશરો મળે એવું છે. એ બેઠ ઇ.સ. ૧૫૩૪ માં પોર્તુગીઝને હાથ આવ્યો. ઇ. સ. ૧૫૧૫માં પોર્તુગીઝના તાબામાં હિંદુસ્તાનના કાંઠાની આશરે ૨૦૦૦૦ મૈલની જમીન હતી. સર્વથી અનુકુળ સ્થળોમાં એમની લાતી હતી. ભરત ખંડ-નો વેપાર પોતાના કબજામાં રાખવાને તેમણે અતિશ્રમ લીધો, પણ અંગ્રેજના આવ્યા પછી એમનું બળ તૂટી પડ્યું, અને એક પછી એક બધાં સંસ્થાન ખોઈ ફક્ત ત્રણ તાબામાં રાખી શક્યા.

યુરોપ સ્વંડ.

ઇંગ્લાંડ.

એનાં ૪૦ પરગણાં કરેલાં છે. સગવડતાને માટે દિશા અને
 ૮ કોણુ પ્રમાણે તેના વિભાગ કરેલા છે.
 પાંચ અગ્નિ કોણુનાં પરગણાં.

નામ.	મુખ્ય શહેર	કઈ ન- દી પર.	ખીજાં અગત્યનાં શહેર.
સરે.	ગિલફોર્ડ	વે.	કોયડન, રિચમંડ, ક્રિગસ્ટન.
કેન્ટ.	મેડસ્ટન.	મેડવે.	ગ્રીનીચ, ચાલમ, ડોવર, ક્યાન્ટરબરી, ગ્રેવેસેન્ડ, રોચેસ્ટર, રામસગેટ મારગેટ ફ્રાકસ્ટન.
સસેક્સ.	લ્યુસ.	ઉજ.	બ્રેટન, હેસ્ટિંગ્સ, ચીચેસ્ટર.
હેપશાયર.	વિન્ચેસ્ટર	ઈચેન.	પોર્ટસ્મથ, સૌથામ્પટન, ન્યૂપોર્ટ.
બર્કશાયર.	રેડિંગ.	કેન્ટ.	વિંડસર, આર્મિંગડન, ન્યૂમરી.

ગિલફોર્ડ. એ શહેરનું મુખ્ય શહેર છે. અમતના અના-
જનું તે બજાર છે.

રિચમંડ. એ ટેમ્સનદીના કાંઠાપર છે. તેના “પાર્ક” (વૃ-
ક્ષજાલ મેદાન જ્યાં લોક હરેફરેને બેસે છે.) અને શોખાય-
માન અને સુંદર દૃષ્ટાવને માટે પ્રખ્યાત છે.

ફોયડન. એ લંડનની પાસે વગવાળું પડ્યાથી નાનું શહેર
છતાં એની વસ્તી ૫૫૬૫૨ માણસની છે. ગિલફોર્ડ સાથે
તે સારો વેપાર ચલાવે છે.

મેડસ્ટન. એ કેન્ટનું મુખ્ય શહેર છે. “હોપ્સ” કરીને
એક જાતનો વેલો જે “બીર” નામે દારૂ બનાવવામાં વપ-
રાય છે તે મેડસ્ટન અને એની આસપાસ બહુ ઉગે છે. ૬૨
વર્ષ “હોપ્સ” વીણવામાં હજારો ગરીબ લોકને રોજગાર
મળે છે. બીરના દારૂના વેપારનું મથક મેડસ્ટન છે.

આઠમ, શીરનેસ અને બુક્લીચ. એ અગત્યનાં લશ્કરી
અને નૌકાસેનાનાં સ્થળ છે. મોટાં તોપખાનાં અને આઠમ
તથા શીરનેસમાં ગોદી ખાનાં પણ છે.

ગ્રીનીચ. એમાં પ્રખ્યાત નાવિક ઇસ્પિતાળ છે, અને “રો-
યલ ઓબ્ઝર્વેટરી” (કે વેધશાળા) પણ છે. અંગ્રેજી જોષિઆ
પ્રથમ મધ્યાહ્ન રેલા પણ ત્યાંથી જ ગણે છે.

ડોવર તથા ફોર્કસ્ટન. એ ઇંગ્લાંડની અગ્નિ કોણના કાં-
ઠાપર વસેલા યુરોપ સાથેના બ્યવહારમાંનાં મુખ્ય ઠેકાણાં છે.

ગ્રેવેસેન્ડ, હર્નબે, } એ કેન્ટ પરગણામાં ખુશી અને
મારગેટ, ઓડસ્ટેર્સ } તહેવાર કરનારાનાં માનીતાં ઠેકા-
અને રામ્સગેટ. } ણાં છે.

ક્યાન્ટરબરી. ધર્મ પ્રકરણ સંબંધી એ ઇંગ્લાંડનું મુખ્ય
શહેર કહેવાય છે. ત્યાંનું “કથીડ્લ” કે મોટું દેવળ પ્રખ્યાત છે.

રોચેસ્ટર. તેનું પ્રાચિન કાળમાં બાંધેલું મોટું અને સુંદર

“કચીડૂલ” અને જૂના કિલ્લાનાં ખંડેરને માટે નામાંકિત છે.

દયૂસ. એ સસેક્સ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર ઉજ નદીને કાંઠે નાનું પણ ઉદ્યમી બંદર છે. અનાજ અને “મૉલ્ટ” નો વેપાર ચાલે છે. “મૉલ્ટ” એટલે પાણીમાં પલાળી પછી સૂકવેલા જવ જે “બીર” નામે દારૂ બનાવવાના કામમાં વપરાય છે.

પ્રાઈટન. } એ સમુદ્ર કાંઠે આવેલી હવાખાવાની
હેસ્ટિંગ્સ. } જગાઓ છે. હેસ્ટિંગ્સ પ્રખ્યાત રણભૂમી છે. ત્યાં ઈ.સ. ૧૦૬૬માં વિલ્યમ ઓફ નાર્મેંડી ફ્રાંસથી ઇંગ્લાંડના રાજા હારોલ્ડને હરાવી ઇંગ્લાંડની ગાદી પર બેઠો.

ચિચેસ્ટર. એમાં જૂનું કચીડૂલ અને ઘોડા વરસ ઉપર સ્થાપેલી ટ્રેનિંગ કોલેજ છે.

વિન્ચેસ્ટર. એ હેપશાયરનું મુખ્ય શહેર અને ઇંગ્લાંડની જૂની રાજધાની છે એક સુંદર કચીડૂલ અને પ્રખ્યાત કોલેજનું ધામ છે.

પોર્ટસ્મથ. એ આખોફ્રિઆમાં સૌથી મોટું અને સા. રૂં બંદર કહેવાય છે; બ્રિટિશ નૌકા સેનાનું મથક પણ છે. ત્યાંનો કિલ્લો મજબૂત અને અજીત છે. તોપ ખાનું બહુ મોટું છે. પોર્ટસ્મથનાં ગોદીખાનાં ગ્રેટબ્રિટનના રાજ્યમાં સૌથી મોટાં અને અગત્યનાં છે.

સૌથામ્પટન. એ અગત્યનું બંદર છે. ભૂમધ્ય, ઈસ્ટ તથા વેસ્ટ ઇંડીજ અને ચીન જતાર વહાણોનું પણ એ મુખ્ય ધામ છે.

ન્યુપોર્ટ. એ બ્રાઈટ બેટનું મુખ્ય શહેર છે.

બોર્નમથ. અને લિમિંગ્ટન. એ દરિયા કિનારે હવા ખાવાની અને સમુદ્રમાં નહાવાની જગાઓ છે.

કૌસ, રૈડ, નેવેટોર. એ બ્રાઈટ બેટમાં પ્રખ્યાત હવા

ખાવાની જગાએ છે.

રેડીંગ. એ એતીના પેદાશનો મોટો વેપાર ચલાવે છે. ત્યાંનાં “બિસકીટ” નાં કારખાનાં દુનિઆમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલાં છે.

વિડસર. એના હબદાર કિલ્લાને મોટે અને રાજ કુટુંબના રહેવાના માનીતા મહેલને મોટે વખાણાય છે.

પાંચ નૈરૂત્યક્રોળનાં પરગણાં.

નામ.	મુખ્યથહેર નદીને કાંઠે.	કઈ બીજાં અગત્યનાં શહેર.
વિલ્ટ શાયર.	સાલ્સબરી.	નાડર.
ડોરસેટ શાયર.	ડોરચેસ્ટર.	ક્રોમ.
ડેવન શાયર.	એક્સેસ્ટર.	એક્સ.
કોર્નવાલ.	બ્રાડમિન.	કામિલ.
સમરસેટશાયર	ટોન્ટન.	ટોન.
		ટ્રોપિજ, પિપનહમ માર્લબરો. વેમત, પૂલ, પ્રિડપોર્ટ. પ્લિમથ, ટોરકી બાર્નસ્ટેપલ. ટૂરો, પેનબ્રન્સ, રેડફીલ્ડ, સેન્ટ-એવસ, ફાલમત. બ્રાત, પ્રિન્સાલર, વેલ્સ.

સાલ્સબરી. એમાં સાફ અને જીવન કથીડૂલ અને અનાજનું મોટું બજાર છે.

વિલ્ટન. એ સાલ્સબરીથી ૩૫ મૈલ ઉપર છે. ત્યાં સારી જાતની શેત્રંજ બને છે.

ટ્રોપિજ, પિપનહમ, } એમાં ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખા-
બ્રાડફોર્ડવેસ્ટબરી. } નાં છે.

માર્લબરો. એમાં પ્રખ્યાત કોલેજ છે.

ડોરચેસ્ટર. એ ડોરસેટ શાયરનું મુખ્ય શહેર છે. એમાં ખીર દારૂનો વેપાર ચાલે છે.

વેમન. એ હવાખાવાની જગા અને ચાનલ દ્વિપની રૂપાંતરનું એક સ્થળ છે.

પલ્લ શ્રિડોર્ટ. એ બંદરો છે. આસપાસનાં કાંઠાનાં બંદર સાથે તેઓ મોટો વેપાર કરે છે.

એક્સેટર. એ ડેવનશાયરનું મુખ્ય શહેર અને બંદર છે; ત્યાં એક સારું કથીડલ છે.

ય્લીમૌથ. એ અગત્યનું બંદર છે. ત્યાં નૌકાસેનાની એક ટૂકડી રહે છે.

ડેવનપોર્ટ. એ બંદર છે. તેમાં તોપખાનાં, ગોદી, (વહાણ બાંધવાનાં કારખાનાં) અને દારૂખાનાં છે.

હાર્ટમત, બેડફોર્ડ, ઈલ્કાફ્રંખ, બાર્નસ્ટેપલ. બીજાં સારાં બંદર છે.

ટોકી, એક્સ્મત, ટેનમાઉથ અને ડાલિશ. આ ઠેકાણાની હવા તંદુરસ્ત અને દેખાવ સારો હોવાથી તે પ્રખ્યાત છે.

બોડમિન. એ કાર્નવાલનું મુખ્ય શહેર છે.

ટરો. એ બંદર અને ખાણ બોદવાનું મથક છે.

ફોલમાઉથ. એ ઉત્તમ બંદર છે. પરદેશી અને કાંઠાના મુલક સાથે મોટો વેપાર કરે છે.

રેડફ્રી. એ ખાણોવાળું શહેર છે.

સેન્ટઅેન્સ, પેનબ્રન્સ. એ બંદરો તથા માછલી પકડવાનાં ઠેકાણાં છે.

ટોન્ટન. એ સમરસેટશાયરનું મુખ્ય શહેર છે. ત્યાં રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

બાથ. એ ઇંગ્લાંડનું સૌથી શોભાયમાન શહેર છે. ત્યાંના ખારાં તથા ધાતુના ગુણવાળાં ઝરણ જાણીતાં છે.

શ્રિન્જવાટર. એ નાનું બંદર છે.

વેલ્સ. એમાં સુંદર કથીડલ છે.

ત્રણ પૂર્વે આવેલાં પરગણાં

નામ.	મુખ્ય શહેર	કઈ નદી- ના કાંઠા પર.	ખીજાં અગત્યનાં શહેર.
એસેક્સ.	એમ્સફોર્ડ.	એલબર.	કોલચેસ્ટર, હાલસ્ટેડ, હારીચ.
સફોક.	ઇપસ્વિચ.	આરવેલ.	વાલથમઆબી, ટિલબરી.
નારફોક.	નોરીચ.	વેનસમ.	પેરીસ્ટેઅડમંડસ, લોસ્ટોફ્ટ.
			ચારમથ, કિંગસલિન.

એમ્સફોર્ડ. એ એસેક્સનું મુખ્ય શહેર છે. એતીની ઉપ-
જનો વેપાર ચલાવે છે.

કોલ ચેસ્ટર. એ નદીની કાંઠે બંદર છે. તે કાણુ માછ-
લીનો મોટો વેપાર કરેછે. વેર નદીની કિનારે છે. તેમાં રેશ-
મનાં કારખાનાં છે.

હાલસ્ટેડ. એમાં રેશમ, સાટીન, મલમલ અને પરાળની
વેણી ધાલવાનાં કારખાનાં છે.

હારિચ. એ હંબરથી ટેમ્સ સુધીના કાંઠાપર સૌથી મોટું
બંદર છે. તે હોલંડ અને લંડન સાથે વેપાર કરેછે.

સૌથેડ અને વાલટન. એ દરિયા કિનારે હવા ખાવાની
જગા છે.

ઇપસ્વિચ. એ સફોકનું મુખ્ય શહેર છે. પરદેશી અને કાંઠા
પરના મુલક સાથે સારો વેપાર કરેછે. વહાણ બાંધવાનાં
સ્થળ, રેશમ વણવાનાં, સતર કાંતવાનાં અને એતીનાં
કામને સારૂ લોઢાનાં હથિઆર બનાવવાનાં કારખાનાં છે.
દાર કાઢવાની ટાંકીઓ પણ ત્યાં છે.

પેરીસ્ટેઅડમંડસ. એમાંઉન, ધાન્ય, માખણ અને પનારનો
વેપાર ચાલે છે.

લોસ્ટોફ્ટ. એ દરિયાની કાંઠે બંદર છે. “હેરિંગ” મા-
છલી પકડવાનું અગત્યનું ઠેકાણું છે.

જિન. એ અગત્યનું બંદર છે. કાંઠાપર આવેલાં બંદરો .
અને પરદેશ સાથે મોટો વેપાર ચલાવે છે.

દક્ષિણ આવેલાં આઠ પરગણાં.

નામ	મુખ્ય શહેર.	કઈ નદી- ને કાંઠે.	બીજા અગત્યના શહેર.
મિડલસેક્સ.	બ્રેટફોર્ડ.	બ્રેટ.	લંડન, હોનસલો, હારો.
હાર્ટફોર્ડશાયર.	હાર્ટફોર્ડ.	લી.	સેટઆલબન્સ, હીમ્પન.
બકિંગહામશાયર	બકિંગહામ	ગ્રેટઉજ.	ગ્રેટમાર્લો, એલ્સબરી, ઇટન
ઓક્સફોર્ડશાયર	ઓક્સફોર્ડ.	ચરવેલ.	બાનબરી વુડગ્રોક.
નોર્થામ્પ્ટનશાયર	નોર્થામ્પ્ટન.	ની.	પીટરબરો, વેલીંગબરો.
હંટિંગ્ડનશાયર.	હંટિંગ્ડન.	ગ્રેટઉજ.	સેટએન્સ, સેટન્યુટસ.
મેડફોર્ડશાયર.	મેડફોર્ડ.	ગ્રેટઉજ.	લ્યુટન, ડનસ્ટેબલ.
કેમ્બ્રીજશાયર.	કેમ્બ્રીજ.	કામ.	વિસેબીચ, એલે, ન્યુમારકેટ

લંડન. એ ટેમ્સનદીના બેઉ કાંઠાપર ગ્રેટબ્રિટનની રાજ-
ધાની છે, તેમાં આશરે ૪૦ લાખ માણસની વસ્તી છે. એનું
ક્ષેત્રફળ ૬૮૭ ચો. મૈલ છે. આ શહેરનું કદ, ધન, વસ્તી,
આરોગ્યતા, એની નદી, ગોદી, રેલવે, સાર્વજનિક ઈમા-
રતો (મુખ્યત્વે કરીને હૌસીસ આફ પાર્લિમેન્ટ, આલબર્ટ,
હાલ, ગિલ્ડહાલ, માનશન હાઉસ, ટાવર આફ લંડન), દે-
વગો (મુખ્યત્વે સેંટ પાલ અને વેસ્ટ મિનસ્ટર આબી) અ-
ને શોભાયમાન પૂલ. એના ઉત્તમ પાર્ક (મુખ્યત્વે હૈડ પાર્ક,
રીજન્ટ પાર્ક, ગ્રીન પાર્ક, બાટરસી પાર્ક) કારખાનાં, બજાર-
ર “રોયલ એક્સચેન્જ” કે નાણાવટ, માલની વખાર, વિ-
દ્યાર્થિક ઈનસ્ટિટ્યૂશન, ઇન્સિપતાળ, કૌતકાલ્યકે મ્યુસીઅમ
(મુખ્યત્વે બ્રિટિશ મ્યુસીઅમ, કેસિંગટન, અને વિક્ટોરીઆ)
આ ઉપર કહેલાં બધા કારણને માટે લંડન શહેર દુનિઆમાં
સર્વથી પ્રખ્યાત અને જાણવા તથા જોવા લાયક શહેર છે.

બ્રેંટફોર્ડ. એ મિડલસેક્સમાં રૂકત નામનું મુખ્ય શહેર છે. હૌનશો. એમાં લશ્કરની છાવણી અને બંદુકના દારૂનાં કારખાનાં છે.

હારો. એ હોકરાઓની મોટી અને ઉત્તમ નિશાળને માટે પ્રખ્યાત છે.

હાર્ટફોર્ડ. એ હાર્ટફોર્ડશાયરનું મુખ્ય શહેર છે. એમાં “માલ્ટ” નો વેપાર ચાલે છે.

સેન્ટઆલ્બન્સ. એ જ્ઞાનામાં જૂનું શહેર પડતી દશામાં છે. દેવળ પ્રાચીન કાળમાં બાંધેલું સમરાવવામાં આવ્યું છે.

બકિંગહામ. એ બકિંગહામશાયરનું મુખ્ય શહેર એમાં લોટ દળવાના ચરખાં છે. પહેલાં ત્યાં “લેસ” કે કોરનાં કારખાનાં હતાં પણ તે હાલ બંધ થયાં છે.

ગ્રેટમારલો. એમાં કાગળ, રેશમ અને કોરનાં કારખાનાં છે.

એલ્સબરી. આ શહેરને કોઈ વાર પ્રાંતમાં મુખ્ય ગણાય છે. ઈરેલું દૂધ જે ડબ્બામાં ધાલી હવા નહિ પેસે એવી રીતે બંધ કરી પરદેશ ખાતે મોકલે છે, તે દૂધ તૈયાર કરવામાં એલ્સબરી વખાણાય છે.

ઈટન. એ પ્રાચીન કાળમાં સ્થાપેલી નામાંકિત કોલેજને માટે જાણવા લાયક શહેર છે.

ઓક્સફોર્ડ. એ ઓક્સફોર્ડનું મુખ્ય શહેર છે. ધર્મીય ક્ષેત્ર અને યુનીવર્સિટીનું એક મથક છે. ઓક્સફોર્ડ યુનીવર્સિટીમાં ૨૧ કોલેજ અને ૫ હોલ અને પ્રસિદ્ધ પામેલી “મોડલીયન” લાઈબ્રેરી છે. પ્રાચીન કાળના ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ સંગ્રહી કેળવણીને માટે ઓક્સફોર્ડ નામાંકિત છે.

નોરથાંપટન. એ નોરથાપટન શાયરનું મુખ્ય શહેર છે. બૂટ તથા જોડાનાં કારખાનાંનું મથક છે.

ષીટરબરો. એનું કથીડલ શાભાયમાન અને મોટું છે.

હર્ટિંગડન. એમાં ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયેલો આલીવર કામવેલ જન્મ્યો હતો.

એડફોર્ડ. એ લિન્ન શહેર સાથે અનાજ, કોયલા, અને ઇમારતી લાકડાનો વેપાર ચલાવે છે. પરાળની ટોપીઓ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

લ્યૂટન તથા ડનસ્ટેબલ. પરાળની વેણી અને ટોપી બનાવવાનાં કારખાનાં માટે વખાણાય છે.

કેમપ્રીજ. એમાં યુનાવરસાટી છે, જે ગણિત શાસ્ત્રની કેળવણીને માટે વિખ્યાત છે. ૧૬ કોલેજ અને “ટ્રિનિટી” નામનો “હાલ”; ફિટસ વિલ્યમ મ્યુસીઅમ અને “ફિંગ” તથા “બ્લેન” ની ચાપલ આ શહેરમાં જોવા લાયક છે.

વિસમીચ. એ ખેતીની પેદાશનો વેપાર ચલાવે છે.

એક્સ. એમાં શાભાયમાન કથીડલ છે.

ન્યુમાર્કીટ. એ ઘોડાની સરતને માટે પ્રખ્યાત છે.

પશ્ચિમ તરફના મધ્યપ્રાંતો.

નામ.	મુખ્યશહેર	કંઇનદીને-કાંડે.	ખીજાં અગત્યનાં શહેર.
મોનમતશાયર.	મોનમત.	વૈ.	ન્યુપોર્ટ, ટ્રેડગાર.
હેરીફોર્ડશાયર.	હેરીફોર્ડ.	વૈ.	લેમસ્ટર.
ગ્લાસ્ટરશાયર.	ગ્લાસ્ટર.	સેવર્ન.	બ્રિસ્ટલ, ચેલ્ટનહમ ટ્યુકસ-બરી અને બરકલી.
આપશાયર.	બ્રૂસબરી.	બ્રૂસબરી.	વેનલોક, માડલી, અને ખ્રીજનોર્થ.
ગ્લુસ્ટરશાયર.	ગ્લુસ્ટર.	સેવર્ન.	ડડલી, કિડરમિંસ્ટર, અને સ્ટૉરપોર્ટ.
વારિકશાયર.	વારિક.	આવન.	બરમિંગહમ કોવેરટી લેમિંગટન રગબીસ્ટાટફોર્ડઆન-એવન.
સ્ટોફોર્ડશાયર.	સ્ટોફોર્ડ.	સૌ.	સ્ટોકઅપોર્નટ્રેટ, વાલસસ, બિલ્સ્ટન, વુલવરેહ. પટન, વેસ્ટમીત, બરટન, શેફીલ્ડ.

માનમત. એ વાઈ નદીને કાંઠે છે. ઈમારતી લાકડું અને છાલ પરંદેશ મોકલે છે. લોઢાની સળીઓ કલાઈનાં પતરાં અને કાગળનાં કારખાનાં છે.

ન્યુપોર્ટ. એ બંદરે છે તેમાં ગોદી, વહાણ બાંધવાનાં મથળ અને ડફા છે? કોયલા લોઢું અને કલાઈ દેશાવર ખાતે મોકલે છે. લોઢાનાં કામ પણ બને છે.

ટેડગાર. એમાં કોયલાની ખાણો અને લોઢાનાં કારખાનાં છે.

ગ્લોસ્ટર. એ સેવર્ન નદીને કાંઠે મોટું શહેર છે. ઇંગ્લાંડનાં ઉત્તમ અને સુંદર કથીડલમાં ગ્લોસ્ટરનું કથીડલ ગણાય છે. સાયુ, ટાંકણી અને છરી તથા કાતરનાં કારખાનાં છે. પણ અગત્યનાં નથી.

પ્રિસ્ટલ. એ પ્રિસ્ટલ અખાતના કાંઠાપર અને સેવર્ન નદીના મુખ આગળ મોટું અને અગત્યનું બંદર છે. કથીડલ જૂનું પણ સમરાવેલું છે. ઇંગ્લાંડમાં આ ત્રીજા નંબરનું બંદર ગણાય છે. બનાવેલા માલને સાટે પ્રિસ્ટલ વેસ્ટ ઇન્ડિયન પેદાસ આણે છે. ખાંડ સાફ કરવાનાં, સાયુનાં, લોઢાનાં, અને પીતળનાં મોટાં અને અગત્યનાં કારખાનાં છે. ઇંગ્લાંડની પશ્ચિમ હદ પર પ્રિસ્ટલ સૌથી મોટું શહેર ગણાય છે.

ચેલટનહમ. ઇંગ્લાંડનાં શોભાયમાન શહેરોમાં આ ગણાય છે. ધાતુનાં ગુણવાળા ઝરણુને લીધે ચેલટનહમ પ્રખ્યાત છે. અને તેના કોલેજ દિવસે દિવસે સુધરતી જાય છે.

હેરીફોર્ડ. એ પ્રાચિન કાળનું અને પ્રસિદ્ધ થએલું શહેર છે. ત્યાંનું કથીડલ મોટું અને શોભાયમાન છે. અકટોબર મહિનામાં મેજો બરાય છે.

લેમસ્ટર. આ શહેરમાં “સૈડર” એટલે આપલનામ કુળના રસનું શરબત, અને ઉન અને ચામડાનાં હાથનાં મો

જાં, તથા ટોપીની બનાવટને માટે વિખ્યાત છે.

અસમરી. ધર્મ પ્રકરણ સંબંધી અને ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત થઈ ગયેલી વાર્તા અને ખંડેરને માટે જાણવા જોગ શહેર છે. વળી અહીંનાં કાચપર રંગેલાં ચિત્ર નામાંકિત છે. શણનાં અને લોઢાનાં કારખાનાં છે.

શિવજનોથ. એમાં ખીલા અને ઉનનાં બૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

બુસ્તર. એ પ્રાચિન કાળનું શહેર છે. ચિનાઈ વાસણની બનાવટને માટે પ્રખ્યાત છે. વળી ત્યાં હાથનાં મોજાં, ચામડાંનું કામ, લોઢાની જાણસો અને કોર બને છે. કથીરૂલ મોટું અને સુંદર છે.

ડડસી. આ શહેર કોયલા, લોહું, અને કળીચૂનાના વેપારનું મથક છે.

કિડરમિંસ્ટર. એમાં સૌથી સારી અને ઊંચી જાતની શેત્રંજ બને છે.

સ્ટૌરપોર્ટ. એમાં શેત્રંજ બને છે, તથા કોયલા, અનાજ અને ઇમારતી લાકડાનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

વારિક. વારિકનો કિલો જૂનો અને મજબૂત છે. આ શહેર ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત થયું છે.

બરમિંગહામ. હુનરનાં બનાવટનાં મોટાં શહેરમાં તે એક છે; લોહું, પોલાદ, અને પીતળની બધી જાતની વસ્તુ ત્યાં બને છે. રમકડાં, અગ્નિશાસ્ત્ર, બટન, આજાર, વરાળ યંત્ર, સ્ટીલપેન, કાગળની જાણસો, લખોટિલો અને રૂપું ચઢાવેલો માત્ર એ સૌ બરમિંગહામમાં બને છે. શહેરની આસપાસ કોયલાની ખાણો અને લોઢાનાં કારખાનાં છે.

કોર્બેટી. એ શહેર રેશમી કીત જેને “રિબીન” કહે છે, તે તથા ધડીઆળને માટે પ્રખ્યાત છે.

રગબી. એમાં એક મોટી અને ઉત્તમ છોકરાઓની નિ-
શાળ છે, જે આખા યુરોપમાં વખાણાય છે.

સ્ટ્રાટફોર્ડ આનઅવન. એ શેક્સપીઅરનામે પ્રખ્યાત
અંગ્રેજી કવિના જન્મનું ઠેકાણું છે.

લેમિંગટન. એ હવા ખાવાની જગ્યા છે.

સ્ટ્રાફોર્ડ. એમાં બટ અને જોડાનાં કારખાનાં છે.

સ્ટોકેઅપોન્ટોટ. એ માટીનાં અને ચીનાઈ વાસણનો
ખનાવટનું મથક છે.

વાલસલ, બિલ્સ્ટન | એમાં કોયલા અને લોહાનો વેપાર
અને વેસ્ટસ્ટ્રમીચ. ર ચાલે છે.

બુલ્લવરહેપટન. એમાં લોહાની વસ્તુ બને છે.

બરટન. એનો “બીર” નામે દારૂ વખાણાય છે.

લિચફીલ્ડ. આ શહેરનું કથીડલ જોવા લાયક અને
ઈતિહાસ સંબંધી પ્રખ્યાત છે.

ઉત્તરે આવેલાં મધ્ય પરગણાં.

નામ.	મુખ્યશહેર	કંઈ નદીની કાંઠે.	બીજાં અગત્યનાં શહેર.
લેસ્ટરશાયર.	લેસ્ટર,	સોર.	લફબરો, મેલ્ટનમોઅે, ખોસવર્થ.
રટ્લંડશાયર.	ઓકમ.	રીક.	અપિંગહામ.
લિનકનશાયર.	લિનકન,	વિદમ.	ખોસ્ટન, ગ્રિમ્સબી, લૌત, સ્ટ્રા- મફોર્ડ, ગેન્સબરો.
નોટિંગહમશાયર.	નોટિંગહમ	ટૅટ.	ન્યુઆર્ક, માન્સફીલ્ડ.
ડરબીશાયર.	ડરબી.	ડરબેટ.	ગ્લોસપ, ચેસ્ટરફીલ્ડ, ખેલ્પર, મેટલાક, બેકવેલ, બકગટન.
ચેશાયર,	ચેસ્ટર.	ડી.	સાંકપોર્ટ, બરકનેલ્ડ, માકલ્સ- ફીલ્ડ, સ્ટેલીબ્રીજ, હૅડ ક્રોગ- લટન અને કુ.

લેસ્ટર. એ એતીની પેદાસ તથા ઉનનો મોટો વેપાર કરે છે. અને મોજા, કોરકે “લેસ” અને સ્થિતિ સ્થાપક ક્રીતની બનાવટનું મથક છે.

લક્ષ્મરો. આ શહેરમાં મોજા અને કોરકે “લેસ” અને છે મેલ્ટનમોષ્ટે. એ શિકાર કરવાના ઘોડાના તજેલાને માટે પ્રખ્યાત છે.

બોસવર્થ. એમાં ઈ. સ. ૧૪૮૫માં મોટી લડાઈ થઈ હતી. એકલમ. એ જૂનું શહેર છે. તે એતીની પેદાશનો વેપાર કરે છે.

અપિંગહમ. એમાં સારી અને ચઢતી દશામાં એક મોટી નિશાળ છે.

લિનકન. આ શહેરનું કથીડુલ ઇંગ્લાંડનાં સૌથી સુંદર કથીડુલમાંનું એક કહેવાય છે.

બોસ્ટનતથાગ્રિ | હંમબર નદીને કાંઠે મોટાં બંદર છે. યૂન્સબી. | રોપખંડનાં ઉત્તરે આવેલાં શહેરો સાથે મોટો વેપાર ચલાવે છે. ગ્રિન્સબીમાં મોટાં ગોદીખાનાં અને બોસ્ટનમાં “સેંટ બ્યુટોલ્પ” નામના દેવળ ઉપરનું જે દિપકગૃહ છે તે દરિઆપરથી ૪૦ મૈલ દૂરથી દેખાય છે. અને વાશ અખ્યાતના સફર કરનારને દીવા દાંડીનું ટેકાણું છે.

ગેન્સબરો. એ ટ્રેટ નદીના કાંઠાપર છે. આવક અને જવકનો તે મોટો વેપાર કરે છે.

સ્ટામફોર્ડ અને લોત. આ બે શહેર લંડનને બહુ અનાજ મોકલે છે.

નોટિંગહમ. આ શહેર કોરકે “લેસ” અને મોજાની બનાવટનું મથક છે. સૂતર કાંતવાનાં કારખાનાં છે. વળી

નિખારવાનો કે ધોળો કરવાનો અને રંગવાનો ઉદ્યોગ જોવા લાયક છે. કોટ હાલ ખંડે થઈ ગયેલા છે;

ન્યુઆર્ક. એ “માહટ,” અનાજ અને ઉન દેશાવર ખાતે મોકલે છે.

માન્સફીલ્ડ. એ નોટિંગહામ જોડે માનં અને કોરનાં કામમાં રોકાયું છે.

ડારબી. એમાં મુખ્યત્વે રેશમનો વેપાર ચાલે છે. તેમાં બીનાઈ વાસણ, વરાળ ચંત્ર અને કોર બને છે.

ગ્લોસપ. એલ્ડર. આ શહેરમાં સૂતર કાંતવાનાં કારખાનાં છે. બેલપરમાં ખીલા બને છે.

મેટલોક, બકસ્ટન. }

એકવેલ. }

એમાં ધાતુના મુણવાળાં ઝરણ છે.

મેટલોકમાં કેટલાક કૂવા એવા છે કે જેનાં પાણી બીજા પદાર્થને પથ્થર કરી નાંખે છે. ત્યાં “સ્પાર” નામે પથ્થરનાં ઘરેણાં બહુ બને છે.

ચેસ્ટર. એ કોટબંધ જૂનું શહેર છે, એમાં લોઢાનાં વહાણ બાંધવાનાં સ્થળ, વરાળ ચંત્રથી ચાલતી લાકડાં કાપવાની આરી, અને તમાકુ તથા તપખીર બને છે. ચેસ્ટરના પનીર વખણાય છે. અને દેશાવર ખાતે પુષ્કળ મોકલવામાં આવે છે. એનું કથીડલ જૂનું પણ શોભાયમાન નથી.

સ્ટોકપોર્ટ. એ મરસી નદીને કાઠે છે. ત્યાં સૂતરાઉ, રેશમી અને ઉનનાં, પીતળ, લોઢું અને વાળ ઓળવાના ખૂશ, બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

બરકેનહેડ. એ લીવરપૂરની સામું મરસી નદીને બીજે પડખે વસેલું બંદર છે. આ બંદર થોડાજ વખતમાં ઊંચે દરજ્જે ચઢી વેપારમાં અગત્યનું શહેર થયું છે.

માકલ્સફીલ્ડ. એ રેશમના વણાટનું મથક છે.

સ્ટેલીન્ગ્લિજ. એમાં સૂતરાઉ લુગડાંનાં કારખાનાં છે.

કે એ લંડન અને નોર્થવેસ્ટર્ન રેલવે કંપનીના અગ્રણી
ખર્ચાનાં કારખાનાંનું મથક છે.

છ ઉત્તરનાં પરગણાં.

નામ.	મુખ્યશહેર	કઈ નદીને કાંઠે.	ખીજાં અગત્યનાં શહેર.
લાંકેશાયર.	લાંકાસ્ટર.	લૂન.	માન્ચેસ્ટર, લીવરપૂલ, બ્રોલ હમ, પ્રેસ્ટન, બોલ્ટન, બ્લા કર્ન, બેરી, રોચડેલ, વિગન આશ્ટનઅંડરલેન, બર્નલી વારીંગ્ટન, સેટહેલન્સ, ચોર- લી, આર્કિંગ્ટન.
યોર્કશાયર.	યાર્ક.	ઉજ.	લીડસ, શેફીલ્ડ, બ્રાડફોર્ડ, હ- લ, હાલીફાક્સ, હડર્સફી- લ્ડ, વેકફીલ્ડ, સ્કારબરો, ડયસબરી, બાર્નસ્લી, ડોન- કાસ્ટર, મિડલ્સબરો, વિ- ટબી, હારોગેટ.
ડરહમ.	ડરહમ.	વિયર.	સંડરલંડ, સૌતથીલ્ડસ, ગેટ- સહેડ, સ્ટોકટન, હાર્ટલપૂલ.
નોર્થમબર્લંડ	ન્યુકાસ્ટલ.	ટૈન.	ટૈનમત, નોર્થથીલ્ડસ સહીત બેરીક, આલનિક.
કંમરલંડ.	કારલેન.	ઇડન.	વેટહેવન, પેનરીત, વરકોગૂટન મેરીપોર્ટ કેસીક.
વેસ્ટમોરલંડ.	આપલેબી.	ઇડન.	કેડલ.

લાંકાસ્ટર. એ હ્યૂન નદીને કાંઠે ખંદર છે. એમાં રેશમી
અને શણનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે. તેનો કિલ્લો હાલ બં-
ધીખાનામાં વપરાય છે.

માન્ચેસ્ટર. એ સાલફોર્ડ સહીત સતરાઉ કાપડની ખ-
નાવટનું મથક છે. અને આખી દુનિયામાં હુબરનાં કા-
રખાનાં માટે એના જેવું ખીજું શહેર બાગ્યેજ હશે.

ઓલ્ડહમ, પ્રેસ્ટન, બેરી, રોચડેલ, વિગન, આશટન અંડર લેન, બર્નલી અને ચોરલી. એ બધાં સૂતર કાંતવાનાં અને વણવાનાં શહેર છે.

લિવરપૂલ. એ ગ્રેટબ્રિટનમાં બીજા નંબરનું બંદર ગણાય છે. મુખ્યત્વે કરીને અમેરિકા અને હિંદુસ્થાન જોડે વેપાર કરે છે. આયાતમાલ ૩. મુખ્ય નિકાશ-સૂતરાઉ કાપડ અને આસપાસના પ્રદેશની પેદાશ. અહીંથી ઘણા પ્રદેશ વાસ કરવા નીકળે છે. લિવરપૂલની ગોદી કિનારાપર પાંચ મૈલ દૂર પ્રસરેલી છે.

સેન્ટહેલન્સ. એમાં કાચ અને કાચની સાંસીઓ બને છે. પીતળનું કામ અને કોયલાની આણો ખોદવાનું કામ પણ ચાલે છે.

યાર્ક. એ ઇંગ્લાંડમાં બીજા નંબરનું શહેર છે. જૂનાં અને પ્રખ્યાત થએલાં શહેરોમાં આ ગણાય છે, તથા મુખ્ય ધર્માધ્યક્ષ ત્યાં રહે છે. એના દેવળની સુંદરતા અતિમ છે. શહેરની આસપાસ કોટ છે. તેને દશ દરવાજા છે. મોટો ખુરજ અને પ્રાચીન કાળની ઘણી રોમન વસ્તુઓ છે.

લીડ્સ. કદમાં આ શહેર ઇંગ્લાંડમાં ચોથા નંબરનું ગણાય છે. ઉનનાં લૂંગડાંની બનાવટનું એ મથક છે.

બ્રાડફોર્ડ, હાલીફક્સ, હડર્સફીલ્ડ અને ડયુસબેરી. લીડ્સની સાથે ઉનનાં લૂંગડાં વણવાના કામમાં રોકાયેલાં છે.

વેકફીલ્ડ. એમાં ઉનનાં લૂંગડાંનાં કરખાનાં છે. અનાજ અને ઉનનું મારું બજાર છે.

બાર્નસલી. એ શણનાં લૂંગડાંના વેપારનું મથક છે.

ડોનકાસ્ટર. એ ઘોડાની સરતને માટે પ્રખ્યાત છે.

ત્રિડલ્સબરો. એમાં લોઢાનાં અને માટીનાં વાસણનાં કારખાનાં છે.

શેફીલ્ડ. આ શહેર છરી, ચપ્પું વગેરે પોલાદની જાણસો માટે પ્રખ્યાત છે.

હજ. એ ગ્રેટબ્રિટનનું ચોથું બંદર છે. યૂરોપખંડની ઉત્તરે આવેલા દેશો સાથે એ ખાટો વેપાર ચલાવે છે.

સ્કારબરો. વિટ- } એ હવાખાવાનાં ઠેકાણાં છે.
ખી, હારોગેટ. }

ડરહમ. એમાં કથીડલ, યુરજ, અને યુનીવર્સિટી વખાણાય છે. તેની થડમાં ઉપયોગી કોયલાની ખાણ છે.

સંડરલંડ અને ગેટ } એ વીર નદીને કાંઠે, દેશાવરખાતે સહેડ.

કોયલા માકલવાનાં મુખ્ય બંદરમાં ગણાય છે. તેમાં પહાણ ખાંધવાનો વેપાર ચાલે છે.

સૌતશીલ્ડસ, હાર } એ બંદર છે. એનાં ગોદીખાનાં વિટલપૂઝ, સ્ટોર્કન. } સ્તીર્ણ છે. વેપાર દિવસે દિવસે વધતો જાય છે.

ડારલિંગટન. એમાં લોદાનાં, વરાળ યંત્રનાં અને ઉનનાં લૂગડાનાં કારખાનાં છે.

ન્યુકાસ્ટલ. એ સૌથી જૂનાં અને અગત્યનાં બંદરમાંનું એક છે. ઇંગ્લાંડની ઉત્તરે કોયલાના વેપારનું આ મથક છે. કાચ અને ઐજન બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

ટીનમત અને } ન્યુકાસ્ટલ બંદર સાથે વેપારમાં રોકાયેલ છે.
નોર્તશીલ્ડસ. }

બેરીક. એ ઇંગ્લાંડમાં સૌથી ઉત્તરે આવેલું શહેર તથા બંદર છે. ત્યાં વરાળયંત્ર અને શણનાં લૂગડાં બને છે.

આલનિક. એનો કિલ્લો અસલની વખતે બહુ મજબૂત અને જબરો હતો.

કારલેજ. એ નાનું બંદર છે. આ શહેરનું કથીડલ જૂનું છે.

વેટહેવન, વરકીંગટન } એ પરદેશ કોયલા માકલવાનાં અને મેરીપોર્ટ. } અને અગત્યનાં બંદર છે.

કેસીક. કમબરલંડનું સરોવર જોવા જનારને મુકામનું

• સ્થળછે. તથા સુખડપેન (બ્લાકલેડ પેનસીલ) બનાવવાનાં કારખાનાંને માટે પ્રખ્યાતછે.

બ્યાપલમી. એનો કિલો જૂનોછે. પહેલાં ચાલસે રાજના વખતમાં મૂલકી લદાઈઆ ચાલતી તેવારે એક બહાદુર સ્ત્રી નામે લેડી પેમખોકે ઘણા દહાડા લગી ઓલીવર કોમવેલ જે ઘેરો ધાવ્યો હતો તે પાછો દહાવ્યો.

કુંડલ. એ હુનરની બનાવટનાં જૂનાં શહેરોમાંનું એકછે. તેનાં ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં ૧૪ માં સૈકાથી સ્થાપેલાં છે. વળી શેત્રંજી, શણ, અને કાગળ બનેછે.

વેલ્સ દેશનાં બાર પરગણાં.

નામ.	મુખ્યશહેર.	કઈ નદી ને કાંડે.	બીજાં અગત્યનાં શહેર.
આંગ્લેસી.	બોમારીસ.	મીનાયસ-મુદ્રધૂની.	હોલીહેડ.
કરનારવનશાયર.	કરનારવન.	,,	બેગોર, કાનવે, લાન-કુંડનો.
ડેનબીશાયર.	ડેનબી	ક્લીડ.	રેકસમ.
ફિલંટશાયર.	મોલડ	આલન.	હોલીવેલ, ફિલંટ, રૈલ, સેન્ટએસક.
મર્થનનશાયર.	ડોલગેલી.	મો.	મેલા.
મંટગમરીશાયર.	મંટગમરી.	સેવર્ન.	વેલ્શપુલ ન્યુટન.
કારડીગનશાયર.	કારડીગન.	ટીફ.	આબરેસ્ટિવત, લામ-પીટર.
રેડનોરશાયર.	પ્રેસ્ટીન.	લગ.	ન્યુરેડનોર.
બ્રેકનોકશાયર.	બ્રેકનોક.	અસ્ક.	હે.
ગ્લામોરગનશાયર.	કારડીફ.	ટાફ. ટોલી.	મર્થરટિડવિલ, સ્વા-નસી, નીત.
કરમારદનશાયર.	કરમારદન.		લાનેલી, લાંડિલો.
પેમખોકશાયર.	પેમખોક.	મિલફોર્ડ હેવન.	હારફોર્ડવેસ્ટ, મિલ-ફોર્ડ, ટેનબી.

બોમ્બારીસ. આ ઠેકાણું અનુકુળ છે અને દરિઆમાં નહાવાની માનીતી જગા છે.

હોલીહુડ. આ નામનાજ ખેટપર ડબલીનની સૌથી નજીક પ્રિટિશ બંદર છે. લંડનથી ડબલિન જવાની ટપાલનું સ્ટેશન છે. હોલીહુડથી ડબલીનસુધી દરિઆતળે તાર જેને “સબમરીન ટેલીગ્રાફ” કહે છે તે મૂકેલો છે.

કરનારવન. એનો કિલ્લો વખાણાય છે.

બેંગોર. એમાં જૂનું કથીડલ અને ધર્મીયક્ષ્ત્રનો મહેલ છે. યહમાં સ્લેટની ખાણો છે.

કોનવે. એ કોટથી મજબૂત કરેલું બંદર કોનવે નદીની આડે હોલીહુડસુધી નળજેવો પૂલ બાંધેલો છે, જેની અંદર થઈ આગગાડી જાય છે.

લાંડુડનો. એમાં ત્રાંખાની ખાણો છે અને હવા ખાવાની જગા પણ છે.

ડેનબી. એમાં ઉતનાં અને ચાંમડાનાં કામનાં કારખાંનાં છે.

રેકસમ. એમાં લોઢાનાં કામ અને કાગળનો ચરખો તથા કોયલા અને સીસાની ખાણો છે.

મોહુડ. આ શહેરની પાડોશમાં સીસાની અને કોયલાની ખાણો છે.

હોલીવેલ. પ્રિટનમાં આ શહેરના કૂવાનું ઝરણુ એવું જોરથી વહે છે કે એક મિનિટમાં ૨૧ ટન પાણી ઝરે છે એની પાસે મૂલ્યવાન ત્રાંબુ, સીસું અને જસતની ખાણોછે.

ફિલંટ. આ શહેરથી આસપાસના મૂલકના ખાનિજ પદાર્થ દેશાવર ખાતે મોકલાય છે.

રૈલ. હવા ખાવાની અને દરિયામાં નહાવાની જગા છે.

સેન્ટએસક્ર. એ નાનું શહેર છે, તેમાં કથીડલ છે.

ડોલ્લગેલી. એ શહેરમાં ઉતનાં લૂગડાં બને છે.

- બેલા. એ બેલા સરોવરને કાંઠે વસેલું શહેર છે હાથનાં અને પગનાં ગુંથેલાં મોજાં ત્યાં બને છે.

મોટંગમરી. અંગ્રેજ અને વેલ્સ લોક વચ્ચેની છેલ્લી લડાઈનું ઠેકાણું છે વેલ્સ લોક હાર્યા અને તેમનો મૂલક અંગ્રજને હાથ ગયો ૪૦ સં ૧૨૯૪.

વેલ્સપૂત્ર. એ ઉત્તર વેલ્સનાં ઉનનાં લૂગડાંના વેપારનું મથક છે

ન્યુટન. આ શહેરમાં ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

કારડીગન. એ બંદર છે. મુખ્ય નિકાશ માખણ, સ્લેટ અને “ઓટ” નામનું અનાજ. આયાતમાલ-કોયલા, ઇમારતી લાકડું અને ચુનો બનાવવાના કાંકરા (મરડીઆ).

આબરસ્થિવત. એ દરિઆમાં નહાવાની અને માછલી પકડવાની અગત્યની જગા છે.

લામપીટર. આ શહેરની કોલેજમાં વેલ્સના પાદરી લોક વિદ્યાભ્યાસ કરે છે.

પ્રસેટીન ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સની હદ ઉપર, આ નાનું શહેર છે.

ન્યુરેડનોર. અસહનના વખતમાં આ શહેર કોટથી મજબૂત કરેલું હતું.

પ્લેકનોક કે પ્લેક્ઝિન. એમાં એતીની પેદાશનું મોટું બજાર છે. અને ત્યાં ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

કારડિફ. મરથરટિડવિલનું બંદર છે. શોભાયમાન ગોદી અને લોઢાનાં વહાણ બાંધવાની મોટી જગા છે. દિવસે દિવસે એ વધારે અગત્યનું થાય છે.

મરથરટિડવિલ. આ શહેર લોઢાના અને કોયલાના વેપારનું મથક અને દક્ષિણ વેલ્સનું સૌથી મોટું શહેર છે.

સ્વાનસી. એમાં ત્રાંબુ ગાળવાની મોટી ભઠ્ઠી છે, તથા માટીનાં વાસણ અને પીતળનાં કામનાં કારખાનાં છે. એની થડમાં કોયલાની ખાણો પણ છે.

નીત. આ શહેરમાં ત્રાંચું, લોહું અને કલાઈનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

. કમારદન. એ કાંઠાપરનાં બીજાં બંદર સાથે મોટો વેપાર કરે છે. સીસુ, સ્લેટ અને ધમિરતી લાકડું દશાવર ખાતે મોકલે છે.

લાનેલી. એમાં તાંબાનાં અને લોઢાનાં કારખાનાં છે.

લાનડિસો. એમાં મૂલ્યવાન લોઢાની અને કોયલાની ખાણો છે. તથા ઉનનું “ફૂલાનલ” નામનું લૂગડું બને છે.

પેમથ્રોક. એમાં મોટી સરકારી ગોદી અને વહાણ બાંધવાની જગા છે.

હારફોર્ડવેસ્ટ. એ નદીના કાંઠાપર એક બંદર છે, તેમાં ગોદીખાનાં અને ડફા છે. કોયલા અને એતીની પેદાશ દશાવર ખાતે મોકલે છે.

મિલફોર્ડ. મિલફોર્ડ હેવનના ઉત્તર કાંઠાપર બંદર છે. આયરલેન્ડ, અમેરિકા અને બ્રાઝિલિક સમુદ્રની આસપાસના મૂલક સાથે વેપાર ચલાવે છે.

ટેનબી. એ બંદર છે.

ઇંગ્લાંડને લગતા બેટ.

હોલી એટ કે લિંડિસફાર્ન. એ નારથંબરલાંડના ઇશાન કોણ તરફ નાનો બેટ છે, મુખ્યત્વે કરીને એની વસ્તી માછીઓની જ છે. એનું નામ “હોલી” એટલે પવિત્ર પાડવાનું કારણ કે કેટલાક સાકસન ધર્માચાર્યો ત્યાં રહેતા અને પરમેશ્વરની ભક્તિમાં વખત કાઢતા. ઇ. સ. ૬૩૫ માં નારથંબરલાંડના આસવલ્ડ રાજાએ ત્યાં મુનીવાસ સ્થાપ્યો.

શેપી. (થેટાનો બેટ) એ કેંટ પરગણાની ઉત્તરે એક નાનો બેટ છે. ત્યાંનાં થેટાં વખાણાય છે.

વૈટબેટ. આ બેટ હાંપશાયરની દક્ષિણે આવેલો છે. તે ૨૨ $\frac{૧}{૨}$ મૈલ લાંબો અને ૧૩ મૈલ પહોળો છે. એની હવા તંદુરસ્ત

તથા એનો દેખાવ સુંદર હોવાથી ખેટ પ્રખ્યાત થયો છે. મુખ્ય નદી મેડીના.

ન્યુપોર્ટ, વેટનોર,
ક્રોસ, રૈડ.
સાંડોન. } વેટ ખેટનાં મોટાં શહેર છે.

માનખેટ. એ ઐરિશ સમુદ્રમાં આવેલો છે. તે ૩૩ મૈલ લાંબો અને ૧૨ મૈલ પહોળો છે. ધિશાન કોણથી નૈરત કોણ સુધી જંગમ પર્વતની હાર છે. સૌથી જંચુ શિખર “સ્ના-ફેલ” છે. સિસાની, જસતની, અને ત્રાંખાની ખાણો છે. જમીન રસાળ નથી, પણ લોકો બહુ મહેનત લઈ ખેતીનું કામ કરે છે માટે હાલ ચઢતી દશામાં છે.

સ્કાટલાંડ દેશ.

ઉત્તરનાં દશ પરગણાં.

નામ.	મુખ્ય શહેર.	કઈ નદી કે અખ્યાતને કાંઠે.	ખીજાં મોટાં શહેર.
શેટલાંડ.	લેરિક.	કર્કવલ અખ્યાત.	ડનરોસનેસ. ઉન્ડર.
ઓર્કની.	કર્કવલ.	વિક.	સ્ટ્રોમનેસ
કેતનેસ.	વિક.	વિક.	થરેસો, કાસલટ્રોન.
સદરલંડ.	ડોરનક.	ડોરનક કુર્ચ.	ગોલ્ડસપી, કીચ
રોસ અને કોમા-રટી.	ડિંગ્વલ.	કોમારટીકુર્ચ.	સ્ટોરનોવે, ટેન.
ઇનવરનેસ.	ઇનવરનેસ નેસ.		ફાઈ પિલ્કમ.
નેર્ન.	નેર્ન.	નેર્ન.	કોય.
એલ્બન કે મોરે.	એલ્બન.	લોસી.	ફેરિસ, ગ્રાનટન.
ખાન્ક.	ખાન્ક.	ડોવરન.	પોર્ટસાય, બકી, કીત.
આખરડીન.	આખરડી ન.	ડી.	પીટરહેડ, ફ્રેસરખરી, ઇનવ-રુરી.

લેરિક એ શેટલાંડ બેટનું મુખ્ય શહેર અને ગ્રેટબ્રિટનનું સૌથી ઉત્તરમાં આવેલું બંદર છે. મુખ્ય ધંધો માછલી પકડવાનો છે.

કર્કવલ. એ ઓર્કનીનું મુખ્ય શહેર અને બંદર છે. સ્કાટલાંડમાં ફક્ત બે વગર બિગાડનાં કથીડૂલ છે તેમાંનું એક કર્કવલમાં અને બીજું ગ્લાસગોમાં છે. મુખ્ય નિકાશ, માછલી, ચરબી અને ચામડાં. દરવરસે ૧૪ દહાડા સુધી મેજો ભરાય છે ત્યારે બહુ વેપાર અને કામ ચાલે છે.

વિક. એ કેથનેસના કાંઠાપર બંદર છે. હેરિંગ માછલીના વેપારનું મથક છે.

થરસો. એ સ્કાટલાંડમાં સર્વથી ઉત્તરે આવેલું બંદર છે.

ડોરનક. એ બ્રિટિશ બેટમાં સૌથી નાનું શહેર છે.

સ્ટોરનાવે. એ લૂથસ બેટ જે રેસ અને કોમારટીમાં ગણાય છે તે બેટપર આ શહેર વસેલું છે. માછલી પકડવાનું મોટું સ્થળ છે.

કોમારટી. એ નાનું બંદર છે. તેમાં શણનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

ઈનવરનેસ. એ હૈલંડસની જૂની રાજધાનીનું શહેર અને અગત્યનું બંદર છે. શણ તથા ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે. ઈનવરનેસ પ્રાંતમાં હારિસ, નોર્થ, તથા સૌત વિસ્ત, તથા બેનબીકૂલા એ ચાર બેટો ગણાય છે.

પોર્ટરી. એ સ્કાઈ બેટનું મુખ્ય શહેર છે. તેમાં મુખ્ય ધંધો માછલી પકડવાનો છે.

નેર્ન. એ મોરે રૂર્તના કાંઠાપર બંદર છે. તેની હવા ઘણીજ માફક અને તંદુસ્ત છે.

એલજીન. આ શહેર અનુકુળ સ્થળે વસેલું છે. ત્યાં એક શોભાયમાન કથીડલનાં ખંડેર છે. આખો પ્રાંત એટલો રસાળ છે કે તેને સ્કાટલાંડની વાડી કહે છે.

બાન્ક. એ નાનું બંદર છે. ત્યાંથી ઢોર, અનાજ અને માછલી, લંડનના બજારમાં મોકલે છે.

પોર્ટસોય. એ નાનું પણ ચઢીઆતું બંદર છે. માછલી, અનાજ, શણ તથા ઉત્તરનાં લૂગડાંનો સારો વેપાર ચાલે છે. શહેરની થડમાં ખાણમાંથી “પોર્ટસોય મારબલ” કરીને એક અતિ સુંદર અને નામાંકિત જાતનું ખનિજ પદાર્થ નીકળે છે. વળી લાલ રંગના “ગ્રાનીટ” પથ્થર જે યુરોપમાં કોઈ બીજે ઠેકાણે જડતા નથી તે પણ મળે છે. સૂનાના પથ્થરો અને બીજી વસ્તુ આ ખાણમાંથી નીકળે છે.

આબરડીન. એ સ્કાટલાંડની પૂર્વે અગત્યનું બંદર છે. એ શહેર સારી રીતે બાંધેલું છે. તેનો દેખાવ શોભાયમાન છે. તેમાં વેપાર તથા કારીગરીનાં કામ થાય છે, તથા વિદ્યાને માટે પણ પ્રસિદ્ધ છે. મુખ્ય નિકાસ-ઢોર, માછલી અને ગ્રાનીટ-ઉત્તરનાં શણનાં અને સૂતરાઉ કાપડનાં કારખાનાં છે. વહાણ અને યંત્ર પણ બને છે.

બાલમોરાલ. એ હૈલંડમાં મહારાણી વિક્ટોરીઆનું માનીતું રહેવાનું ઠેકાણું છે. આબરડીનથી પશ્ચિમમાં ૪૫ મૈલ દૂર છે.

બીટરહેડ. એ આબરડીનની ઉત્તરે આબાદીવાળું બંદર છે. “ગ્રીનલંડહેલ” તથા “સીલ” નામે માછલી પકડવાનું મથક છે.

૧૦ મધ્ય પ્રાંત.

નામ.	મુખ્ય શહેર.	કર્ષ નદીને કાંઠે.	ખીજ અગત્યનાં શહેર.
કિનકારડીન, કેમ્પર્નૈસ. ફોરફાર કેઆંગસ	સ્ટોનહેવન. ફોરફાર.	કારન.	લોરેન્સ કર્ક.
પર્થ. આરગૈલ. બ્યુટ. ડમ્બાર્ટન, કે લેમોકસ. સ્ટરલિંગ. કલાકમનાન. કિનરોસ. ફ્રેઝ.	પર્થ. ઈનપેરરી. રાયસે. ડમ્બાર્ટન. સ્ટરલિંગ. કલાકમનાન. કિનરોસ. ક્યૂપાર.	ટે. લોકકૈન. લીબન. ફ્રાર્થ. બ્લેકડોન. લોકલીવન ઈડન.	ડંડી, આરખત, મોટરોસ પ્રેકીન. ક્રિક, ડમ્બલેન, કિનકારડીન. કાંબલટન, ડનૂન, આખન. મિલપોર્ટ. કરકિનટિલક, હેલન્સ- બરો. કાલકર્ક આલવા, ખાનકબર્ન આલો, ડોલર, ટિલીકૂલટી. મિલનાથોર્ટ. કરકાલડી, ડનકર્મલીન, સેટઆંગ્રજ.

સ્ટોનહેવન. એ બંદરે છે અને માછલી પકડવાની જગ્યા છે, સુતરાઉ તથા શણનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે. “ડનોહર” નામે કિલ્લો ત્યાંથી ૧૬ મૈલ ઉપર છે.

ફોરફાર. મુખ્યત્વે કરીને એ શણનાં લૂગડાંનાં કારખાનાંને માટે પ્રખ્યાત છે. ડંડી સાથે શણના વેપારમાં રોકાયું છે.

ડંડી. એ ફ્રી આફ્ટરને કિનારે અગત્યનું બંદર છે અને સ્કોટલાંડનું ત્રીજું મોટું શહેર છે. તથા જડાં શણનાં લૂગડાંનાં કારખાનાંનું મથક છે અહીં વહાણ બંધાય છે અને યંત્રો બને છે.

આરખત કે /
આખરખોથિક. } એ મોટું અને ચહીઆતું બંદર છે,
એમાં ઘણી જાતનાં કારખાનાં છે.

મંટરોસ. એ સ્કોટલાંડમાં પરદેશ સાથેના અનાજના
વેપારનું સૌથી મોટું બંદર છે.

થથ. ઇ. સ. ૧૪૪૦ સુધી એ સ્કોટલાંડની રાજધાનીનું
શહેર હતું, ખ્રિષ્ટિય ખેટમાં શાનાયમાન વસેલાં શહેરોમાં
આ ગણાય છે. સૂતરાઉ તથા શણનાં લૂગડાંની ખનાવટ,
લોહાનું કામ અને વહાણ બાંધવાનું કામ આ શહેરમાં
ચાલે છે.

સ્કોત. એ પર્થની ઉત્તરમાં છે. અહીં અસલના વખ-
તમાં સ્કોટલાંડના રાજાએને રાજ્યાભિષેક કરતા, વળી
અહીં સન ૧૪૩૭ માં પહેલા જીમ્સ રાજાની હત્યા થઈ.

ઇનવેરેરી. એ દરિયા કિનારે બંદર છે, તે હેરિંગ માછ-
લીના વેપારમાં રોકાયેલું છે.

કેમ્બલટાઉન. એ કોર્ને દ્વીપકલ્પને કાંઠે એક બંદર છે,
અને આર્ગાઇલ પ્રાંતનું સૌથી મોટું શહેર છે. એ “વિ-
સ્કી” નામે એક જાતના દારૂને મટે પ્રખ્યાત છે.

ઓખાન. એ ક્યૂ ઓફ ક્યૂના કાંઠાપર બંદર છે. અ-
ને ઉનાળામાં અસપાસના ખેટના પ્રવાસીઓને મુકામ ક-
રવાની મુખ્ય જગા છે.

ગ્લેકો. એ ઓખાનની ઉપર છે. અહીં સન ૧૬૯૨ માં
“માકડોનલ્ડ” નામના એક મોટા કુટુંબની કતલ થઈ મટે
ગ્લેકો પ્રખ્યાત છે.

રોથ્સે. એ દરિયામાં નહાવાની પ્રખ્યાત જગ્યા છે.
એમાં સૂતરાઉ લૂગડાંનાં કારખાનાં અને વહાણ બાંધવા-
ની જગ્યા છે.

ડંખાર્ટન. એ લીવેન નદીના કાંઠાપર બંદર છે. એનો કિલ્લો ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત છે. એમાં લોદાનાં તથા લાકડાનાં વહાણ બનાવવાનાં અને એજીન બનાવવાનાં કારખાનાં છે; અને દોરી પણ બને છે.

સ્ટરક્લિંગ. એ જૂનું શહેર છે. એનો કિલ્લો પ્રખ્યાત છે. સૂતરાઉ અને ઉનનું કાપડ, સાથુ, અને ધાતુના ગુણવાળું તેલ બને છે. એ શહેરની પાસે સન ૧૨૯૭ માં મોટી લડાઈ થઈ હતી.

બેનકર્બર્ન. આ શહેરમાં સન ૧૩૧૪માં લડાઈ થઈ હતી.

ફાલેર્ફ. એમાં મોટું ઢોરનું બજાર છે તેથી શહેર પ્રખ્યાત છે. સન ૧૨૯૮ અને ૧૭૪૬ માં અહીં લડાઈ થઈ હતી. એની થડમાં લોદાનાં કારખાનાં છે.

ઈલાકુમનાન. એ કૃથ ઓફ ફાર્યના કાંઠાથી ૨૦૦ ફીટ ઊંચી ટેકરીપર વસેલું બંદર છે.

અબ્દોઆ. એ મોટું શહેર અને બંદર છે. અહીં વહાણ બાંધવાની જગા અને દારૂ ગાળવાની બકી છે, તથા કોપલા અને સૂતરાઉ તેમજ શણના કાપડનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

ક્યુપાર. આ શહેર અસલના વખતમાં સ્કોટલાંડના રાજાને રહેવાનું ઠેકાણું હતું.

ડનફર્મલીન. આ શહેરમાં એક સુંદર મુનીવાસ છે. જેમાં પ્રખ્યાત રોબર્ટ બ્રૂસને દાઢ્યો છે. સ્કોટલાંડના ઇતિહાસમાં ડનફર્મલીન વિષે ઘણીયાર વાંચવામાં આવે છે. ત્રીણાં શણનાં લૂગડાંનાં, લોદાનાં અને સાથુ બનાવવાનાં કારખાનાં તથા દારૂ ગાળવાની બકી છે.

કરકદડી. એ ફ્રેંચ પરગણાનું સૌથી મોટું શહેર અને બંદર છે. એમાં એક શરી છે. તે એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી ૪ મેલ લાંબી છે તે કારણથી કરકદડીને “લાંબું શ-

• હેર" કહે છે. એમાં શણનાં લૂગડાંનાં અને લોહાનાં કારખા-
નાં છે. તેની પડોશમાં કોયલાની મોટી ખાણો છે.

સેંટઆંડ્રૂ. સ્કાટ્લાંડમાં સૌથી જૂનું યુનિવરસિટિનું
શહેર છે.

૧૩ દક્ષિણે આવેલા પ્રાંત.

નામ.	મુખ્ય શહેર.	કઈ નદીને કાંઠે.	ખીજાં અગતનાં શહેર.
રેનકુશાયર.	રેનકુ.	ક્લેડ.	ગ્રીનોક, પેસ્લી, પોર્ટગ્લા સ્કો જોનસ્ટન.
એર.	એર.	એર.	કિલમારનક, અરવીન, ગરવન.
લેનાર્ક.	લેનાર્ક.	ક્લેડ.	ગ્લાસ્ગો, એરડી, હામી લટન, રથરગ્લેન.
લિનલિતગો કે વે- ગ્ટલોધ્યન.	લિનલિતગો		ખાતગેટ, ખારોસ્ટોનનેસ કોફ્ટહેડ.
એડિન્બરો કે મિ- ડલોધ્યન.	એડિન્બરો	કર્થ આર્ક્રોથ	લીથ, મસલબરો, ડાલ્કી ત, પોર્ટોબેલો.
હેડીંગ્ટન કે ઈ- મ્પ્લોધ્યન.	હેડીંગ્ટન.	ટાઇન.	ડંબાર, પ્રેસ્ટનપાન્સ, ટ્રેનેટ
બેરિક કે મર્સ. રોકસબરો.	ગ્રીનલો. જેડબરો.	બ્લાક આડર જેડ.	ડન્સ, એમત. હેવિક, કેલસો, મેલરોસ.
સેનકર્ક કે એટ્રિક કે રેસ્ટ.	સેલ્કર્ક.	એટ્રિક.	ગાલાશીલ્સ.
પીબલ્સ પાંકેહીડ ડેલ ડંક્રીઝ.	પીબલ્સ. ડંક્રીઝ.	હીડ. નિત.	ધનરલીદન. આનન, લાંગહોમ.
કરક્યુડાપ્રીટ કે ઈ- મ્પ્લોધ્યન.	કરક્યુડાપ્રીટ.	ડી.	ન્યુટનસ્ટુઅર્ટ, કાસલ ડગ્લાસ.
વિગટન કે વેસ્ટ ગાલોવે.	વિગટન.	બ્લાડીનક.	સ્ટ્રાનરેર પિતોર્ન.

પેસ્ત્રી. આ શહેરમાં શાક ખનાવવાનાં અગત્યનાં કારખાનાં છે. એ શાક બહુ વખાણાય છે.

ગ્રીનોક. એ ક્લૈડ નદીના મૂખઆગળ મોટું બંદર છે. બ્રિટિશ રાજ્યમાં સારામાં સારી ગોદી ગ્રીનોકની છે. મુખ્ય ધંધો—ખાંડ સાફ કરવાનો અને વહાણ બાંધવાનો છે.

પોર્ટગ્લાસ્ગો. એ ક્લૈડ નદીના કાંઠા ઉપર બંદર છે. અમેરિકાએ હમારતી લાકડાનો વેપાર ચલાવે છે અહિં વહાણ પણ બંધાય છે.

એર. એ શોભાયમાન બંદર છે. મુખ્ય નિકાસ—કોયલા, લોહ, અને ગ્લાસગોમાં બનેલો માલ.

કિલ્મારનક. એ આ પ્રાંતનું સૌથી મોટું શહેર છે. એમાં ચેત્રંજ, બૂટ, અને ઉનના દોરાનાં મારાં કારખાનાં છે.

ગ્લાસગો. એ સ્કોટ્લાંડમાં સૌથી મોટું શહેર ક્લૈડ નદીને કાંઠે છે. એ યુનિવર્સિટી અને બીજી વિદ્યાસંબંધી “ઇન્સ્ટીટ્યુશન” (ખાતાં) નું સ્થળ છે. તેમજ મૂતરાડિ કાપડ વહાણ અને ચંત્રના વેપારનું મથક છે એની પડોશમાં લોઢાની અને કોયલાની ખાણો છે.

લિન્લિથગો. એમાં એક રાજમહેલ છે, જેમાં સ્કોટ્લાંડની રાણી મેરીનો જન્મ સન. ૧૫૪૨માં થયો હતો. તે મહેલનાં હાલ ખંડેર માલમ પડે છે.

ખાતગેટ. એ લિન્લિથગો પ્રાંતનું સૌથી મોટું અને નવું શહેર છે. “પારાફિન” તથા ધાતુના ગુણવાળા તેલનું મથક છે.

એડિનબરો. એ સ્કોટ્લાંડની રાજધાની લંડનથી ૩૩૫ મૈલ દૂર છે. એ ત્રણ ટેકરી ઉપર બાંધેલું છે. સુંદર દેખાવને માટે એ આખા ગ્રેટબ્રિટનમાં લગભગ સૌથી અનુકૂળ જગ્યાએ વસેલું છે. એડિનબરોમાં જૂનું અને નવું શહેર

એવા બે ભાગ છે. જૂનું શહેર જ્યાં ટેકરી પર બાંધેલું છે. અને એનાં ઘર બહુ જ ઊંચાં છે. નવા શહેરની શેરી તથા એક રીતસર છે. યુનિવર્સિટીમાં “મેડીકલ સ્કૂલ” નામાંકિત છે. કાયદાની કોર્ટ, ધર્મ વિદ્યાની કોલેજ, પ્રેખ્યાત નિ-શાળો, અને વિદ્યાકળા પ્રકરણસંબંધી ખાતાનું એડિનબરો મથક છે. ઈમારતોમાં કિલ્લો, જ્યાં સ્કોટલાંડના રાજા રહે-તા હતા તે તથા હાલીફેડ પેલેસ, (મહેલ) અને સેન્ટ જૅ-લ્સ કથીડ્રલ, એ મુખ્ય છે. અહિં ઝાંઝા વેપાર ચાલતો નથી. એડિનબરોનું બંદર લીથ છે.

લીથ. એ કૃષિ એક ફોર્થના કાંઠાપર એડિનબરોથી દોઢ મૈલ પર છે. દશાવર ખાતે અનાજ માકલવાનું આ મથક છે. ત્યાં વહાણ અને યંત્રનાં કારખાનાં છે.

હેડિંગ્ટન. એ ટાઇન નદીને કાંઠે હેડિંગ્ટન પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

ડંમાર. અહિં ઈ.સ. ૧૬૫૭માં બીજા ચાર્લ્સ અને કો-મવેલની વચ્ચે લડાઈ થઈ તેમાં બીજા ચાર્લ્સ જય પામ્યો.

પ્રેસ્ટનપાન્સ. એમાં કાળુમાછલી પકડવાનો મુખ્ય ધંધો છે. અહિં સન ૧૭૪૫ માં લડાઈ થઈ હતી.

ગ્રિનલા. એ બ્રાક આડર નદીને કાંઠે ખેરીક પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

ડન્સ. એ ખેરિકનું સૌથી મોટું શહેર છે.

હાવિક. એમાં ઉનનાં લૂગડાંનાં, જમીનપર પાથરવાની “ટુગેટ” નામની એક જાતની શેતરંજીનાં અને ચામડાનાં ઉપયોગી કારખાનાં છે.

મેક્કરોસ. એ એક સુંદર દરવાજાનાં ખંડેરને માટે જાણવા લાયક છે.

એમ્સક્રોડ. એમાં સર વાલ્ટર સ્કોટ નામે સ્કોટલાંડ-

નો પ્રખ્યાત ગ્રંથકર્તા રહેતો હતો.

સેલકર્ક. એમાં સરવાલ્ટર સ્ટોટ અને મંગોપાર્ક, (આફ્રિકાદેશના પ્રખ્યાત પ્રવાસી) આ બે મોટા માણસના પાળીઆ કે મૂર્તિ છે. અહીં કામળાઓ, ગરમ લૂગડાં, અને માનનાં કારખાનાં છે.

ડંકીઝ. આ શહેરમાં મોજાં, ગરમ લૂગડાં, ચામડાં, અને જોડાનું કામ ચાલે છે. સ્કાટલાંડના બર્ન્સ કવિને અહીં દોલો છે.

આયર્લેન્ડ.

- ડબ્લિન. એ લીફી નદીના મૂખ આગળ બંદર છે. આયર્લેન્ડનો અધિકારી જેને લોર્ડ લેફ્ટેનેન્ટ કહે છે તે અહીં રહે છે. ધર્મોપદેશ અને યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે. એનાં બે મુંદર કથીડલ, ઘણાં દેવળ, કિલ્લો, કોલેજ, બેંક, ટપાલ ઓફિસ કસ્ટમેહાઉસ, પૂતળાં, મેદાન કે “પાર્ક” મુખ્યત્વે ક્રિકેટપાર્ક, આ બધાને લીધે ડબ્લિન શહેર બ્રિટિશ રાજ્યનાં શાભાયમાન શહેરોમાં ગણાય છે. “પોપલીન” નામનું ગર્ભ સૂતરાઉ કાપડ અને “ગોરટર” નામનો દારૂ અહીં બને છે. નેલ્સન અને વેલિંગ્ટનના પાળીઆ કે પૂતળાં એ શહેરમાં જોવા લાયક છે. વેલિંગ્ટનનો પાળીઆ ૨૧૦ ફીટ ઊંચો છે.

બેલફાસ્ટ. એ અલ્સ્ટર પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર અને આયર્લેન્ડમાં બીજા નંબરનું અગત્યનું શહેર તથા બંદર છે. બેલફાસ્ટનાં શણનાં અને સૂતરાઉ લૂગડાં ફુનિઆમાં નામાંકિત થઈ ગયાં છે. એ લૂગડાંની બનાવટનું મથક છે. બેલફાસ્ટમાં એક “કવીન્સ કોલેજ” અને બીજા કેળવણી સંબંધી ઇન્સ્ટિટ્યુશન (ખાતાં) છે.

આંટ્રિમ, લિસબર્ન, ન્યુટન, આરમા, પોર્ટાડોન.

આડર્સ, ડોનપાટ્રિક ન્યુરી, લરગન, કોલોરેન.

એ શહેરો બેલફાસ્ટ સાથે શણનાં લૂગડાં વણવાના વે-
પારથી જોડાયાં છે.

કાર્ક એ આયર્લેન્ડમાં ત્રીજા નંબરનું શહેર અને
દક્ષિણકાંઠાપર અગત્યનું બંદર છે. એ શહેરથી ૧૧ મૈલ
નીચે એક અપ્રતિમ બાર છે. એ નૌકાસૈન્યનું સ્થાન
અને ક્વીન્સ કોલેજનું મથક છે. દારૂ કાઢવાની ભઠ્ઠી, લો-
ટું, કાચ, અને ચામડાનાં કારખાનાં છે.

સિમરિક. એ આટ્લાંટિકથી ૫૦ મૈલ દૂર છે, આય-
ર્લેન્ડની પશ્ચિમમાં ખોરાકના વેપારનું મથક છે. પુઠ્ઠળ
અનાજ, લોટ, માખણ, અને માંસ દેશાવરખાતે મોકલવામાં
આવે છે. શણનાં લૂગડાં, કોર અને માછલી પકડવાના
ગલ બનાવવાનાં કારખાનાં છે. એ શહેર શાનન નદીમાં
એક બેટપર અને નદીના બેઠ પડખાપર બાંધેલું છે.

લંડનડરી. એ આયર્લેન્ડની ઉત્તરમાં મુખ્ય બંદર છે. .
યુરોપીઅનો ખાતી વખત જે શણનાં લૂગડાં ટેબલપર
પાયરે છે તે અહીં બને છે. સન ૧૯૮૬માં આ શહેર ઉપ-
ર ૧૦૫ દિવસમુધી ઘેરો ધાલેલો હતો.

વાટરફોર્ડ. એ આયર્લેન્ડના અગ્નિ ખુણામાં છે. અહીં
ખોરાકની અગત્યની વખારો છે.—મુખ્ય—નિકાસ—ઢોર,
સતરાઉ કાપડ, ખેતીની પેદાશ, દુધ, માખણ ઇત્યાદી.

કિંગ્સ્ટન. એ ડબ્લિન અખાતના કાંઠાપર બંદર છે.
અને ડબ્લિનથી સાત મૈલ દૂર છે. એ હવા ખાવાની
માનીતી જમ્યા અને આયર્લેન્ડ તથા ઇંગ્લાંડ વચ્ચેની ટ-
પાલનું સ્ટેશન છે.

બોસેવે. એ બંદર ને “ક્વીન્સકોલેજ”નું એક સ્થાન છે.
અહીંથી દેશાવરખાતે પુઠ્ઠળ ખોરાક મોકલવામાં આવે છે.
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ન્યુયાર્ક જવાનું આ એક બંદર છે.

કિલકેની. એ શામાયમાન રીતે વસેલું શહેર છે. એની શેરીઓમાં કાળા આરસપહાણના પથરાથી ફરસબંધી કરીછે.

ખોરાકનો વેપાર ચાલેછે. એમાં ચામડાં સાફ કરવાનાં કારખાનાં, દારૂ કાઢવાની ભઠ્ઠી, અને લોટ દળવાની વરાળથી ચાલતી ઘંટીઓ છે; તથા આરસપહાણનું કામ સારૂ થાયછે.

ડોહડા. એ ખોઈન નદીને કાંઠે બંદર છે. એમાં ખીર કાઢવાની ભઠ્ઠી અને સુતરાઉ લુગડાં બનેછે. સન ૧૯૬૦ માં ખોઈનની લડાઈ અહીંથી જ મૈત્ર પશ્ચિમ તરફ થઈ હતી.

વેક્સફોર્ડ. એમાં આયર્લેન્ડની ખેતીની પેદાશનો વેપાર ચાલે છે. અહીં વહાણબાંધવાની જગ્યા છે.

ન્યુરી, સ્લેગોટ્લી, અને ડંડાક. એ બંદર છે.

આયર્લેન્ડને લગતા બેટ.

કિલ્લયરબેટ. એ નૈવરત્વ ખૂણામાં જ મૈત્ર લાંબા અને મૈત્ર પહોળો છે. એમાં અગત્યની દીવાદાંડી અને તાર આકીસ છે.

વાલેનશ્યા. એ પશ્ચિમ કિનારે, આયર્લેન્ડના ખેટમાં સૌથી રસાળ ગણાય છે. એ પાંચમૈત્ર લાંબા અને જ મૈત્ર પહોળો છે. એમાં સ્લેટ પથ્થરની ખાણો છે. સ્પેનના લોકે એ નામ પાડ્યું છે.

આરન બેટ. એ શાકવે અખાતમાં વૃષ્ટિ બેટ મળીને થયેલો છે. એના જમીન બહુ રસાળ છે. બટાટા, જવ, અને ઘોરૂ નામનું અનાજ થાય છે.

આખીલ. આયર્લેન્ડનાં ખેટમાંનો સૌથી મોટો ખેટ છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૭૦ ચોરસ મૈત્ર છે. એ બેટ પહાડી છે. મુખ્ય શિખરસ્લીવ કોગન ૨૨૨૨ ફીટ ઊંચું છે.

નાર્વે.

કિસ્કીઆના. આ નામ પડવાનું કારણ એ કે એ શહેર

• ડેમકર્કના ચોથા રાજા કિરિટીઆને વસાવ્યું હતું. કિરિટીઆના અખાતના ઉત્તર છેડે શોભાયમાન દેખાય છે. એનો રવી-ડન સાથે રેત્રવેનો સંબંધ છે. એમાં યુનિવર્સિટી અને લા-ઇબ્રેરી અગત્યનાં છે. પણ બીજી સારી બાંધણી નથી. અહીં ઉતનાં લગડાં અને છે. અને લોદાનાં કારખાનાં તથા દારૂ કાઢવાની ભઠ્ઠી છે. માછલી અને ઇમારતી લાકડાંનો વેપાર ચાલે છે.

બરજેન. એ અસહનના વખતમાં મુખ્ય શહેર હતું. હાલ એ નોર્વેનું મુખ્ય બંદર અને વેપારનું મથક છે. એની ત્રણ બાજુએ ડુંગર આવેલા છે. આખા યુરોપમાં બરજેન સૌથી સરદીવાળું શહેર છે. તેમાં વરસમાં ૭૩ ઇંચ વરસાદ વરસે છે.

ટ્રાંડહેમ. એ ટ્રાંડહેમ અખાતને દક્ષિણ કિનારે અને નિડ નદીના મૂખ આગળ નોર્વેની જૂની રાજધાનીનું શહેર છે. એની બાંધણી સારી નથી, એનાં કથીડુલમાં હાલ નોર્વેના રાજાને રાજ્યાભિષેક કરે છે. અહીંથી સૂકવેલી માછલી, ઇમારતી લાકડાં અને ત્રાંબું પરદેશ મોકલવામાં આવે છે.

સ્ટાંવાંગર. એ નોર્વેનાં જૂનાં શહેરોમાંનું એક છે. એનું કથીડુલ પ્રખ્યાત છે, તે તે માછલીના બહોળા વેપારનું મથક છે.

ડામેન. એ ડામેન નદીના મૂખ આગળ શોભાયમાન બંદર છે. એમાં કેળવણી ખાતાની ઘણી ઇમારતો છે. ઇમારતી લાકડું, લોખંડું અને રાજનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

કિરિટીઆનસાંડ. એ નોર્વેની દક્ષિણે સુંદર બંદર અને નોર્વેમાં ચોથા નંબરનું શહેર ગણાય છે. આ શહેરના લોકનું કદ ૬ ફીટ કરતાં વધારે હોવાને લીધે પ્રખ્યાત છે. લોખંડર નામની માછલીનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

હોસ્તેન. એ કિરિટીઆના અખાત પર નૌકાસેનાનું મથક છે.

ફેડરીકસબર્ગ. એ નાવિક નિશાળ અને નૌકાસેન્યનું સ્થળ છે.

ફેડરીકશાહડ. એમાં પ્રખ્યાત કિલ્લો છે.

શેરોસ. ટ્રોડહેમના અગ્નિ કોણમાં નોર્વેના ત્રાંખાના વેપારનું મથક છે.

અન્નટ્રેનગાર્ડ. એનો કાંઠો બહુ નીચો હતો, માટે બાંધીને ઊંચો કર્યો તેથી જાણવા લાયક છે.

હેમરફ્રેસ્ટ. એ યુરોપખંડમાં સૌથી ઉત્તરમાં આવેલું શહેર છે.

નોર્વેને લગતા બેટ.

લોકેડનસમુહ. એ નોર્વેના પશ્ચિમ કાંઠાથી આશરે ૬૦ મૈલ દૂર લગભગ ઉજ્જડ બેઠે છે. એમાં ૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. પણ “કોડ” અને હિરિંગ, માછલીને પકડવાની મોસમમાં નોર્વેથી સુમારે ૩૦૦૦૦ માછીઓ ત્યાં જાય છે. કોડ માછલીનું તેલ ઘણું જ ઉપયોગી અને સારું છે. ક્ષયરોગવાળા માણસને એ પીવાથી બહુ ફાયદો થાય છે. લોકેડન સમુહમાંના “નોસકીનો” અને “વૅરો” નામે બેદક્ષિણ તરફ આવેલા બેટની વચ્ચેના પાણીમાં વમળ છે. આ વાત ઘણા વરસ સુધી ખરી માનતા અને હાલ પણ કેટલાક લોક માને છે પણ ત્યાંના માછીઓ જ્યાં બમરા (વમળ) કહેવાય છે ત્યાં થઈને પોતાની નાની હોડીમાં બેસીને સહીસલામત આવજા કરે છે તે ઉપરથી માત્રમ પડે છે કે ત્યાં બમરા (વમળ) હોયજ નહિ.

સ્વીડન.

સ્વેકહોમ્=(ઢગજાનો બેટ) એ સ્વીડનની રાજધાની, મુખ્ય બંદર અને વેપારનું મથક છે. શહેર થોડુંક કાંઠાપર

અને થોડુંક પાસે પાસે આવેલા કેટલાક ખેટ ઉપર શેઠા-
યમાન રતિ મીલર સરોવરને પૂર્વ છેડે વસેલું છે. શહેરના
બાગ છૂટા ન પડે માટે ઠેકાણે ઠેકાણે પૂલ બાંધીને એકાકાર
કર્યું છે. નોર્વે અને દક્ષિણ સ્વીડન સુધી રેલવે બાંધેલી છે.
સાર્વજનિક ઇમારતમાં રાજ્ય મહેલ અને કથીડૂલ મુખ્ય
ગણાય છે. ગણિત શાસ્ત્રને લગતાં યંત્ર, ઘડીઆળ, રેશમ,
તથા ઉન અને સૂતરનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

ગોટ્નબર્ગ. એ સ્વીડનમાં બીજા નંબરનું શહેર, કાટિ-
ગાટના કાંઠાપર અને ગોતા નદીના મૂખઆગળ છે. એ
અમલ્યનું બંદર અને વેપાર ઠેકાણું છે. અહીંથી ટોકેલામ
અને નોર્વેમાંના ફિરિટઆના સુધી રેલવે બાંધેલી છે. ટો-
કેલામની પેઠે આ શહેર લાકડાના મોટા થાંભલાપર બાંધેલું છે.

માક્નો. એ અમલ્યનું બંદર અને વેપારનું શહેર છે.
એ સૌડના કાંઠાપર વસેલું છે, ઉત્તર જર્મની અને ડેન્માર્ક
સાથે વેપારનો સંબંધ છે. એ સ્વીડનનાં મજબૂત શહેરો-
માંનું એક છે.

નોરકોપિંગ. એ અગ્નિકોણના કાંઠાપર મોટાલા નદી-
ના મૂખઆગળ બંદર છે. એમાં જૂદી જૂદી જાતનાં કાર-
ખાનાં અને વહાણ બાંધવાનાં સ્થળ છે. લોકો વેપાર અ-
ને દરિઆની સફરનો ધંધો કરે છે. મુખ્ય નિકાસ— અ-
નાજ, લોટું, ઇમારતી લાકડું અને બનાવેલો માલ.

કાર્લસ્કોના. આ શહેર બાલ્ટિક સમુદ્રમાં પાંચ નાના
ખેટપર બાંધેલું છે. એ નૌકાસેનાનું સ્થળ છે. અહીં મુખ્ય
નાવિક તોપખાનું અને નાવિક નિશાળ છે.

ગેક્લ. આ શહેર અસલના વખતમાં બહુ સુંદર હતું.
એ બાયુનિઆ અખાતના કાંઠાપર ગેક્લ નદીના મૂખ-
આગળ આવેલું છે. મુખ્ય ધંધો વહાણ બાંધવાનો છે.

અપ્સલા. એ સૌલા નદીના કાંઠાપર સ્વીડનની જૂની રાજધાની હતી. હાલ એ સ્વીડનમાં ધર્મનું મુખ્ય શહેર અને યુનિવર્સિટીનું મથક છે. એમાં એક સુંદર કથીરૂલ અને કિમતી લાઈબ્રેરી છે,

બેનકોપિંગ. એ શહેર વેટર સરોવરને દક્ષિણ છેડે છે. એમાં એક મોટું તોપખાનું છે.

લંડ. આ શહેર માત્રમોના ઇશિયન કોણમાં ૧૪ મૈલ દૂર છે તથા સ્વીડનની બીજી યુનિવર્સિટીનું શહેર છે.

સેંડસવાલ, લ્યુકિકસવાલ, હરનોસાંડ, ઉમીઆ, કાલમાર, વારબર્ગ, ફિસ્તિઅનસ્ટાડ, હેલ્સીંગબર્ગ, ઈસ્ટાડ.—એ સ્વીડનનાં કિલ્લાવાળાં મુખ્ય બંદરો મજબૂત છે. સ્ટોકહોમના રક્ષણને માટે બેટ ઉપર કિલ્લો બાંધેલો છે. એમાંનો મુખ્ય વેકસોમનો છે. કાર્લસ્કોનાના રક્ષણ સાર જખરાં તોપખાનાં છે. ગોટનબર્ગના કિલ્લાનું નામ એલ્ક્સબર્ગ છે. સ્વીડનનો સૌથી જખરો કિલ્લો વેટર સરોવરના કાંઠાપર વાનાસનો છે. સ્વીડનથી દરવરસે ૧૦૦૦૦૦૦૦ રતલ દિવાસળી દેશવર ખાતે મોકલવામાં આવે છે.

સ્વીડનને લગતા વેટ

ઇલાંડ, ફે, ઓલાંડ. આ બેટ અને સ્વીડનની વચ્ચે કાલમાર સામુદ્રધુની છે. બેટ ૮૫ મૈલ લાંબો અને ૭ મૈલ પહોળો છે. પૂર્વમાં પહાડી અને પશ્ચિમમાં નીચો જમીન છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ માછલી પકડવાનો, લાકડા કાપવાનો, અને ઘેર ઉછેરવાનો છે. ઓલાંડમાં એક મૂલ્યવાન ફટકડીની ખાણ છે.

બોરબોમ. પૂર્વકાંઠાપર ઓલાંડનું મુખ્ય શહેર છે.

ગોથ્લાંડ. ઓલાંડના ઇશિયનકોણમાં લગભગ સ્વીડન

અને રશિયા એ બે દેશની વચ્ચે બાહ્યિક સમુદ્રમાં આવેલો બેટ છે. એની લંબાઈ ૭ મૈલ છે એની જમીન રસાળ પરંતુ સારીપેઠે ખેડાએલી નથી હવા તનદુરસ્ત છે. મુખ્ય પેદાશ ધાન્ય, ધમારતી લાકડું, મેવા, શાકભાજી, રાગ, આરસ-પહાણ અને મરડીઆ કાંકરા છે. લોક ધણુંકરીને માછલી પકડવાનો ધંધો કરે છે.

વિસબી. એ ગોથલાંડનું મુખ્ય શહેર પશ્ચિમ કાંઠાપર છે. આ બેટમાં પહેલાં “ગોથ” નામે એક જાતના લોક વસતા. ઉન્માર્કની લોકોએ સન ૧૩૬૧ અને ૧૪૩૭ માં બેવાર કબજે કર્યો ને સન ૧૬૪૪ માં બેટ સ્વીડનને પાછો આપ્યો. સન ૧૮૦૭ માં થોડીવાર સુધી આ બેટ પર રશિઆનો અમલ હતો.

સેંટબાર્થોલોમ્યુ. એ વેસ્ટ ઇન્ડિયામાં સ્વીડનના તાબાનો બેટ છે, ફ્રેંચોએ આ બેટ એમને સન ૧૭૮૪માં આપ્યો.

ડેન્માર્ક.

કોપનહેગન. એ ઉન્માર્કનીનું રાજધાની શહેર છે. વાસ્તવિક જોતાં કોપનહેગનના બે ભાગ છે. એક ત્રીલાંડના પૂર્વ કાંઠાપરનો જેને “કોપનહેગન” કહે છે. અને બીજો પાસેના આમાજર બેટપરનો જાગ જેને “ક્રિસ્ટિઅનહેવન” કહે છે. બંદર સલામતીવાળું અને મોટું તથા કોટથી મજબૂત કરેલું છે યુનિવર્સિટી અને બીજાં કેળવણીસંબંધી ઇન્સ્ટીટ્યુશન એમાં છે. ત્યાં તોપખાનું અને વહાણ બાંધવાનાં સ્થળ છે.

ઓડેન્સ. એ ઉન્માર્કમાં બીજા નંબરનું શહેર અને કુશુ-નેન બેટનું મુખ્યશહેર, ઓડેન્સફોર્ડ કે અખાતની પાસે છે. એમાં ઉનનાં લૂગડાનાં અને લોહ કામનાં કારખાનાં છે.

આલ્મોર્ગ. એ જટલાંડનું મુખ્યશહેર લિમફોર્ડને કાંઠે

ઉદ્યમી બંદર છે. વળી તે ધણી જાતનાં કારખાનાનું અને હરિંગ માછલીના વેપારનું મથક છે.

એક્સીનીઓર. એ ઝીલાંડના ઇશાન કોણમાં નૌકાસૈન્યનું અગત્યનું સ્થળ છે.

નૈયોર્ગ. એ ક્યુનેનના પૂર્વકાંડા પર બંદર છે.

રાંડર્સ. એ જટલાંડમાં બંદર છે.

ડેન્માર્કને લગતાં બેટ.

ઝીલાંડબેટ. એ ડેન્માર્કના તામાના બાહ્યિક સમુદ્રમાં મોટામાં મોટો બેટ છે. એની ઉત્તરે ટીસ અખાત છે. દેશ સપાટ ને તેમાં ધણી નહેર ખોદલી છે. જમીન રશાળ અને લોક મુખ્યત્વે એતીના કામમાં તથા હુજરીકામમાં રોકાયેલા છે. ઝીલાંડ બેટ પર કોપનહેગન ડેન્માર્કની રાજધાની આવેલી છે.

ક્યુનેનબેટ. (સુંદર) એના ઇશાન ખુણમાં ઓડેન્સ અખાત આવેલું છે. ઓડેન્સનદી આ અખાતને મળે છે. મુખ્ય પેદાશ—ધાન્ય, શણ, ઘોડા, ઢોર, દૂધ, માખણ, મેવો અને મધ છે.

સ્વેડબોર્ગ. એ ઓડેન્સ સિવાય ક્યુનેનનું મુખ્ય શહેર છે.

લાલાંડ. એ જીલાંડની દક્ષિણે નાનો બેટ છે. પેદાશ—લાકડાં, ધર્તી, આપલસ, હોપ્સ અને શણ છે.

ફાલ્સ્ટર. એ લાલાંડની પૂર્વે છે. ફાલ્સ્ટર અને લાલાંડની વચ્ચે ગુલ્ડબોર્ગની સમુદ્રકુતી છે. જમીન ધણી રસાળ ને પાણી બહુ મળે છે. ધાન્ય, ઢોર અને મેવો એટલાં બધાં થાય છે કે ફાલ્સ્ટરને “ડેન્માર્કનો ફળ ખાગ” કહે છે.

નૈકોપિંગ. એ ફાલ્સ્ટરનું મુખ્ય શહેર છે.

બોર્નહોમ. સ્વીડનની દક્ષિણે ઝીલાંડમાં ગણાય છે. એ દેશ પહાડી અને એના કિનારા ખડકવાળા છે. ઘર બાંધ-

વાના પથ્થર ભરા રંગના આરસપહાણ, માટી અને કોયલા એ મુખ્ય પેદાશ છે. એમાં શણનાં લૂગડાં, ઘડિઆળ અને માટીનાં વાસણ બને છે.

રોન. એ બોર્નહોમનું મુખ્ય શહેર છે.

હેન્માર્કના તાબાના વીજા દેશમાં.

આવેલાં સંસ્થાન કે બેટ.

ત્રણ સંસ્થાન—ઐસલાંડ, ફેરોબેટ અને ગ્રીનલાંડ.

ત્રણ નાના બેટ—ઓટીલીન્ડ સમુદમાં-સાંટાકૂળ, સૈંટ ટોમસ, અને સૈંટ જોન.

ઐસલાંડ. એ ઉત્તર આટ્લાન્ટિક મહાસાગરમાં આવેલો છે અને નોર્વેથી આશરે ૭૦૦ મૈલ દૂર છે. બેટની લંબાઈ ૨૨૦ મૈલ અને પહોળાઈ ૨૧૦ મૈલ છે, બેટ બહુ પહોળી છે. આખા ઐસલાંડની જમીનની સપાટી તળે અગ્નિ એટલે જ્યાં ત્યાં જવાળા મુખી પર્વતો છે. તેમાંનો મુખ્ય હેકલા છે. ઉના પાણીનાં ઝરણુ જેને ગેસર કહે છે તે વખણાય છે. “ગ્રેટ” કે મોટો “ગેસર” જેના મૂખનો વ્યાસ ૭૦ ફીટ છે તેમાંથી પાણીનો સ્તંભ ૫૦ થી તે ૧૫૦ ફીટ સુધી ઉચે હવામાં ઉપરે ચઢે છે. હવા હમેશ બદલાય છે. જમીન રસાળ નથી અને ઘણે ઠેકાણે ઉજડ છે. ધાન્યનો પાક ખિલકુલ થતો નથી. બટાટા અને કોબીજ નામનું શાક આપે છે. ઝાંડ ભાગ્યેજ નજરમાં આવે છે, તેથી લોકને સરપણ (બળતણ) વાસ્તે બહુ અડચણ પડે છે.

રેકન્જેવિક. એ ઐસ્લાંડનું મુખ્ય શહેર છે. કેટલાક લાકડાંના ઘર છે, ફક્ત કેથીડલ પથ્થરનું બાંધેલું છે. રેકન્જેવિકમાં એક કોલિંગ છે. ઐસ્લાંડનો વેપાર મુખ્યત્વે ડેન્માર્ક સાથે જ ચાલે છે. મુખ્ય નિકાસ-મીઠું સૂકી માછલી, તેલ, ચરબી, ઉન અને પીંછાં છે.

આયાતમાત્ર—લોહ, સરપણ અને બનાવેલો માલ લેક સ્કાંડીનેબન છે, તેઓ ઈ. સ. ૮૭૦ માં આ બેટમાં જઈ વસ્યા. લોક ઘણું કરીને કાંઠાપરજ રહેછે. તેઓ હાશીઆર. ભણેલા અને પરીણાગત કરે છે. ડેનિશ ભાષા સમજેછે પણ સ્કાંડીનેબન ભાષાજ બોલેછે, અને પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મ માને છે. ઈ. સ. ૧૩૮૦ માં ડેન્માર્કના રાજાએ આ બેટ હસ્તગત કર્યા. એમ કહેવાય છે કે ૯ માં સૈકામાં એસ્લાંડના લોકો અમેરિકાનો પૂર્વ કાંઠો શોધી કહાડી ત્યાં વસ્યા હતા.

ફેરો બેટ. એ એસ્લાંડની દક્ષિણે આવેલા ૩૫ બેટનો સમુહ છે એમાંના ૧૭ બેટમાં વસ્તી છે. મુખ્ય બેટ સ્ટ્રોમો છે. તેના પૂર્વ કાંઠાપર થોરસ્ટેવન નામે મુખ્ય શહેર આવેલું છે. ઓસ્ટ્રીરો બેટમાં એક પર્વત ૨૮૬૪ ફીટ ઉચો છે. અહીંની હવા સારી છે. શિઆળામાં બહુ ટઢ પડતી નથી. જવ અને “ઓટ” નો પાક થાયછે, પણ લોક ઘણું કરીને ઘેટાં ઉછેરવામાં ને માછલી પકડવાનાં કામ કરેછે. ઘેટાનાં ત્રીણી ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે. લોક સ્કાંડીનેબન વંશના છે. તેઓ ૯ માં સૈકામાં આ બેટમાં જઈ વસ્યા.

ગ્રીનલાંડ. એ ઉત્તર અમેરિકાના ઇશિયન કોણમાં મોટો બેટ છે. ઈ. સ. ૯૮૨ માં એનો શોધ થયો. એના કાંઠાપર લી-લાતરી હાવાથી એનું નામ “ગ્રીનલાંડ” એટલે “લીલો દેશ” પડ્યું છે.

હોલાંડ.

આમસ્ટરડામ. એ હોલાંડનું સૌથી અગત્યનું અને રાજધાનીનું શહેર છે. તે આમસ્ટરલ અને વાઈ નદીના સંગમ ઉપર છે. દુનિઆમાં મોટાં વેપારી શહેરોમાંનું એ એક છે. શહેર ૬૦ બેટપર બાંધેલું છે. જે બેટ લગભગ ૩૦૦

• પૂતથી એકાકાર કરેલા છે. જમીન પોચી અને રેતીવાળી હોવાથી બધી બાંધણી લાકડાંના મોટા થાંબલાને ઉંડા દા-
ટી તે ઉપર બાંધવામાં આવે છે. સૂતરાઉ તથા ઉતનાં કા-
રખાનાં છે અને તેજ તથા રંગ બને છે. હીરા કાપવાના ધં-
ધામાં ૧૦૦૦૦ માણસ કામે લાગેલા છે.

રોટરડામ. એ દરિયા કિનારાથી ૧૮ મૈલ દૂર રોટ અ-
ને માસ નદીના સંગમ ઉપર વસેલું હોવાંડનું મુખ્ય બંદર
છે. મુખ્ય શરીમાં નહેર ખોદેલી છે. તમાકુ, દારૂ, સાબુ
ચામડુ, કાચ, કાગળ, ધોએલીખાંડ અને મીઠાંનાં કારખાનાં છે.

હેગ. એ હોલાંડના દરબારનું મથક છે. એ રોટરડામના
વાયવ્ય કોણમાં તથા દરિયાથી ૪ મૈલ દૂર છે. એની ઈમા-
રતો મુંદર છે. અને હોલાંડનાં બધાં શહેરોમાં સર્વથી શાન્તા-
યમાન અને મનોરંજક છે. અહીં તોપ બનાવવાનાં કારખા-
નાં અને છાપખાનાં છે.

રિસીક. એ હેગના અગ્નિકોણમાં છે. ઈ.સ. ૧૬૬૭ના
કોતકરારને માટે શહેર પ્રખ્યાત છે.

ગ્રોનિંગન. એ કોટથી મજબૂત કરેલું બંદર છે.

લેડન. એ હોલાંડમાં વિદ્યાપ્રેક્ષણ સંબંધી, શાસ્ત્રીય અ-
ને જ્ઞાનપાત્ર બાબતનું મથક છે.

યુટ્રેક્ટ. એ સૌથી જૂનું શહેર છે, અને પ્રખ્યાત તથા
આમાદ યુનિવર્સિટીનું મથક છે.

આરનેમ એ હાઇન નદીના કાંઠાપર કામાર્તું બંદર છે.

મેસટ્રિડ. એ મેસ નદીના કાંઠાપર યુરોપખંડના જબરાં
કોટબંધ શહેરોમાંનું એક છે. શહેર ઘણી વાર ઘેરાયુ હતું
પણ ત્યાંના લોક બહાદુરી અને સહનતા બતાવી શરણે
ગયા નહીં. માટે આ શહેર અને અહીંના રહેવાશીઓએ
ઈતિહાસમાં બહુ આખર મેળવી છે.

ડોઈ. જૂનાં શહેરોમાનું એક છે. વેપારમાં એ કામાનું અને અગત્યનું શહેર છે.

ડેલફ્ટ. આ શહેરમાં એક જાતનાં માટીનાં વસ્ત્રાણ બન્યાં, તે વાસણને શહેરના નામ ઉપરથી “ડેલફ્ટ” કહે છે.

જાનડામ. એમાં રૂશિઆનો ઝાર મહાન પીટર બહાણ બાંધવાનું કામ શીખ્યો હતો.

હાર્લેમ. ઈ. સ. ૧૫૭૨ અને ૧૫૭૩ એ બે વરસમાં સ્પેનિઅર્ડ લોકોએ એ શહેર ધેરું હતું, પણ તેમને હાથ ગયું નહીં તેથી, તથા ફળની વાડીને લીધે પ્રખ્યાત છે.

શીડામ. એમાં “હોલાંડસ” કરીને એક જાતનો દારૂ બને છે તેથી એ વખાણાય છે.

હેલ્ડર, કાંપેન, હાર્લિંગેન, ડેલ્ફીજ—એ જાણવાં લાયક શહેર અને બંદર છે.

હોલાંડના મુખ્યબેટ

ટ્રેકસલ. એ હોલાંડના વાયવ્ય કોણ તરફના સમુદ્રનો સૌથી મોટો બેટ છે. એ ૧૩ મૈલ લાંબો અને ૬ મૈલ પહોળો છે. લોક ધણું કરીને ખેતી અને દરિઆની સફર કરે છે.

વાલક્રેન. એ હોલાંડના નૈઋત્ય કોણમાં આવેલા બેટમાંનો આ મુખ્ય બેટ છે. એ ૧૧ મૈલ લાંબો ને ૧૦ મૈલ પહોળો છે. બેટની સપાટી સમુદ્રથી નીચી છે, પણ દેશ પર પાણી ફરી નહીં વળે માટે પાણ બાંધેલી છે. જમીન રસાળ છે, પરંતુ હવા સારી નથી.

વેલ્ડીઅમ.

અસેલસ. એ નાની સેન નદીપર વસેલું બેલ્જીઅમની રાજધાનીનું શહેર છે. વિદ્યા અને ઉદ્યોગનું આ મથક છે.

- કોર, યંત્ર, ઘરેણાં અને હાથનાં મોજાંનાં મોટાં કારખાનાં છે. જે શેત્રંજીને “પ્રસેક્સ કારપેટ” કહેછે. તે અહીં નથી બનતી પણ ટુરનેમાં બને છે.

આંટવર્પ. એ સેલ્ટ નદીના કાંઠાપર યુરોપખંડમાં પ્રસિદ્ધ પામેલાં શહેરમાંનું એક છે. એ ખેતજીવનમાં મુખ્ય બંદર અને કિલ્લો છે. એમાં દારૂ કાઢવાની બઢી તથા ખાંડ સાફ કરવાનાં ને રેશમી કાપડ તથા કોરનાં કારખાનાં છે. આંટવર્પના હીરા કાપનારની આશુર્યને માટે પ્રખ્યાત છે.

ઝો. એ શેલ્ટનદીના કાંઠાપર મોટું શહેર છે. એનું ક્ષેત્રજીવન ખેતજીવનમાં બીજાં બધાં શહેર કરતાં વધારે છે. એનાં સૂતર, શણ, શેત્રંજી અને કોરનાં કારખાનાં પ્રખ્યાત છે.

લીએજ. એ ઉર્તે અને મેશ નદીના સંગમ ઉપર અગત્યનું શહેર છે. અગ્નિ શસ્ત્ર, યંત્ર, છરી, ચખ્ખુ, ખોગીર, જીત અને જાડાં લગડાંનું કામ લીએજમાં બને છે. આ શહેર અગત્યનું છે, તેનું કારણ એ, કે એમાં મૂલ્યવાન લોહાની અને કોયલાની ખાણો છે.

ખૂજ. એ રેજ નામની નાની નદીને કાંઠે છે. જે કે હાલ ખૂજ શહેર અગત્યનું નથી અને જાંખું માત્રમ પડે છે તો પણ મધ્ય કાળમાં આખી દુનિયાના વેપારનું આ મથક હતું. હાલ ફક્ત કોરનાં કારખાનાં છે, અને તે પણ દીવસે દીવસે ઘસ પામતાં જાય છે.

મકિન્નન ટુરને, વરવીએર મોન્સ, નેમર કૂરેટ્ટે ચાર્લે-રોય લુવેન.—એ મોટાં અને અગત્યનાં શહેર છે.

ઓસ્ટેંડ આંટવર્પ.—એ મુખ્ય બંદર છે.

સ્પા શોડફ્રાંટૅન.—એ હવા ખાવાની જગ્યા છે.

બાટરલ રામીલીજ ફ્રાંટૅનોય ઉડીનાર્ડ.—એ ઇતિહાસનાં પ્રખ્યાત ઠેકાણાં છે.

ફ્રાન્સ.

પારીસ કે પારી.—એ સેન નદીના બેઉ કાંઠાપર ફ્રાન્સની રાજધાનીનું શહેર છે. એ યુરોપખંડમાં સૌથી સુંદર અને લંડન બાદ કરતાં સૌથી મોટું શહેર છે. ફરતો મજબૂત કોટ છે એને સન ૧૮૭૧માં જર્મનલોકે ઘેર્યું હતું એની શેરી, પાર્ક, વાડી, દેવળ, મહેલ, સાર્વજનિક ઇમારતો, થીએટર કે નાટકશાળા, પૂતળાં, ડફા અને પૂલ, એ બાબતોમાં પારીસ સાથે બીજું કોઈ શહેર ખરોખરી કરી શકે નહીં. એમાં બધી જાતનાં કામ ચાલે છે, અને સૌથી કીમતી અને જાણવા લાયક ઘરેણાં, ઘડીઆળ રાચરચાં, આરસા, સુગંધી વસ્તુઓ અને મોજાનાં કારખાનાં છે.

લૈઓન્સ. એ સેન અને -હોન નદીના સંગમઉપર વસેલું ફ્રાન્સમાં બીજા નંબરનું શહેર છે ને કોટથી મજબૂત કરેલું છે. રેશમની બનાવટનું આ મથક છે. એની આસપાસ દ્રાક્ષના માંડવા છે. અહીં સોનરી ને રૂપેરી કોર, રસાયન-શાસ્ત્રસંબંધી વસ્તુ અને માટીનાં વાસણ બને છે.

માર્સેઇસ. એ લૈઓન્સ અખાતના કાંઠાપર ફ્રાન્સમાં ત્રીજા નંબરનું અને વેપારમાં સૌથી અગત્યનું શહેર છે. એ દુનિયાના સઘળા ભાગ સાથે, દ્રાક્ષનો દારૂ, મેવા, અને ફ્રાન્સની દક્ષિણે આવેલા પ્રાંતનો પેદાશનો વેપાર ચલાવે છે. એમાં સાબુ, તેલ, યંત્ર, મીઠું અને ચામડાનાં કારખાનાં છે. આ શહેર ઈ. સ. પહેલાં ૬૭૦ માં વસ્યું હતું.

બોર્ડો. એ ગારોન નદીના ડાબા કાંઠાપર ફ્રાન્સમાં ચોથા નંબરનું શહેર અને બંદરતરીકે ત્રીજા નંબરનું ગણાય છે. શહેરની સામે નદી ૩૦૦૦ ફીટ પહોળી છે, તેની પાસે ફ્રાન્સમાં સર્વથી મોટો અને શોભાયમાન પૂલ બાંધેલો છે. દારૂ બનાવવામાં આ શહેર નામાંકિત છે.

લીલ. એ ડ્યૂલ નદીને કાંઠે ફ્રાન્સમાં પાંચમાં નંબરનું શહેર છે. એની ચાતરફ કોટ છે. ઉત્તર સરહદના જખરા કિલ્લામાં એ મુખ્ય છે. સન ૧૭૦૮માં અંગ્રેજનાં સેનાપતિ માર્શલબરોએ ત્રણ માસ સુધી ઘેરો ઘાતી એ શહેર હસ્તગત કર્યું. એમાં કોર, દેરા, તથા સૂતર અને શણનાં લૂગડાંનાં ઉપયોગી કારખાનાં છે.

ટૂલુસ. એ ગારોન નદી ઉપર વસેલું ફ્રાન્સમાં છઠ્ઠા નંબરનું શહેર છે. સન ૧૮૧૪માં અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ વચ્ચે અહીં એક પ્રખ્યાત લડાઈ થઈ હતી. તેમાં અંગ્રેજ જીત્યા હતા. એમાં અંગ્રેજનો સેનાપતિ વેલીંગ્ટન, અને ફ્રેન્ચનો સેનાપતિ સૂલ્ટ હતો. એ ખેતી સંબંધી ઓળરની ખનાવટનું મથક છે.

નાંટસ. એ લુઆર નદી ઉપર વસેલું ફ્રાન્સમાં સાતમા નંબરનું શહેર છે. એમાં વહાણ બાંધવાનાં ક્ષેત્ર, સૂતરાઉ કાપડ, ત્રાંબુ, લેટું અને ચામડાનાં કારખાનાં છે.

સેંટએટિઅન. એ ફ્યુરેન નામની એક નાની નદી ઉપર છે. એમાં કોયલાંની ખાણ છે, અને લોઢાનું કામ બહુ ચાલે છે, એ વેપારમાં અગત્યનું છે, એમાં કીત, અગ્નિશસ્ત્ર, યંત્ર અને ખેતી સંબંધી હથિયાર ખનાવવાનાં કારખાનાં છે.

રૂઆંગ. એ સેન નદીના કાંઠાપર અગત્યનું બંદર છે. ઇતિહાસમાં પણ આ શહેર વિષે વાંચવામાં આવે છે. એનું કથીડૂલ “ગોથીક” રીતથી બાંધેલું કુનિઆમાં સુંદર અને શોભાયમાન ઇમારતોમાં ગણાય છે. એ સૂતર, શણ, અને ઉતનાં લૂગડાંનાં કામનું મથક છે. ઇંગ્લાંડનો પહેલો વીત્રીઅમ રાજા અહીં સન ૧૦૮૭માં મરણ પામ્યો.

વરસેલસ. એમાં સન ૧૬૦૨થી સન ૧૭૬૦ સુધી ફ્રાન્સની

ન્સના રાજ આ શહેરમાં રહેતા હતા. એનો કિલ્લો બહુજ સુંદર છે. તેમાં એક ઇતિહાસ સંબંધી મ્યુસીઅમ કે સંગ્રહસ્થાન છે. અને કિમતી ચિત્ર તથા પ્રાચીન કાળની વસ્તુ છે. મહેલની વાડી અતિ સુંદર છે, તથા પાર્સિસના લહેવાર કરનારાઓને અહીં આવવાને બહુ ગમે છે.

નીમ્સ. એ વિસ્તર અને કાડરો નદીના સંગમ ઉપર છે. યુરોપખંડનાં મનોરંજક અને અુશકારક ગણાતાં શહેરોમાંનું આ એક છે.

ડંકર્ક, કાલે, બુઝોન, ડીઅેપ, હાવર, કાઅેન, સેંટમાલો. એ ઇંગ્લીશ આનલને કાંઠે મોટાં બંદર છે.

સેંટનાઝેર, લારોચેલ, રોશફોર્ટ, એયોન્—એ બિસ્કેના ઉપસાગરને કાંઠે બંદર છે.

સેટ તથા નીસ—એ વેપાર સંબંધીનાં ભુમધ્યસમુદ્રને કિનારે બંદર છે.

શરખર્ગ, ઇંગ્લિશ આનલને કાંઠે
 બ્રેસ્ટ, આટ્લાંટિક મહાસાગરને કાંઠે
 લોરીઅેટ, } બિસ્કેના ઉપસાગરને કિનારે
 રોશફોર્ટ, } રથળ છે.
 બુઝોન, ભૂમધ્યસમુદ્રને કિનારે

થીઅોનવીલ, મેટસ સારગમીન્સ ફોરબાય બિચ, વિસમખર્ગ સ્ટાસખર્ગ, શ્લેસટાડ કોલમાર, મલહૌસન. આ બધાં શહેર સન ૧૮૭૦-૭૧ની લડાઈમાં ફ્રેન્ચના હાથમાંથી જરમનનાં હાથમાં ગયાં.

મોટમિડિ, બોમંટ, બાન્ડેસ, સીડાન, વિલજુવિક્, સેંટકેટીન, આરલીઅન્સ, પોંટનોયલેસ, લીમાન્સ.—આ શહેરો આગળ સન ૧૮૭૦-૭૧ની લડાઈમાં જર્મન લોકને હાથે ફ્રેન્ચની સેનાએ બારે હારે ખાધી હતી.

• બોલોન. ડોવર સામુદ્રધુનીને કાંઠે } હવાખવાનાં વખ
પૌ. પિરીનાત્તપર્વત ઉપર } હાએનાં ઠેકાણાં
કાન તથા નીસ-ભમધ્ય સમુદ્રને કીનારે } છે. તેથી ઇંગ્લાં-
ડથી ઘણા અશક્ત માણસો અહીં હવા ખાવાને આવે છે.

ફોલેજ, બેંચો, કાન, કોલે, એલનકોટ. ફેસી, પોયટી
યર્સ. રૂઆંગ, આર્લીઅન્સ.—એ શહેરો ઇંગ્લાંડના ઇતિ-
હાસ સાથે બહુ સંબંધ રાખે છે, અને જાણવા લાયક છે.
લીલ—ઉત્તરમાં.

બેન્નકોર—જર્મનીની દક્ષિણ હદ ઉપર.

બેસાનકોન—જુરા પર્વતની પશ્ચિમે.

સિઆનકોન—આયરલેન્ડ પર્વતમાં.

ટૂન્ડોન—ભમધ્યસમુદ્રના કાંઠા પર.

પરેથીનાન અને બેયોન—સ્પેનની સરહદ ઉપર. આ શહેરના
કિલ્લા મુખ્ય અને મજબૂત હતા તેથી જાણવા લાયક છે.

ફ્રાન્સે મે-
ન્ટસ, મેટા-
ગર્ગ, અને
થીઆનવીલ
ખોવા પછી
આ શહેરના

ફ્રાન્સની પાસે આવેલાં બેટ.

આદરની. એ ઇંગ્લીશ ચાનલમાં આવેલો નાનો બેટ
છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩ ચોરસ મૈલ છે. એની જમીન ર-
સાળ તથા એની ગાયો વખણાય છે. મુખ્ય શહેર સેન્ટઆ-
ન તે કોટબંધ અને મજબૂત છે.

ગર્નસી. એ ચાનલ બેટના જગ્યામાં બીજો મોટો બેટ છે.
એ ૬ મૈલ લાંબો અને ૬ મૈલ પહોળો છે. એની હવા
ભિજવાળી અને ઝરમ પણ નિરોગી છે. જમીન રસાળ છે.
એમાં બધી જાતનાં શાકભાજી, ધાન્ય, મેવો ઇત્યાદિ પુષ્ક-
ળ થાય છે. ગર્નસીની ગાય આદરનીની ગાયો કરતાં પ-
ણ વધારે વખણાય છે. ગર્નસીથી ઇંગ્લાંડ સુધી દરીઆમાં
તાર નાખેલો છે. મુખ્ય શહેર સેન્ટ પીટર્સ પૂર્વકાંઠા પર છે.

સાર્ક. ગર્નસીની પૂર્વે ૭ મૈલ દૂર છે. તેના બે ભાગ છે.
ગ્રેટસાર્ક અને લીટૂલ સાર્ક. ચાનલ બેટમાં આ સૌથી નાનો

ખેટ છે એનું ક્ષેત્રફળ કુત્ત ૨ ચોરસમૈલ છે. એમાં ૩ પાની અને ત્રાંખાની મૂલ્યવાન ખાણો છે.

જર્મી. એ ચાનલખેટમાં સૌથી મોટો ખેટ ક્રાન્સના પશ્ચિમ કાંઠાથી ૧૫ મૈલ દૂર છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૪૫ ચોરસ મૈલ છે. કાંઠા પરચરવાળો છે. એની સપાટી ઊંચી નીચી, હવા ગરમ અને પસંદ પડે એવી તથા જમીન રસાળ છે.

મુખ્ય પેદાશ — આપલ નામનો મેવો, ગાય અને ઘેટાં. મુખ્ય શહેર સ્ટ્રેટ્સબર્ગ. ચાનલ ખેટ ઇંગ્લાંડના તાખામાં છે.

ઉશાંટ. એ આટલાંટિક મહાસાગરમાં આવેલો છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૧૫ ચોરસ મૈલ છે. લોક “સારડીન” જાતની માછલી પકડવાનો ધંધો કરે છે.

બેલઝેન. આ ખેટનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૪૦ કે ૫૦ ચોરસ મૈલ છે ને એમાં બંધીખાનું છે. રાજકારબાર સંબધી જે કાયદા તોડે તેમને અહીં કેદ કરવામાં આવે છે.

નુવારમુટીએ. એ કાંઠાનો પાસેજ આવેલો છે, તેમાં ચારો સારો છે, અને એની આસપાસના દરિઆમાં કાળુ-માછલી મળે છે.

યૂ. એ કાંઠાથી ૧૨ મૈલ દૂર છે. એમાં કુત્ત આનીટનો મોટો ખડક છે માછીઓની જ વસ્તી છે.

રે. કાંઠાથી કુત્ત ત્રણ મૈલ દૂર છે. એ ખેટ કોટથી મખત કરેલો છે. લોક દ્રાક્ષના પેલા ઉગાડવાનું કામ કરે છે. જે દારૂ બનાવવાનો જે રસ કરે છે તેમાંથી ઘણું કરીને સરકો અને ખાંડી કરે છે.

ઓલરોન. એ રેની દક્ષિણે રસાળ ખેટ છે. મુખ્ય પેદાશ ધાન્ય દારૂ અને મીઠું છે.

કોરસીકા. એ ખેટ જુમધ્ય સમુદ્રમાં આવેલો છે. એની અને સાંડાનીઆની વચ્ચે ખોનીફેસીઆની સામુદ્રધુની છે.

સન ૧૭૬૮ થી આ ફ્રાન્સના કબજામાં છે. એ ૧૨૦ મલ લાંબા અને ૪૫ મૈલ પહોળો છે. બેટની વચ્ચેવચ્ચ ઉત્તર દક્ષિણ ઊંચા પર્વતની હાર છે એ હારમાં મુખ્ય શિખર મોટું રોટુંડો છે. ગોલા અને ટેવિગનાનો પૂર્વમાં અને શ્રાવોન અને ટલાવો એ પશ્ચિમમાં મુખ્ય નદીઓ છે. એની હવા બહુ સારી નથી. જમીન રસાળ છે પણ સારી રીતે એડાએલરી નથી. મુખ્ય પેદાસ બકરાં, ઈમારતી લાકડું, એવો અને હલકી જાતનો દારૂ.

એન્જેસીઓ. એ કાર્સીકાનું મુખ્ય શહેર અને નેપોલીઅન બાનાપાર્ટનું જન્મ સ્થળ તથા પશ્ચિમ કાંઠાપર બંદર છે.

બોનીફ્રેસીઓ. એ દક્ષિણ કાંઠાપર બંદર છે.

બાસ્ટિઆ. એ ધ્યાન કાંઠાપર બંદર છે. ઉપર લખેલાં ત્રણ શહેરો કાર્સીકામાં મુખ્ય છે.

સ્પેન.

માડ્રિડ. એ માંજનેસ નદી ॥ કાંઠાપર રાજધાનીનું યૂરોપખંડમાં સૌથી ઉંચું વસેલું અને દરિઆની સપાટીથી ૨૦૦૦ ફીટ ઉંચું શહેર છે. એની હવા માફક આવે એવી કે નિરોગી નથી. માડ્રિડમાં કથીડલ કે યુનિવર્સિટી એકે નથી. પણ કેટલીક સાર્વજનિક મુંદર બોધણીઓ છે. આ બોધણીમાં મુખ્ય રાજમહેલ, મ્યુઝીઅમ કે સંગ્રહસ્થાન અને ગોળ બાંધેલી નાટકશાળા છે. નાટકશાળામાં ૧૨૦૦૦ માણસો બેસી શકે છે. માડ્રિડથી ૨૫ મૈલ ઉપર પ્રખ્યાત “એસકોરીઅલ” છે. એમાં રાજમહેલ, મુનીવાસ, અને કબર છે. સ્પેનના રાજા બીજા ફીલીપે સન ૧૫૫૭ માં ફ્રેંચ લોકોને હારી ફ્રાંસે બેળવી; તેની યાદગીરી રાખવા સારૂ “એસકોરીઅલ બાંધ્યું હતું.

બ સીલોના. એ ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠાપર મજબૂત બંદર છે. તે ધર્મીયક્ષત્રું સ્થળ છે. એનું કથીડલ ઘણું મુંદર

અને જોવાલાયક છે. બાર્સીલોનામાં યુનિવર્સિટી, ઘણી કોલેજો, નિશાળ અને લેબ્રેરી છે. અહીં સતર અને શાળાનાં લૂગડાં બને છે. એ ઇ. સ. પે. ૨૦૦ માં વસ્યું છે તેથી બહુ જૂનું ગણાય છે.

સેવિલ. એ અસહ રાજધાની હતી. એ ગ્યાડલકવીરના કાંડાપર બંદર છે. એની આસપાસની ઉંચી ભીંત મૂરલોકોએ બાંધી હતી. મુખ્ય ઈમારતોમાં મૂર રાજાનો પ્રાચીન મહેલ “આલકાઝલ્લર” સૌથી સુંદર છે. એનું કથીડ્ઝ સ્પેનનાં બધાં કથીડ્ઝ કરતાં સાફ છે. વેપારમાં સેવિલ અગત્યનું શહેર છે. એનું તમાકુનું કારખાનું આખા યુરોપમાં સૌથી મોટું છે.

વાલેનસ્યા. એ ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંડાપાસે અને ગ્યાડલકવીર નદીને કિનારે આવેલું અગત્યનું બંદર અને સ્પેનમાં સૌથી આબાદ શહેર છે. એની આસપાસ કોટ અને ઉમદા ઈમારતોને માટે પ્રખ્યાત છે. એ ધર્માધ્યક્ષનું અને કીર્તિમાન યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે. અહીંની લાઈબ્રેરી સારામાં સારી ગણાય છે, વળી અહીં રેથમ અને મલમલનાં કારખાનાં છે. મૂર લોકો પાસેથી સન ૧૦૬૫ માં એ શહેર લીધું હતું.

માલાગા. ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંડાપર બંદર છે. તેનો કિલ્લો જૂનો અને મૂર લોકનો બાંધેલો છે. દારૂ, બદામ અને બેદાના દ્રાક્ષનો મોટો વેપાર ચાલે છે. આ શહેર કાર્યજીનીઅન લોકોએ વસાવ્યું, પણ રોમન તથા મૂર લોકોએ વારાફરતી કબજે કર્યું. તેમના વખતની હાલ નિશાનીઓ જોવામાં આવે છે.

મરસીઆ. એ સીગ્યૂરા નદીને કાંઠે શહેર છે. એમાં એક સુંદર કથીડ્ઝ છે. એમાં રેથમ અને ઉનનાં લૂગડાંનાં, માટીનાં વાસણનાં, સફેદ સીસાંનાં અને આમડાનાં મોઢાં કારખાનાં છે.

અનડા. એ ગ્વાડલુકવીવરને મળનારી એક નાની નદી ઉપર રસાળ ખીણમાં શોભાયમાન વસેલું શહેર છે. એ શહેરમાં મૂર રાજની રાજધાની હતી. તેમાં “આલ્હામ્પ્રા” નામે મૂરરાજનો કિલ્લો અને મહેલ છે. આ એમનો છેલ્લો ગઠ હતો. અહીંથી સ્પેન લોકે એમને સન ૧૪૯૨ માં કાઢી મૂક્યા. એનું કથીડુલ અને યુનિવર્સિટિ નામાંકિત છે એમાં કેટલાંક કારખાનાં છે.

સારાગોસા. એ ઇબ્રો નદીને કિનારે જૂનું શહેર છે, ધર્માધ્યક્ષનું અને યુનિવર્સિટિનું સ્થળ છે. એનું કથીડુલ આખા સ્પેનમાં પૂજ્ય છે અને ઘણા જાત્રાવાસીઓ અહીં હમ્મશ આવજા કરે છે. એનાં કારખાનાં ક્ષય પામ્યાં છે, પણ ખેતીની પેદાશનો વેપાર ચાલે છે. સન ૧૮૦૯ માં ફ્રેંચ લોકે જોડે બહાદુરીથી એ શહેર લઢ્યું તેથી પ્રખ્યાત છે.

કેડિઝ. એ નૈરત્ય કોણના કાંઠાપર મુખ્ય બંદર છે. એ લુઓન નામના બેટપર બાંધેલું યૂરોપમાં સૌથી મજબૂતમાં મજબૂત ગઢવાળું શહેર છે. “શ્રેરી” નામના દારૂના વેપારનું મથક અને સ્પેનનું સૌથી અગત્યનું વેપારી શહેર છે. એમાં ધર્માધ્યક્ષનું સ્થાન અને બે કથીડુલ છે.

વાલાદોલિડ. એ ડુરો નદીને મળનારી એક નાની નદી ઉપર વસેલું છે. એને કસ્ટે કોટ છે. શહેરમાં ઘણાં મોટાં ઘર હતાં પણ હાલ ખંડેર થયાં છે. માડ્રિડમાં રાજધાની કરી તે પહેલાં રાજદરબારના અમીરો અને રાજા આ શહેરમાં રહેતા હતા. એમાં એક નામાંકિત “લો” (કાયદા) ની યુનિવર્સિટિ છે. એનાં કારખાનાં અગત્યનાં છે. અહીં કોલંબસ સન ૧૫૦૬માં મરણ પામ્યો.

સાંટાડર. બોન્નેન, કોરજા, પોર્ટવીડ્રા. એ બધાં બિસ્કના ઉપસાગરના કાંઠાપર છે.

લ્યૂકર. આ બંદરમાંથી પ્રખ્યાત વહાણવટી માગેલન કુ-
નિઆની સફર કરવા નીકળ્યો હતો. એના નામ ઉપરથી
દક્ષિણ અમેરિકા અને ટેરાટેલકૂએગો બેટની વચ્ચેની સા-
મુદ્રધુનીનું નામ પડ્યું છે.

ટરિકા. એ આટ્લાંટિક મહાસાગરના કાંઠાપર બંદર છે.
આલ્બીરાસ, આલ્બીરા, અલીકાંટ, વિનારોસ, ટા-
રાગોના, રોસાસ. એ બધાં ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠાપર જા-
ણવા લાયક બંદર છે.

જુઆલ્ટર. એ દક્ષિણ બિંદુ પર જુઆલ્ટરની સામુદ્રધુની
ઉપર આવેલો મોટો ખડક અને ગડ છે. અંગ્રેજે આ
ગડ સન ૧૭૦૪માં કબજો કર્યો. જુઆલ્ટરનો ખડક દરિ-
આની સપાટીથી ૧૫૦૦ ફીટ ઊંચો તથા ૩ મૈલ લાંબો
અને એનું ક્ષેત્રફળ ૧૬ ચો. મૈલ છે. એ મજબૂત અને
ન લેવાય એવા કિલ્લો કરેલો છે. જુઆલ્ટરને “ભૂમધ્યસમુ-
દ્રની કુંચો” કહે છે. હિંદુસ્તાન આવનાર વહાણોને ખોરાક
પાણી લેવાને આ જગ્યા અનુકૂળ છે. ખડકની તળેટીમાં
શહેર બાંધ્યું છે. એમાં ૨૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. એ
ગડનું રક્ષણ કરવા ૬૦૦૦ સિપાઈ રાખ્યા છે. ખડકપર
સસલાં, સાપ, અને વાંદરાં છે. યુરોપ ખંડમાં જુઆલ્ટર
સિવાય બીજો કોઈ કેકાણે વાંદરાંની વસ્તી નથી. એમાં વ-
પાર બહોળો ચાવે છે.

ફેરોલ. વાયવ્ય કોણમાં.
કેડીજ. નેરત્ત કોણમાં.
કાર્ટેજના. અગ્નિ કોણમાં. } એ ત્રીણ સૈન્યનાં સ્થાન છે.

ટાકાવીરા. ઇ. સ. ૧૮૦૬

આલખપૂરા. ઇ. સ. ૧૮૦૧

સાલામાંકા.

સીડાડરોડિંગો. } ઇ.સ. ૧૮૧૨

બાઉએસ.

વિટોરિઆ.

પામ્પ્લોના.

સેંટસીઆસટીઆન. } ઇ. ૧૮૧૩

“પેનીનસ્યુલા”ની લ-
ડાઇમાં આ શહેરો આ-
ગળ અંગ્રેજોએ સ્થા-
નિઅડને હરાવ્યા હતા.

કોરબા. એ શહેરમાં સરજેન મોર કરીને એક પ્રખ્યાત
અંગ્રેજી સરદારને દાગ્યો માટે પ્રખ્યાત છે.

ટોલીડો. એ સ્પેનની જૂની રાજધાની, એનું કથાકુલ
સુંદર અને એનાં તરવારનાં પાનાં અપ્રતિમ ગણાય છે.

સીગોબ્યા. એમાં રોમન લોકની બાંધેલી બહુ જૂની
નહેર છે. તે હજુ સુધી વપરાય છે.

જુરીજ. આ શહેરમાં એક ઊંચી જાતનો દારૂ બને છે
તેને “જુરીજ” કહે છે.

આલમેડન. એમાં પારાની પ્રખ્યાત ખાણો છે.

સ્પેનને લગતા ચેટ.

• ચાલ્યરીક ટાણ

પાદમા. એ મેજિકાનું મુખ્ય શહેર કોટથી મજબૂત કરે-
લું બંદર છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાં વ-
ણવાનો તથા દરીઆની સફર કરવાનો છે.

પોર્ટમોહન. એ મીનાકા બેટનું મુખ્ય શહેર અને કોટ-
બંધ બંદર છે.

ધવિજા. એ ધવિજા બેટનું મુખ્ય શહેર છે.

કેનેરીટાગુ.

પાક્ષમાસ. એ પૂર્વકાંડાપર ધંધાધી બંદર છે.

સાંટાક્રુઝ. એ ટેનેરીફના ધશાન કાંડાપર મુખ્ય શહેર છે.

ત્યાં દારૂનો વેપાર પહેલાંના જોડા હાલ ચાલતો નથી.

પોર્ટુગાલ.

લિસ્બોન. એ પોર્ટુગાલની રાજધાની ટેગસ નદીના મૂખ આગળ છે. એ શાભાયમાન રીતે વસેલું છે. એનો દેખાવ બહુજ સુંદર છે. જોવા લાયક ઈમારતોમાં રાજમહેલ, શહેરનું પાણી જવાની આરસપહાણની બાંધેલી મોરી અને જુનું કથીરૂલ મુખ્ય છે. શહેરનો ઘણોખરો ભાગ સન ૧૭૫૫ ના ધરતીકંપથી તૂટી પડ્યો તે પ્રસંગે ૬૦૦૦૦ માણસનો નાશ થયો હતો.

ઓપોર્ટો. એ કુરો નદીના મૂખ આગળ સૌથી અગત્યના કારખાનાંનું શહેર અને ઉત્તર પ્રાંતના દારૂના વેપારનું મથક છે.

બ્રાગા. ધર્મસંબંધી બાબતમાં આ શહેર પોર્ટુગાલમાં મુખ્ય ગણાય છે. એમાં અગત્યનાં કારખાનાં છે.

કોઇમ્બ્રા. એ મોનડીગો નદીના કાંઠાપર છે, અને પોર્ટુગાલની યુનિવર્સિટીનું મથક છે. એમાં ૧૦ કોલેજ, લાઈબ્રેરી, મ્યુઝીઅમ ઇત્યાદિ છે. માટીનાં વાસણ, અને શણનાં લગડાંનાં કારખાનાં છે.

સેટુબાલ. એ સેટુબાલ અખાતના કાંઠાપર આબાદ બંદર છે. એમાં આસપાસની પ્રદેશની પેદાશ અને દારૂનો વેપાર ચાલે છે.

આવીરા, ફિગ્યુરા. } એ પોર્ટુગાલનાં બંદર અને માછ-
સેબ્રીજ, લેગોસ. } લી પકડવાનાં અગત્યનાં ડેકાણાં છે.
ફેરો, ટાવીરા.

વાલ્લેસ્યા, આવીજ. ઉત્તર સરહદ ઉપર }
આલમીડા,
કાંપોમેજર,
એલવાસ. (આખી ફુનિઆમાં સૌથી
કાસ્ટ્રોમેરીમ. જાણો કિલ્લો.) }

એ પોર્ટુગાલના ઈ-
તિહાસમાં પ્રસિદ્ધ થ
ઈ ગયેલાં શહેર છે.

ખ્યુસાકો. } ઇ.સ. ૧૮૧૦ } એ શહેરો પેનીનમ્યુ-
 આલમીડા. } બાની લગાઇમાં પ્ર-
 ટોરીજવીડાસ. } ખ્યાત થઈ ગયાં છે.
 રોક્કીકા, વીમીરા સીટા. ઇ.સ. ૧૮૦૮

પોર્તુગાલને લગતા બેટ.

આઝોર્સ ટાપુ.

આ ટાપુ આટ્લાંટિક મહાસાગરમાં પોર્ટુગાલથી ૮૦૦ મૈલ પશ્ચિમતરફ રહેલા છે. એ બેટ પ્રારંભથીજ જ્વાળામુખી છે, અને એમાં ધરતીકુંપ હમિશા થયા કરે છે. એની હવા ભિજવાળી પણ નિરોગી છે, ને જમીન રસાળ છે. એમાં બધી જાતનું અનાજ, મેવો, દ્રાક્ષનો દારૂ, કેળાં, નારંગી, ઇત્યાદિ પુષ્કળ થાય છે. એના રહેવાશી પોર્ટુગીઝ અને સીદીની મિશ્રિત જાતના છે.

બેટનાં નામ— સેટમેરી, સેટમેકલ, ટરસીરા, ગ્રાસીગ્ગા-લ, સેટબ્યોર્જ, પીકો, ફાયેલ, ફલેરીજ અને કોરવા, એની ઉપર ગવર્નર ઠરાવેલો છે.

આંચા. ટરસીરા બેટપર આલ્ગેર્સ ટાપુનું મુખ્ય શહેર છે.

મડોરા બેટો.

આ બેટમાં ઇમિરતી લોકડાં બહુ હોવાથી એમનું નામ મડીરા પાડ્યું, કેમકે પોર્ટુગીઝ ભાષામાં લોકડાંને “મડારા” કહે છે. સન ૧૪૩૧માં પોર્ટુગીઝ લોક આ બેટમાં જઈ વસ્યા. આલ્ગેર્સની પેઠે મડીરા પણ પ્રારંભથીજ જ્વાળામુખી છે. બેટ પહાડી અને પાણીથી ભરપૂર છે. એની હવા બહુજ તંદુરસ્ત અને નિરોગી છે. ક્ષય રોગવાળાં માણસ મડીરામાં થોડો વખત રહ્યાથી તદ્દન સાજાં થઈ જાય છે. એની જમીન ઘણી રસાળ છે. મુખ્ય પે-

દાથ — દ્રાક્ષનો દારૂ, મેવો, બનદાણા અને શેરડી.
ફ્રંચક્ષ. એ મડીરાનું મુખ્ય શહેર છે.

इटाली.

રોમ. એ પ્રાચીન કાળમાં દુનિઆનો જોડલો ભાગ બન-
ણવામાં આવ્યો હતો તેટલા ભાગનું મુખ્ય શહેર હતું ને
હાલ ઇટાલીની પોપના રાજધાની છે. દુનિઆનાં મનોરંજક
શહેરમાંનું એ એક ટ્રેવર નદીને કાંઠે આવેલું છે. સેન્ટપી-
ટરનું અતિ સુંદર અને શોભાયમાન દેવળ, રોમના અસંખ્ય
પામેલી મોટાઈનાં ઢબદાર ખંડેર, તસવીર અને પૂતળાના સં-
ગ્રહવાળી ગલેરી, તંદુરસ્ત હવા અને વાર્ષિક ઉત્તર્ણાઓ,
એ બધું જોવાને માટે દુનિઆના ઘણાક ભાગમાંથી લોક
અહીં આવે છે.

નેપલ્સ. એ શોભાયમાન વસેલું શહેર નેપલ્સ અખાત
પર છે. ઇટાલીમાં સૌથી વધારે વસ્તીવાળું એ શહેર છે.
શહેર અર્ધચંદ્રાકારનું અને મજબૂત છે. આસપાસના દેશ-
નો દેખાવ બહુ સુંદર છે. નેપલ્સમાં હરકયુંલેનિયમ અને
પોંપીઆય જે એ શહેરો ઇ. સ. ૭૯ માં વિસુવિયસમાંથી
નાકોળી અગ્નિના પ્રવાહથી નાશ પામ્યાં હતાં તેનાં ખંડેર
જોવા લાયક અને મનોરંજક છે.

મીલાન. એ લોન્બરડી પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર અને એ પ્રાં-
તની વિદ્યા અને વેપારનું મથક છે. એ સન ૧૮૦૫-૧૮૧૫
સુધી ઇટાલીની રાજધાની હતી. એમાં જોવા લાયક દેવળો
અને પ્રસિદ્ધ પામેલી બીજી ઇમારતો ઘણી છે; પણ તે
બધા કરતાં સુંદર અને નામાંકિત બાંધણી “ડ્યુઆર્મો”
મીલાનનું કથીડ્રલ સફેદ આરસપહાણનું કામ અચરત
પમાડે એવું છે. રેશમી અને સૂતરાઉકાપડ, ચીનાઈ વાસ-
ણ અને ઘરેણાંનાં અગત્યનાં કાંચાનાં છે.

ટ્યુરિન. એ સન ૧૮૫૬થી ૧૮૬૫ સુધી રાજધાનીનું શહેર અને રાજ્યને રહેવાનું ઠેકાણું હતું. હાલ એ પીડ્મોંટ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. યુરોપખંડમાં રીતિસર બાંધેલાં શહેરોમાં ટ્યુરિન ગણાય છે. એક પ્રખ્યાત યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે. એમાં દેશમ સુતર અને ઉતનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

છનોઆ. એ એલ નામના અખ્યાતપર શોભાયમાન વસ્તીવાળું શહેર છે. મહેલની સંખ્યા અને સુંદરતામાં છનોઆ આખી દુનિઆમાં અપ્રતિમ છે. ધર્મોપદેશનું અને યુનિવર્સિટીનું સ્થાન છે.

વેનીસ. એ ઇટાલીનાં મુખ્ય બંદરમાંનું એક અને દુનિઆમાં પ્રસિદ્ધ પામલાં શહેરોમાં ગણવાં લેગ છે. આ પ્રખ્યાત શહેર નાના નાના ૮૦ બેટપર બાંધેલું છે. આ બેટ ૩૦૦ પૂજ્ય બેડાએલા છે. એમાં શેરીને બદલે નહેર અને ગાડીને બદલે હોડી ચાલે છે. આ જળરસ્તામાં “ગ્રાંડકેનાલ” મુખ્ય છે. તેની ઉપર “રીઆલ્ટો” નામે એક સુંદર પૂલ બાંધેલો છે. “પીઆટ્રા સાનમારકો” મુખ્ય ચોક છે. તેમાં “સાનમારકો” નું દેવળ, જે પ્રથમ વેનીસના “ડોજ” (અધિકારી) નો મહેલ હતો તે છે.

ફ્લોરેન્સ. એ આર્નો નદીના કાંઠાપર દેખાવડું શહેર ટસ્કની પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. સન ૧૮૬૫-૭૦ સુધી એમાં ઇટાલીની રાજધાની હતી. “અમેરીગો વેસપુચી” જેના નામના પહેલા અર્ધા ભાગ ઉપરથી અમેરિકા ખંડનું નામ પડ્યું તેનો જન્મ ફ્લોરેન્સ શહેરમાં થયો.

છનોઆ. } એ પશ્ચિમ કાંઠાપર બંદર છે.
લેગહાર્ન. }

વિંડીસી. } એ પૂર્વ કાંઠાપર જાણવા લાયક બંદર છે.
આંકોના. } વિંડીસીમાં ટપાલની આગબોટ મુકામ કરે છે.

પાકમો, ટોપેની. } એ સિસિલિ બેટનાં મુખ્ય બંદર છે.
કાટેન્યા, મેસીના. }

કાન્કીએરી. એ સાડીનિઆ બેટમાં બંદર છે.

માંટ્યુઆ. } એ મત્તખત કરેલાં ઇતિહાસમાં આવેલાં
વેરોના. } મોટાં શહેર છે.

નેપલ્સ. રોમ, ફ્લોરેન્સ, ટ્યુરિન, જીનોઆ, પાડુઆ, પા-
ર્મા, પીસા, પીરજ્યા. એ બધાંમાં યુનિવર્સિટિઓ છે.

ફીમોના. આ શહેરમાં “વાયોલિન” કરીને એક જાતનાં
વાદ્ય વંત્ર બને છે, તેને લીધે પ્રખ્યાત છે.

ફરારા. એમાં સુંદર આરસપહાણના પથ્થર મળે છે.

મોડીના. ફરારા. એ એજ સંસ્થાનનાં મુખ્ય શહેર હતાં.

લક્કા. એ એક જાતના તેલને માટે પ્રખ્યાત છે.

બોજોના. આ શહેરની ધર્મ સંબંધી ઇમારતો જોવા
લાયક છે.

સાનમારીનો. એ એડ્રિઆટિક સમુદ્રના કાંઠાપર આવેલું
સંસ્થાન છે.

इटालीने लगतां बेट.

एल्बा.

એ ઇટાલીની પશ્ચિમમાં ૧૭ મૈલ લાંબો અને ૨ થી ૧૦
મૈલ પહોળો બેટ છે. કાંઠા ખડકવાળો અને સીધો છે, દે-
શ પહાડી છે, સૌથી ઊંચું શિખર મોંટ કામપાના ૩૩૪૦
ફીટ છે, હવા માફક અને નિરોગી છે, એડવાલાયક જ-
મીન થોડી પણ રસાળ છે, દ્રાક્ષનો દારૂ અને સ્વાદિષ્ટ મે-
વો પુષ્કળ થાય છે. ખનીજ પદાર્થ પણ મળે છે, તેમાં
મુખ્યત્વે લોહું છે.

પોર્ટોફીશાન્નો. એલ્માનું મુખ્ય શહેર છે.

સાડોનિઆ.

સિસિલિ બાદ કરતાં ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આ સૌથી મોટો ખેટ છે. એ ઈટાલીથી ૧૪૦ મૈલ પશ્ચિમ તરફ છે. એ ૧૬૯ મૈલ લાંબો અને ૭૨ મૈલ પહોળો, ને પહાડી છે. મુખ્ય શિખર મોટા જીનારજેટ્ટુ ૭૦૦૦ ફીટ ઊંચું છે. એમાં ટરસો અને ફલ્મેનડોસા એ બે નદીઓ છે. પર્વતની હવા માફક અને નિરોગી પણ મેદાનની સારી નથી. જમીન ઘણી રસાળ છે. પુષ્કળ ધાન્ય, મેવો, દ્રાક્ષનોદાર અને ઈમારતી લાકડું થાય છે. એમાં સીસું, ખાંચું, કોયલા, લોહું અને આરસની મૂલ્યવાન ખાણો છે.

કાગ્રીએરી. એ સાડોનિઆનું મુખ્ય શહેર છે. તેમાં એક યુનિવર્સિટી છે.

સાસ્સારી. એ વાયવ્ય કોસ્મો બીજીનું યુનિવર્સિટીનું શહેર છે.

કાપ્રીરા. એ સાડોનિઆનો ઈશાન કોણ તરફ એક નાનો ખેટ છે ત્યાં પ્રખ્યાત ગારીબાલ્ડી રહેતો હતો.

હસર્ચીઆ.

એ નેપલ્સ અખાતના મૂખ આગળ નાનો ખેટ છે એ. નું ક્ષેત્રફળ ૨૪ ચો. મૈલનું છે. ખેટ પહાડી છે. મુખ્ય શિખર મોટા હિપોમ્યોનો છે. એ જ્વાળામુખી પર્વત હતો. એની જમીન રસાળ છે. એમાં પુષ્કળ ધાન્ય અને મેવો થાય છે. એમાં લોહું, ગંધક, ફટકડી અને મીઠાની ખાણો છે.

કાસામીઓલા. આ શહેરમાં ઉનાં પાણીના ઝરણુ છે.

હસચીઆ. એ ઈશાન કાંઠા પર મુખ્ય શહેર છે. સન ૧૮૮૩ના જુલાઈ મહિનામાં આ ખેટમાં ધરતીકંપ થયો હતો ત્યારે કાસામીઓલા ગામનો નાથ થયો, તેમાં આશરે

૪૦૦૦ માણસ મરી ગયાં, ગામ હાલ ઉજ્જડ જેવું થઈ ગયેલું છે.

કાપરી. એ કાપરી બેટ જે નેપલ્સ અખ્યાતને દક્ષિણ છેડે છે તેનું મુખ્ય શહેર અને બંદર છે.

સિસિલિ વેટ.

એ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં સૌથી મોટો બેટ ઇટાલીની નૈવરત્ય કોણમાં છે તેના અને ઇટાલીની વચ્ચે મેસીનાની સમુદ્રકૂંડની છે. એની લંબાઈ પૂર્વ પશ્ચિમ ૧૮૫ મૈલ અને ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ ૧૨૦ મૈલ છે. બેટ પહાડી છે એની હવા ચોખ્ખી અને નિરોગી છે. જમીન અન્નએષ્ય જેવી રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ— શર્કર, મકાઈ, ડાંગર અને જવ, દ્રાક્ષ, અંજીર, નારંગી, આંબીય, સેતુર, તમાકુ, ચણ, રૂ, ચેરડી, ઇમારતી લાકડું, ઇંદાદિ ઉપયોગી ધાતુ, રત્ન, બાંધકામના પથરા, આરસ, ગંધક, લેડ અને કંટકડીના ખાણ છે. સિસિલિનાં શહેર ઇટાલીનાં વર્ણનમાં આપેલાં છે.

પાંટેન્જેરીઆ. એ ઇટાલીની નૈવરત્ય કોણતરફ ૬ મૈલ લાંબો અને ૬ મૈલ પહોળો બેટ છે. આ બેટનાં ગરવડાં વખાણાય છે.

ઇજેડીજ. એ સિસિલિની વાયવ્ય કોણતરફ કેટલાક નાના બેટનો જથ્થો છે. ઇ. સ. પૂ. ૨૪૨માં અહીં એક દરિઆઈ લડાઈ થઈ તેથી એ બેટ પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે.

લીપારી વેટ.

એ સિસિલિની વાયવ્યકોણ તરફ ૧૩ બેટનો સમુહ છે. એમાંના સાત બેટમાં વસ્તી છે. મુખ્ય બેટ લીપારી છે. દ્રાક્ષ અને મેવો પુષ્કળ થાય છે. વળી એમાં ગંધક, સોડા-આર, સુરોઆર, ઇંદાદિ મળે છે. વેપાર બહુ ચાલે છે.

માલ્ટા.

એ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં સિસિલિની નૈવરત્ય કોણથી ૧૦ મૈલ દૂર માલ્ટા, ગોઝો, અને કોમા કે કોમીનો એવા ત્રણ બેટ છે. એમાં માલ્ટા સૌથી મોટો અને અગત્યનો છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૧૧૫ ચો. મૈલ છે. માલ્ટા એક મોટા ખડક ન્ખેલો છે. એમાં ખેડવા લાયક જમીન થોડીજ છે, પણ તે રસાળ છે. લોક એટલી મહેનત લે છે કે એમાં પુષ્કળ અનાજ તથા ગરમ દેશમાં પાકે એવા બધી જાતના મેવા પકવે છે. માલ્ટાની નારંગી, ઝાલીવ અને અંછૂર વખાણાય છે.

વલેટા. એ માલ્ટા બેટનું મુખ્ય શહેર અને સારું બંદર છે, મજબૂત કિલ્લો અને વેપારમાં કીમતી છે. માલ્ટા બેટ પહેલાં ઇટાલીના કબજામાં હતો. વિશ્વસઘાત કરી ફ્રેન્ચ લોકોએ સન ૧૭૦૮ માં લીધો અને ફ્રેન્ચ પાસેથી સન ૧૮૦૦માં અંગ્રેજો હસ્તગત કર્યો, તે હજી સુધી તેમની પાસે છે. હિંદુસ્તાન અને એશિઆખંડના બીજા દેશોમાં જનાર વહાણોને ખોરાક પાણી તથા કોપલા લેવાને માલ્ટા બેટ બહુજ અનુકૂળ પડે છે.

સ્વિત્ઝર્લૅન્ડ.

બર્ન. એ આર નદીના કાંઠાપર રાજધાનીનું શહેર છે. અને સ્વિત્ઝર્લૅન્ડનાં શાબિતાં શહેરમાંનું એક છે. તેમાં કથીડલ લાઇબ્રેરી, “બુગ્રીઅમ” “આમઝર્વેટરી” કે વેધ-શાળા અને તોપખાનાંની જોવા લાયક બાંધણી છે. વળી એમાં યુનિવર્સિટિ છે. અગ્નિશસ્ત્ર, બંદુકનો દારૂ, ચામડાં, કાગળ અને મહિત વિદ્યામાં વપરાતાં ચંત્રોનાં કારખાનાં છે.

જનીવા. એ સ્વિત્ઝર્લૅન્ડનું સૌથી શાબાધમાન અને સુંદર શહેર બીમાન સરોવરની નૈવરત્ય કોણને છેડે અને નેહાન

નદીના ખેડ કાંઠા ઉપર વસેલું છે. એ વિદ્યા અને કળાનું મથક છે. ઘડીઆળ, વાજનની પેટી, ગણિત વિદ્યાનાં યંત્ર, ઘરેણાં, છરી, ચપ્પુ, તથા અગ્નિશસ્ત્રનાં અગત્યનાં કારખાનાં છે અને તેનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

બાલ. આ શહેરના બે ભાગ છે. - હાઈન નદીના ડાબા-કાંઠાના ભાગને ગ્રેટ કે મોટો બાલ અને જમણા કાંઠાના ભાગને લિટલ કે નાનો બાલ કહે છે. એ સ્વિત્ઝર્લેન્ડનું સૌથી વધારે વસ્તીવાળું શહેર છે. એમાં એક સુંદર કથીડલ નામાંકિત યુનિવર્સિટી, અને બીજાં વિદ્યા કળાનાં ઘણાંક ઇન્સ્ટિટ્યુશન છે. એમાં રેશમીકોર, સૂતરાઉ લૂગડાં, ચામડાં, કાગળ અને હાથનાં મોજાંનાં કારખાનાં છે. નદીની ઉપર પૂલ બાંધેલાં છે, જેથી શહેરના બેઉ ભાગ જોડાઈ ગયા છે.

હોસાન. એ જીનીવા સરોવરના ઉત્તર કાંઠાપર સુંદર અને આમાદ શહેર છે. એમાં વિદ્યાકળાનાં ઘણાં સ્થળ છે. વળી એમાં ઉત્તનાં લૂગડાં, ઘરેણાં અને ચામડાંનાં કારખાનાં છે.

જ્યુરીચ. એ જ્યુરીચ સરોવરને વાયવ્ય છેડે અને લિમટ નદીના મૂળ પાસે વસેલું છે. એ વિદ્યાસંબંધી ઉત્કૃષ્ટ ઇન્સ્ટિટ્યુશનને માટે પ્રખ્યાત છે. રેશમી અને સૂતરાઉ-કાપડ, લોડું, એન્જીન અને યંત્રનાં કારખાનાં છે.

સેન્ટગાલ. એ સ્ટીનાચ નદીને કાંઠે અગત્યનું કારખાનાંનું શહેર છે. મસજીન (એક જાતનું ઝીણું લૂગડું) અને દોરા બને છે.

લૂસર્ન. એ લૂસર્ન સરોવરને વાયવ્ય છેડે અને રૂસ નદીના ખેડ કાંઠાપર વસેલું છે. એ સ્વિત્ઝર્લેન્ડનું સૌથી “મનોરંજક અને ખુશકારક શહેર છે. એમાં રેશમી તથા સૂતરાઉ લૂગડાં અને ગાડીઓ બને છે.

ફ્રેમર્ગ. એ શહેર ચિત્ર લેવા લાયક જગ્યામાં વસેલું છે. એ દરિયાની સપાટીથી ૨૦૦૦ ફીટ ઉંચું તથા સારી નદીના બેઉ કિનારા પર બાંધેલું છે. શહેરની વચ્ચે આવેલી ઊંડી ખીણની ઉપર એક તારનો બ્રહ્મ પૂલ બાંધેલો છે. આ શહેરના કચીડૂલનું વાળું સારાંમાં સાફ ગણાય છે.

પેર્ક્સ. લ્યૂક. સેન્ટ મોરીજ. — એ હવા ખાવાની પ્રખ્યાત જગ્યા છે.

ગ્રિંડલવાલ્ડ. જરમાટ. એ પર્વત અને અચંપો લાગે એવા બરફના મેદાનના સુંદર દેખાવને માટે પ્રખ્યાત છે.

ઇંટરસાકન. થુન શ્વિએજ, લ્યુગાનો. — જાણવા લાયક અને જોવા જોગ શહેરો છે.

મોરગાર્ટન, સેમપાચ. નાફેલ્સ, લોપેન. — એ પ્રખ્યાત લઢાઈનાં સ્થળ છે, જ્યાં આગળ સ્વિસ લોકોએ આઝૂકી અને હરાવ્યા હતા.

જર્મન રાજ્ય.

પ્રશીઆ.

બર્લિન. એ દેશની લગભગ વચ્ચેવચ્ચ રૂપ્રી નદીના કાંઠા પર જર્મન રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર છે. યુરોપખંડમાં સૌથી મોટું અને શાભાયમાન શહેરોમાં ગણાય છે. જર્મની વિદ્યાનું મથક છે. કેળવણી સંબંધી ઇન્સ્ટિટ્યુશનને માટે બર્લિન પ્રખ્યાત છે. એ વેપારમાં અગત્યનું શહેર છે. એની યુનિવર્સિટી કીર્તિમાન છે. એમાં ચીનાઈવાસી અને ધરેણાં સારાં બને છે.

પ્લેસ્ના. પ્રશીઆની અગ્નિ કોણમાં અને ઝોડર નદીના કાંઠા પર એ શહેર છે. એ યુનિવર્સિટીનું સ્થાન છે અને તેમાં ઘણી લાઇબ્રેરીઓ (પુસ્તકશાળા) છે. એ વેપાર અને કારખાનાંનું અગત્યનું શહેર છે.

કોલોન. એ હાઈન નદીના ડાબા કાંઠાપર વસેલું મોટું શહેર છે. તેમાં એક સુંદર કચીડલ છે. તેના “આડીકલોન” કે કલોનનું પાણી બહુજ વખણાય છે જેને ગુજરાતી લોકો “કલોનવાટર” કહે છે.

ફાંક્ફોર્ટ એ જર્મનીનાં અગત્યનાં વેપારનાં શહેરોમાંનું એક છે. અહીં દરવર્ષે એ મોટા મેળા ભરાય છે. સન ૧૮૧૬ સુધી આ શહેર સ્વતંત્ર હતું, ત્યારપછી એ પ્રશીઆમાં ગણાયું છે.

કોનીગ્સબર્ગ. એ પ્રશીઆનું મુખ્ય શહેર છે. એ પ્રીગલ નદીના કાંઠાપર વસેલું છે અને યુનીવર્સિટીનું સ્થળ છે. એ દેશવર ખાતે અનાજ મોકલવાનું અગત્યનું બંદર છે. અહીં ઘણાં કારખાનાં ચાલે છે.

ડાન્ટઝિક. એ વિરચુલા નદીને કાંઠે પશ્ચિમ પ્રશીઆમાં અગત્યનું બંદર, અને કોટથી મજબૂત કરેલું શહેર છે. મુખ્ય નિકાશ-અનાજ અને હથોટી લોકડાંની છે.

હાનોવર. એ આલ્સર નદીને મળનારી લીન નદીના કાંઠા પર છે. એ પહેલાં હાનોવર રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર હતું. એ બર્લિન, બ્રેમેન અને હાંબર્ગ સાથે મોટો વેપાર ચલાવે છે. પ્રશીઆએ હાનોવરનું રાજ્ય સન ૧૮૧૬ માં કબજામાં લીધું હતું.

માગ્ડીબર્ગ. એ એલ્બ નદીને કાંઠે છે. એમાં ઉત્તમ કિલ્લો છે. એ યુરોપખંડની સૌથી મજબૂત અને અજીત કિલ્લામાં ગણાય છે. એ વેપારમાં ધંધાર્થી અને અગત્યનું શહેર છે. ઉત્તર જર્મનીનાં કચીડલોમાં માગ્ડીબર્ગનું કચીડલ સાંચું ગણાય છે.

સ્ટેટીન. એલ્બ નદીના મુખ આગળ પ્રશીઆનું મુખ્ય બંદર છે.

બારમેન. આ શહેરમાં મોટાં કારખાનાં છે.

કીલ સ્ટાલસંડ. } એ નૌકા સૈન્યનાં મુખ્ય
ડાનજીગ, વીલહેલ્મસ્લેવન. } સ્થળ છે.

આલ્ટોના, મીમેલ. એ વેપારમાં અગત્યના બંદર છે.

બ્રોન, હાલ, ગ્રીફસ. વા }
લડ, કીલ, મારબર્ગ. } એ યુનિવર્સિટીનાં શહેર છે.
ગોટિંગન.

પસેન બ્રામબર્ગ. }
લિસા, ડસલડોર્ફ, ઇત્યાદિ } વ્યાપારનાં ઢેકાણાં છે.

એક્સલાશાપેલ. }
એમ્સ, હોમબર્ગ. } એ હવાખાવાની પ્રખ્યાત જગા છે.
વીસબેડન, સેલ્ટર્સ.

વેસ્ટ્રીઆ

મ્યુનિચ. એસર નદીને કાંઠે બવેરિઆની રાજધાનીનું શહેર યુનિવર્સિટીનું સ્થળ અને વિદ્યા કળાને મોટું પ્રખ્યાત છે. દૂષિત, અણિત વિદ્યાનાં યંત્ર, મીશીન ધાતુ અને લોહાનું કામ, રેશમ અને ગાડી વિગેરે અહીં બને છે. મ્યુનિચનું “થીએટર” કે નાટકશાળા આખા જર્મન દેશમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે.

ન્યુરેમબર્ગ. એ પેગનિટ્સ નદીના કાંઠાપર કોટ બંધ શહેર છે. રમકડાં અને લાકડાંનાં તથા ઘડીઆળનાં કારખાનાં છે.

ઓસબર્ગ. એ લેચનદીને કાંઠે છે. એમાં બવેરિઆનું મુખ્ય તોપખાનું અને વેપારનું મથક છે.

વર્ટસમર્ગ. એ મેનનદી ઉપર મજબૂતગઢ અને પ્રાચીન વખતનું યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે.

રાટિસબ્રોન.—એ રીન્નેન અને ડાન્યૂબ નદીના સંગમ ઉપર છે. સન ૧૬૬૨થી ૧૮૦૬ સુધી બવેરિઆની રાજ-

ધાનીનું શહેર ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત થયું હતું.

સ્પૈયર્સ. એ રૈન નદીને કાંઠે ધર્મ પ્રકરણ અને ઇતિહાસ સંબંધી વિખ્યાત ગણાય છે. તેમાં વેપાર પણ સારો ચાલે છે.

પાસો, ઇંગલસ્ટાટ, લાંડો. એ લશ્કરી કિલ્લા છે.

અર્સાજર. જર્મન રાજ્યમાં આ એકજ પ્રોટેસ્ટન્ટ યુનિવર્સિટીનું શહેર છે.

વરટેમ્બર્ગ.

સ્ટટગાર્ટ. એ નેકર નદીને મળનારી એક નાની નદીપર શાભાયમાન રીતે વસેલું વરટેમ્બર્ગનું મુખ્ય શહેર છે. એ શહેર રીતીસર અને સાફ બાંધેલું છે. રાજમહેલ અને બીજી સાર્વજનિક ઇમારતો છે, અને ચોપડીઓ બાંધવાના વેપારનું મથક છે.

અહમ. એ ડાન્યૂબ નદીના ડાબા કાંઠાપર સરહદપર મજબૂત લશ્કરી કિલ્લાવાળું શહેર છે. ૧૪મા સૈકાથી ૧૯મા સૈકા સુધી એ સ્વતંત્ર હતું, તે વખતે તે આબાદી અને ચઢતી દશામાં હતું, જર્મન રાજ્યનાં છ સુંદર કથીડલ છે. તેમાંનું એક આમાં છે. શણનાં લૂગડાં અને ચલમ બને છે, અને અનાજનો વેપાર પણ ચાલે છે.

હિલ્સબ્રાન. એ નેકર નદીના કાંઠાપર આ સૈકાની શરૂઆત સુધી સ્વતંત્ર હતું. એ જૂનું અને શાભીતું શહેર છે. લૂગડાં, શેત્રી અને રૂપાની જાણસોનાં કારખાનાં છે.

એસલિન્જેન. એ નેકર નદીને કિનારે સૂતરાઉને ઉતનાં લૂગડાં, લોઢાનું કામ, તથા એક જાતના ચળકતા દારૂને માટે પ્રખ્યાત છે.

હાડવિસબર્ગ. વરટેમ્બર્ગનું મુખ્ય તોપખાનું અહીં છે.

ટ્યુબિન્જેન. એ યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે.

ખિખરાચ. અહીંનાં રમકડાં વખણાય છે.

આજન. એ મીઠાના વેપારનું મથક છે.

વિહ્વળાડ. અહીંનાં એસડનાં ગુણવાળાં ઉનાં ઝરણ વખણાય છે.

સાકસની.

હેમડેન. એ એલ્પ નદીના કાંઠાપર સાકસનીનું મુખ્ય શહેર અને રાજકુટુંબને રહેવાનું ડેકાણું છે. ત્યાંની તસખીર ને ચિત્રની ગાલેરી જર્મનીમાં સૌથી સુંદર છે. એના સરસ વિદ્યા સંબંધી ઈનસ્ટિટ્યુશનને લીધે ઘણા અંગ્રેજ લોક જઈને વસ્યા છે. એમાં રેશમી તથા ઉનનાં લૂગડાં, ગણિત વિદ્યાનાં યંત્ર, હાથનાં મોજાં, ઘરેણું, ચામડાં અને હાથથી બનાવેલાં કુળનાં મોટાં અને અગત્યનાં કારખાનાંછે.

હિપ્પુગ. એ પ્લેસ અને એલ્સ્ટર નદીના સંગમ ઉપર વસેલું છે. ત્યાંની યુનિવર્સિટિ જુની અને પ્રખ્યાત છે. ટાપવાનું અને “ખ્યાના” (એક જાતની વાજની પેટી)ના વેપારનું મથક છે. ત્યાં વર્ષમાં ત્રણ મોટા મેળા ભરાય છે. ત્યારે દુનિઆના દૂર-રહેલા ભાગના વેપારીઓ આવે છે.

એમનિટસ. એ એમનિટસ નદીના કાંઠાપર સાકસનીમાં સૌથી મોટું અને અગત્યનાં વેપારના કારખાનાંવાળું શહેર છે.

બોટસેન. એ સ્પ્રી નદીના કાંઠા ઉપર સોભાયમાન વસ્તીવાળું કોટબંધ શહેર છે. ત્યાંનાં સૂતરાઉ લૂગડાં અને સૂતરાઉ મોજાં વખણાય છે.

જવીકો. એ કોયલા તથા મટોડીની ખાણોના પ્રદેશનું મથક છે.

જીટો. એ સાકસનીનાં શણનાં લગડાંનાં કારખાનાંનું મથક છે.

પ્રૌઝ્યેન એમાં ઝંચો જાતનાં ચણનાં લૂગડાં અને "મ-સલિન" (ઝીણું લૂગડું) અને છે.

ગ્ઝોચો. આ શહેરનું મૂતરાઉ કાપડ, કાગળ અને લો-હાનું કામ વખણાય છે.

બાડન.

કાર્લશ્રુ. એ બાડનનું મુખ્ય શહેર, રીતીસર અને પૈડા-ના આકારમાં બાંધેલું છે. રાજમહેલ વચમાં આવેલો છે.

માનહીમ. એ -હાર્ડન નદીના જમણા કાંઠાપર અને નેકરનદીના ડાયા કાંઠાપર વસેલું છે. તેની રીતસર બાંધણી અને સ્વચ્છતાને માટે પ્રખ્યાત છે. એમાં ઘરેણાં, શેત્રંજી, કાચ, તમાકુ અને દારૂ અને છે.

ફ્રેમર્ગ. એ તાની ડીસમ નદીને કાંઠે આબાદી અને ચ-દીઆતું શહેર છે. ૩૦૦ વર્ષ પહેલાંએ આસ્થિઆને હાથ હતું. ત્યાં એક રોમન કાથોજીક યુનિવર્સિટી અને ધર્મીવ્યક્તિ-નું સ્થળ છે.

હેડલમર્ગ. એ નેકર નદીના કાંઠાપર છે. આ શહેર યુ-નિવર્સિટી, ઇતિહાસ સંબંધી મનોરંજક વાત અને જખરા કિલાનાં ખંડેરને માટે પ્રખ્યાત છે.

બાડન. એ જર્મનીમાં હવા ખાવાની જગાઓમાં મુખ્ય ગણાય છે.

કોન્સ્ટાન્સ. એ જાણવા લાયક શહેર છે.

ફોર્ડીમ. આ શહેર લોહાનાં, લૂગડાંનાં કારખાનાં તથા સોના રૂપાનાં કામને માટે પ્રખ્યાત છે.

સ્ટાસમર્ગ. એ -હાર્ડન નદીના કાંઠાપર જખરો કિલો છે. આ શહેરનું કચીડલ સુંદર અને તેનો અણીદર મિનારો આ-ખી ફુનિઆમાં સૌથી ઊંચો (૪૬૮) ફીટ છે. તેમાં ખીર ના-મનો દારૂ તથા ચામડાંનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

• **ધનશિવક.** એ ઓડરનદીને કાંઠે અસહની વખતે અગત્યનું ઘરેર હતું. હાલ એની વિદ્વાન ઈનસ્ટિટ્યુશનને માટે જાણવા જોગ છે.

મેયેન્સ. એ હાઈન તથા મેન નદીના સંગમ ઉપર ઉત્તર જર્મનીનો સૌથી જબરો અને મજબૂત કિલ્લો છે. તેમાં અનાજનો તથા ઈમારતી લાકડાંનો મેટો વેપાર ચાલે છે.

મક્લેસન. એ ઇલનદીના કાંઠાપર રેશમી, સૂતરાઉ અને ઉતનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં ને માટે આખા યુરોપ ખંડમાં અગત્યનું રચણ છે.

મેટસ. એ મોસેલ નદીના કાંઠાપર મજબૂત કિલ્લો છે, તે સન ૧૮૭૭ માં ફ્રેંચોના તાબામાંથી જર્મનીને હાથ આવ્યો.

ડાર્મસ્ટાટ. એ મેટું ઘરેર છે.

રોસ્ટોક. એ વોરના નદીને કાંઠે આખાદ બંદર છે. તેમાં વહાણ બાંધવાનું કામ ચાલે છે.

હામ્બર્ગ. એ એલ્બ નદીના મુખથી ૭૦ મૈલ જર્મનીનું મુખ્ય બંદર ગણાય છે, અને યુરોપખંડનાં વેપારનાં મથકમાંનું એક શહેર છે. તેની બાંધણી શાલાયમાન છે. અને તેનું “ચારીટેબલ” ઈનસ્ટિટ્યુશન કેદાનાત્રય પ્રખ્યાત છે.

લ્યુબેક. એ જર્મનીનાં ત્રણ સ્વતંત્ર શહેરમાંનું મુખ્ય છે.

શ્વિમેન. એ હામ્બર્ગ બાદ કરતાં જર્મનીનું મુખ્ય બંદર છે. તેમાં વહાણ બાંધવાનાં તથા બીજાં કામ ચાલે છે.

જર્મનરાજ્યને લગતા બેટ.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ ફ્રીસન બેટ.

એમ્સ અને વીસરનદીના મુખ આગળ આવેલા નાના બેટ છે. એમાં નોરડની મુખ્ય છે.

હેલી ગોલાંડ.

અ બેટ પહેલાં ડેનમાર્કના હાથમાં હતો. તે અંગ્રેજો

(૧૧૮)

સન ૧૮૦૭ માં તેમની પાસેથી જીતી લીધો. એનું ક્ષેત્રફળ ૫૬ ચોરસ મૈલ છે. બેટનો એક ભાગ દરિયાના સપાટીથી ૨૦૦ ફૂટ ઊંચો છે. પણ બીજો ભાગ મેદાન છે. દરિયાના જોરથી આ બેટ ઘટી જાય છે.

ઉત્તર ફ્રીસન બેટ.

આ બેટો ડેનમાર્ક પાસેથી સન ૧૮૬૪ માં જર્મને જીતી લીધો, પણ તેમના હાથમાં ફક્ત પૂર્વકાંઠાનો ભાગ છે. બાકીનો ડેનમાર્કે રાખ્યો છે. કાણુ માછલી અને જંગલી પક્ષીની મુખ્ય પેદાશ છે.

આલસેન.

સન ૧૮૬૪ માં ડેનમાર્ક પાસેથી આ બેટ પ્રશીઆના અને આસ્ટ્રિઆના સિપાઇઓએ કબજે કર્યો. આ બેટનું ક્ષેત્રફળ ૧૩૦ ચોરસ મૈલ છે. તેમાં મેવો પુષ્કળ પાડે છે. સેં ડરબોર્ગનોરડબોર્ગ.એ આલસેન બેટનાં મુખ્ય શહેર છે.

રૂગેન.

પ્રશીઆના કાંઠા પાસે છે. ક્ષેત્રફળ ૩૬૧ ચોરસ મૈલ છે. ડેનમાર્કે પ્રશીઆને આ બેટ સન ૧૮૧૪ માં એક શહેરને બદલે પ્રશીઆને આપ્યો.

આસ્ટ્રિઆ.

વિએના. એ ડાન્યૂબ નદીને કાંઠે આસ્ટ્રિઆના રાજધાનીનું શહેર છે. એનું તોપખાનું અને કારખાનાં વખાણાય છે. યુરોપખંડનાં મોટાં અને શોભાયમાન શહેરોમાં ગણાય છે. એ યુનિવર્સિટીનું મથક છે. તેની મેડીકલ સ્કૂલ પ્રખ્યાત છે. વિએનામાં કોલેજ, મદ્રેસા, નિશાળ, લાઇબ્રેરી, મ્યુઝીઅમ, તસબીરની ગેલેરી, થીએટર, કે નાટકગ્રહ ઇત્યાદિ પુષ્કળ થાય છે.

- બ્યુડાપેસ્ત. એ ડાન્યૂબના બેઉ કાંઠાપર હંબરીનું સૌથી સુંદર વેપારમાં અગત્યનું અને વધારે વસ્તીવાળું શહેર છે. હંગરીની એક જ યુનિવર્સિટિ બ્યુડાપેસ્તમાં છે. ડાન્યૂબની ઉપર એક મોટો પૂલ પેસ્ત અને બ્યૂકાને નોડે છે અને આ બે મળીને બ્યુડાપેસ્ત કહેવાય છે.

પ્રાગ. એ બોહીમિયનું મુખ્ય શહેર મોલ્ડા નદીના બેઉ કાંઠાપર વસેલું છે. સૌથી જૂની યુનિવર્સિટિ પ્રાગ શહેરની છે. ને ઇતિહાસમાં આ શહેર પ્રખ્યાત થઈ ગયું છે. તે જુદી જુદી વખતે સાતવાર ઘેરાયું હતું.

ટ્રિએસ્ટ. એ આડ્રિયાટિક સમુદ્રને કિનારે આસ્ટ્રિયાનું મુખ્ય બંદર છે. જાત જાતનાં કારખાનાંનું કામ અને પરદેશી વેપારનું મથક છે.

લેમબર્ગ. એ ગાલીશીઆ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. ત્રણ ધર્માધ્યક્ષનું અને યુનિવર્સિટિનું સ્થળ છે. આ યુનિવર્સિટિમાં ૧૦૦૦ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ છે. શહેરનો વેપાર ઘણું કરીને પાલુદીના હાથમાં જ છે. વરસમાં ઘણા મેળા ખરાય છે. આ મેળામાંનો એક મોલ્દાટો મેળો દોઢ મહીના સુધી ચાલે છે.

આદસ. એ મ્હુર નદીના બેઉ કાંઠાપર શોભાયમાન રીતે વસેલું શહેર છે. યુનિવર્સિટિનું સ્થળ છે. વિદ્યાકળા સંબધી ઘણી ઇન્સ્ટિટ્યુશન છે. રહેવાની વખાણેલી જગ્યા છે. રેશમી, સૂતરડા અને ઉતનાં લૂગડાં, ચામડાં અને લોઢાનાં કામનાં કારખાનાં છે. ટ્રિએસ્ટ અને વિએનાના વેપારનું મથક છે.

બુત. એ ધારટસા અને જીટા નદીના સંમળ ઉપર વસેલું છે. આ શહેરનાં ઘણાં, ઉતનાં અને સૂતરનાં લૂગડાં પ્રખ્યાત છે.

આસ્ટરજિટસ. સન ૧૮૦૫માં નાપોલ્યને આ શહેર આ-

ગળ આગટ્ટીઆની અને રશિઆની કોળને હરાવી.

કાકોઈનસ્પ્રક. એ આસ્ટ્રીઆનાં યુનિવર્સિટિનાં શહેર છે.

બોલ્સા. એ આડિઆટિકના કાંઠાપર છે. તેનું નાવિક તો-
પઆનું અને ગોદી આગિટ્ટીઆમાં મુખ્ય છે.

પીરોનો, ક્યુમ, રોવી-
ગેનો, રપાલોટો,
બારા, રાગ્યુસા. } એ મુખ્ય બંદર છે.

એ લમઠસ. કોનસ્ટાટ.
ને ઓફેન } એના કિલ્લા પ્રખ્યાત છે.

ટોકો. એ યુરોપખંડમાં ઘરની બનાવટને માટે બહુજ
વિખ્યાત છે.

તુર્કેસ્તાન

કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ, કે ઇસ્તંબૂલ. એ આફ્રેસની સામુદ્ર-
કુની ઉપર તુર્કેસ્તાનની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે. ઇ.
સ. ૩૩૦માં કોન્સ્ટાન્ટીન પાદસાહે વસાવ્યું. તે કાળા તથા
ભૂમધ્ય સમુદ્રના વેપારને વાસ્તે વધારે અગત્યનું છે. બહા-
રથી એનો દેખાવ શોભાયમાન અને છટાદાર છે, પણ અં-
દર શરીઓ સાંકડી, બીડવાળી, અસ્વચ્છ અને કુતરાથી
ગણગણાટ વાળું છે. તેમાં મજમ અને ચામડાંનું કામ થા-
ય છે પણ તે અગત્યનું નથી.

આડિઆનોપલ. એ મહારાજા એડિઅને વસાવ્યું તેથી
એનું નામ આડિઆનોપલ પડ્યું. તે યુરોપી તુર્કેસ્તાનનું
બીજા નંબરનું શહેર છે. તેમાં સન ૧૩૬૬-૧૪૫૩ સુધી રા-
જધાની હતી. તે મારીટસા નદીના કાંઠાપર શુશોબીત
બાંધેલું છે, તેમાં સેલીમ બીજાની મસ્જિદ છે. વેપારનું મ-
થક છે. તેમાં રેશ્મી, બીનના અને શણનાં લૂગડાંનાં અ-
ગત્યનાં કારખાનાં છે.

બુખારેસ્ત. એ રમાન્યા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર ડોમખોવિ-
ટસાના ડાખ કાંઠાપર વસેલું છે. તેની બાંધણી હલકી અ-
ને રીતવગરની છે, પણ તુર્કસ્તાન અને આશ્ચિઆ વ-
ચેના વેપારનું મથક છે. રશિઆએ આ શહેર સન ૧૭૬૯માં
કબજે કર્યું, તેમની ખસેયી આશ્ચિઆએ સન ૧૭૮૯માં
લીધું. સન ૧૮૧૨ના કોલકરાર પ્રમાણે તુર્કસ્તાનને રશિ-
આને ખેસારેખીઆ અને મોલ્ડેવીઆના કેટલાક ભાગ આપ્યા.

સાલોનિકા. એ સાલોનિકાના અખતતને કાંઠે કીમતી અને
શુશોભીત વસેલું બંદર છે. એમાં ઘણી સુંદર મસ્જીદ સોફાયાની છે.

ફિલીપેલિસ. એ મારિટસાના જમણા કાંઠાપર વસેલું
કરખાનાં અને વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે.

ગાલિપોલી. એ હેલસ્પોંટ અને મારમોરાના સંગમ ઉ-
પર વસેલું છે. તે નૌકાસૈન્યનું મુખ્ય સ્થળ અને અગત્ય-
નાં કરખાનાંનું શહેર છે. સન ૧૩૫૬માં તુર્કસ્તાનના હા-
થમાં યુરોપખંડમાં ફક્ત આ શહેર હતું. ત્યાંથી તેઓ આ-
ગળ જીતતા ગયા અને આખો ખાલકન દ્વીપકલ્પ જીતીને
તુર્કસ્તાન નામ પાડીને રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. સૌથી ઉત્તમ
“મરોએ” (લાલઆમડું) ગાલિપોલિમાં બને છે.

આલાટસ ધંધાધંધ.	અન્યુબના કાંઠાપર.	} એ તુ ર્કસ્તા નનાં મુખ્ય બંદર છે.
કસ્ટેડજ, વારના, અરઆસ,	ક્રળાસમુદ્રને કાંઠે.	
આવજોના.	આડિઆટિકના કાંઠાપર.	

સ્કયુટેરી, બાસી,

બાસનાસીરાય, રોડોસ્ટો,

વિડિન, સિમ્લિસ્ટિઆ,

રુસ્થક.

શુમલા, વારના, પ્રિસર્ડ,

પોલ્યોરીટળ.

} એ વેપારનાં અગત્યનાં શહેર છે.

} એ તુર્કસ્તાનના મજબૂત અને
પ્રખ્યાત કિલ્લા છે.

તુર્કસ્તાનને લગતા બેટ.

ક્રીટ.

એભૂમધ્ય સમુદ્રમાં તુર્કસ્તાનના હાયમાંનો મુખ્ય બેટ છે. તે ૧૫૦ મૈલ લાંબો અને ૬ થી ૩૫ મૈલ પહોળો છે. કાંઠા ખડક વાળા ને દેશ પહાડી છે. મુખ્ય શિખર ઈડા છે. હવા સારી તથા નિરોગી છે. જમીન રસાળ છે. પણ સારી રીતે ખેડાએલી નથી. રૂ, તમાકુ, ઈમારતી લાકડું, સુગંધી છોડ અને મધ થાય છે. ચામડાં, સાબુ, દારૂ, જાડાં લૂગડાં અને રત્નઘર્તાં કારખાનાં છે.

કાંડીઆ. એ ક્રીટ બેટનું મુખ્ય શહેર છે.

ગ્રીસ.

ગ્રીસ દેશ. ઈ. સ. ૧૪૮૧ થી ૧૮૨૯ સુધી તુર્કસ્તાનના અમલનીયે હતો. પણ બવેરીઆના રાજાના કુંવર ઓથો-એ સન ૧૮૩૨ માં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આથેન્સ. એ આથેન્સના અખાત ઉપર આથેરે પાંચ-મૈલ છેટે ગ્રીસની રાજધાનીનું શહેર છે. પ્રાચીન કાળનાં પ્રસિદ્ધ પામેલાં શહેરોમાંનું એક છે. તેમાં અસલનાં ઘણાં દેવળો હજી સુધી સારી અવસ્થામાં છે. એમાં સન ૧૮૩૬ માં યુનિવર્સિટી સ્થાપવામાં આવી છે. એ અર્વાચીન બાંધ-ણીનો સારો દાખલો છે.

હરમોપોલિસ. એ સૈરા બેટના પૂર્વ કાંઠા પર મુખ્ય શહેર અને બંદર છે. આ શહેરમાં યુરોપખંડના સમગ્ર દેશના એલચી રહે છે.

પાત્રાસ. એ મોરીઆ દ્વીપકલ્પની વાલ્યકોણમાં અઠિ-આતું બંદરને કોરીંથના અખાતના માંઆગળ વસેલું છે. દ્રાક્ષના વેપારને લીધે આ શહેર આબાદ થયું છે.

જાંટ. આ નામના બેટના પૂર્વકાંઠાપર આબાદ બંદર છે. એ બેટ આયોન્યન બેટમાંનો એક છે.

કોરંક્યુ. એ આયોન્યન ટાપુના કોરંક્યુ નામના બેટનું મુખ્ય શહેર છે. બંદર અને યુનિવર્સીટીનું સ્થાન છે.

પિરીઅસ. એ આયેન્સનું બંદર છે.

લિવેડયા. એ તુર્કિસ્તાનના હાયમાં ઉત્તર ગ્રીસ હતું તારે મુખ્ય શહેર હતું.

મેસોલોંગી. અંગ્રેજના પ્રખ્યાત કવી લોર્ડ બાયરનને આ શહેરમાં દાટયો છે. આ ઠેકાણે ગ્રીક લોકો સ્વતંત્ર થવાને માટે બહાદુરીથી લડ્યા હતા માટે પ્રખ્યાત છે.

નોપ્લિઆ. એ સન ૧૮૧૪થી ૧૮૩૫ સુધી ગ્રીસનું મુખ્ય શહેર હતું. તે મજબૂત બંદર અને વેપારમાં અગત્યનું શહેર છે.

આરગોસ. એ ગ્રીસ દેશનું સૌથી જૂનું શહેર છે.

ટ્રીપોલિટસા. એ તુર્કલોકના અમલ નીચે મેરીઆ હીપકલ્પનું મુખ્ય શહેર હતું પણ હાલ ગ્રીસનારાજને તાબે છે.

નાવારીનો. સન ૧૮૨૭ માં આ બંદર આગળ ઇંગ્લીશ ફ્રેન્ચ અને રશિઆની નૌકાસૈન્યાએ તુર્કની નૌકાસૈન્યાનો પૂરો નાશ કરીધો હતો.

ગ્રીસને લગતા બેટ.

આયોન્યનટાપુ.

આ બેટ સન ૧૮૯૪ના માર્ચ મહિનામાં ગ્રેટ બ્રિટને ગ્રીસને પાછો આપ્યો. તે ગ્રીસની પશ્ચિમ અને વાબ્કોણમાં કોરંક્યુ, પાકસો, સાંટામોર, ઇથોકા, સેફાલોન્યા, જાંટ અને સારીગો એ સાત બેટ મળીને થયો છે એમાંના કોરંક્યુ તથા જાંટ મુખ્ય છે. હવા નિરોગી પણ અસ્થિર છે.

બેટ પહાડી અને અડકવાળા પણુ ખીણમાં જમીન રસાળ છે. એમાં ઓલીવ અને દ્રાક્ષ પુષ્કળ થાય છે.

સૈકલેડીજ વેટ.

એ મોરીઆની પૂર્વ તરફ આવેલો છે. તેના બેટ ઊંચા અને અડકવાળા પણુ રસાળ છે. આંડોટીનો, નાકસીઆ, પેરો સૈરા, થરમીઆ, જીઆ, સોફાંટો, ડોલેસ એ મુખ્ય છે. હવા ભિજવાળી પણુ સારી છે. જમીન રસાળ અને તેમાં દ્રાક્ષનો દારૂ, મેવો, રેશમ, ૩ ઈંસાદી થાય છે તથા આરસના પથરા પણુ મળે છે.

પશ્ચિમસ્પોરેડીજ.

એ સૈકલેડીજ બેટની પશ્ચિમ આવેલા છે. તેમાંના મુખ્ય કુલૂરી, ઈજીના, પોરો હૈડા અને સ્પેટસિઆ છે, તેઓ ઘણું કરીને પહાડી અને ઉજડ છે. પહેલાં તેમાં ભૂમી લગાર રસાળ છે. સ્પેટસિઆની હવા સારી છે અને તેમાંની આંચો મુંદરતાને માટે પ્રખ્યાત છે.

યુલીઆ અથવા નેગ્રોપોંટ.

એ ઉત્તર ગ્રીસની પૂર્વ ગ્રીસના બેટમાં સૌથી મોટો છે. તે ૧૧૫ મૈલ લાંબો અને આશરે ૧૫ મૈલ પહોળો છે. પૂર્વ કાંઠો પહાડી છે પણ જમીન બહુ રસાળ છે. અનાજ, દ્રાક્ષનો દારૂ, દોરે, ઘેટાં, બકરાં, ઊંન અને રાજ એ મુખ્ય પેદાશ છે.

ઉત્તર સ્પોરેડીજ.

એ યુલીઆની પૂર્વ અને ઈશાન કોણમાં આવેલા બેટો છે. કિન્ડીડોમી, સ્કીઆતો, સ્કોપીલો, અને સ્કૈરો મુખ્ય બેટ છે. છેલ્લા એ બહુજ રસાળ છે. દ્રાક્ષનો દારૂ, નારંગી, અંજીર, માછલી, મધ એ પુષ્કળ થાય છે.

રુશિઆ.

સેન્ટપીટર્સબર્ગ. મહાન પીટરે આશરે ૬૬.સ. ૧૭૦૩માં

વસાવ્યું તેના નામ ઉપરથી શહેરનું નામ પાડ્યું. એ ની-
વા નદીને કાંઠે ફિનલાંડ અખાતને મથાળે છે. એની સા-
ર્વજનિક ઇમારતો ઘણી છે. તેમાં મુખ્ય “વિંટરપાલેસ”
છે. એમ કહેછે કે આખી દુનિયામાં કોઈ પણ બાં-
ધણી એની બરોબરી કરી નહીં શકે. શરી પહોળી અને
રીતીસર છે. અને ચોક મોટા અને વિસ્તીર્ણ છે રાજ્ય-
નું આ મુખ્ય બંદર છે. રશિયામાં ૭ યુનિવર્સિટી છે. તે-
ની એક સેન્ટપીટર્સબર્ગમાં છે. શહેર મજબૂત છે અને
વળી તેના રક્ષણને માટે કોન્સ્ટ્રાટનો કિલ્લો છે. કોન્સ્ટ્રાટ
નોકાસેન્યનું મુખ્ય સ્થળ છે. નવેબર મહિનાથી એ મહિ-
નાની શરૂઆત સુધી બાલ્ટિકનાં બીજાં બંદર પ્રમાણે આ
બંદર બરફથી બંધ થાય છે.

મોસ્કો. એ મોસ્કોવા નદીના કાંઠાપર રશિયાની જૂની
રાજધાની છે. આ પવિત્ર શહેર ગણાય છે. જો કે આ
શહેર ઘણું કરીને લોકડાંનું બાંધેલું છે, તોપણ તેનું ક્ષેત્રફળ
વિસ્તીર્ણ છે. વચમાં કેમલીન કરીને એક ત્રિકોણ રૂપી કો-
ટ છે તેની બહારની બાજુએ પરાં છે આ પરાંની આસપાસ
પણ કોટ બાંધેલો છે. મોસ્કો બીજા નંબરનું શહેર છે ત્યાં જૂના
કળના અર્મારો ઘણું કરીને રહે છે. એનાં કારખાનાં સેન્ટપીટ-
ર્સબર્ગનાં કરતાં વધારે મુલ્યવાન અને અગત્યનાં છે. મુખ્ય
બનાવટ રેશમી, ઉતનાં અને સૂતરાઉ લૂગડાં; શેત્રેજી ઘરેણાં,
ઈત્યાદિ. એની યુનિવર્સિટીમાં બે હજાર વિદ્યાર્થી છે. ૩૭૦
ઉપરાંત દેવળ છે, અને મોસ્કોનો ઘંટ દુનિયામાં સૌથી મોટો
છે. આ શહેર બારમા સૈકામાં વસાવ્યું હતું; તેરમા સૈકામાં
મુગલોથી બેવાર લૂટાયું; ચૌદમા સૈકાથી અદારમા સૈકા
સુધા મસ્કોવી પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર હતું ૧૯મા સૈકાની શરૂ-
આતમાં ક્રેમ્લિન હાંકી કાડવાને માટે અને પોતાનું પ્રીય

શહેર શત્રુના હાથ ન જાય માટે રશિઆન લોકે બાળી નાખ્યું હતું વારસા. એ વિસ્મ્યુલા નદીના ડાબાકાંઠાપર *પોલાંડના જૂના રાજ્યની રાજ્યધાની હતું. રશિઆમાં આ ત્રીજા નંબરનું શહેર ગણાય છે. એ ધામધુમીઉ, આનંદી અને સુંદર છે. તેમાં “આલેક્સાંડર” નામનો એક શાબાવમાન કિલ્લો છે. આ કિલ્લો નિકલ્સ પહેલાએ (રશિયાનોત્રાર) સન ૧૮૩૨માં બાંધ્યો. એ પોલાંડનું વિદ્યા અને વેપારનું મથક છે. તથા તેમાં અગત્યનાં કારખાનાં છે.

રૈગા. એ ડ્યૂના નદીના મુખ આગળ અને રૈગાના અખાત ઉપર આવેલું શહેર છે. તે રશિયન રાજ્યનું ધણુંકરીને સૌથી ઉત્તમ બંદર છે. તેની આશપાસ કોટ બાંધેલો છે. અને રક્ષણને માટે “ડ્યૂનામંડ” નામનો કિલ્લો છે. મુખ્ય નિકાશ-શણ, ઇમારતી લોકડું, ચરબી અને ચામડાં છે.

ઓડેસા. એ કાળા સમુદ્રની વાવ્યકોણના કાંઠાપર વસેલું છે. તે કાળા સમુદ્રના વેપારનું મથક છે. તથા બહુજ મજબૂત કરેલું છે, અને તેના રક્ષણને માટે એક કિલ્લો છે. મુખ્ય નિકાશ-અનાજ અને ઉન. આપાતમાલ, સતરાઉ, શણનાં અને ઉનનાં લૂગડાં, લોટું, ચંત્ર અને છરી, ચપ્પાદિ. સન ૧૮૫૪ની લઠાઈમાં ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લિશ નૌકાસૈન્યથી ઓડેસાને કેટલુંક નુકશાન થયું હતું. આ શહેર સન ૧૭૬૨માં વસાવ્યું હતું.

આસ્ટાખાન. વોલગા નદીના મુખઆગળ કાસ્પિઅન સમુદ્રને કાંઠે મજબૂત કરેલું બંદર છે. રશિઆ, ઇરાન અને હિંદુસ્તાન વચ્ચેના વેપારનું મથક છે. એનાં કારખાનાં અગત્યનાં છે. મુખ્ય ઇમારતો ક્રિસ્ટિ ધર્મનાં દેખા,

---

*પોલાંડ દેશ રશિઆનો પ્રાંત છે એમ ઇ. સ. ૧૮૩૧ માં થયો.

માહુદીનાં દેવળ, મુસલમાનની મસજિદ અને હિંદુઓનાં દેવસ્થાન છે.

આરકુંજલ. એ ડવીના નદીના મુખ આગળ એક સમુદ્ર ઉપર છે. સેન્ટપીટર્સબર્ગ રથાપ્યું તે પહેલાં આરકુંજલ વસ્યું હતું અને રશિઆનું આ એકજ બંદર હતું. જોકે એનો અસલનો વેપાર સેન્ટપીટર્સબર્ગ મારફતે ચાલે છે, અને ખરફતે લીધે વર્ષના આઠ મહિના સુધી બંધ થાય છે, તોપણ ઉત્તર રશિઆનું આ હજી સુધી મુખ્ય શહેર છે. અને સૈબીરિઆ સાથેના વેપારનું મથક છે. તે ઘણું મજબૂત કોરેલું છે. મુખ્ય નિકાશ ઈમારતી લાકડું, અનાજ, ચરબી, ચામડાં અને ડામર છે.

કોફ. એ નીપર નદીના કાંઠાપર યૂરોપમાં જૂનામાં જૂનું શહેર છે. તે રશિયન લોકનું પવિત્ર સ્થાન અને કેટલાંક વર્ષ પાસે રાજધાનીનું શહેર હતું. તે બહુજ મજબૂત છે. યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે, અને દરવરસે હજારો યાત્રાવાસી ત્યાં આવે છે.

નિજનીનોવોરોડ. આકા અને વોલગા નદીના સંગમ ઉપર આ શહેર છે. ત્યાં દરવર્ષે જુલાઈ મહિનાથી સપ્ટેમ્બર મહિના સુધી મોટો મેળો ભરાય છે. ત્યારે દુનિઆના સઘળા ભાગમાંથી વેપારીઓ આવે છે. મેળાના મહિનામાં વરતી જે હમેશ ૪૦૦૦૦૦ની છે તે આશરે ૨૬ લાખની થાય છે. અને ૨૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિઆનો વેપાર થાય છે.

સેઆસ્તપોલ. એ ઈનકરમાન નદીના મુખ આગળ ક્રિમીઆ દ્વીપકલ્પની નૈરત્ત કોણ પાસે બંદર છે. પહેલાં આ કાળા સમુદ્રના નૌકાસૈન્યનું મથક હતું. સન ૧૮૫૫ માં ઇંગ્લિશ અને ફ્રેન્ચે લીધું ત્યાર પછી આ શહેર પડતી દશામાં આવી પડ્યું છે.

આશ્રમા, ઇન્કરમાન, } સેનાસ્તપોલ પાસે આ ત્રણે
બાકાકલાવા. } શહેર આગળ સન ૧૮૫૪-
૫૫માં અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ ફોર્સે રશિયાન સેનાને હરાવી.
કેમન, આરકોફ, ડોરપાટ, } એ રશિયાનાં બાકી રહે-
હુસસિંગફોર્સ } લાં યુનિવર્સિટિનાં શહેર છે.

વિડો, નારવા, પરનોરીવેસ. એ બાલ્ટિક સમુદ્રને કાંઠે
વેપારનાં મોટાં બંદર છે.

ઓનીગા. એ એત સમુદ્રના કાંઠાપર આરકેન્ગલથી ઉ-
તરતું બંદર છે.

ટાગનરોગ, બરડી, } એ ઓડેસાથી ઉતરતાં બંદર કાળા
આન્સ્ક, કર્ચ. } સમુદ્રને કાંઠે આવેલાં છે.

બાપુ. એ આસ્ટ્રાખાન પછી કાસ્પીઅનનું મુખ્ય બંદર છે
કોનસ્ટાન્ટિનૌપોલિસ. બાલ્ટિકસમુદ્રને કાંઠે. } એનો કાસેન-
નિકોલેવ. કાળા સમુદ્રને કાંઠે. } નાંસ્થાન છે,

ઈકાટરિન્બર્ગ. પુરવપર્વતની પેલીમર. } એ બાપુ પ્રદેશ
પર્મ, બ્રેટસ્ક, વિ- } નાં મથક છે.
કસા. મ્યુરોમ.

રશીઆને લગતા બેટ.

વેગાચ.

આ બેટ રશિયાના ઈશાન કાંઠાથી વેગાચની સમુદ્રધુ-
નીથી જૂદો પડેલો છે. તે ૬૫ મૈલ લાંબો અને ૩૫
મૈલ પહોળો ખડક વાળો અને લગભગ ઉજડ છે, પણ
ત્યાં માછલી, રવાળા પ્રાણી અને પક્ષી પુષ્કળ મળે છે.
વસ્તી આછી છે, પણ અમુક રૂપમાં રશિયન ત્યાં માછલી
પકડવાને અને શિકાર કરવાને જાય છે.

નોવાજેબલા.

ઉત્તર મહાસાગરમાં વેગાયની ધિશાન કોણ તરફ આ સંમૂહ આવેલો છે. વેગાય અને નોવાજેબલાની વચ્ચે કારા સમુદ્રકુંડની આવેલી છે. ૪૭૦ મૈલ લાંબો અને પહોળો ૫૬ મૈલ છે. વનસ્પતિ થતીજ નથી, પરંતુ સીલ, રેનડી-અર, જળકુકડી, વાલરસ, શીઆળ અને રીંછ ધણાં છે. વસ્તી નથી પણ બેનાળામાં આરકેન્સલથી વાલરસનો શિકાર કરવા વાસ્તે લોક આવે છે.

સ્પીટ્સબરગેન.

ઉત્તર મહાસાગરમાં ત્રણ બેટ આવેલા છે. તેમાં સ્પીટ્સબરગેન મુખ્ય છે. નાના બેટ ધણા છે. કાંઠો ઊંચો ખડકવાળો છે. પણ સારાં બંદર થોડાંજ છે. સપાટી પહાડી ને ખરફથી હમેશા ઢંકાઈ ગએલી, તેથી વનસ્પતિ થતીજ નથી. ટાઢ ધણીજ પડે છે. વર્ષના દશ મહિના સુધી પારો ફરી જાય છે. અકટોબરથી ફેબ્રુઆરી સુધી સૂર્ય દેખાતો નથી, પણ બીજા ચાર મહિના સુધી તે આયમતોજ નથી અને ગરમી મહુજ થાય છે. વિશ્વિયમ બેરેટસ કોઈ વહંદા ના વહાણવટીએ સન ૧૫૯૬માં આ બેટની શોધ કરી હતી.

ઇલાંડ આરકી પેલોગો

બ્રાજિલિક સમુદ્રમાં બાયનિઆ અખાતના મૂખ આગળ આશરે ૨૦૦ બેટ છે. એમાંના ૬૦માં વસ્તી છે. લોક સ્વીડીશ જાતના છે. એમાં એલાંડ એ મુખ્ય બેટ છે, અને બીજા કેટલાક રસાળ, ગ્રાડવાળા અને લોકને પૂર થાય એટલા અનાજ તેમાં થાય છે. એલાંડ આરકીપેલોગો નૌકાસૈન્યનું અગત્યનું સ્થળ છે. રશિઆએ સ્વીડનની પાસેથી સન ૧૮૦૯ માં લીધો.

બોમરસંડ. એ મુખ્ય કિલ્લો અને નૌકાસૈન્યનું મથક હતું. સન ૧૮૫૪માં અંગ્રેજ અને ફ્રેંચે એ કિલ્લાનો નાશ કર્યો.

ડેગો. ઓસેલ. એ રૈગા અખાતની આડે આવેલા ખેટ છે. તે મોટા વસ્તીવાળા અને રસાળ છે.

આફ્રિકા સ્વંડ.

બાર્બરી સંસ્થાન.

મારોકો.

ફૂજ એ સેબુ નદીની પાસે મોરાકોનું મુખ્ય શહેર છે. મધ્ય કાગમાં ફૂજ વિદ્યાનું એક મથક હતું. હાલ વિદ્યાનાં ઇન્સ્ટીટ્યુશનને માટે પ્રખ્યાત છે. એ શહેરમાં ૩૦૦ મસ્જિદ છે. મુસલમાનોમાં આ પવિત્ર ધામ ગણાય છે. રેશમી અને ઉનનાં લૂગડાં અને લાલ રંગનાં ચામડાં (મોરાકો કહે છે તે) વપ્પણાય છે.

મારોકો કે મારાકાશ. (મુબરુક.) એ મારોકો પ્રાંતની રાજધાની છે. તે ફૂજના પ્રદેશમાં વસેલું છે. શેરી સાંકડી અને ચારે તરફ ખંડેર માલુમ પડે છે. રેશમી કાપડ, કસમ, અને “મોરાકો” નામનું લાલ ચામડું અહીં બને છે.

તાંજીસ કે તાંજર. એ જિબ્રાલ્ટરની સામુદ્રકુતીની પશ્ચિમ છેડે બંદર છે. તે વેપારમાં અગત્યનું અને જાણવા લાયક છે. ત્યાં ઘણા યુરોપીઅન અધિકારીઓ અને વેપારીઓ રહે છે.

તેનુશાન. એ જિબ્રાલ્ટરની સામુદ્રકુતીને કાંઠે સ્પેનના તામામાં એક બંદર છે.

સ્યુટા. એ જિબ્રાલ્ટરના ગઢની સામે છે. આ એ (જિબ્રાલ્ટરની સામે)

જાલ્દર અને સ્યુટા) ગઢને “હરકુચીજના થાંભલા” કહે છે. સ્યુટા સ્પેનના તાબામાં છે.

મોગાડોર. એ મોરાકોની પશ્ચિમ કોઠે બંદર છે. એ શહેર ૧૮મા સૈકામાં વસ્યું છે. એની બાંધણી યુરોપના જેવી છે.

આલજીરીયા.

આલજીર્સ. એ ઉત્તર કાંઠાપર મુખ્ય શહેર અને બંદર છે. એને ફરતો કોટ છે. શહેરમાં બે પરાં છે. એકમાં ફ્રેંચ અને બીજામાં દેશીલોક વસે છે. આલજીર્સની હવા ક્ષય કે છાતીના રોગવાળાને બહુ માફક આવે છે, તેને લીધે યુરોપના કેટલાક લોક જે થીઆગે સહન કરી શકતા નથી તેઓ તે રૂઠુમાં આલજીર્સમાં જઈ રહે છે.

ઓરાન. એ ઉત્તર કાંઠાપર મજબૂત અને અમતનું બંદર છે. અહીંથી ત્રણ મૈલ ઉપર મર્સ-એલ-કીબર બીજું સાગર બંદર છે.

કોન્સ્ટાન્ટીન. એ રમેલ નદીને કાંઠે છે. અસલની મોટાઈનાં નિશાન હાલનાં બંદરમાં જણાય છે. “ફિલિપવિલ” એ એનું બંદર છે.

બ્લેડા. એ આલજીર્સના નૈઋત્ય કોણમાં બસકરની ધાવણીની જગ્યા છે.

મસકારા. એ ઓરાનની અગ્નિકોણમાં અબડુસ કાદરનું મુખ્ય શહેર હતું.

બૂગી કે બુજ્યાં. મધ્ય કાળમાં એ મુસલમાનનાં પવિત્ર સ્થળમાંનું એક હતું, આલજીરિયા પ્રાંત ફ્રેંચના તાબામાં છે.

ટ્યૂનીસ.

ટ્યૂનિસ. એ રાજધાનીનું શહેર છે. એક સરોવર જે ટ્યૂનિસ અખાત સાથે ગોલેરા સામુદ્રધુનીથી જોડાયેલું છે.

તેના કિનારાપર વસેલું છે. બાર્બરી સંસ્થાનમાં વેપારને માટે ટ્યુનિસ સૌથી અગત્યનું છે અને એની અગ્નિકોણમાં કાર્યજનાં ખંડેર છે.

કેરવાન. એ શહેર આરબલોકના કબજામાં આફ્રિકાનો ને બાગ અગાઉ હતો તેનું મુખ્ય શહેર હતું.

ટીગોલી.

ટિગોલી. એ આ પ્રાંતના “એ” ની રાજધાની અને મોટું બંદર છે.

એમરાટા. એ ઉત્તર કાંડાપર ફરજીને માટે પ્રખ્યાત છે. એનધાણી. એ બાર્બરી પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

અરજક. એ કબજામાં વેપાર સંબંધી જબરો ધંધો કરનાર શહેર છે.

બાર્બરી સંસ્થાનમાં મુખ્ય નિકાશ— ખજૂર, “ઓલીવ” તેલ, મીણ, તમાકુ, વાદળી, ઢોર, ચામડાં, “ફુજટોપી” અને રેશમી કાપડ. આયાતમાલ:— સૂવર્ણરજ, મૃગપક્ષીનાં પીછાં, હાથીદાંત, દક્ષિણથી આવેલા મુલામ અને મૂરોપખંડનો બનાવેલો માલ.

મિસર દેશ.

કાયરો. એ મિસરની રાજધાની અને આફ્રિકાનું સૌથી મોટું શહેર ને વેપારનું મથક છે. આલેક્સાંદ્રિઆ તથા સૂવેજ સુધી રેલવે બાંધેલી છે. ટુનિઆનાં પ્રખ્યાત “પિરામિદ” કાયરોમાં છે. “ચીઓપ્સ” નું પિરામિદ સૌથી મોટું છે તે ૪૬૦ ફૂટ ઊંચું અને ૧૩એકર જમીનપર બાંધેલું છે.

આલેક્સાંદ્રિઆ. એ મિસરનું મુખ્ય બંદર અને નૌકાસૈન્યનું સ્થળ છે. સૂવેજ સુધી સ્થળ માર્ગે જતાં આ અગત્યનું છે.

હામીએટા. એ નૈમનદીના એક મુખ્ય આગળ છે. અ.

ગાઉ એક જાતનું સૂતરાઉ કાપડ જેનું નામ શહેર ઉપરથી “ડિમટી” પાડ્યું તેને વાસ્તે અને ચામડાંનાં કામને માટે પ્રખ્યાત હતું.

રોસેટા. એ નૈલનદીના બીજા મુખ્ય આગળ છે. મિસરદેશની અસલ વિદ્યાના જે અક્ષર લખતા હતા તેના ખુલાસો એક પત્થર ઉપર ફેરવેલો હતો, તે પત્થર રોસેટામાં જડ્યો, હાલ તેને લંડન શહેરમાં બ્રિટિશ મ્યુઝિયમમાં રાખ્યો છે. રોસેટા અસલની વખતમાં લૅટિક શહેર હતું પણ હાલ તૂટી પડ્યું છે; તો પણ તેના બાંધણી સારી અને શાબીતી છે.

સૂવેજ. એ સૂવેજની નહેરને દક્ષિણ છેડે આબાદ વેપારી શહેર છે. નાનું અને રચના સારી નથી પણ નહેર ખોદ્યા પછી વેપાર સંબંધી વ્યાવસાયમાં અગત્યનું થયું છે.

પોર્તસાદ. એ સૂવેજની નહેરને ઉપર છેડે વેપારી શહેર છે. એની સ્થિતિ ચઢતી છે.

ઈસ્માહ્યા. એ નહેરની લગભગ ત્રીજા ભાગે આવેલું મોટું શહેર છે.

સીઉટ. એ નૈલ નદીના ઉપર મધ્ય મિસરનું મુખ્ય શહેર છે. ફેરોની દક્ષિણમાં એ સૌથી અગત્યનું શહેર ગણાય છે.

ખારતુમ. એ ન્યૂબીઆનું મુખ્ય શહેર છે. તે વોળી અને નીળી નૈલ નદીના સંગમ ઉપર છે. નૈલ નદીના વેપારનું મથક છે.

સૂએકિન. એ હાલ સમુદ્રને કાંઠે છે. ન્યુબીઆમાં આ એક જ બંદર છે.

નબુંડોગોદ્યા. એમાં ન્યુબીઆની લશ્કરની છાવણી રહે છે, અને તે વેપારમાં અગત્યનું છે.

એલઓબિદ. એ કારદોદાનનું મુખ્ય શહેર છે.

મિસર દેશનો ઘણી ખરી વરતી ખેતીનું કામ કરેછે. ન્યુબીઆમાંતો બાઈડીજ આ કામે લાગે છે. શેવેંજી, શ-ણનાં અને ઉતનાં લૂગડાં, માટીનાં વાસણ અને લડાઈનાં હથિઆરનાં કારખાનાં છે. મુખ્ય નિકાશ:— સોનું, હાથીદાંત, મૃગપક્ષીનાં પીંછાં, શણ, રૂ, ગળી, ધાત્મ અને ગુંદર.

મુવેજની નહેર લાલ સમુદ્ર તથા ભૂમધ્ય સમુદ્રને જોડેછે. પોર્તસયદથી નીકળી આ નહેર સૈયોગીભૂમિની આડે મંજલા, એલબાત્રા અને ઈમસાહ સરાવરમાંથી લધિ-લીછે, કૂલ લંબાઈ ૬૦ મૈલ, પહોળાઈ સાંકડી અને બે વહાણ સૌથે જવાને પૂરી જગા નથી, પણ ઠેકાણે ઠેકાણે વહાણને બાજુ પર થવાને સાડ “સૈડિંગ્સ” કરેલાછે, જેથી વેપાર અને ઉતારને હરકત પડતી નથી.

આબિસીનિયા.

મોંદાર. એ મુખ્ય શહેર એમ્બીઆ સરોવરની ઇશાન ખૂણામાં છે.

એથાટાબોર. એ મોટું શહેર માછ રાજા “થીઆડોર” ને રહેવાનું ઠેકાણું હતું.

આડોવા. એ આબિસિનિયામાં બીજા નંબરનું શહેર છે.

આઈસમ. એ જૂની રાજધાનીનું શહેર હતું. એના મિનારા, દેવજો અને ગ્રીક તથા હામથી બાબામાં શિલા લેખ લખેલા છે તે ઉપરથી અસલની મોટાઈ જણાય છે.

મગદાજા. આ જબરો કિલ્લો થીઆડોર રાજા પાસેથી પ્રિટિય લશ્કરે ઈ. સ. ૧૮૬૮માં લીધો. થીઆડોરનું મરણ અહીં થયું હતું.

ફનીઆનાં સર્વથી જૂનાં રાજ્યમાં આબિસિનિયા ગણા-

૫ છે. પણ હાલ પડતી દશમાં છે. એનાં શહેર ગામડાં
જેવાં અને ઘર માટીનાં અને જેવાં તેવાં બાંધેલાં છે. ઠાપરાં
સપાટ અને બીંત ખડખડા પથરા અને માટીની કરે છે.

પૂર્વઆફ્રિકા.

ગાલ દેશ:—આબિસિનિયાથી વિષુવવૃત્ત સુધી અને પ-
શ્ચિમમાં જીવલ નદીથી પૂર્વ તરફ ગણાય છે.

ગોંડોકોરો. એ મુખ્ય શહેર છે.

સૂમાલીદેશ:—એકાદ અખાતના દક્ષિણ કાંઠાપર આ-
પેલો મૂલક.

હારાર. } એ સૂમાલીદેશનાં મુખ્ય શહેર છે.
ખર્ખરા. }

આઝાનદેશ:—સૂમાલી દેશથી જીબાનદી સુધીનો મૂલક.

મેગાડોર્કસીઆ. એ મુખ્ય શહેર છે.

જાંજીઆરપ્રાંત:—આઝાન દેશથી કેપ ડેલગાડો સુધીનો
મૂલક મસ્કતના ઇમામને તાબે છે.

જાંજીઆર. એ ખેટપર મુખ્ય શહેર છે. વરતી ઘણું ક-
રીને આરબોની છે. ગુલામ, હાથીદાંત, વસાણું અને તે-
જનનાનો વેપાર ચાલે છે.

મોમ્બાસ. એ મોટું બંદર છે.

મોઝામ્બીક:—કેપ ડેલગાડોથી જાંજીઆર નદી સુધી છે.
આદ્ય વિષે ઝાંઝું જાણવામાં આવ્યું નથી. જાંજીઆર નદીના
દક્ષિણના મૂલક વિશેજ થોડું જાણાયલું છે એનો કેટલોક ભાગ
પોર્ટુગીઝના તાબામાં છે. તેમનાં સંસ્થાનનાં નામ. કિર્લીઅન,
સીના અને ઇનામબેન છે.

સોફાલા. એ મુખ્ય શહેર કાંઠાપર છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

કેપકાલોની.

આ સંસ્થાન ઈ. સ. ૧૬૫૦ માં વલંદા લોકે વશ કર્યું. તેમની પાસેથી અંગ્રેજોએ ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં લીધું.

કેપટાઉન. એ મુખ્યશહેર અને અગત્યનું બંદર ટેબલ બેચની પાસે છે, વસ્તીનો અર્ધાભાગ યુરોપિયન છે. એ યુનિવર્સિટી અને ધર્માધ્યક્ષનું મથળ છે.

ગ્રેહામટાઉન. એ કેપટાઉનની પૂર્વે ૫૦૦ મૈલ અને કાંડાથી ૨૫ મૈલ છે.

પોર્ટઇલીઝબેન. એ કેપ કાલોનીના પૂર્વ ભાગનું મુખ્ય-શહેર તથા બંદર આલગોઆ અખાતના કાંડાપર અનુકુળ વસેલું છે. આ પ્રાંતમાં મુખ્યઉદ્યોગ ખેતી અને ખાણ ખોદવાનો છે. દારૂસિવાય બીજું કશું બનતું નથી. મુખ્યનિકાશ. ઉત્ત, કાચુંત્રાણું, પીછાં, ઘેરાનાં ચામડાં, હાથીદાંત અને દારૂ. ગ્રેટબ્રિટનથી પુષ્કળ માત્રા આવે છે. ગવરનર ધણુંકરીને કેપટાઉન કે ગ્રેહમટાઉનમાં રહે છે. સરકારી નિયામો ધણીંછે. ઇંગ્લિશ તથા વલંદાભાષા શિખવેછે.

કાફ્રેરીઆ.

એ નાતાલ અને કાલોની વચ્ચે આવેલું સંસ્થાન છે. મૂતક પહાડી પણ જમીન રસાળ અને ખેડાય એવી છે. લોક હાઉટોટ કરતાં મદીઆતા છે.

નાતાલ.

વાસકોડી ગામાએ આ પ્રાંત ૬૦ સં ૧૪૬૭ના ડીસેમ્બરના ૨૫ મી તારીખ જેને ખ્રીસ્તી લોક નાતાળ કહે છે તે દહાડે શેષ કાચો તેથી પ્રાંતનું નામ નાતાળ પાડ્યું છે.

પીટરમારિટસબર્ગ. એ કાંદાયી ૫૦ મૈલ દૂર મુખ્ય શહેર છે. અહીં ખ્રીસ્તી ધર્મનો અધ્યક્ષ રહે છે.

પોર્ટનાતાળ. એ મોટા શહેરમાં ૬૦૦૦ માણસની વસ્તી છે.

ડરબાન. એ પ્રાંતનું મુખ્ય બંદર છે.

નાતાળમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે, પણ ઉન, ચાંમડાં, ખાંડ અને હાથીદાંતનો સારો વેપાર ચાલે છે. લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર એનો રાજ્ય વહિવટ ચલાવે છે.

જૂલૂદેશ.

આ દેશ વિષે થોડુંજ જાણવામાં આવ્યું છે. એની ઉત્તર હદ ઉપર લીમ્પોપોનદી આવેલી છે એકેશહેર નથી અને વિશાળ તથા રસાળ પ્રદેશ એવા વગર પડતર રહેલો છે.

ત્રાંસવાલ સંસ્થાન.

વલંદા ખેડૂતોએ કેપકાલોનીથી જઈ ૪૦ સં ૧૮૩૬માં આ સંસ્થાન વસાવ્યું. હવા સારી અને જમીન રસાળ છે, અમાં વલંદાની વસ્તી વધારે છે.

પ્રીટોર્યા. એ મુખ્યશહેર દેશની લગભગ વચ્ચેવચ્ચ આવેલું છે, હાથીદાંત અને મૃગ પક્ષીનાં પીંછાંનો વેપાર ચાલે છે.

પોએફ્સ્ટ્રમ. એ સંસ્થાનની નૈરત્વ ખૂણામાં સૌથી મોટી જગા છે.

મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી અને ઢોર ચરાવવાનો છે. બજાર ન હોવાથી વેપાર સારો ચાલતો નથી.

બારેંજ નદીનું સ્વતંત્ર સંસ્થાન.

બ્લુમફોર્ટેન. એ મુખ્ય શહેર છે.

એ સંસ્થાનમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી અને ઢોર ચરાવવાનો છે, હાલમાં હીરા ખોદવાનો વેપાર ચાલે છે. એમાં વલંદા અંગ્રેજ અને જર્મનની વસ્તી છે. કેપકાલોની અને ત્રાંસ-વાલ સાથે ઉન, ચામડાં, મૃગ પક્ષીનાં પીછાં, સોનું અને હીરાનો વેપાર ચાલે છે.

પશ્ચિમ આફ્રિકા.

સેનીગાંબીયા.

આ દેશમાં સીદી લોકનાં સંસ્થાન સિવાય કાંઠાપર અંગ્રેજ, ફ્રેંચ અને પોર્ટુગીઝનાં તાબાનાં ત્રણ સંસ્થાન છે.

બાથર્સ્ટ. એ ગામ્બીઆ નદીના મુખ આગળ આવેલો ગામ્બીઆ પ્રાંત અંગ્રેજના તાબામાં છે, તેમાં બાથર્સ્ટ મુખ્યશહેર છે. પ્રાંતનું ક્ષેત્રફળ ૨૧ ચોરસ મૈલ છે, ત્યાં અંગ્રેજનાં ફક્ત ૬૦ માણસ વસે છે. બાકીની વસ્તી સીદીની છે.

સાંગહૂલી. એ સેનીગાલનદીના મુખ આગળના પ્રાંતનું મુખ્યશહેર ફ્રેંચના તાબામાં છે.

પોર્તેડિક. એમાં ફ્રેંચ ગવર્નર રહેછે.

ફોર્તમોરી. એમાં લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર રહેછે.

ડોમિંગો.

કાચીઆ.

મિસામો.

જા. } એ પોર્ટુગીઝના તાબામાં છે.

સિરરાલિઓન.

સન ૧૭૮૭ માં દેશી સરદારે આ પ્રાંત અંગ્રેજને સોંપ્યો. સારથી ગુલામનો વેપાર અટકાવવાને અંગ્રેજીએ આ પ્રાંત એમના કબજામાં રાખ્યો છે.

ફ્રિટોન. એ તથા સાંગ્રૂવી આફ્રિકાના પશ્ચિમ કાંડાપર સૌથી મોટાં શહેર છે.

લેબીયા.

એ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. સન ૧૮૨૨માં કોઈ અમેરિકન પરોપકારી ગૃહસ્થે છૂટા થયેલા ગુલામોને માટે વસાવ્યું.

મનરોબ્યા. એ મુખ્ય શહેરનું નામ યુનૈટેડ સ્ટેટસના પ્રેસિડેન્ટ “મનરો” સાહેબના નામ ઉપરથી પાડ્યું છે.

ઉપલોગિનો.

કાસે. એ અનાજઆરોનું મુખ્ય શહેર છે. અનાજઆરો નામ પાડવાનું કારણ કોઈ કોઈ ન્દીએ પ્રમાણે બતાવે છે. આ પ્રદેશમાં એક જાતના ઝણઝણતા દાણા થાય છે, જેને ત્યાંના લોક “અનંદ ભવનનો અનાજ” કહે છે, આ પાત ઉપરથી નામ અનાજઆરો પાડ્યું એમ સંભવે છે.

કિંગ જાન્સટોન. એ આરોનું મુખ્ય શહેર, હાથીદાંતને માટે વપરાય છે, માટેજ હાથીદાંત આરોનું નામ પાડ્યું છે.

એટલાસમ. એ એજ કાંડાપર બીજું બંદર છે.

કુમાસી. એ આશાન્ટી રાજ્યનું મુખ્ય શહેર છે. સીદી રાજ્યમાં આ સર્વથી બળવાન રાજ્ય છે. જમીન અતિ રસાળ અને પેદાશયાળી છે. સન ૧૮૭૪ માં બ્રિટિશ ફોર્સ આશાન્ટી રાજ્ય ઉપર હુમલો કરી કુમાશનગરનો નાશ કર્યો અહીંના લોક બહાદૂર અને હુશિયાર છે.

લેગોસ. પાદમા. બા- } એ ગુલામ આરાપર જાણવા
ડાગ્રી, કેપકોસ્ટકિવટા. } લાયક ડેકાણાં છે.

આબોમી. આબોકુટા. એ ડાહોમી રાજ્યનાં મોટાં શહેર છે. ગુલામ આરાથી કાગપર્વત સુધી એ રાજ્ય ફેલાયેલું છે, રાજા અબલુ અને જંગલી છે અને તેના રક્ષણ

અર્થે ૨૦૦૦ બહાદુર સ્ત્રીની ટોળી રહે છે.

એગા. કાકુંડા. એ યારબા રાજ્યનાં મોટાં શહેર છે. આ રાજ્ય ડાહ્યામીનાની ઇશાન કોણમાં આવેલું છે, તેથી હમેશાં માંહામાંહી લઢાઈ ચાલે છે, અને ગુલામના વેપારને કોઈ પ્રકારનો અટકાવ થતો નથી.

બેનિન. ઇડડા. આમો. વારી. એ બેનિન પ્રાંતનાં જાણવા લાયક શહેરો છે.

નીચલોગિની.

ઓરોંગો. એ બિઆફ્રા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

લોઆંગો. }
કિલાંગો. } એ લોઆંગોનાં મોટાં શહેર છે.
કાકોન્ડો. }

સાનસાલવાડોર. એ કોંગા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. કોંડી, આપ્રિજ, અને બેબિ એ પણ જાણવા જોગ શહેર છે.

સેન્ટપાલડી લોઆન્ડો. એ આંગોલા પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે. એ સિવાય બીજાં શહેર ઉમ્બા અને માલિંગી છે.

નવું બેંગુવીલા. }
માસ.મિડિજ. } એ બેંગુવીલાનાં મુખ્ય શહેર.
સીઆ. }

નીચલા ગિનીમાં લોઆંગા પ્રાંત સિવાય બીજા પ્રાંત પોર્તુગીઝના તાબામાં છે, હાતંતાત દેશમાં એકે મોટું શહેર નથી.

સૂદાન ઉર્ફે નૈઘ્રિશીઆમાં આવેલા પ્રાંતો.

સેનિગાંબિયાની પૂર્વ બામબારા પ્રાંત છે.

સેગો. એ જોલીબા નદીને કાંઠે મુખ્ય શહેર છે. એ પ્રાંતની જમીન રસાય અને ચારો સારો છે, તેમાં મુસલમાન અને સીદીની વસ્તી છે.

માસિના.

ખામખારાની ઇશાન કોણમાં સહરામાં આવેલો થોડો પ્રાંત.
ટિમખકટૂ. એ બેલીખાન કાંઠે મુખ્ય શહેર તે ઉત્તર
આફ્રિકાના કાફલાનું મથક છે.

હાસા કે હૂસા.

એ નેજર નદીની પૂર્વે છે. જમીન રસાળ પણ હવા
નખળી અને રોમિષ્ટ છે. વરતી સીદીનીજ છે. ખેતીને દોર
ઉછેરવાના કામનો વેપાર સારો કરે છે.

સોકોટો. એ સોકોટો નદીને કાંઠે સૂદાનમાં સૌથી મેટું
શહેર છે.

કાનો. એ હૂસા પ્રાંતમાં વેપારનું સૌથી અગત્યનું શહે-
ર છે. કાપડ વણવાનાં કારખાનાં સિવાય રંગ ચઢાવવામાં
અતિ પ્રખ્યાત છે.

બોરુનું.

એ હૂસાની પૂર્વે આવેલો છે. આ પ્રાંતમાં ચાદસરોવર
છે. દેશ નીચાણમાં છે, તેથી કોઇવાર રેલનાં પાણી ફરી
વળે છે. જમીન અતિ રસાળ છે. ૩ તથા ગળીનો પાક
સારો થાય છે. સીદી સંસ્થાનોમાં આ સૌથી બળવાન
ગણાય છે.

કાકુ કે કોકા. એ ચાદસરોવરના કાંઠાપર સૌથી પ્ર-
ખ્યાત શહેર છે.

બાઘરમી.

એ ખારનુંની પૂર્વે અને અગ્નિ કોણમાં છે. રાખ્ય બ-
ળવાન અને લોક જખરા તથા લઢવૈયા છે.

ખાસીના. એ બાઘરમીનું મુખ્ય શહેર છે.

(૧૪૨)

વાડે પ્રાંત.

ખાત્રમી અને દારફર વચ્ચે એ પ્રાંત આવેલો છે. તેનો પૂરો શોધ હજી લગી થયો નથી.

વારા. એ મુખ્ય શહેર છે તથા જુદી જુદી ભાષા બોલનાર લોકની વસ્તી છે.

દારફર.

વાડેની પૂર્વે, કોર્ડોફાન્ડ સૂદી પસરેલો પ્રાંત છે. કેટલાક ભાગમાં રણ, અને કેટલેક ઢોંકાણે જમીન ફળદ્રુપ છે.

કામે કે કોમે. એ મુખ્ય શહેર વેપારમાં અગત્યનું છે.

સરોવરના પ્રદેશ.

સૂદાનની દક્ષિણે અર્ધા મુલકનો શોધ થયો છે, પણ આ રણ અને જંગલોવારની વચ્ચેનો ભાગ, સન ૧૮૫૭ માં કપતાન સ્પિકે નીલ નદીનું મૂળ અને મોટા સરોવરનો પ્રદેશ ખોળી કહાડ્યો છે.

કોન્ગો અને ઉબુબુ. એ જંગલોવાર. સાથે વેપાર ચલાવે છે. તાંગાનિકાની દક્ષિણના મુલક વિષે દાકતર લિન્ડ્વર્થનના યત્નથી જાણવામાં આવ્યું છે.

મધ્ય આફ્રિકાના દક્ષિણનો મુલક.

કુરમાન કે લાસાકું (એ મુખ્ય શહેર છે.
 કિન્યાન્ડી.

આફ્રિકાના લગતા બેટો.

સોકોટ્રાએટ. એ કેપ ગાર્ડા કૂંઈની પૂર્વે, મસકતના ઈ-મામના તાબામાં છે. કાંડાપર આવેલી જમીન રસાળ છે મુખ્ય નિકાસ ગુંદર, આમળી, ખજૂર, મકાઈ, તંબાકુ ઈત્યાદિ.

માહે. એ સેચલ સમૂહનો મુખ્ય બેટ અંગ્રેજના કબજામાં છે.

જાંજીઆર. એ જાંજીઆર પ્રાંતના કાંઠાની પાસે મસકતના ધમામના તાળામાં એજ નામના બેટનું મુખ્ય શહેર છે. જમીન રસાળ છે. હાથીદાંત, લવંગ અને “કોપલ” નામના એક જાતના ગુંદરના વેપારને માટે એ આખી દુનિઆમાં સૌથી અગત્યનું શહેર છે. એ સિવાય મકાઈ, મેવો, ડાંગેર, શેરડી, નાજિએર, તેજના અને ધમારતી લાકડું પુષ્કળ થાય છે.

કોમોર બેટ. એ મોજામ્બીક સામુદ્રધૂનિમાં આવેલા આર બેટ છે, તે પહાડી પણ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ. ખાંડ, બૂનદાણા અને નાજિએર. આસપાસના દરિઆમાં માછલી બહુ મળે છે. અહીં આરબ અને સીદીની વસ્તી છે.

માદાગાસ્કર.

અન્તાનાનારીવો. એ શાળ્યધાનીનું શહેર બેટની વચ્ચે આવેલું છે, એમાં ૮૦૦૦૦ માણસની વસ્તી છે.

ટામાટેવ. એ પૂર્વ કાંઠાપર મુખ્ય બંદર છે. માદાગાસ્કર રાજ્યનું રાજ્ય છે.

મોરીસ કે મોરીસસ.

પોર્ટલૂચી. એ વાયબ કાંઠાપર મુખ્ય શહેર છે. એ બેટ અંગ્રેજના તાળામાં પહાડ અને ઝાડથી ભરેલો છે. હવા સારી અને તનદુરસ્ત છે. કોઈવાર તોફાનને લીધે બેટમાં બહુ નુકશાન થાય છે. વસ્તીમાં હિંદુ અને યૂરોપીઅનની સંખ્યા ઘણી છે.

સેન્ટો.

સેન્ટડોની. એ બેટના ઉત્તર કાંઠાપર મુખ્ય શહેર છે.

બેટપર ફ્રેન્ચનો દાવો છે. કાંઠે આવેલી જમીન રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ખાંડ, બૂનદાણા, મકાઈ, તંબાકુ. પીટૂડીલા કૂરનેજ નામનો જ્યાળા મુખી પશ્ચિત છે.

સેન્ટહેલિના.

જેમ્સટાઉન. એ વાયસ કાંડાપર મુખ્ય શહેર અને બંદર છે. સેન્ટહેલિના આફ્રિકાના પશ્ચિમ કાંડાથી ૧૨૦૦ મૈલ દૂર છે. ક્રાન્સન મહારાજ નેપોલિયન બોનાપાર્ટને અહીં-આં ઇ. સ. ૧૮૧૫ થી તે ૧૮૨૧ માં તે મહા પામ્યો ત્યાં સુધી દેશનીકાજ કર્યો હતો.

આરેન્જન બેટ. એ ઇ. સ. ૧૫૦૧ માં શોધી કહા-જ્યો. સેન્ટહેલિનાથી વાયસ તરફ ૮૦૦ મૈલ દૂર છે, અને પહાડીના સુંદર માળા તથા કાચબાને માટે પ્રખ્યાત છે. એ બેટ અંગ્રેજના તાબામાં છે અને અષ્ટલાન્ટિક મહાસાગરમાં સફર કરનાર વહાણોના ખોરાક પાણીને માટે બહુ અનુકૂળ છે.

ફર્નાંડોપો. એ બિઆફ્રા અખાતમાં પોર્ટુગીઝના તાબામાં પહાડી અને ઝાડીવાળો બેટ છે. સૌથી ઉચું શિખર સાંતા ઇલેન ૧૦૭૦૦ ફૂટ છે. વાંદરા, જંગલી બકરાં, ઘેટાં અને હમ્પારતી લાકડું બહુ મળે છે. સન ૧૭૭૮ માં આ બેટ સ્પેનને સોંપવામાં આવ્યો હતો.

કેપવર્ડ બેટ.

પોર્ટો પ્રાયા. એ કેપવર્ડ સમૂહમાં સાન્તીઆગો જે સૌથી મોટો બેટ તેનું મુખ્ય શહેર પોર્ટુગીઝના તાબામાં છે. એ સમૂહમાં બધામળી ૧૪ બેટ છે તે પહાડી અને રસાળ છે. બૂનદાણા, મકાઈ, મેવો અને ૩ની પેદાશ છે.

(૧૪૫)

અમેરિકા યંડ* :

કાનડા હલાકો.

ઓટાવા. એ કાનડા હલાકાનું મુખ્ય શહેર છે. એ ઓટાવા નદીપર વસેલું છે. લાકડાના વેપારમાં શહેર બહુ રોકાયું છે.

ટોરાંટો. પહેલાં આ શહેર ઉપલા કાનડામાં મુખ્ય હતું. ધર્માધ્યક્ષ અને યુનિવર્સિટિનું સ્થળ છે. તે ઓંતારીઓ સરોવરના વાયવ્ય કાંઠાપર છે. ત્યાં ધર્મનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

કિંગસ્ટન. એ ઓંતારીઓ સરોવરની ઈશાન કોણમાં આવેલું છે. આ શહેર સન ૧૮૪૦-૧૮૪૫ સુધી કાનડાનું મુખ્ય શહેર હતું. તે ધર્માધ્યક્ષનું અને યુનિવર્સિટિનું સ્થળ છે. ત્યાં અનાજનો વેપાર ચાલે છે.

કિંગ્સ્ટન. એ સેંટલારેન્સ નદીના ડાબા કાંઠાપર વસેલું છે. અમેરિકામાં અંગ્રેજનાં તાબાનાં સંસ્થાનનું આ પહેલાં મુખ્ય શહેર હતું. અમેરિકા ખંડમાં આ સૌથી જાણીતો કિલ્લો છે. ઈ. સ. ૧૭૫૬ માં જનરલ વુલ્ફ ફ્રેંચને હરાવી પોતે જીવ જોયો. વેપારમાં અંપણતા અને ઉદ્યોગ માટે આ શહેર પ્રખ્યાત છે.

માંત્રિયાળ. એ સેંટલારેન્સ નદીમાં માંત્રિયાળ નામના બેટ ઉપર વસેલું છે. એ કાનડા હલાકાના વેપારનું મથક છે. અને કાનડા હલાકાનું સૌથી આબાદ અને વસ્તી વાળું શહેર છે. ધર્મ અને વિદ્યા સંબંધી તથા સાર્વજનિક

---

* ઈ. સ. ૧૪૯૭ માં અમેરિગો વેસપુચી આ ખંડમાં વિપ્રવૃત્તની દક્ષિણ ઉતર્યા હતા તેના પહેલા નામ ઉપરથી આ ખંડનું નામ "અમેરિકા" પાડ્યું. *

ધમારતો વખાણવા લાગે છે. માંત્રિયાળ આગળ નદીની આડે વિક્ટોરિયા નામનો નળ જેવો પૂલ બાંધેલો છે. આ પૂલ ૨ મૈલ લાંબો છે.

હાલિકાંઠ. એ નોવાસ્કોશિયાની અગ્નિકોણમાં છે. એના સુંદર અને મોટા બારાને માટે પ્રખ્યાત છે. નૌકાસૈન્યનું મુખ્ય સ્થળ છે. માંછલી પકડવાનું અગત્યનું સ્ટેશન છે.

ફ્રેડરીકટન. એ ન્યુઝ્વેન્સ્વીકના મુલકી વેપારનું મુખ્ય શહેર છે.

સેન્ટ જોન. એ ન્યુઝ્વેન્સ્વીકનું મુખ્ય શહેર છે.

વિક્ટોરિયા. એ વાનકૂવર બેટ્સી હથાન કોણમાં અદિ-આનું બંદર છે.

ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ.

આટલાંટિક મહાસાગરમાં આ એક મોટો બેટ છે. લાંબાદોર અને બેલેલની સામુદ્રકુળની છે. બેટનો પશ્ચિમ અને વચ્ચે ભાગ પહાડી છે. પુર્વમાં જમીન નીચી અને ભેજવાળી છે હવા ધુમસ ભરેલી પણ રોગી નથી. જોકે નદી, સરોવર અને તળાવ ઘુઝળ છે, જમીન ઉજડ છે. શીંછ, વર અને રેનડીઅર મળે છે. ન્યુફાઉન્ડલેન્ડના કુતરા આખી દુનિયામાં વખણાય છે. જાત જાતની માંછલી અને સ્ત્રીલ કાંડાપર અતિશય પકડવામાં આવે છે. એસ-લાંડના અને નોર્વેના વહાણવટીઓને આ બેટ વિષે માલમ હતી એમ સંભવ છે. જૉન સીબાર્થન કાબોટે ઇ. સ. ૧૪૯૭ માં ફરીથી આ બેટ શોધી કહાડ્યો. ઇ. સ. ૧૫૭૮ માં અંગ્રેજો ત્યાં જઈ વસવા લાગ્યા અને ઇ. સ. ૧૭૧૩ માં કુટ્ટના કોલકરારથી ન્યુફાઉન્ડલેન્ડ અંગ્રેજના તાબામાં છે. એમ ઇરાબું.

સેંટઝન. આ એકજ મુખ્ય શહેર છે. અગ્નિ કોણ-
માં કાંઠાપર વસેલું છે. ધર્મોપદેશનું સ્થળ અને વેપારનું
મથક છે. મુખ્ય ઉદ્યોગ, માછલી પકડવાનો છે. મુખ્ય નિ-
કાશ—માછલી અને માછલીનું તેલ. આયાતમાલ—ધાન્ય.
મુતરાડિ અને ઉતનાં લૂગડાં, છરી, ચપ્પ હત્યાદિ.

લાન્ડોર.

સેંટલારેન્સના અખાત તથા હડસન ઉપસાગરની વચ્ચે
આવેલો ઉજડ મૂલક અને આર્ટિફિસિયલ રાજકારનાર
સંમધી ન્યુફાંડલાંડમાં ગણાય છે. લાન્ડોરમાં કશો પણ
પાક થતો નથી, પરંતુ એની આસપાસના દરિયામાં જો-
ટલી માછલી પકડાય છે, તેટલી ટુનિઆના કોઈ બીજા
ભાગમાં નહીં મળે, એમ કહેવાય છે. “એસકીમો” જાતના
લોકની વસ્તી છે, અને કેટલાક મોરેવીઅન મિશનરી
ત્યાં રહે છે.

નેન, તથા હોપડેલ. એ આટલાન્ટિક મહાસાગરના કાં-
ઠાપર મુખ્ય શહેર છે.

યુનૈતેડ સ્ટેટ્સ.

આ સંસ્થાન કાનડા ઇલાકાની દક્ષિણે આવેલાં છે.
સગવડતાને વાસ્તે એમના ભાગ દિશા પ્રમાણે પાડેલા છે.

• નવા ઇંગ્લાંડની અથવા ઇશાન કોણમાં
આવેલાં છ સંસ્થાન.

• “ન્યૂ” કે નવા ઇંગ્લાંડની વસ્તી પહેલા ગએલા અમેરિકાની
વંશજ છે. તેઓ સાહસિક અને ઉદ્યોગી છે. આ સંસ્થા-
નમાં બીજાં સંસ્થાન કરતાં કેળવણી વધારે સારાપાયાપર
છે. હારવર્ડ યુનિવર્સિટી, યેલકોલેજ, બ્રોન યુનિવર્સિટી અ-
ને વેરચંદ યુનિવર્સિટી પ્રખ્યાત છે.

સંસ્થાન.	મુખ્ય શહેર.	બીજાં મોટાં શહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.	પ્રાંત કઈ સાલમાં લીધા તે.
મેન.	આગષ્ટા.	પોર્ટલાંડ.	વહાણુ બાંધવાનો,	આ પ્રાંત સન
ન્યુહેપથે- ૨.	કાંકોડ.	પોર્ટસ્મથ. માંચેષ્ટર- નાશુઆ.	લાકડાનો તથા બરફનો વેપાર. પત્થર ખોદવાનો અને સુતરાઉ તથા ઉનનાં લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.	૧૮૨૦ માં જોડી લીધા હતો.
વરમંટ.	માંટપેલી અર.	બરલિંગ ટન મિડ- લબરી.	ઢોર ચારવાનો અ ને ચારસપહાણુ તથા સ્લેટની ખાણો ખોદવાનો છે.	વરમંટસંસ્થાન ઈ. સ. ૧૭૯૧ માં જોડી લીધું.
માસાચુ સેઠસ.	બોસ્ટન.	લોએલ. ફ્રેન્ચીજ સિંગ્રી- લડ.બિન.	સુતરાઉ અને ઊ- નનાં લૂગડાં. જોડાં અને અગ્નિશાસ્ત્ર- ના હથિયારનાં કારખાનાં છે.	
રોડમેટનું સંસ્થાન.	પ્રોવીડેન્સ ન્યૂપોર્ટ.		સુતરાઉ લૂગડાંનાં કારખાનાં દરિયાની સફર કરવાનો.	આધિશાનકોણ નાં સંસ્થાનમાં નું સૌથી નાનું
કનેકટીક ૮.	હાર્ટફોર્ડ અને ન્યુ- હેવન.	નારીચ. બ્રીજપોર્ટ તથા ન્યુ- લેડન.	સોઢાનાં કામ. "સોઈ ગ" કે શીવવાની મ શીન અને અગ્નિ શાસ્ત્રનાં કારખાનાં છે	છે.

બોસ્ટન. એ ન્યુઈંગ્લાંડનાં શહેરોમાં મુખ્ય છે. એનું બંદર સાફ છે. અને દેશાવરનો વેપાર મોટો અને અગત્યનો છે.

પોર્ટલાંડ. બાથ. પોર્ટ-સ્મથ. ન્યુપોર્ટ. ન્યુહેવન. બ્રિજપોર્ટ. } આખાદ અને ચઢીઆતાં બંદર છે.

માંચેસ્ટર. નાથુઆ. } આ શહેરમાં સુતરાઉ કાપડનાં
લોએક્ષ અને નોરીચ. } કારખાનાં છે.

સ્પ્રિંગફીલ્ડ તથા હાર્ટફોર્ડ. આ શહેરનાં અગ્નિ શાસ્ત્ર-
નાં હથિઆર વખણાય છે.

લિલ્. એમાં જોડાનાં કારખાનાં છે, મુખ્યત્વે કરીને
બાઈડીનાજ જોડા બને છે.

છ મધ્ય પ્રાંત અને એક ડિસ્ટ્રીક્ટ.

સંસ્થાન.	મુખ્ય શહેર.	ખીજાં મોટાંશહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.
ન્યુયાર્ક.	આલબની.	ન્યુયોર્ક, બ્રુકલિન, રોચેસ્ટર, બફેલો, રૂય, આસવીગો.	જાત જાતનાં કારખાનાં; ઢોર ચારવાનો અને ખાણ ખોદવાનો.
પેનસીલવેનિયા.	હારિસબર્ગ.	ફિલાડેલ્ફીઆ, પીટર્સબર્ગ, રેડિમ.	ખાણખોદવાનો, કારખાનાંનું, અને ખેતીનું કામ.
ન્યુજર્સી.	ટ્રેટન.	ન્યુયાર્ક, જર્સી સિટી, પાટરસન.	કારખાનાંનું કામ, ખાણ ખોદવાનો, વહાણ બાંધવાનો અને મેવો ઉગારવાનો.
દીલાવેર.	ડોવર.	વિલમિંગટન, ન્યુકાસલ.	ઢોરચારવાનું અને કારખાનાંનું કામ.
મેરીલાંડ.	આનાપોલીસ.	બાલ્ટીમોર, કુંબરલાંડ.	ખેતી, ખાણખોદવાનો અને માછલી પકડવાનો.
વેસ્ટર્ન વિર્જીનિયા.	આલેસ્ટન.	વીલિંગ, પાર્કસબર્ગ.	ખાણખોદવાનો.
કોલંબીઆ.		વાશિંગટન, જનરોન.	કોલંબીઆ ડિસ્ટ્રીક્ટ છે

ન્યુયાર્ક. એ પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં સૌથી મોટું શહેર છે. માનહાટન નામના નાના ખેટપર વસેલું છે. આખા યૂનૈટેડ સ્ટેટસના વેપારનું મથક છે. એ બહુજ અનુકુળ વસેલું છે, કારણ કે હડસન નદીથી મોટા સરોવરના કાંઠાનાં બંદર સાથે સંબંધ છે. એનું બારું પણ વખાણવા લેાય છે.

મધ્ય આવેલાં સંસ્થાનોમાં ઘણું કરીને અંગ્રેજની વસ્તી છે. ન્યુયાર્ક, પેનસિલવેન્યા, ન્યુજર્સી અને ડેલાવેરમાં જર્મનનાં મૂળતત્વ છે. લોરું, સૂતરાઉ અને ઉનનાં લૂગડાં અને જોડાનાં કારખાનાં છે. ને લોટ દળવાના ચરકા, કોયલા, લોહું, સીસુ, ત્રાંચું અને સેલારસની ખાણોમાં કામ ચાલે છે. એતી અને ઠોર ચારવામાં પણ લોક રોકાયે છે. કેળવણી તરફ બહુ લક્ષ આપેલું છે અને અવસ્થિત રીતો ફેલાઈ છે. કોલંબીઆ, ન્યુયોર્ક, પ્રિસ્ટૉન, ન્યુજર્સી અને હાગરસ્ટનમાં કોલેજ છે.

ફિલાડેલફિઆ. એ ડેલાવેર અખાતને મથાળે અને ડેલાવેર નદીને કોઠે આવેલું છે, વિદ્યા અને પરોપકારી ધનશ્રિષ્ટયુથનને માટે આ શહેર નામાંકિત છે પહેલાં આ યૂનૈટેડ સ્ટેટસની રાજધાની હતી.

ફ્રુકલિન. એ ન્યુયાર્ક અખાતના ધશાન કોણના કાંઠા પર વસેલું છે ને તેમાં ન્યુયાર્કનું પર્ કહેવાય છે, ઘણાં કારખાનાં છે અને બાહોળો વેપાર ચાલે છે.

બાલ્ટીમોર. એ ચેસાપીક ઉપસાગરને મથાળે અને પાટાપસ્કો નદીના મૂખ આગળ છે. આટલાંટિકનાં બંદરોમાં આ અમલનું ગણાય છે. બાલ્ટીમોરમાં વહાણ બાંધવાનાં કારખાનાં વિખ્યાત છે. ત્યાં તમાકુ અને લોટનો મોટો વેપાર ચાલે છે.

વાશિંગ્ટન. એ પોટોમાક નદી ઉપર છે. આ શહેર રા-

ન્ય વહીવટનું મથક છે. એમાં કાંઈ કારખાનાં નથી અને કશો વેપાર ચાલતો નથી, પણ અહીંઆ મુખ્ય અમલદાર રહે છે માટે અગત્યનું ગણાય છે. સાર્વજનિક પુસ્તક શાખાયમાન ધમારતો છે.

રોચેસ્ટર અને ઓસવીગો. આ બે શહેરમાં લોઠ દળ-વાના ચરકા છે.

કુંબરલાંડ અને વીલિંગ. એ ખાણી પ્રદેશનાં મથક છે.

ચાર્લસ્ટન. એ મીઠાના પ્રદેશનું મુખ્ય શહેર છે.

ટ્રાય, પીટસબર્ગ હારીસબર્ગ અને રેડિંગ. આ શહેરમાં લોઠાનાં કામનાં વિસ્તીર્ણ કારખાનાં છે.

બક્લો આલખની અને જરસીસિટિ. આસપાસના મુલકના વેપારનું આ શહેરો છે.

(૧)* પાંચ અગ્નિ કોણનાં સંસ્થાન.

સંસ્થાન.	મુખ્યશહેર.	બીજાંમોટાં શહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.
વરજુન્યા.	રિચમંડ.	નોરફોલ્ક, પીટર્સબર્ગ પોર્ટસ્મથ લેકસિંગટન. વિલમિંગટન (૩)+ન્યુબર્ન. ચાર્લસ્ટન.	ખેતી, ખાણ ખોદવાનો અને વેપાર.
(૨)* નોર્થ કારોલેના.	રાલી		"
સૌથ કારોલેના.	કોલંબીઆ.		"

* (૧) પાંચ પૂર્વનાં સંસ્થાનમાં અંગ્રેજ અને સ્પાનીશ લોક તથા સીદી લોક વસે છે. આ સંસ્થાનમાં વસ્તી હજુ ઓછી છે. વરજુનાઆમાં બે યનિવર્સિટિ અને એક કોલેજ છે. નોર્થકારોલેના અને કોલંબીયામાં પણ યુનિવર્સિટિ છે.

* (૨) અમેરિકા ખંડમાં અંગ્રેજનું પહેલું સંસ્થાન

સંસ્થાન.	મુખ્ય શહેર.	બીજાં મોટાં શહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.
જાલંદાર.	આટલાંટા.	સવાના, આગમટા.	
કુલોરીડા.	ટાલાહાસ.	માકોન. જાકસનવિલ. પેન સાકોલા.	એતી અને લાક- ડાંનો વેપાર.

રિયમંડ. એ જમ્સ નદીના કાંઠાપર સંસ્થાનમાં વેપારનું મથક છે. મુખ્ય કારખાનાં લોટ દળવાનાં, તમાકુનાં લોહનું કામ અને યંત્રનાં કારખાનાં છે.

ચાર્લસ્ટન. એ ચાર્લસ્ટનખાડેને મથાળે છે. સૌથકારો-લૈનાનું મુખ્ય બંદર અને વેપારનું મથક છે.

સવાના. એ સવાના નદીના મુખ આગળ જાલંદાર સંસ્થાનનું મુખ્યબંદર અને વેપારનું મથક છે.

આટલાંટા. જાલંદાર સંસ્થાનનું મુખ્યશહેર છે ત્યાં લોહનાં કામનાં વિસ્તીર્ણ કારખાનાં છે.

સરવાલ્ટર રાલીએ નોર્થ કારોલૈનામાં ઇ. સ. ૧૫૮૫ ની સાલમાં સ્થાપ્યું.

(૩)+ કેટલાક સ્વિસ લોકે ઇ. સ. ૧૭૦૯ માં ન્યુપન શહેર સ્થાપ્યું.

૧ હંગલાંડના બીજા જર્જ રાજાએ ઇ. સ. ૧૭૯૨ માં આ સંસ્થાન સ્થાપવાને વાસ્તે સનદ આપી, માટે તે રાજાના નામ ઉપરથી સંસ્થાનનું નામ પાડ્યું.

૨ સાવાના શહેરમાં રસ્તાની “ખાન્ડુએ ગ્રાડ”ની અચાર હારે રોપી છે, તે વાસ્તે એને “અરણ્ય શહેર” કહે છે.

૩ સ્પેન દેશ પાસેથી આ સંસ્થાન ઇ. સ. ૧૮૧૯માં ખરીદ કર્યું હતું અને ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં યુનૅટેડસ્ટેટ્સમાં ગણાયું.

નોર્થકોક, પોર્ટસ્મથ, પીટર્સબર્ગ, પેનસાકોલા. મુખ્ય બંદર છે.
 વિલમિંગટન. આગસ્ટા. આ બે શહેરમાં સુતરાઉ લૂગડાં
 સાથુ, કાચ, કાગળ ઇત્યાદિ અગત્યનાં કારખાનાં છે.
 લેકસિંગટન. આ શહેર આગળ ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં
 લડાઈ થઈ હતી.

દક્ષિણ આવેલાં સંસ્થાન.

સંસ્થાન.	મુખ્ય શહેર.	બીજાં મોટાં શહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.	
કેટકી.	ક્રાંકફોર્ટ.	લુઈસવિલ કોવિંગટન.	ઢોર ચારવાના, ખેતી અને ખા- ણ ખોદવાનાં છે.	
પટેનેસી.	નાશવિલ.	મેમફિસ, ચા- ટાનુગા. મોબીલ.	ખેતી. ઢોર ચા- રવાનો. ખેતી અને વે- પાર.	
આલાબા માં. મિસિસિ પી. જલ્હસી- આના.	મંટગમ- રી. બક્સન. બેટનર- ન.	વિક્સબર્ગ. નાયેજ. ન્યુઆરલીય સ.	ખેતી અને રૂ- ઢગારવાનો. ખેતી મુખ્યત્વે ચેરડી ઢગાવવા- ના વેપાર.	ક્રાંસ પાસેથી ઈ.સ. ૧૮૦૩માં જલ્હસીઆના વેચાતું લીધું અને ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ધુનૈ તેદરતેસમાં ગ ણાયું.
આરાકા નસાસ. ટેકસાસ.	સિટલરો- ક. આસ્ટિન	હેલીના. ગલવસ્ટન. સાનએટોન્યો.	ખેતી, મુખ્યત્વે રૂ અને તમાકુ. ખેતી. ઢોર ચા- રવાનો.	

૪-કેટકી. પહેલાં આ વરુણ્યાનો એક ભાગ હતો, પણ

ન્યુઓરલીયન્સ. એ મિસિસિપી નદી ઉપર તેના મુખથી ૧૦૦ મૈલ દૂર છે. આખી દુનિઆમાં રૂના વેપારનું સૌથી મોટું બજાર આ શહેરનું છે, વળી અમેરિકાની ખાંડ તથા ગોળના વેપારનું પણ મથક છે.

લૂઈસવિલ્લ. એ મોહિઓ નદીના કાંઠા પર કેટલી સંસ્થા-નનું સૌથી અગત્યનું વેપારનું શહેર છે. વહાણ બાંધવાનું પહેલી પદવીનું શહેર છે.

મોબીલ તથા ગલ્લવસ્ટન. એ સારાં બંદર છે. દશાવર ખાતે ૩ તથા એતીની પેદાશ અહીંથી બહુ મોકલાય છે.

નાયેજ, મેમફિસ. } એ મિસિસિપી નદીના કાંઠા પર
અને વિસ્સબર્ગ. } બંદર છે. અહીંથી ૩ દશાવર ખાતે
મોકલવામાં આવે છે.

ચાટાનૂગા. અહીં ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં લઘાઈ થઈ હતી.

ઈ. સ. ૧૭૯૦ માં સ્વતંત્ર થઈને ઈ. સ. ૧૭૯૨માં યુનૈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગણાયું.

પટેનેસી. પહેલા એ નોર્થ કારોલૈનનો એક ભાગ હતો, પરંતુ ઈ. સ. ૧૭૯૦ માં સ્વતંત્ર થઈને ૧૭૯૬ માં યુનૈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગણાયું.

૬ આલાબામાં સંસ્થાન બન્યું આ અને ફ્લોરીડા સંસ્થાનોમાંથી નીકળ્યું ને સન ૧૮૨૦ માં સ્વતંત્ર થયું.

૭ મિસિસિપી સંસ્થાન યુનૈટેડ સ્ટેટ્સ માં ઈ. સ. ૧૮૧૭ થી ગણાયું.

૮ ટેક્સાસ યુનૈટેડ સ્ટેટ્સનું સૌથી મોટું સંસ્થાન છે, તે અસલના વખતમાં મેક્સિકોમાં ગણાતું, પણ ઈ. સ. ૧૮૪૫ થી છૂટું પડીને યુનૈટેડ સ્ટેટ્સની જોડે મળી ગયું.

૧૦ મધ્યે આવેલાં સંસ્થાન.

સંસ્થાન	મુખ્યશહેર.	બીજાં મોટાંશહેર.	મુખ્ય ઉદ્યોગ.
* મિચિગન.	લાનસિંગ.	ડેટ્રોઇટ, ગ્રાંડરાપિડસે.	જાતજાતનાંકારખાનાંમાં કામ ચાલેછે, ખેતી અને વેપાર.
† ઓહીઓ.	કોલંબસ.	સિનસિનાટી કલીવલાંડ.	ખાણખાદવાનો, ખેતી, વેપાર, ઢોર ચારવાનો.
+ ઇંડિયાના.	ઇંડીઆનો પોલીસ.	ધવાન્સવિલ, ફેર્ટવેન.	ખેતી, ઢોરચારવાનો અને કારખાનાંમાં કામ.
x ઇલીનુઆ.	સ્પ્રિંગ ફીલ્ડ.	ચીકાગો, કવીન્સી, પીઓરીઆ, ગાલીના.	ખેતી, વેપાર, ખાણમાં કામ, વેપાર.
(૫) મિસૂરી.	જેફરસનસિટી.	સેંટલુવી, કાનસાસસિટી.	ખેતી અને ખાણખાદવાનો તથા વેપાર.
(૬) કાનસાસ.	ટોપીકા.	લેવનવર્ટ, લોરેન્સ.	ઢોરચારવાનો, ખેતી.
(૭) નીબ્રાસ્કા.	લિનકન.	ઓમાહા, નીબ્રાસ્કા.	ખેતી.
ઐઓવા.	ઉમુવાન.	ડેવનપોર્ટ, ડ્યુબૂક, ખરલિંગટન.	ખેતી.
(૮) મિનીસોટા.	સેંટપાલ.	મિનીઆપોલીસ વિનોના.	ખેતી, વેપાર.
વિસકોનસિન.	માડિસન.	મિલ્વૌકી, ફાડુલાક.	ખેતી, ખાણખાદવાનો અને વેપાર.

* મિચિગન સરોવર ઉપરથી આ સંસ્થાનનું નામ પાડ્યું. એ પહેલાં વરજીન્યાનો ભાગ હતો, પણ ઇ.સ. ૧૮૩૭ થી યુનિટેડસ્ટેટ્સમાં જોડાયું.

† ઓહીઓ સંસ્થાન પણ વરજીન્યાનો એક ભાગ હતો.

આ સંસ્થાનમાં કુલ પાંચ મોટાં શહેર છે. તે નીચે પ્રમાણે :
 સેટલુઈ. મિસિસિપિ નદીના કાંઠાપર મિસૂરી સંસ્થાનના
 વેપારનું મથક છે. યુનૈટેડ સ્ટેટ્સનાં શહેરોમાં આ લગભગ
 સૌથી આબાદ અને ચઢીઆતું છે. એનું કારણ એ કે
 મૂલકી વેપાર માટે એ અનુકૂળ વસેલું છે.

ચીકાગો. ચિકાગો નદીના મૂખ આગળ અને મિચિ-
 ગાન સરોવરના નૈરત કાંઠાપર વસેલું છે. સરોવરના પ્રદે-
 શના વેપારનું આ મથક છે. લંડન બાદ કરતાં દુનિઆમાં
 ચીકાગોનું ધાન્યનું બજાર સર્વથી મોટું છે. ઈ. સ. ૧૮૬૮
 ના જન્યુઆરી મહિનામાં શહેરનો ઘણો ખરો ભાગ અ-
 ગ્નીથી તાથ પામ્યો.

સિનસિનાટી. એ ઓહિયો નદીને કાંઠે એક જાતના
 માંસના વેપારનું સ્થળ છે.

ઈ. સ. ૧૭૯૯ માં છુટું પડ્યું અને ઈ. સ. ૧૮૦૨ થી
 યુનૈટેડ સ્ટેટ્સમાં ગણાયું.

+ ઇંડિઆના સંસ્થાન વરજીન્યાથી ઈ. સ. ૧૮૦૦ માં
 છુટું પડી ઈ. સ. ૧૮૧૬ માં જોડાએલાં સંસ્થાનમાં મળા-
 વાં લાગ્યાં.

X ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં જીડું રાજ્ય થઈ ઈ. સ. ૧૮૧૮
 માં યુનૈટેડ સ્ટેટ્સમાં જોડાયું.

(૫) લુસીઆનાનો ભાગ હતું. આ સંસ્થાન ઈ. સ. ૧૮૦૩
 માં ફ્રાન્સ પાસેથી વેચાતી લીધું.

(૬, ૭). મિસૂરી તથા લુસીઆનાના ભાગ હતા, યૂન-
 ટેડ સ્ટેટ્સમાં ઈ. સ. ૧૮૬૧ થી ગણવામાં આવ્યા.

(૮) મિનીસોટા ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં જોડાએલાં સંસ્થાન
 મળીને એક થયેલું છે.

ડેટ્રોઇટ. એ ડેટ્રોઇટ નદીના કાંઠાપર મિચીગાન સંસ્થાનનું મુખ્ય શહેર છે. અહીં કાનડા અને વાયબ સંસ્થાનની રેલ-વે જોડાય છે.

મિન્નૅપૅલી. એ મિચીગાન સરોવરના પશ્ચિમ કાંઠાપર વિસકોનસિસ સંસ્થાનનું સૌથી વધારે વસ્તીવાળું શહેર અને મુખ્ય બંદર છે. અહીંથી દરેક વર્ષે ખુબી અને અનાજ મોકલવામાં આવે છે.

ત્રણ પાસિફિકના કાંઠાપર આવેલાં સંસ્થાન.

સંસ્થાના.	મુખ્ય શહેર.	બીજાં મોટાં શહેર.
(૧) નીવાડા.	કારસન.	વરજુન્યા.
(૨) કાલિફોર્નિઆ.	સાક્રામેંટો.	સાનફ્રાન્સિસ્કો, મેરિસવિલ
(૩) ઓરિગોન.	સેલેમ.	પોર્ટલાન્ડ અને ઓરિગોન, સિટી.

(૧) નિવાડા ઈ. સ. ૧૮૬૧ માં વસાવ્યું. તેની ખાણો ફુનિઆની મૂલ્યવાન ખાણોમાં ગણાય છે.

(૨) આ સંસ્થાન મેક્સિકો પાસેથી ઈ. સ. ૧૮૪૮ માં વેચાતું લેઇને ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં જોડાએલાં સંસ્થાનમાં બીધું. એની ખેતીની પેદાશ ખનીજ પેદાશ જોડાની કીમતી છે. ધર્ણ, ચા, બૂનદાણા અને અતિ સ્વાદિષ્ટ ફળ અહીં પુષ્કળ થાય છે. એનાં ત્રાડ આખી ફુનિઆમાં જ્યાં જ્યાં છે. યેશામેટ નામનો ધોધવા પણ સૌથી જોયો છે. (આશરે. ૧૧૪૦ ફુટની ઊંચાઈ છે.)

(૩) આ ઈ.સ. ૧૮૪૮ માં પ્રાંત રૂપે, અને ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં યુનૅટેડ સ્ટેટ્સમાં ગણાયો. ત્યાં ઉત્તમ જાતનાં ધર્ણ, લાકડાં અને જૈન મળે છે.

(૧૫૮)

સાનફ્રાન્સિસ્કો. આજ નામના અખાતપર અમેરિકાની પશ્ચિમ બાજુ ઉપર સૌથી મોટું બંદર છે. ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં કાલિફોર્નિઆમાં સોનું છે, એમ પહેલ વહેલાં જાણવામાં આવ્યું, તેવારે આ શહેરની વસ્તી ફક્ત ૮૦૦ માણસની હતી. ઇ. સ. ૧૮૭૦ ની વસ્તીપત્રકમાં ૧૪૯ ૪૭૩ સુધી સંખ્યા ચઢી.

સાક્રામેન્ટો. એ સાક્રામેન્ટો નદીને કાંઠે સાનફ્રાન્સિસ્કોથી ૧૨૦ મૈલ દૂર છે. ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં અહીં શહેરજ નહોતું. સોનાની ખાણો શોધવામાં આવી તાર પછી લોક વસવા લાગ્યા. હાલ ૧૬૦૦૦ ઉપરાંત વસ્તી છે.

કાર્સન, વરલુનિયા, મેરિસવિલ. આ ત્રણ શહેર ખાણી પ્રદેશનાં મથક અને મોદીખાનાનાં રથજ છે.

૧૨ ટેરીટોરી=રાજ્ય કે પ્રાંત.

રાજ્ય કે પ્રાંત.	મુખ્ય શહેર.
ડાકોટા.	યાંકટન.
વેઓમિંગ.	ચેએન.
કોલોરાડો.	ડેનવર.
ન્યુમેક્સિકો.	સાંટાફે.
આરીઝોના.	ટકસન.
યુટા.	સાલ્ટલેકસિટી.
ઈડાહો.	બુવાસેસિટિ.
વાશીંગટન.	ઓલિમ્પિયા.
મોંટાના.	હેલીના.
ઈડીઅનટેરીટોરી.	ટુલીકવા.
અલીઆસ્કા.	બુઆરકુલન.

(૧૫૯)

સાહ્યલેક સિટી. ટેરીટોરીનાં શહેરોમાંનું સૌથી મોટું છે. ગ્રેટસાહ્યલેકના અગ્નિકોણમાં જરડન નદીના કાંઠાપર છે. આ શહેર ઇ. સ. ૧૮૪૭માં વસાવ્યું.

મેક્સિકો દેશ.

આ દેશની સપાટી બહુ પહાડી છે. ચાર મુખ્ય હાર છે. પૂર્વમાં “કોરડિલીરાસ” કે “સાએરા ગ્વાડાલૂપ”. મધ્ય ભાગમાં “સાએરામોદ્રે” કાન્નીફરનીઆ અખાતની પૂર્વે “સાએરા સોનોરા”. મુખ્ય શિખર “પોપોકાટાપેટલ” “ઓરી-જામા” “કોન્સીમા” અને “ટકસ્ટલા.” મેક્સિકોમાં નદી, નાળાઓથી સારી રીતે પાણી પૂરું પાડેલું છે. મુખ્ય નદી રીઓગ્રાંડ ડેલનાર્ત. રીઓગ્રાંડ ડીસાંટીઆગો અને રીઓ કોલોરાડો છે. અપાલા. માપીમી. અને તેતકૂઓ મુખ્ય સરો-વર છે. સ્વાદિષ્ટફળ, તેજના, એસડના ગુણવાળા છોડવા, ગુંદર, આંડ, તમાકુ, ખૂનદાણા ઇત્યાદિ થાય છે. મેક્સિકોનાં ઓક, અનુસનું લાકડું, ખુસબોદાર ઝાડ, અને મહોગ-ની વખણાય છે. મુલ્યવાન ખનીજ પદાર્થ મળે છે. પોપા-કાટાપેટલ પર્વતની ઘંડમાં ગંધક નીકળે છે. મેક્સિકોના ઇંડીયન લોક “આજટેક” નામની ભાષા બોલે છે. ગોરાલો-કમાં સ્પાનાથ ખોજાય છે.

મેક્સિકો. એ રાજ્યધાનીનું શહેર છે. મેક્સિકોના અ-ખાત અને પાસિફિક મહાસાગરની લગભગ વચ્ચે વસેલું છે. શહેર શોભાયમાન રીતે પર્વત અને સરોવરના પ્રદેશમાં દરિઆની સપાટીથી ૭૦૦૦ ફુટ ઊંચુ આવ્યું છે. મુખ્ય ઈમારત કથીડલ છે. યુનિવર્સિટીનું સ્થાન અને વિદ્યા સં-બંધી બહુ ઈનસ્ટિટ્યુશન છે. થોડાં કારખાનાં છે પણ અગમનાં નથી.

(૧૬૦)

પુએબ્લા. એ મેક્સિકોમાં કારખાતાનું અને વેપારનું મથક છે. આ શહેરનું કચીડૂલ વખણાય છે.

માટામોરાસ. એ રીઓગ્રાંડોલનાર્ત નદીના મૂખ આગળ છે.

વિરાકૂન. એ પૂર્વ કાંઠાપર બંદર છે. એના રક્ષણને માટે સેન્ટ “જુવાનડીઅલોઆ” નામનો કિલ્લો એક નાના ખેટ ઉપર બાંધેલો છે. ઉનાળામાં હવા બહુજ રોગી અને નબળી છે.

તામપીકો. એ વિરાકૂનની ઉત્તરે મેક્સિકો અખાતના કાંઠાપર બંદર છે.

જાલાપા. એ પુએબ્લા શહેરની ઇશાન કોણમાં વસેલું છે. અહીં એક જાતના ઓસડના ગુણનો જોડવો ઉગે છે જેને “જાલપ” કહે છે.

ચોલલા. આ ઠેકાણે ઇંટનું “પીરામીડ” ૧૩૦૦ ફુટ લાંબું અને ૧૭૦ ફુટ ઊંચું બાંધેલું હતું.

આકાપુલકો. એ પાસિફિક મહાસાગરને કાંઠે સાંઈ બંદર છે વસ્તીના ૬ ભાગ એતીનાં કામમાં રોકાયેલા છે. મેક્સિકોમાં સોનું, રૂપ, વધારે મળે છે. રૂપાની સૌથી મૂલ્યવાન ખાણો જે હાલ ખોદાય છે, તે મેક્સિકો શહેરથી ૬૦ મૈલ દૂર છે પુરોપ ખંડના જાણવામાં આવ્યું તે મહેલાં મેક્સિકો આવ્યા અને અતિ સુધરેલું રાજ્ય હતું. ઇ. સ. ૧૫૧૯ માં ફર્નાન્ડો કોરટિઝ કોઈ સ્પાન્યોર્ડ નાની ફાજ સહને રથ પર ચડાઈ કરી, લોકને વશ કર્યા અને સ્પેનનું સંસ્થાન કર્યું. ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં મેક્સિકો સ્વતંત્ર થયું.

મધ્ય અમેરીકાનાં છ સંસ્થાન.

સંસ્થાન.	મુખ્ય શહેર.	બીજાં મોટાં શહેર.
ખ્રીટીશ હોંડુરાસ. ગ્વાટીમાલા. સાનસાલ્વાડોર.	મેલીન. ગ્વાટીમાલા. સાનસાલ્વાડોર.	આયાસેસ, માના. ધરિટાપા સેટોમાસ. આકાન્ગટલા, લાલિબરટા- ડ, લાયુન્યન.
હાંદુરાસ.	કોમાયાગુવા.	ઓમાઓ, ટુકસીલો, ટે ગુ સીઆલ્પા.
નિકારાગુવા.	માનાગુવા.	નિકારાગુવા, રીઆલન્ટે ને સાનજુઆન.
કોસ્તારિકા.	સાનજોસે.	આલાજુલા, પંટાસઆરી નાસ, ક્યુલિપ્રા.

ગ્વાટીમાલા. એ મધ્ય અમેરિકામાં સૌથી મોટું શહેર છે, એમાં શણગારની જાણસોનો મોટો વેપાર ચાલે છે. અને મોટો કારખાનો છે.

(૧) આ બધાં સંસ્થાન કોલંબસથી ઈ. સ. ૧૫૦૨ માં શોધાયાં તેથી સ્પાનિસ લોકે આ સંસ્થાન પર દાવો રાખ્યો.

(૨) ખ્રીટીશ હોંદુરાસ ઈ. સ. ૧૭૮૩ થી ન્યારે સ્પેન હજારો આ સંસ્થાન સ્થાપ્યું તે વખતથી ઈ. સ. ૧૮૫૩ સુધી જમકા બેટ સાથે ગણાતું પણ ઈ. સ. ૧૮૫૩ માં તે છુટું પડ્યું.

(૩) ગ્વાટીમાલા આ શહેર ઈ. સ. ૧૭૭૩ માં ધરતી કંપ થી નાશ પામ્યો અને ઈ. સ. ૧૭૭૬ માં ફરીથી બંધાયું.

(૪) ઓમાઓ અમેરિકામાંડું સૌથી ચરમ હવાનું ટેકાણું કહેવાય.

સાનજેસે. ગ્વાટીમાલાથી ઉતરતું શહેર છે. ઇ. સ. ૧૮૪૧ થી આ રાજધાની થયું. તે વરસમાં કારેટગો જૂનું રાજધાનીનું શહેર ધરતી કંપથી નાશ પામ્યો.

સાનસાલ્વાદોર. એ ત્રીજું મોટું શહેર છે. આ શહેર પણ ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં ધરતીકંપથી નાશ પામ્યો, પણ ફરીથી બંધાયું. ખેતી અને ઢોર ચારવાનાં કામમાં લોક ધણું કરીને રોકાયા છે; પરંતુ આ ઉદ્યોગ સારા પાયાપર નથી. રૂપું, સોનું ઇત્યાદિની ખાણો છે જડાં. ઉનનાં અને સૂતરાઉ લૂગડાં, હાથનાં બનેલાં ફૂલ, બરત, માટીનાં વાસણ અને શણગારની જણસોનાં કારખાનાં છે, વેપાર વધતો જાય છે. મુખ્યનિકાશ—મૂનદાણા, ગળી, કીરમજ, વાસણ, ઇમારતી લાકડું ઇત્યાદિ. આયાતમાલ—રેશમી સૂતરાઉ અને શણનાં લૂગડાં, કાગ, દારૂ અને માટીનાં વાસણ શહેરમાં નિશાળો છે. અને થોડી કોલજ પણ છે. કેળવણીનો પાયો હજી કાચો છે.

ઉત્તર અમેરિકાના લગતા બેટ.

આંટીકોસ્ટી. એ સેંતલારેન્સ અખાતના મૂખ આગળ આવેલો નાનો ખેટ છે. વસ્તી થોડી, જમીન ઉજડ અને કાંઠા નાશકારક અને બધા બરેલા છે.

પ્રીન્સ એડવર્ડબેટ. એ સેંતલારેન્સના અખાત આગળ છે. ન્યુબ્રન્સ્વીક અને નોવાસ્કોશિઆ નાર્થમપ્ત્રીઅન સામુદ્રકુનીથી જૂદા પાડેલા છે. એનો કાંઠો ખાંચખુંચ છે. અને ઘણે ઠેકાણે સારાં બંદર આવેલાં છે. ઘણું કરીને ખેટ સપાટ છે. જમીન રસાળ અને હવા માફક તથા તનફુરસ્ત છે. નાના વહેણાથી પાણી પૂરું પાડયું છે.

જંગલી જાનવર થોડાં છે. ધાન્ય અને શાકભાજી પુષ્કળ થાય છે. જાત જાતનાં લાકડાં મળે છે. શણ સેફેલથી ઉગારે છે અને કાંઠે બહુ માછલી મળે છે. ઇંગલીશ, ફ્રેંચ અને બીજા યુરોપિયન તથા ઇન્ડિયન લોકની વસ્તી છે.

કેપશ્વિટન બેટ. જો કે કાનસોની સામુદ્રકુનીથી નોવાસ્કોશિઆથી છૂટો પાડેલો છે, તો પણ તેની સાથે ગણાય છે. ૩૦૦૦ ચોરસ મૈલનું ક્ષેત્રફળ છે. સ્કોચ, ઐરીશ તથા ફ્રેંચની વસ્તી છે. કાંઠો ખાંડ પાડેલો છે. બંદરમાં સીડની અને લુઇસિબર્ગ મુખ્ય છે. મુખ્ય નિકાશ-લાકડું, કોયલા અને માછલી છે.

સિડની, કાપીટલ, આરીઆટ અને પોર્ટલુડ. એ કેપશ્વિટન બેટનાં મુખ્ય શહેર છે. ઇ. સ. ૧૭૧૨ માં ફ્રેંચલોકે આ બેટ પહેલ વહેલો વસાવ્યો. પણ તેઓ ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં પારિસના કોલકરાર પ્રમાણે આપ્યો.

વાનકુવર બેટ. એ બ્રિટીશ કોલંબીઆની પશ્ચિમે આવેલો છે. અંગ્રેજી નૌકાસૈન્યના કોઈ કપ્તાન વાનકુવર જોને ઇ. સ. ૧૭૯૨ માં બેટ શોધી કહાડ્યો. તેના નામ ઉપરથી બેટનું નામ પાડ્યું. ભૂખંડ અને બેટની વચ્ચે જોનસ્ટન સામુદ્રકુની જાળીઆં આપ્પાત, હારો સામુદ્રકુની અને જુઆન્ડીફ્યુકા સામુદ્રકુની આવેલા છે. વાનકુવરબેટ ૨૭૦ મૈલ લાંબો અને ૫૦ મૈલ પહોળો છે. કિનારો ખાંડ પાડેલો છે. બેટ પહાડી છે. મધ્ય ભાગ ૭૦૦૦ થી ૮૦૦૦ ફુટ સુધીની ઊંચાઈ છે. જમીન થોડી. પણ રસાળ છે. હવા સારી અને જાતજાતનો પેદાશ છે. મુખ્ય નિકાસ. લાકડું, માછલી અને કોયલા છે.

વિક્ટોરીઆ. એ વાનકુવર બેટની અગ્નીકોણમાં મુખ્ય શહેર છે. ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં ગ્રેટબ્રિટનનું સંસ્થાન થયું.

કવીનશારસ્ટ બેટો. એ વાનકુવર બેટની ઉત્તરે કેટલાક નાના બેટનો સમુહ છે. તેઓ ખ્રીટીય કોલંબીઆનો બામ છે. મધ્યમાં પહાડી અને ઝાડવાળો છે.

રોડબેટ. એ આટલાંટિક મહાસાગરમાં યુનૅટેડસ્ટેટસની પૂર્વે નાનો બેટ છે. ૧૭ મૈલ લાંબો અને ૩ મૈલ પહોળો છે. નોડલાં સંસ્થાનમાંનાં સૌથી નાનું છે.

લોમ બેટ. એ ૧૧૫ મૈલ લાંબો અને ૨૦ મૈલ પહોળો છે. એની પશ્ચિમે બ્રુક્લીન શહેર છે.

સ્ટાટન બેટ. એ લોંગબેટના નૈરત કોણમાં આવેલો છે, ૬૩ ચોરસ મૈલનું ક્ષેત્રફળ છે. લોહાની મૂલ્યવાન ખાણો છે. ન્યુયોર્ક અને આ બેટની વચ્ચે આગબોટ ચાલે છે.

સાનજુઆન. એ અને બીજા કેટલાક બેટ જર્મનીના પાદશાહિ યુનૅટેડસ્ટેટસમાં ગણવાને ઇ.સ. ૧૮૭૨ માં ફરમાવ્યો.

દક્ષિણ અમેરીકા.

કોલંબિઆ.

આ દેશ દક્ષિણ અમેરિકાના વાયવ્ય કોણમાં આવેલો છે. તેનું અસલનું નામ ન્યુગ્રાનડા હતું, કાંઠા ઉપર કેટલાંક સારાં ખારાં છે, કીખો અને પર્લબેટો કોલંબીઆના લગતા છે, ઉત્તર અને પશ્ચિમે + પહાડી છે બીજા ઠેકાણે ડુંગરવાળી છે. મુખ્ય શિખર “ટોલીમા” ૧૮૦૨૦ ફીટ

+ આ પહાડ આંડીજ પર્વતની શાખા છે. “આંડીજ” શબ્દનો અર્થ અને મૂળ વિષે ખરાબ જણાએલું નથી. “આંટા” એક જાતનું જાનવર “આંટિસ” પર્વતમાં વસનારા લોકનું નામ અને “આંટા” ત્રાંબુ કેમકે પર્વતોપર જમીનનો રંગ તાંબડી કે લાલ જણાય છે; એવા એવા અર્થ બતાવેલા છે, પણ આંડીજનો ખરો અર્થ ઠરાવેલો નથી.

ઉંચો છે. પૂર્વમાં વિશાળ મેદાન છે, તેમાં ઘાડાં જંગલ હોવાથી તે રોગી અને નબળી હવાનો છે માગડાલીના, મીઠા, ગ્યાએર, નીચો અને જાપૂરા નદીઓ છે. ઊંચો જમીનમાં હવા ઉત્તમ છે પણ કાંઠે અને મેદાનમાં ગરમ ભિજવાળી અને રોગી છે ઉપરુ દૈશિક પેદાશ એમાં પાકે છે તેવાં અનાજ, મેવો, ધાત્રાદિ યાય છે સોનું, રૂપું, રત્ન અને બીજા મુલ્યવાન ધાતુ બહુ મળે છે. કાંઠે એટ જાતનાં માતી મળે છે.

બોગોટા એ રાજ્યધાનીનું શહેર છે માગડાલીના નદીના એક મળતારી નદી ઉપર છે તે વેપારનું મથક છે, ધર્માધ્યક્ષનું સ્થળ અને યુનીવર્સિટીનું સ્થાન છે.

આર્સાપિનવાલ. એ પાનામાની સંયોગી ભૂમિપર આટલાંટિક મહાસાગરને કાંઠે છે અહીંથી બીજી બાજુપર પાનામા શહેર સુધી સંયોગી ભૂમીની આડે રેલવે બાંધ્યો છે. હાલ નહેર ખોદવાની ગોઠવણ ચાલે છે.

પોર્ટોએલો, કારથેજના અને સાંટા મારટા. એ કારિબિયન સમુદ્રના કિનારાપર બંદર છે.

પાનામા અને બ્યુનોવેટ્યુરા. એ પાસિફિક મહાસાગરને કાંઠે બંદર છે.

કોલંબિઆના લોકનો મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી છે. કારખાનાં છે બ્યાં ફક્ત પરાળની ટોપીઓ અને એક જાતની મજબૂત જાતની ઝોળીઓ બને છે એ ટોપીઓ ધાત્રાદિ પાનામામાં પણ બને છે. ખાણ ખોદવાનું કામ થોડું પણ શીતીસર ચાલતું નથી. પાનામાની સંયોગી ભૂમીમાં વધારે વેપાર યુનૅડેસ્ટેટસ અને કાલીફોર્નિયા જોડે ચાલે છે. રોમન કાથોલીક ધર્મ માનવામાં આવે છે. કેળવણી દિવસે દિવસે પ્રસરે છે.

* વનેજુએલા.

આ દેશ કોલંબિઆની પૂર્વ આવેલો છે. એની ઉત્તરે મારાકાયમો સરોવર છે. ઉત્તર પૂર્વ અને પશ્ચિમ દેશ પહાડીછે વેને જુએલાના દક્ષિણ ભાગમાં ઘાડાં જંગલો છે. તે ભાગ વિષે થોડુંજ માલમ પડ્યું છે. ઝોરીનોકો અને ખીજી ઘણી નદીઓ છે. મેદાનમાં હવા ઉષ્ણ દૈશિક છે. પણ જ્યાં જમીનમાં માફક આવેછે. ધરતીકપથી બનતો બનાવ બનેછે. ચોમાસુ ૬ મહિના લગી ટકેછે. નદીની ખીણમાં ભૂમિ રસાળછે. મેદાનમાં અસંખ્ય ઘેર ચરાયછે. મુખ્ય પેદાશ મકાઈ, ઇમારતીલાકડું, રૂપું, કલા-ઇ અને ત્રાંસુછે. વસ્તીનો ચોથો ભાગ ઇન્ડિયન લોકછે, ખીજી મિશ્રિત જાતછે. સ્પાનિશ ભાષા બોલાય છે.

કારાકાસ. એ મુખ્ય શહેર છે. વાયવ્ય કોણમાં સમુદ્રથી ૧૨ મૈલ દૂરછે. આસપાસના દેશ સાથે મોટો વેપાર ચલાવે છે.

લામાયરા, બોલીવાર.
મારાકાયમો, કબેલા, બારસીલોના. } વેનેજુએલા-
નાં મુખ્ય બંદર છે.

ક્યુમાના. આ બંદર તો એટલું મોટું છે કે યુરોપ-ખંડની સમગ્રી નૌકાસૈન્ય ત્યાં સહીસલામત રહી શકે. અવહાર બહુજ અપૂર્ણ છે. વેનેજુએલામાં ફક્ત ૯ મૈલ

*વેનેજુએલા="નાનું વેનીસ." જ્યારે સ્પાનિશ લોકમારાકાયમો સરોવર અને વેનેજુએલા અખાતની વચ્ચેના દેશમાં લાકડાં ઉપર બાંધેલાં ઘર જોયાં, ત્યારે ઇતાલીમાંના વેનીસ શહેરની યાદ આવી અને તેઓએ આ ઉપરથી દેશનું નામ પાડ્યું.

નો રેલવે છે. કેળવણી બહુ પાછળ છે. રોમન કાથોલિક ધર્મ ચાલે છે.

ત્રણગિયાનાના પ્રાંત.

બ્રિટિશ, ડચ અને ફ્રેંચ ગિઆના આઠલાંટિક મહાસાગરના કાંઠાપર આવેલા છે. કિનારો અખંડ છે. મુખ્ય નદી એસ્કીમો, ઉમરારા, બેરબીસ, કોરેંટીન, સુરીનામ અને ઓયાપોક છે. હવામાનુક છે. બે ઓમાસાં છે વરસમાં ૫૦૦ ઇંચ વરસાદ વરસે છે. જમીન રસાળ છે. ઉષ્ણ દૈશીક પેદાશ પુષ્કળ થાય છે. બેરબીસ નદીમાં એક જાતનું બહુ મોટું કમળ ફળ ધ. સ. ૧૮૩૭ માં જાણુવામાં આવ્યું તેને “વિક્ટોરિઆ રીજીઆ” નામ પાડ્યું કારણ કે તે વરસમાં મહારાણી વિક્ટોરિઆ ઇંગ્લાંડની ગાદીપર બેઠી. ઇંડીયન, સીધી અને યુરોપિયનની વસ્તી છે ઇંગ્લીશ, ડચ અને ફ્રેંચ બોલાય છે.

X જર્જ ટૌન. એ બ્રિટીશ ગીયાનાનું મુખ્ય શહેર ઉમારા નદીના કાંઠાપર છે. લોક પ્રસિધ્ધ ધમારતો ધણી છે. બંદર સાફ છે અને તેના રક્ષણને માટે ફાઈ વિલયમનો કિલ્લો છે.

ન્યુઆમસ્ટરડામ. એ બેરબીસ નદીના મુખ આગળ બંદર છે. તે નાનું છે, તેથી નાનાં વહાણ જ અંદર પેસી શકાય.

પારામારીઓ. એ ડચગીયાનાનું મુખ્ય શહેર સુરીનામ નદીના જમણા કાંઠાપર વસેલું છે. શહેરની ઊત્તરે ફાઈ

‡ ખાશીયા ડુંગર અને ચારાપુગી હિંદુસ્તાનમાં બાદ કરતાં આખી દુનીયામાં ગીયાનામાં વધારે વરસાદ પડે છે.

X જર્જ ટૌન અને પારામારીઓમાં શરીમાં નહેરો ખોદેલી છે અને વેનીસની પેઠે ગાડી ઘોડાને બદલે હાડી અને હલસા ખેંચે છે.

લીકલાંડીઆનો કિલો છે. ત્યાં સરકારી આફીસો અને કામ ચાલે છે. ગવરનર કિલ્લામાં રહે છે.

કોચેન. એ ફ્રેચગીયાનાનું મુખ્ય શહેર જૂનો અને નવો એવા બે ભાગ છે. જૂના ભાગમાં ગવરમેંટ હોય છે. પણ એ આખો ભાગ ટુટી પડ્યો છે. નવો ભાગ રીતીસર બાંધેલો છે અને શરીઆ પણ સારી છે. બંદર સાફ પણ છાછરું છે. ગીયાના પ્રાંતોનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે. ખાંડ નાળીયેર અને જૂનદાણાનો પાક થાય છે. વ્યાપાર વૌસ્તી હોય છે. મુખ્ય નીકાસ ખેતી અને વનનો પેદાશ તથા પ્રાંત જૂદા જૂદા ગવરનરના હાથ નાચે છે. ખ્રીષ્ટીય સરકાર કેળવણી ની ફીકર લે છે. પણ હજી સુધી દર સેંકડે ફક્ત ૩ નિશાળે જાય છે.

+ બ્રાઝીલ દેશ.

આ દેશ સોલી અને પાતાગોનીયા બાદ કરતાં દક્ષિણ અમેરિકાના બધા દેશને અડે છે. બ્રાઝીલ બહુ વિસ્તીર્ણ દેશ છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩૧ લાખ ચોરસ માઇલ યુરોપ અડનું છે. તેટલાથી થોડું એણું લંબાઈ ઉત્તર દક્ષિણ ૨૬૦૦ મૈલ અને ગોહોળાઈ ૨૫૪૦ મૈલ છે. દુનિઆમાં સારામાં સારાં બંદર બ્રાઝીલમાં આવેલાં છે. પૂર્વ અને મધ્યભાગ

+ “બ્રાઝીલ” આ નામનું ઝાડ આ દેશમાં બહુ ઉગવાથી એનું નામ બ્રાઝીલ પાડ્યું અને આ ઝાડના લાકડાનો રંગ લાલ બળતા કોયલા જેવો છે, તે કારણથી ઝાડનું નામ પાડ્યું. પોર્તુગીઝ ભાષામાં બળતા કોયલાને “બ્રાન્” કહે છે “બ્રાન્” બ્રાઝીલનો મૂળશબ્દ કહેવાય. ઈ. સ. ૧૫૦૦ માં પોર્તુગીઝના વહાણવટી ડીકાબ્રાલે દેશની શોધ કરી.

પહાડી છે. ડુનાઆમાં મોટામાં મોટી નદી જો *આમા-
ઝોન આ દેશમાં છે. પારા નદીઆ, સાન ક્રાન્સિસ્કો અને
પારાના બીજી નદી છે. હવા ધણું કરીને સારી અને ની-
રોગી છે. ખાંડ, બૂનદાણા, રૂ, રંગ દવાં એવાં લાકડાં
વસાણુ, ગુંદર, આમડાં, શીંગડાં, ચરબી, હીરા, પોખરાજ
અને બીજાં ઝવેર; સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોઢું ઇત્યાદિ પેદાશમાં
છે. યુરોપિયન સાધી અને ઇંડીયનની વસ્તી છે. પોર્તુગીજ
બાષા બોલાય છે. મુખ્યશહેર નીચે પ્રમાણે.—

રીઓડેજનેરો. રાજધાનીનું શહેર અને મુખ્ય બંદર
પૂર્વ કાંઠાપર છે. તેનું બાઈ સારામાં સાઈ બારામાંનું એક
છે. ૪ લાખ ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે તેથી દક્ષિણ
અમેરિકાનું સૌથી મોટું શહેર કહેવાય—

બ્રાહિઆ કે સાનસાલ્વાદોર. એ આલસેટસ અખ્યાત
ઉપર અગત્યનું બંદર અને બ્રાઝીલના બીજા નંબરનું શહેર
ગણાય છે.

પેરનામ્યુકો. ત્રીજું શહેર અને બંદર છે. બ્રાહિયાના ઇ-
શાણુ કોણમાં છે. એમાં ચાર જુદાં શહેર આવેલાં રેસીફ,
આલિંદા, બોનાવિસ્ટા અને સેંત આંટોન્યો.

મારાન્હો, પારા, પોર્ટો, આલેગ્રે, પારાગુઆ, નાતાલ.
એ બ્રાઝીલમાં બીજાં બંદર છે.

મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી પણ તે હમણાજ શરૂ કરવામાં

* ઇંડિયાન બાષામાં આમોઝોન નદીને “આમાસોના” =
“હોડીનો નાશ કરનાર” કહે છે બીજી અર્થ એમ
કહેવાય છે કે ઇ. સ. ૧૫૮૦ માં જ્યારે એ નદી શોષ
કરવામાં આવી હતી તે વારે ક્રાન્સિસ્કો ડોરેલાના શોધી
કહાડનારે નદીના કાંઠાપર બહાદુર બાપડીની ટોળી જોઈ
માટે “આમાઝોન” નામ પાડ્યું.

આવી છે. બૂનદાણા, રૂ, ખાંડ, તમાકુ અને રબર એ મુખ્ય પેદાશ છે. ચામડાં, શીંગડાં અને હાડકાંને માટે ઘેર ઉછારે છે. બ્રાઝીલની સોનાની અને હીરાની ખાણો દુનિયામાં મૂલ્યવાન ખાણોમાં ગણાય છે. વિસ્તીર્ણ વેપાર ચાલે છે. આયાતમાત્ર-સૂતરાઉ, શણનાં અને ઉતનાં લગડાં અને લોહાનું કામ છે. પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં બ્રાઝીલનું એકલું રાજ્ય છે, બીજાં બધાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો છે. બ્રાઝીલ મહારાજના હાથમાં છે કેળવણી સારા પાયા ઉપર છે.

એક્વાદોર.

દક્ષિણ અમેરિકાની પશ્ચિમ આવેલો દેશ છે, કાંઠો ખડકવાળો અને સિંધો છે. ગ્વાયાક્વિલ અખાતમાં પુના, સાંતા કલેરા અને ગાલાપેગોસ બેટ છે. કોતોપાહી, ચી-બારાથો, કાયાંબી, હીનીટ્રાજ એ મુખ્ય શીખરો છે. નીપો-ટીગ્રે, પમ્પા, પોટ, ગ્વાયાક્વિલ એ મુખ્ય નદી છે. મેદા-નમાં હવા ઉગ્ણ દૈશીક પરંતુ પહાડપર ઠાંડી અને માફક છે. કિતોમાં જ્યાં થરમોચરમાં પારો ૬૧૦ આગળ રહે છે. ત્યાં હમેશ વસંત રૂઝ છે. ખાણોની ભૂમી અતિરસાળ છે. મકાઈ, ઘઉં, ડાંગેર, બૂનદાણા, નાજીએર, ખાંડ, રૂ, તમાકુ, રબર, ચીનચીના, ગુંદર, રાજ, વસાણું, સોનું, સીસું, ગંધક બહુ મળે છે.

એક્વાદોર=વિશુવવૃત.

કિતો. એ મુખ્ય શહેર લંમબગ વિશુવવૃત ઉપર વસેલું છે. આ શહેર દુનિયાની સપાટીથી ૧૦૦૦૦ ફુટ ઊંચું છે. કિતોમાં એક જ રૂઝ તે વસંત રૂઝ છે. શહેરમાં ઉભા રહી એ તો ૧૧ ખરકથી ટંકાએલા પર્વત દેખી શકાય છે. એક પિનચીનચી જ્વાળા મુખી છે. તે બે વખત એટલે ધ.

સે. ૧૭૫૭ અને ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં કાઝાથી શહેરનો લગભગ નાશ કર્યો.

ગ્વાયાકિવલ. એ મુખ્ય બંદર પાસિફિક મહાસાગરના કાંઠાપર છે. એની હવા તદન નબળી અને રોગીછે.

ક્યુએન્સા. એ એક પ્રખ્યાત યુનિવર્સિટીનું સ્થળ છે.

લોન્ન. એ અસહન વખતે લોન્નમાં ચીનકોના જંગલ બહુ હતાં ત્યાંથી પેરુવિયન છાલ પણ આવતી. એકવા-દોરના લોકનો મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી અને કારખાનાંનું કામ કરવાનું છે. માછલી પકડવામાં પણ ઘણા લોક રોકાએલા છે. જાડાં સૂતરાઉ અને ઉનનાં લગડાં અને પરાજની ટોપીઓ બનેછે. ધાન્ય, નાળીએર, ગુંદર, ટોપી, છાલ, રૂ અને મુલ્યવાન ધાતુનો મોટો વેપાર ચાલેછે.

* પેરુ.

પાસિફિક મહાસાગરના કાંઠાપર આવેલો મુલક છે. કાંઠો ખડકવાળો અને અખંડ છે. જમીન બહુ પહાડી છે એ જ્યાળામુખી પર્વત છે. ચુક્મિ, બામ્બા (૨૧૦૦૦ ફુટ) અને આરિકિવપા (૨૦૩૦૦૦ ફુટ.) પેરુમાં ઘણાં સરોવર છે. સૌથી મોટું તીતીકાકા છે. જેનો અર્થ બા-મજ એમાં છે. પેરુની હવા આખી ફુનીઆમાં વધારે તનફુરસ્ત અને સારી હવાથી વખાણાય છે. વરસાદ છેક થોડો પડેછે, પણ તેને બદલે “ગારઆ” નામનું એક જાતનું ધુમર છે. જેથી જમીનપર પાણી પડેછે. લામા, આલપાકા, વિકુચા, ગ્વાનાકો એ ચાર જાતનાં ઘેટાં સારા ઉનને માટે પ્રખ્યાત છે. ઘર્જી, મકાઈ, બાતબાતનો મેવો, ખાંડ, ખૂન, રૂ, તમાકું, ઇમારતી લાકડું, તેજનો, ગળી,

* પેરુ દેશ ઇ. સ. ૧૮૨૧ માં સ્વતંત્ર થયો, ત્યાર સુધી તે સ્પેનને તાબે હતો.

ચીનકોના અને બીજાં વસાણાં. X૩૫, પારો, ત્રાંબુ, કલઈ, સીસું અને લોહું, કોયલા, ગંધક, સોડાખાર, અને સિંધવ. સ્પાનીઅર્ડ, સીધી, ચીના, ઇટાલીયન અને જર્મનના વંશજ છે.

* લીમા. એ પાસિફિક મહાસાગરના કાંઠાથી ૭ મૈલ દૂર પેરુનું મુખ્ય શહેર છે. ઇ. સ. ૧૫૩૫ માં આ શહેર વસાવ્યું. અમેરિકાની સૌથી જૂની યુનિવર્સિટી લીમાની છે. વળી આ શહેરમાં એક શાબાયમાન કથિડુલ ઉત્તમ લાઇબ્રેરી, સાર્વજનિક ઇમારતો અને ૬૦ દેવળ છે. કાલો (જે તેનું બંદર છે.) સુધી રેલવે બાંધેલી છે.

કાલો. એ રૈમાક નદીના મુખ આગળ પાસિફિકના કાંઠાપર પેરુનું મુખ્ય બંદર છે. ઇ. સ. ૧૭૪૬ માં કાલો બંદર ઇસ્ટીડીયામાં તદ્દન નાશ પામ્યો.

કૂચકો. એ કદમાં પેરુનું આ બીજું શહેર ગણાય છે. દરિયાની સપાટીથી આ શહેર ૧૧૪૦૦ ફુટ ઊંચું છે. 'ઇન્કા

X પોતોસી અને પાસ્કોની રૂપાની ખાણો અને હુયુઆન કાવેલિકાની પારોની ખાણો ડુનીઆની પ્રખ્યાત ખાણોમાં ગણાય છે.

* પીતસારા નામના કોઇ સ્પાનીઅર્ડ લીમા તથા કાલો ઇ. સ. ૧૫૩૫ માં વસાવ્યાં. લીમામાં તેની કબર છે.

૧ ઇ. સ. ૧૫૩૩ માં બ્યારે પીતસારોએ પેરુ દેશ વશ કર્યો, ત્યારે "ઇન્કા" વંશનો રાજા રાજ કરતો હતો આ વંશનો મૂળ પુરૂષ માન્કોકાપાક હતો; તેને ઇ. સ. ૧૦૫૦માં કૂચકો વસાવી રાજધાનીનું શહેર કર્યું. "ઇન્કાઓ" પોતે સૂર્યવંશ કહેવાતા હતા કોઈ બીજી જાતમાં પરણતા નહીં અને મરણ પામ્યા પછી લોક-તેમને પૂજતા. હાલ અમે ધારીએછીએ કે તેઓ સુદ્ધચીન અને હિંદુસ્તાનના બેઠ-માંથી જઈ ત્યાં વસ્યા હશે.

નામના રાજ્યોની રાજધાની પ્રાચીનકાળમાં હોવાથી કુચકો મનોરંજક શહેરમાંનું એક છે. તેના શાબાસમાં અંડરને માટે પણ પ્રખ્યાત છે. યુનીવર્સિટીનું એક સ્થળ છે.

આરિકિયા. એ પેરનાં મુખ્ય શહેરમાંનું એક છે. એજ નામના જવાળામૂખી પર્વતની પાસે દરિયાની સપાટીથી ૮૦૦૦ ફીટ ઊંચું વસેલું છે. શહેર મજબૂત બાંધેલું અને ત્યાં મોટો વેપાર ચાલે છે.

પાસ્કો. એ દરિયાની સપાટીથી ૧૩૭૨૦ ફીટ ઊંચું છે.

યુનો. આ શહેર દરિયાની સપાટીથી ૧૨૮૪૭ ફુટ ઊંચું છે. આ જ શહેર પાસ્કો અને યુનો આખી દુનીયામાં દરિયાની સપાટીથી સૌથી ઊંચાં શહેરમાં જ છે.

પેટ. એસે, આરિકા અને પેરનાં બીજાં બંદર છે.

એથિક. મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી છે.

એતી પછી ખનીજનું કામ આવે છે જડાં મૂતરાઉ અને ઉનનાં લગડાંનાં કારખાનાં છે. સોના, રૂપાનાં ધરેણાં પણ ખને છે. મુખ્ય નિકાશ-ગ્વાનો, સોડાક્ષાર, કાચું સોનું, ચીનકોના અને ઉન આયાત માલ—ઈંગ્લાંડ અને ઉચ્ચ અમેરિકાથી ખનાવેલો માલ. પેરમાં થોડીજ સારી સડક છે પૈડાની ગાડીઓ વપરાતી નથી. ખચર અને લામાને લાધે છે. હવે રેલવે બાંધે છે. કેળવણી દિવસે દિવસે સુધરે છે. રોમનકાથોલિક ધર્મ મનાય છે.

• બોલિવિયા.

આ દેશને પહેલાં ઉપલે પેર કહેતા. દેશ પહાડી છે.

• દક્ષિણ અમેરિકાને સ્પેનના તાબા હેઠળથી છુટકો કરનાર “સૈમનબોલીવાર” ના નામ ઉપરથી આ દેશનું નામ પાડ્યું સૈમનબોલીવાર વેનેઝુએલામાં કારાકાળ શહે-

(૧૭૪)

પશ્ચિમ અને નૈરત ભાગ બહુ ઊંચા છે. તિતિકાકા અને પોપોઓરો મુખ્ય સરોવર છે. બોલિવિઆનો ધણાખરો ભાગ જોડે ઉબુ કટિબંધમાં આવેલો છે, તો પણ તે દરિયાની સપાટીથી એટલો ઊંચો રહ્યાથી હવા સારી છે. નૈરત કોણમાં “આટાકામાનું” રણ છે ત્યાં હવા સારી નથી અને ધરતીકંપ બનતો બનાવ છે. બોલિવિઆમાં “કોન્ડોર” નામનું સૌથી મોટું પક્ષી મળે છે. બોલિવિઆની ખાણો અખૂટ કહેવાય છે રૂપું ત્રાંચુ મસ મળે છે. થોડા વખત ઉપર “કારાકોલ્સ” ની ખાણો આકાટામાના રણમાં જણવામાં આવી હતી. એમ કહે છે કે પોતોસીની ખાણો કરતાં તેઓ વધારે પ્રાથિકારક છે.

મુકે કે ચુકીસાકા. જો કે એ શહેર બહુ મોટું નથી તો પણ એ બોલિવિઆનું મુખ્ય છે. દરિયાની સપાટીથી આ ૧૦૦૦૦ ફીટ ઊંચું રહેલું છે, તેમાં સુંદર કચિડૂલ યુનીવર્સિટી અને ધણાં દેવજો છે.

લાપાથ. એ તીતીકાકા સરોવરના અગ્ની કોણમાં વસેલું છે. બોલિવિઆનું સૌથી મોટું શહેર છે, અને પેરુ સાથેના વેપારનું મથક છે. ઉત્તમ પેરુવિયન છાલ અહીં થાય છે. ૧૨૦૦૦ ફીટ ઊંચું છે ટોપી અને ઉનના માલનાં કારખાનાં છે.

પોતોસી. એ દરિયાની સપાટીથી ૧૩૩૧૪ ફીટ ઊંચું છે. ફુનિઆમાં ઉચાં રહેલાં વસ્તીવાળાં શહેરોમાંનું આ એક છે. એની થડમાંની ખાણોમાંથી પુષ્કળ રૂપું કાઢવામાં આવ્યું છે. હાલ એ ખાણો પડતી મુકેલી છે. ચઢતી દશ-

---

રમાં ઈ. સ. ૧૭૮૩ માં જમ્બો અને સ્પેનમાં કેળવાયો હતો. ઈ. સ. ૧૮૧૧ થી ૧૮૨૬ સુધી દક્ષિણ અમેરિકાની સ્વતંત્ર થવાની લડાઈઓ તેને ચલાવી. તે ઈ. સ. ૧૮૩૦ માં મરણ પામ્યો.

માં હતું તારે પોતોતીની વસ્તી ૧૫૦૦૦૦ ની હતી હાલ તે ૨૨૮૫૦ છે.

કોબીજા. એબાલિવિઆનું એકલું બંદર છે.

ઓરો અને કારાકોલાસ. એમાં મુખ્યવાન રૂપાની ખાણો છે.

કોચાઆઆ. આ શહેરમાં કાચ તથા જાડાં સૂતરાઉ લૂગડાંનાં કારખાનાં છે.

ચીલી કે ચીલે.

આન્ડીજ અને પાસિફિક મહાસાગરની વચ્ચે આવેલો દેશ છે. એના મુખ્ય લગતા બેટ ચીલો અને જુવાન ફર્નાન્ડીજ બેટ છે. ચીલો બેટમાં ૭૦૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. રસાળ અને ઝાડવાળો છે. હવા વધારે બેજવાળી હોવાથી પાક થોડોજ થાય છે. જુવાન ફર્નાન્ડીજમાં રોબીનસન કૃસોના ચમત્કારીક બનાવ આ બેટમાં બન્યા. દેશ પહાડી છે. આન્ડીઝનાં જ્યાં શીખરો આકોન્કા ગુવા (૨૩૨૯૦) અને ટુપંગાટો (૨૨૩૨૦) ચીલીમાં આવેલા છે. એકે મોટી નદી નથી; એનું એ કારણ કે પર્વત છેક કાંઠાપર આવેલા છે અને નદીઓની મૂળ ભૂમિતદન સીધી છે. કોક્મિઓ, આકોન્કાગુવા, મેપું, મૈલ, બીઓબો એ નાની નદીઓ છે. બીઓબો સૌથી લાંબી છે. ૨૦૦ મૈલની લંબાઈ છે. વહાણુ ધણે દૂર ચાલે એમ એકે નથી. ચીલીની હવા તનદુરસ્ત અને બહુ સારી છે, પણ ત્યાં ધરતી કંપ હમેશ થાય છે. પૂર્વગોળાર્ધમાં જે પાણેલાં જનવર છે તે અહીં મળે છે. કદમાં ચીલેનાં જનવર બહુ મોટાં છે. કિમતી ધમારતી લાકડું સોનું, રૂપું, તાંબુ, લોહું, કોપલા, પારો, કલાઈ ઇત્યાદિ પુષ્કળ મળે છે.

સાંતિઆગો. એ ચીલીનું મુખ્ય શહેર આંડીજ પર્વતના ઢાળ પર શોભાયમાન વસેલું છે. આસપાસનો દેખાવ અતિ સુંદર છે. યુનિવર્સિટી અને વિદ્યાસંબંધી બીજી ઇન્સ્ટીટ્યુસનો છે. “લાકામપાન્યા”નામનું એક દેવળ ઇ.સ. ૧૮૬૩ ના ડીસેમ્બર મહોનામાં અગ્નીથી નાશ પામ્યું તેમાં ૨૦૦૦ માણસે જીવ ખોયા. સાંતિઆગો, વાલપારેસો અને ક્યુરીડો વચ્ચે રેલવેનો સંબંધ છે. સાંતિઆગો ને ધરતી કંપથી બહુ નુકશાન થયું છે.

વાલપારેસો.=“અનંદ ભૂમીની ખીણ”ચીલીના વેપારનું મથક છે અને બહુ આબાદ બંદર છે. ત્રાંચુ, ધર્જી, ચામડાં અને ઉનનો બોહોગો વેપાર ચાલે છે.

કાલડીસું અને કોક્મિબ્યા. એ બીજાં મોટાં બંદર છે. કોક્મિબ્યામાં ત્રાંચુ ઓગળવાની અગત્યની બજારીઓ છે. એતી અને ખાણ ખોદવાનું કામ મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. હાલ ત્રાંખાની ૧૬૭૦ ખાણો ૩૫૦૦ ખાણો અને કોચલાની ૬૭૦ ખાણોમાં કામ ચાલે છે. દિવસેદિવસે કારખાનાં વધારે અગત્યનાં થાય છે. લોહ, ત્રાંચુ અને મારીનાં વાસણ, જડાં સુતરાઉ અને ઉનનાં લૂગડાં, દારૂ, સાબુ, તથા દોરડી બને છે. મુખ્ય નિકાશ-ત્રાંચુ, રૂપું, ધર્જી ચામડાં. આયાત માલ-સુતરાઉ, ઉનનાં, શણનાં અને રેશમી લૂગડાં લોહાની જાણસો, ચંત્ર હત્યાદિ. નિશાળોને માટે વરસે પૈસાની મોટી રકમ આપવામાં આવે છે અને કેળવણી સારા પાયાપર છે.

લાપલાતા કે આરજેન્ટૈનનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય.

આ દેશમાં પહાડ અને મેદાન બધાં આવેલાં છે. નદી, નાજાંથી પાણી પૂરું પાડેલું છે. વર્મીજો, પારાના,

સાંલાડોરીઓદ લાખલાતાને મળનારી નદીઓ આન્ડીજમાંથી આવનારી કોલોરાડ નદી મોટી છે અને ધણાં મોટાં સરોવર છે; પણ તેઓ મુખ્યત્વે કરીને ખારાં પાણીનાં છે. હવા અસ્થીર પણ માફક અને નિરોગી છે. સોનું, રૂપું, સીસું, ત્રાંબું, કોયલા અને મીઠાની કીમતી ખાણો છે.

યુએનોસએર્સ. એ રીઓદ લાખલાતા નદીના જમણા કાંઠાપર વસેલું છે. તે મુખ્ય બંદર છે તે રીતીસર અને સારું બાંધેલું છે તેમાં ધણાં સુંદર દેવળો અને વિદ્યા સંબંધી ઇનસ્ટીટ્યુશન છે.

રોસારિઓ. એ લાખલાતાનું બીજું શહેર પારાના નદીના ડાબા કાંઠાપર છે. માહે આવેલા પ્રાંતના વેપારનું મથક છે.

કોર્ડોવા. એ વેપારનું એક મથક છે.

બુન્ય. એ બોલિવિયામાં જવાના ધાટના મૂખઆગળ મજબૂત કરેલું લશ્કરી શહેર છે. ઢોર ચરાવવાનો અને ઉછેરવાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. ઉન, ચરબી, ચામડાં, શીંગડાં, પીછાં એ પ્રાણીની પેદાશથી બહુ પૈસા ઉપજે છે. કારખાતાનું કામ આરંભમાંજ છે; હાલ ફક્ત ઉનનાં લૂગડાં, ચામડાની બનાવેલો જલસો, સાબુ, દારૂ ઇત્યાદિનો મોટો વેપાર છે. અને વધતો જાય છે. મુખ્ય નિકાશ-ઉન, ચામડાં, ચરબી, ઢોરનાં ખરીયાં, વાલ, ઢોર, એ છે. આયાતમાલ-સૂતરાં અને ઉનનું કાપડ, લોઢાની જલસો, ચંત્ર ઇત્યાદિ. કેળવણી સારા પાયાપર છે. દરેક શહેરમાં રાતની નિશાળો, ગ્રામરસ્કૂલ, કોલેજ ઇત્યાદિ છે જ્યાં બધા લોક પૈસાવગર કેળવણી મેળવી શકે છે. રોમનકાર્થલિક ધર્મ મનાય છે.

પારાગુવાઇ.

અમેરિકા ખંડનો આ એકજ દેશ છે. જેને દરિયાઈ

કાંઠો નથી પશ્ચિમે અને દક્ષિણે સપાટી બીનાશવાળું અને નીચું છે. પૂર્વે અને ઉત્તરે ડુંગરવાળી છે. નદીઓ નાનાં પુષ્કળ અને ભરપૂર છે મુખ્ય નદી પારાના X અને પારા ગુવાઈ છે હવા માફક અને તનદુરસ્ત છે. મુખ્ય અને પ્રખ્યાત પેદાશ “ચેરબા માટે” કે પારા ગુવાઈની ચા એ જાતની ચા દુનિઆના કોઈ બીજા ભાગમાં નહીં પાડે છે. લોદુ, તાંબુ, સીસું, કોયલા અને પુષ્કળ ઇમારતી પથરા મળે છે, રાજ્ય ભાષા સ્પાનીશ છે પણ ઇંડીયન લોક માહે માહે પોતાની બોલી બોલે છે.

આસેન્સન એ પારાગુવાઈ નદીના કાંઠાપર મુખ્ય શહેર છે. વેપારમાં અગત્યનું શહેર છે. “ચેરબા માટે”, લાકડું, તમાકુ, અને ચામડાનો મોટો વેપાર ચાલે છે. આસેન્સનથી પારા ગ્વારી સુધી રેલવે બાંધ્યો છે.

કોનસેશન આ “ચેરબા માટે” કે પારાગુવાઈની ચાના વેપારનું મુખ્ય બંદર પારાગુવાઈ નદી ઉપર આવેલું આસેન્સનથી ૧૦૦ મૈલ દૂર છે.

પારાગ્વારી } એ આસેન્સન શહેરના અગ્નિ કોણમાં
વિલ્કારેકા. } આવેલાં છે.

મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી છે. ઈ. સ. ૧૮૬૫ થી ઈ. સ. ૧૮૭૦ સુધી પ્રાજીલ લાખ્લાતા અને ઉરગુવાઈ સાથે લડાઈ ચાલી હતી, તેમાં રાજ્યને બહુ નુકશાન પહોંચ્યું; ત્યારથી કેળવણી ક્ષય પામતી ગઈ છે. રોમનકાયલીક ધર્મ મનાય છે. બીજા પંથને પણ છુટ છે.

ઉરુગુવાઈ

આ દેશનું પુરૂં નામ “બાંડા ઓરીઝોલ ઉરુગુવાઈ”

X પારાના = “પારા” = સમુદ્ર અને “ના” = જેવું, સામટો અર્થ “સમુદ્ર જેવું.”

એટલે ઉરગુવાઈ નદીને પૂર્વે કાંઠે પ્રજ્ઞા પાણી છે. મુખ્ય નદી ઇબ્રીકઈ અને રીઓનીઓ ઉરગુવાઈ નદીની મળનારી નદીઓ છે. હવા ભિજવાળી પણ માફક અને તન દુરસ્ત છે. લાખ્લાતાના જેવી પેદાશ છે. રોનું, રૂપ, ત્રાંબુ, લોટું અને કોયલાની ખાણો છે.

મૉન્ટેવિડિઓ. એ મુખ્ય શહેર અને મુખ્ય બંદર છે. માલ્ડોનાડો અને } એ દરીઆના કાંઠાપર જાણવા કોસોનિયા. } લાયક બંદર છે.

સોરીઆનો, પેસાનકું } એ ઉરગુવાઈ નદીને કિનારે અને સાલ્દો. } બંદર છે.

ઢોર ચરાવવાનો અને ખેતી એ મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. દશનો વેપાર પરદેશથી આવેલા લોકના હાથમાં છે, કેળવણી સમૂળગી નથી. મુખ્ય ધર્મ રોમન કાથો લિક છે.

× પાતાગોનીઆ

લાખ્લાતા દેશથી માગેલનની સામુદ્રકુની સુધીનો દેશ છે. અને તે દેશમાં મોટું રણ છે. પાતાગોનિયાની હવા પશ્ચિમમાં ભિજવાળી પણ પૂર્વમાં સુકી છે. જંગલી ઢોર, ટોલા ટોલાદેશમાં ફરે છે. રીઓનીઓ નદીની ખીણમાં થોડી મકાઈ, ઘઉં અને કઠોળનો પાક થાય છે. પરંતુ લોકનું મુખ્ય બક્ષ શિકાર છે. વસ્તી ઓછી છે. લોક રાક્ષસ જેટલા ઊંચા છે એ બધી વાત જુઠી માલમ પડે છે. તેઓ આસરે ૫ ફીટને ૧૦ ઇંચ છે. તેઓ ઢોર ઉછેરીને તથા

× “પાતાગો યા” આ દેશનું આ નામ પાડવાનું કારણ એ કે માગેલન વહાણવટી અહીં આગળ આવ્યો ત્યારે લોકની અપળથી ઢાંકેલા પગ જોઈને પાતાગોના નામ પાડ્યું “પાતા”=જનનવરનું ખરીડ.

• •

वेस्ट इंडियन बेट.

આ જેટો યુકાતાન અને ફ્લોરિડા દ્વિપકલ્પથી દક્ષિણ અમેરિકામાં વેનિઝુએલા સુધી પ્રસરેલા છે. કુલ્લોત્પન્ન ૬૦૦૦૦૦ હજાર ચોરસ મૈલ છે. આ જેટના ચાર મુખ્ય સમુદ્ર કરી શકાય. મોટા આંટલિસ, નાના આંટલિસ, બાહ્ય-માટાપું અને બમ્બુદા જેટ.

(१) मोटाआंतलिस.

મુખ્યબેટ.	મુખ્યશહેર.	કોના તા- બામાંછે.	મુખ્ય નિકાશ કે પેદાશ.
કચુબા.	હાવાના. ત્રીની- દાદ.	સ્પેન.	ખાંડ, ખૂન, ર, તમાકું અને ત્રાંબુ.
જામેકા.	કિંગ્સતન સ્પા- નિશટૌન, પોર્ટ રોયલ.	ગ્રેટબ્રીટન	ખાંડ, "રમ"નામનો દારૂ, ખૂન, ર, લોહાનો સામાન.
હેટ્ટે સાન્ડો મિગો. પોર્તોરિકો.	પોર્તપ્રાંસ, સાન્ડો- મિગો. સાનજુવાન.	સ્વતંત્ર. સ્પેન.	લોગ અને મહોગાની જાત- નાં લાકડાં, ર, તે ખૂન. ખાંડ, ખૂનદાણા, તમાકું, "રમ"નામનો દારૂ.

કયૂખા. વેસ્ટ ઇન્ડિયન બેટોમાં કયૂખા સૌથી મોટો બેટ છે. ૭૦૦ મૈલ લાંબો અને ૧૩૦ મૈલ પહોળો છે. જમીન પહાડી છે. મુખ્ય શિખર મોટ કોબ્રે ૭૨૦૦ ફીટ ઊંચો બેટનબ આગની કોણમાં આવેલો છે. બજારમાં ખપી જાય એવું કુનિઆમાંના ત્રાંખાનો $\frac{1}{4}$ ભાગ આ પર્વતોની ખાણોમાંથી નિકળે છે.

(૧૮૧)

જામેકા. “ગ્રાડ અને પાણીની જમીન” એ વેસ્ટ ઇન્ડિઝ-માંનો અગ્રેજના તાબામાં સૌથી અગત્યનો ખેટ છે. વહાણ ચાલી શકાય એવી એક નદી તે બ્લેક નદી છે. ખેટનાં ત્રણ પરગણાં કરેલાં છે. મિડલસેક્સ, સરે અને કોર્નવાલ ઘણાં મારાં બંદર છે. તેમાં મુખ્ય ક્વિંગ્સ્ટન, ફાલમત અને માનિંગો-જામેકાનો દારૂ વખાણાય છે.

હાવાના. એ ક્યૂબાનું મુખ્ય શહેર અને વેસ્ટ ઇન્ડીઝની રાજધાની પણ કહેવાય. હાવાનાની બીડી બહુ વખાણાય છે.

હૈટિ અને સાન્દોમિંગો. એ વેસ્ટ ઇન્ડિઝમાં સૌથી રસાળ ખેટ છે. ઈ. સ. ૧૮૦૧માં પોતાની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી ખેટના પશ્ચિમ ભાગને હૈટિ કહે છે. અને પૂર્વને સાન્દો મિંગો કહે છે.

નાના આંટલિસ અને વેને જુલ્યન બેટ.

(૧) લિવર્ડ ટાપુ.

મુખ્ય ખેટ.	મુખ્ય શહેર.	કોના તાબામાં છે તે.	મુખ્ય નિકાશ.
વરજન ખેટ.	રોડટોન.	ખ્રિટન, ડેનમાર્ક, સ્પેન	આ ખેટોની સામાન્ય પેદાશ ખાંડ બનવાણા હુંચી જાતનો ખેવો, તે જાનો, રે, તમાકું અને રંગ આપવાનો પદાર્થ છે.
સાંટાકુલ.	ક્રિસ્ટયનસ્ટાટ	ડેનમાર્ક.	
સેટ મોર્ટિન.		ફ્રાંસ અને હોલાંડ.	
નિવિસ.	માર્લસ્ટન.	ખ્રિટન.	
આનગ્વીલા.		”	
સેટક્રિસ્ટાફર.	બાસ્ટેર.	”	
આંટિગ્વા.	સેટજોન્સ.	”	
માંટસેરા.	બ્લીમત.	”	
ગ્વાદાલપ.	બાસ્ટેર.	ફ્રાંસ.	
ડસીડ્રેડી		”	
મારીગાલાંટ.	ગ્રાંડબૂર્ગ.	”	
ડોમિનીકા.	રોસો.	ખ્રિટન.	

(૧૮૨)

(૨) વિંડવર્ડટાપુ.

મુખ્ય બેટ.	મુખ્ય શહેર.	કોના તાબામાં છે.	મુખ્ય પેદાશ.
મારટીનીક. સાંટાલસિઆ. સેટવિનસેટ. બાર્બાડોજ ટોબાગો. ગ્રેનાડા.	પોર્ટરોયલ. કાસ્ટ્રીસ. કિંગસ્ટન. પ્રિન્સટન. સ્કારબરો. નર્થવેન.	ક્રાંસ. પ્રિટન. " " " "	લીવર્ડ બેટની પેદાશ નેવો.

વેનેઝુઅલિયન ટાપુ.

ત્રીનીડાડ.	પોર્ટ ઓફ સ્પેન.	પ્રિટન.	ખાંડ, રૂ, ખૂન અને નાજીઅરે.
મારગારીટા.	આસેન્શન.	વેનેઝુઅલા.	ખાંડ, ખૂનદાણા, રૂ, મીઠું.
ટાર્ટયુગા. બ્યુઓનઅરે. ક્યુરાસો	વિલીયમસ્ટાટ.	હોલાંડ. " "	મીઠું, ટોર. ખાંડ, મકાઈ, તમાકુ, ગળી.
ઓખા..		"	

• લિવર્ડ બેટમાંના વરજનટાપુ, આંગ્વીલા, નેવિસ, સેટ-
ક્રીસ્ટોફર, આંતિગ્વા, માન્તસેરા અને ડોમિનીકા આ બેટ
ઈ. સ. ૧૮૭૧ માં પાર્લામેન્ટના આક્ટથી એ એક જૂઠું
કોલ કરારનું સંસ્થાન ઠરાવ્યું. વેનેઝુઅલા બેટમાં ગ્રેટપ્રિટ-
નના તાબામાં ત્રીનીડાડ એકલો છે. લંબાઈ ૬૫, પોહાજાઈ
૪૬ ચોરસ મૈલ છે. આ બેટ ઈ. સ. ૧૭૬૭ માં પ્રિટીશ-
ના હાથમાં આવ્યો.

બાહામા બેટ.

આશરે ૫૦૦ બેટ મળીને થયો છે. કુલ ૨૦ માં વસ્તી છે. આ બેટો ગ્રેટ બ્રિટનના તાબામાં છે કુલ ક્ષેત્રફળ ૩૦૧૨ ચોરસ મૈલનું છે. મુખ્ય પેદાશ મકાઈ, ખાંડ, મેવો, રૂ, કાચખા, વાદળી, મીઠું ઇત્યાદિ.

બાહામા, અપાકો, આં } એ મુખ્ય બેટ છે. સાનસાલ-
હોસ, ન્યુપ્રાવીડેન્સ ઇલિ } વાડરમાં કોલંબસ ઇ. સ.
થોરા, સાનસાલ્વાડર } ૧૪૯૨ માં ઉતર્યો હતો.
અને લાંગબેટ.

ન.સૌ. ન્યુપ્રાવિડેન્સમાં મુખ્ય શહેર છે.

બરમ્યૂદા ટાપુ.

આશરે ૩૦૦ બેટ મળીને આટલાંટિક મહાસાગરમાં યુનૅટેડસ્ટેટ્સની પૂર્વ આવેલો છે. તે ઇંગ્લાંડના તાબામાં છે.

ફાકલાંડ બેટ.

એ દક્ષિણ અમેરિકાના અગ્ની કોણ તરફ દક્ષિણ આટલાંટિક મહાસાગરમાં આવેલો બેટ છે. આ બેટના બે આર્કિપેલેગો, પૂર્વ અને પશ્ચિમ ફાકલાંડ કહેલા છે. કુલ ક્ષેત્રફળ ૧૨૦૦ ચોરસ મૈલ છે. મુખ્ય શિખર “આડમ” પર્વત સમુદ્રની સપાટીથી ૨૩૧૫ ફીટ ઊંચો છે; હવા તન-દુરસ્ત પણ ધુમરવાળી અને ભિજવાળી છે. મુખ્ય પેદાશ-નંગલી ઘોડા, ઢોર, ભુંડ, સસલા, નંગલીખતક અને માંછલી. આ બેટ ઇ. સ. ૧૮૩૩ થી અંગ્રેજના તાબામાં છે. દેવિસ નામના વહાણવટીએ ઇ. સ. ૧૫૯૨ માં આ બેટની શોધ કરી.

ટેરાહેલ ફુલગો.

એટલે “અગ્નિની જમીન.” આ સમુદ્રમાં પાંચ મોટા અને

નાના ઘણા બેટ છે; દક્ષિણ અમેરિકાની છેક દક્ષિણે આવેલા છે. માગેલનની સામુદ્રધુનીની અને અમેરિકાની વચ્ચે છે. બેટનો પશ્ચિમ ભાગ પહાડીછે ઘણાં શિખર ૪૦૦૦ ફીટ કરતાં ઊંચાં છે. અને કેટલાએક ગ્વાળામુખી છે. મુખ્ય નિકાશ—ઈમારતી લાકડું, સ્લેટ, શીંગડાં. માછલી પકડવાનો અને શિકાર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે.

ગાલપેગોસ સમુહ.

એ વિષુવવૃત્ત ઉપર આવેલા પાસિફિક મહાસાગરમાં અમેરિકાના પશ્ચિમ કાંઠાથી ૭૦૦ મેલ દૂર છે. દશ મોટા અને ઘણા નાના બેટ મળીને થયો છે. આલ્બિમાર્લ એમાંનો સૌથી મોટો ૬૦ મેલ લાંબો અને ૧૫ મેલ પોહોળો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ૪૦૦૦ ફીટ ઊંચાં શિખર છે કાચબા અને બીજી જાતનાં પેટે ચાલનારાં જાનવર બહુ મળે છે. આ બેટ ગ્વાયાક્વિલમાં ગણાય છે.

ઓશિયાન્યા.

ઓશિયાન્યાના પાંચ મુખ્ય ભાગ કરી શકાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

- (૧) મલેશીઆ. (૨) આસ્ટ્રેલેશિયા. (૩) મિક્રોનીશિયા. (૪) પોલિનીશિયા. (૫) આંટારટિક દેશ.

૧ મલેશીયા.*

એ એશિયા ખંડની અગ્નિકોણમાં મોટો આર્કિપેલેગો છે. ખ્રિષ્ટિય બેટો કરતાં મલેશિયા મોટો છે. એમાં મુખ્ય પાંચ સમુહ છે તે નીચે પ્રમાણે.

- (૧) ફિલીપ્પીન્સ સમુહ (૨) બોર્નિઓ સમૂહ. (૩) સેલી-

---

* મલેશિઆ નામ પાડવાનું કારણ એ કે આ બેટોમાં મેનઈ જાતના લોક ઘણુંકરીને વસ્યા છે.

બીસ સમૂહ (૪) સંડા સમૂહ (૫) મોલુકા અથવા તેજનાનો સમૂહ.

ફિલિપ્પીન સમૂહ.

માગેલન નામના વહાણવટીએ આ સમૂહની શોધ કરી. તેણે સ્પેનના બીજા ફિલિપ રાજાના નામ ઉપરથી એ નામ પાડ્યું છે. એ બેટોની શોધ કાઢ્યા પછી થોડી વારમાં માગેલન અને તેના સાથીઓને સમૂહમાંના એક બેટના લોકે વિધાસધાતથી ઈ. સ. ૧૫૨૮ માં મારી નાખ્યા હતા. મુખ્ય બેટ-લ્યુગ્નેન, મિનડોરો, અળવન, પાને, બાહાલ, સામર, લેટે, મિનડાનો અને બીજા ઘણા નાના બેટો છે. એ બેટ પહાડી છે, અને નદીનાળાંથી તેમાં સારી રીતે પાણી પૂરું પાડેલું છે. હવા ઉબળુ પણ તનફુરસ્ત છે. જમીન ઘણી રસાળ છે. તેમાં તમાકુ, ખાંડ, ડાંગર, બૂન, શણ, ગળી, ઈત્યાદિ બહુ થાય છે. ત્રાંચુ, લોટ, કોયલા અને ગંધકની ખાણો છે. ક્યુબા (જે વેસ્ટઇન્ડિસમાં આવે છે) ન ગણતાં ફિલિપ્પીન બેટ સ્પેનના તાબામાંના સૌથી અગત્યના છે. તેમાં મલાઈ અને સીધાઓની વસ્તી છે.

મનિલ્લા. એ ફિલિપ્પીન બેટમાં મુખ્ય શહેર લૂગ્નેન બેટની નૈઋત્યકોણમાં આવેલું છે. તેની તમાકુની બીડી (ચીરટ) વખણાય છે. ગ્રેટબ્રિટન, સ્પેન, હિંદુસ્તાન. ચીન અને અમેરિકા સાથે બહોળો વેપાર ચાલતો હતો પણ હાલ ક્ષય પામતો જાય છે.

(૨) બોર્નિઓ સમૂહ.

બોર્નિઓ.

આ સમૂહમાં બોર્નિઓ બેટ, લાખુઅન, દક્ષિણ નાથુના અને આનાંબા છે. મલેશીયા આર્કિપેલેગોની સમ-

ભગ વચ્ચોવચ્ચ જોનિંઓ જેટ આવેલો છે. એનું ક્ષેત્રફળ ગ્રેટબ્રિટનના ક્ષેત્રફળથી દશ પટ વધારે છે, પણ વસ્તી લંડનની વસ્તીનો ત્રીજો ભાગજ છે. મૂલક પહાડી પણ કિનારા નીચા છે. તેમાં વહાણ ચલાવી થકાય એવી કેટલીક નદી છે. હવા તંદુરસ્ત અને જમીન રસાળ છે. ઉરાંગ ઉરાંગ નામના વાંદરા જોનિંઓ તથા સુમાત્રામાં વિશેષ થાય છે. જેટના લોક સાગુ ચોખ્ખાજ ખહુ ખાયછે મકાઈ, નાજિએર, લોખાન અને “ગટાપરકા” થાય છે. એમાં કીમતી ધમારતી લાકડું તથા મૂલ્યવાન ખનીજ પદાર્થ છે, જેવા કે હીરા, કલાઈ, ત્રાંબુ અને ઉત્તમ જાતના કોયલા, ત્યાંના અસહન રહેવાસીને “ડાયક” કહેછે. મલાઈજાતના લોક વેપારના ઉદ્દેશથી ઘણું કરીને કાંઠાપરજ વસ્યા છે. ચીનાઈ લોકો અહીં ખનીજ કામનો ધંધો ચલાવે છે. ઇંગ્લીશ અને વલંદાની પણ વસ્તી છે. એ જેટમાં ઘણાં સ્વતંત્ર સંસ્થાનો છે જે પોતાના દેશી સરદારના તાબામાં છે. પશ્ચિમ કાંઠાપર સારાવાક પ્રાંત અંગ્રેજના છે. વલંદાના તાબામાંનો મૂલક નૈત્રત્સ અને અગ્નિ કોણના કાંઠાપરછે.

બંગરમાસિન.

સામએસી.

પોંટાયાનાક.

} એ વલંદાના પ્રાંતમાં આવેલાં મોટાં શહેર છે.

જુની કે જોનિંઓ. એ વાયવ્ય કોણના કિનારાપર અસહન વખતમાં એક સ્વતંત્ર રાજ્યનું મુખ્ય શહેર હતું.

સારાવાક. એ સારાવાક નદી ઉપર કાંઠાથી ૧૭ મૈલ દૂર અંગ્રેજના પ્રાંતનું મુખ્ય શહેરછે. આ શહેર સરજેમ્સ બ્રુક નામના કોઈ ઇંગ્લિશ ગ્રહસ્થે ઈ.સ. ૧૮૪૩માં વસાવ્યું.

લાખુઅન. એ વાયવ્ય કોણના કાંઠાથી ૬ મૈલને છેડે અને જુની શહેરથી ૩૦ મૈલને અંતરે એક ૪૫ ચોરસમૈલનો

નાનો ખેટ છે. ખુનીના મુલતાને આ ખેટ અંગ્રેજને ઈ. સ. ૧૮૪૬ માં સોંપ્યો. બંદર સાડું છે તથા તેમાં મુલ્યાન આગ્રા છે.

વિઠ્ઠોરીયા. એ લાખ્યુઅન ખેટનું મુખ્ય શહેર અને અંગ્રેજે વસાવેલા થાણાનું મથક છે.

(૩) સેલીબીજ સમૂહ.

એ મોર્નિયોની પૂર્વે છે. મકાસરની સામુદ્રકુતીથી તે છુટો પડ્યો છે. આ સમૂહમાં મોટો સેલીબીજ ખેટ, જલ્લા અને ખુટન છે. બીજા નાના ખેટ પણ છે. સેલીબીજનું ક્ષેત્રફળ ગ્રેટબ્રિટન જેટલું છે. વસ્તી લંડન શહેરનો ૩ ભાગ છે. હવા ગરમ પણ તંદુરસ્ત અને જમીન રસાળ છે. “આ. નસા” નામનું એક હરણની જાતનું જંગલી જાતવર છે, જે આજ ખેટમાં મળે છે. વળી કાચબા પણ થાય છે. વનસ્પતિ પેદાશમાં ડાંગર, મકાઈ, સાગુંચોખ્ખા, તમાકું, રૂ અને મકાસરનું તેલ. હીરા, સોનું, લોહું, ગંધક અને મીઠાની ખાણો છે. અસલની વરતીમાંની બે જાત. “બુગીસ” અને “હોરાફોરાસ” કરીને છે. “બુગીસ” જાત હોશિઆર અને વેપારમાં બહુ મચેલી છે. “હોરાફોરાસ” જાત મધ્ય ભાગમાં છે. સેલીબીજ ખેટ ડચના તાબામાં છે.

મીનાડે, મક્કાસર. કીમા. એ ડચના તાબામાંનાં ત્રણ શહેર છે. મકાસરમાં “મકાસર” નામનું તેલ બને છે. તેને લીધે એ શહેર વખણાય છે. મુખ્ય નિકાશ—પક્ષીના માળા, રૂ, મોતી અને કાચબાની પીઠનું હાડકું (એના કાંચકા, ખાલા, રમકડાં ઇત્યાદિ બને છે).

(૪) સંડાસમૂહ.

એ મલાયા દ્વિપકલ્પની દક્ષિણે આવેલો છે. જાવા સમુદ્ર અને હિંદી મહાસાગરની વચ્ચે છે. મુખ્ય ખેટ સુમાત્રા

ત્રવા, બેલી, લોમખોક, સંખાવા, સંદલવુડ, ફોરીજ, લેમ
બ્લૂ, વેટા, ટીમોર ઇત્યાદિ છે.

સુમાત્રા. સંડાસમૂહમાં સૌથી મોટો અને છેક પશ્ચિ-
મમાં આવેલો ખેટ છે. એનું ક્ષેત્રફળ બ્રિટિશ ખેટોના ક્ષેત્ર-
ફળ કરતાં ૧ ભાગ વધારે છે. મલાયા અને પાપુવાન લોકની
વસ્તી છે.

અગ્નિ કોણથી નૈઋત્યમાં ગએલી ઊંચા પર્વતની હાર છે.
તેના મધ્ય અને પૂર્વ ભાગ ઊંચા અને સપાટ છે. પાણી
જોઈએ તેટલું છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ઘાડાં જંગલ છે. પહાડપ-
રની હવા સારી પણ મેદાનમાં ગરમ દુષ્પ્રકારક અને
રોગી છે. જમીન રસાળ છે. મરી, આદુ, જાયફળ, લવિંગ,
જવંત્રી, ચોખ્ખા, સાગુચોખ્ખા, નાજિએર, સોપારી ઉત્તમ
મેવો, કપૂર, ગટાપરકા અને જાતજાતનાં લાકડાં બહુ મળે
છે. સુમાત્રામાં વળી સોનું, ત્રાંબુ, કલાઈ, ગંધક અને
કોયલાની મૂલ્યવાન ખાણો છે. એ વસ્તીમાં સર્વોપરી છે.
પશ્ચિમ કાંઠાપર પડાંગ તથા બેનકુલનમાં તેમનાં સંસ્થાન
છે. લામખૂર્ગ અને પાલેમખાંગ પણ એમના તાબામાં
છે. ઉત્તર કાંઠાપર એકીન કે અચીન તથા સીઆક એ
મુખ્ય દેશી સંસ્થાનો છે.

જાવા. એ પૂર્વ ગોળાર્ધમાં ડચના તાબામાંનાં સંસ્થાનમાંનું
મુખ્ય અને મલેશીઆમાં સૌથી મોટો ખેટ છે. સુમા-
ત્રાની અગ્નિકોણ તરફ અને તેનાથી સંડા સમુદ્રધૂનીથી
જુદો પાડેલો છે. મલાઈ, ચીનાઈ, અરબી, અને યુરોપી-
અનની વસ્તી છે. પૂર્વ પશ્ચિમ જાવાખામુખી પર્વતની
હાર ગએલી છે. મેદાનોમાં હવા અતિ ગરમ પણ તંદુર-
સ્ત છે. ધરતી કંપ અને તોફાન વારંવાર આવે છે. ડાંગર,
સાગુચોખ્ખા, મકાઈ, બૂનદાણા, ખાંડ, તમાકુ, ગળી, તે-

જના, ઐષધિ તેજ, સાગનાં ગ્રાહ, તથા “ધુપાસ” નામનું એક ઝેરવાળું ગ્રાહ થાય છે. વરતી મલઈ જતની છે. આ ખેટના લોક ખીજા ખેટના લોક કરતાં વધારે સુધરેલા છે. તેમનો ધર્મ મુસલમાન અને જૈનધર્મને મળતો છે. તોપણ કેટલાક ખ્રીસ્તિ ધર્મ માને છે. ખેટનો ઘણો ખરો ભાગ વલંદા કે ડચના તાબામાં છે.

ખેટવીઆ. એ જાવા ખેટની વાયવ્ય કોણમાં વલંદાના તાબાના પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર, સારું બંદર અને વેપારનું મથક છે.

સરામાયા. એ ઈશાન કોણમાં વેપાર સંબંધી અગત્યનું શહેર છે.

સામારંગ. એ ઉત્તર કાંડાપર વેપારને લીધે પ્રખ્યાત છે.

ખેલી, લોમખોક, } એ સંડા સમૂહમાંના ખેટ છે. તે-
સંખવા, ફલોરીસ, } આ બધા પાસે પાસે છે, અને સાંકડી
ટીમોર. } સામુદ્રધૂનીઓથી જુદા પડ્યા છે.

જવાના જેવીજ પેદાશ આ ખેટમાં થાય છે. ટીમોર અને સોલર પોર્ટુગીજના હાથમાં છે. પણ ખીજા ઘણું કરીને વલંદાના તાબામાં છે.

(૨) * આસ્ટ્રેલેશિયા.

મલેશિયાની અગ્નિકોણમાં મોટો અને અગત્યનો આફ્રિકિ-પેલેગો છે. મુખ્ય સમૂહ તથા ખેટ નીચે પ્રમાણે:—આસ્ટ્રેલિયા, ટાસમાન્યા કે વાનડીમન્સલેન્ડ, ન્યુઝીલેન્ડ, આકલેન્ડ ખેટ, સ્ટ્રુઅર્ટ ખેટ, આડમ ખેટો, નાફીક, ન્યુકાલીડોન્યનસમૂહ, ન્યુહેપ્રીડીન, કવીનશારલટ ખેટ, સાલોમન ખેટ, ન્યુઆયરલાન્ડ, ન્યુપ્રીટન, પાપુવા કે ન્યુગિની, હતાદિ.

* આસ્ટ્રેલેશિયાને મેલીનીશીયા પણ કહે છે; કારણ કે એના મૂળવતની કાળી આમડીવાળા હતા.

* આસ્ટ્રેલિયા.

આખી દુનિઆમાં સૌથી મોટો બેટ છે. કોઇવાર ખંડમાં પણ ગણાય છે. એના પાંચ પ્રાંત છે. (૧) ક્વીન્સલૅન્ડ. (૨) ન્યુસૌથવેલ્સ. (૩) વિક્ટોરિયા. (૪) દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિઆ અને (૫) પશ્ચિમ આસ્ટ્રેલિઆ.

† (૧) ક્વીન્સલૅન્ડ.

એ આસ્ટ્રેલિઆની ઈશાનકોણમાં છે. મુખ્ય શહેર નીચે પ્રમાણે.

પ્રિસમેન. એ પ્રિસમેન નદીના કાંઠાપર ક્વીન્સલૅન્ડનું મુખ્ય શહેર એ પ્રાંતના અગ્નિ ખુણામાં વસેલું છે. તેમાં ધર્માધ્યક્ષનું મથક છે. પહેલાં પ્રિસમેનમાં જોને કાળા પાણીની સજ્જ થતી હતી તેને મોકલતા હતા.

રોકહેપટન. આ પ્રાંતનું બીજું મોટું શહેર, ફિટ્સરોય નદીના કાંઠાપર તેના મૂખથી ૪૫ મૈલ દૂર છે. આ રોજ-ગારવાળું બંદર છે. એની થડમાં અગત્યની ખાણો છે.

ઈપસ્વિચ. એ આખાદ અને ચઢિઆતાં શહેરોમાંનું એક છે. પ્રિસમેનની પશ્ચિમે ૨૫ મૈલ દૂર છે. પશ્ચિમમાં આવેલા પ્રદેશની પેદાશનું મુખ્ય મોદીખાનું છે. તેના થડમાં અગત્યની કોયલાની ખાણો છે.

મેરીબરો. એ પ્રિસમેનથી ૮૦૦ મૈલ ઉત્તરમાં મેરી નદીના કાંઠાપર છે. તે ઢોરે ચારવાનું અને કોયલાના વેપારનું મથક છે.

* આસ્ટ્રેલિયા=દક્ષિણ એશિયા. † મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાએ ઈ. સ. ૧૮૫૯ માં જ્યારે આ પ્રાંત અને ન્યુસૌથવેલ્સ છુટા પડ્યા ત્યારે પ્રાંતનું નામ “ક્વીન્સલૅન્ડ” પાડ્યું, તાંમુઘી “મેરેટન બે ડિસ્ટ્રીક્ટ” નામથી ઓળખાતો.

(૧૯૧)

બોએન ગ્રેડસ્ટન. એ રોજગારવાળાં બંદર છે.

ઢોર ઉછેરવાનો તથા ચારવાનો અને ખેતીનાં કામનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. મકાઈ, રૂ અને શરડીનો પાક થાય છે. સોનું, ત્રાંબુ અને કોયલાની ખાણો છે. મુખ્ય નિકાશ:— ઉન, ચામડાં, ચરખી, સોનું, ઈમારતી લાકડું ઇત્યાદિ છે. લોહું અને સૂતરાઉ કાપડ એ આયાત માલ છે. કેદીઓથી બનાવેલા સારા રસ્તા છે. નદીઓ ધણે દૂર સુધી વહાણ ચાલી શકે એવી છે. હાલમાં રેલ્વે બંધાય છે. પહેલા પગથીઆની એટલે બાળ કેળવણી નિશાળીઆને મફત મળે છે. અને વધારે અભ્યાસ કરવા વાસ્તે ઊંચા દરજ્જાની નિશાળો પણ છે. ઘણાખરા લોક ખ્રીસ્તિયમં પાળે છે.

+ (૨) ન્યુસૌથવેલ્સ.

આ પ્રાંત ખ્રિષ્ટીયનો સૌથી જુનો વસાવેલો અને આસ્ટ્રેલિઆની અગ્નિકોણમાં આવેલો છે. મુખ્ય શહેર નીચે પ્રમાણે.

સિડની. આ શહેર આખા આસ્ટ્રેલિઆમાં સૌથી એટલું છે. અને સૌથી જુનું વસાવેલું છે. પોર્ટજેક્સન નામના ખારાના કાંઠાપર બાંધેલું છે. તેમાં યુનિવર્સિટી તથા ધર્મોદ્યક્ષ છે. પ્રાંતનું મુખ્ય બંદર પણ એજ છે.

ગુલબર્ન એ દક્ષિણે આવેલા પ્રાંતના મૂલકી વેપારનું સ્થળ છે આ મોદીખાનું તથા ધર્મોદ્યક્ષનું મથક છે.

+ ન્યુસૌથવેલ્સમાં ઈ. સ. ૧૭૮૮ માં પહેલ વહેલે ગુનેગાર જેને કાળા પાણીની સજા મળી હતી. તેઓને લાવીને અહીં વસાવ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૮૩૯ સુધી એ ચાલ બહાલ રાખેલી હતી; પણ ઈ. સ. ૧૮૪૩ થી એમને અહીં બાવતા નથી.

(૧૯૨)

ન્યુકાસ્ટલ. એ ઉત્તર કાંઠાપર હંટર નદીના મુખ આ-
ગળ અગત્યનું બંદર છે અને કોયલાના વેપારનું તથા
ધર્મદક્ષનું મથક છે.

શ્રાફ્ટન. એ ક્ઝારેન્સ નદીને કાંઠે દરિયા કિનારાથી
૫૫ મૈલ દૂર છે. તેની થડમાં મૂલ્યવાન સોનાની ખાણો
અને આસપાસ ખેડવા લાયક અષ્ટ પ્રદેશ તથા ધર્મદક્ષનું
એક સ્થળ છે.

ખાથર્સટ, મેટલંડસ્ટ, } એ મોટાં તથા જાણવાલાયક શહેર છે.
સ્ટલ, મેટલંડવેસ્ટ, }
વિંડસર, પારામાટા. }

મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી અને ઘેર ચરાવવાનો છે. ખાણ
ખોદવાનું અને કારખાનાનું કામ પણ ઠીક ચાલે છે.
અને દિવસે દિવસે વેપાર અને ઉધમ વધતો જાય છે.

મુખ્યનિકાશ:—ઉન, સોનું, અનાજ, ત્રાંબુ, ચરબી,
ચામડાં, હમારતી લાકડું અને કોયલા છે. આયાતમાલ—
ચંત્ર, બનાવેલી જનસો, ચા, દ્રવ્યોનો દારૂ, “બીર” નામ-
નો દારૂ ઇત્યાદિ.

મોટાં શહેરોમાં રસ્તા સારા બાંધેલા છે. અને ધણીખરી
નદીઓ દરિયાથી ધણે છેટે સુધી છે તે વહાણ ચાલી
શકે તેવી છે. પહેલી પાયરીની નિશાળો ધણી છે તેને સ-
રકાર તરફથી મદદ મળે છે. વળી એક ઉત્તમ “આમર
સ્કુલ” અને સિડનીમાં એક આબાદ કોલેજ છે.

+ (૩) વિક્ટોરિયા.

આ પ્રાંત છેક અગ્નિ કોણમાં આવ્યો છે. તેનાં મુખ્ય
શહેર નીચે પ્રમાણે.

+ આ પ્રાંત પ્રથમ ન્યુસૌથ વેલ્સ સાથે ગણાતો. તે
વેળા તેનું નામ પોર્ટફિલિપ હર્બ, પણ ઇ. સ. ૧૮૫૧ માં
છુટો થઈને તેનું નામ વિક્ટોરિયા પાડ્યું.

મલબોર્ન. એ યારા નદીના કાંઠાપર પોર્ટફિલિપ ખારાને મથાળે મુખ્ય શહેર શોભાયમાન રીતે બાંધેલું છે, અને સાર્વજનિક કેટલીક સુંદર બાંધણી તથા ધર્માદ્યક્ષત્રનું રથજ છે.

સાંદ્રીજ. એ મલબોર્નનું બંદર છે.

બાલેરાટ. એ મલબોર્નના વાયવ્ય કોણુતરેક વિક્ટોરિયા પ્રાંતમાં બીજા નંબરનું શહેર છે. તે આખી દુનિઆમાં સોનું નીકળે એવા પ્રદેશમાંના એકની વચ્ચે વસેલું છે. એ શહેર સાંદ્રી બાંધેલું અને સગવડવાળું છે.

જીલાંગ. એ કોરીઆ આખાતના કાંઠાપર મલબોર્નના નૈરત્ય કોણુમાં વસેલું છે. ઘોડા વખત ઉપર જીલાંગ બીજા નંબરનું શહેર ગણાતું. તે મોટું બંદર અને તેના કારખાનાંમાં બહુ કામ ચાલે છે.

કાસલમેન. એ ખાણી પ્રદેશનું મથક મલબોર્નથી ૭૭ મૈલ દૂર છે.

બ્રક્કાસ્ટ }
પોર્ટલાંડ. } એ બીજાં બંદર છે.

ઠોર ચરાવવાનો અને ખેતી એ મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. વિક્ટોરિયાનો વેપાર બહોળો છે. મુખ્ય નિકાશ-ઉન, સોનું, * ચરબી, ચામડા. આયાતમાલ—લાકડું, બનાવેલો માલ, ખાંડ, દારૂ ઇત્યાદિ. બીજા બધા પ્રાંત કરતાં વિક્ટોરિયામાં

* આ પ્રાંતમાં સોનું છે એમ ઘણા વર્ષથી સંભવ હતો. પણ પહેલું સોનું ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં નજરે પડ્યું. તે એવી રીતે કે ત્યાં પિરીનાજ નામના પર્વતમાં એક બરવાડે ઘેટાં તથા બકરાં ચરાવતી વખતે કુંઘક પ્રકાશિત પદાર્થ જોઈને ઉચ્ચે અને તપાસતાં સોનું છે એમ જણાયું, ત્યાર પછી આજ સુધી આશરે ૧,૬૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ રૂપિઆનું સોનું નીકળ્યું.

રેલવે સારા બાંધેલા છે. પહેલી પાયરીની નિશાળો “ગ્રામર” સ્કુલ અને કોલેજ છે.

દક્ષિણ આસ્ટ્રેલિયા.

આ પ્રાંત બેટની વચ્ચે આવેલો છે. તેનાં મુખ્ય શહેર નીચે પ્રમાણે.

આડીલેડ. એ ટોરેન્સ નદી ઉપર વિન્સેન્ટ અખાતના પૂર્વ કાંઠાથી ૮ મૈલ દૂર સારું બાંધેલું અને સગવડવાળું શહેર છે.

પોર્ટઆડીલેડ. એ સેન્ટલોરેન્સ અખાતના કાંઠાપર પ્રાંતનું મુખ્ય બંદર છે.

પોર્ટલિનકન. પોર્ટઅગસ્ટા. એ સ્પેન્સર અખાતના કાંઠા પર બંદર છે.

કાપંડા. એ આડીલેડની વાયવ્ય કોણ તરફ ૪૫ મૈલ દૂર વસેલું, ખનીજ કામનું એક મથક છે.

કુરીંગા. એ બરાકીકની પાસે ખાણી પ્રદેશનું એક મથક છે પામરસ્ટન. એ પોર્ટ દારવિનના કાંઠાપર જાણવા લાયક ડેકાણું છે.

એતી અને ઠાર ચરાવવાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. ત્રાંખાની અમલની ખાણો છે. વેપાર મોટો અને ચઢિઆતો છે. મુખ્ય નિકાશ:—ઉત્ત, અનાજ અને ત્રાંખુ. આખાત માલ:—સૂતરાઉ અને રેશમી લૂગડાં, લોટું ઇત્યાદિ. નિશાળો સારી સ્થિતિમાં છે, અને આડીલેડમાં યુનિવર્સિટી બાંધવાની ગોઠવણ થાય છે,

પશ્ચિમ આસ્ટ્રેલિયા.

એ પ્રાંત આસ્ટ્રેલિયા બેટની પશ્ચિમ દિશા તરફ છે. તેનાં મુખ્ય શહેર નીચે પ્રમાણે.

પર્ય. એ સ્વાન નદીના કાંઠાપર તેના મુખથી ૧૨ મૈલ દૂર વસેલું પશ્ચિમ આર્મેલિયાનું મુખ્ય શહેર છે. એ ધર્મ-ધ્યક્ષનું સ્થળ છે.

ક્રિમાંટેલ. એ સ્વાન નદીના મુખ આગળ એ પ્રાંતનું મુખ્ય બંદર છે.

આલ્બની. એ દક્ષિણ કાંઠાની છેક પશ્ચિમ કોણમાં આવેલું છે. એનું બારું સાડું છે અને કોયલાના વેપારનું મથક છે.

એતી, ઢાર ચરાવવાનો અને મોતી વાસ્તે કાળુ માછલી પકડવાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. લાકડાં કાપવાના કામમાં ઘણા લોક મચેલા છે. પહેલી પાયરીની નિશાળોને સરકાર તરફથી મદદ મળે છે અને બીજી ખાનગી નિશાળો પણ છે.

* ટાસમેન્યા.

આર્મેલિઆની અગ્નિકોણ તરફ મોટો ખેટ છે. તે ૨૦૦ મૈલ લાંબો અને ૧૮૦ મૈલ પહોળો છે. જમીન પહાડી અને ઝાડવાળી છે, કેટલાંએક શીખર દરિઆથી ૪૦૦૦ અને કેટલાંક ૫૦૦૦ ફીટ ઊંચાં છે. એ ખેટની હવા માફક આવે એવી તથા તંદુરસ્ત છે તેથી ખેટ પ્રખ્યાત છે. જમીન અતિ રસાળ તથા પેદાશવાળી છે. તેનાં મુખ્ય શહેર નીચે પ્રમાણે:—

હોબાર્ટટાઉન. એ ડરવેન્ટ નદીના કાંઠાપર તેના મુખથી ૪૦ મૈલ દૂર છે. ઉત્તર કાંઠા પાસે સૌથી અગત્યનું છે.

* ઉર્ફે “વાનડીમન્સલેન્ડ” બેલેવિઆના ગવરનરનાનામ ઉપરથી આ ખેટનું નામ પાડ્યું. એખેલ ટાસમન નામના કોઈ માણસે ઈ. સ. ૧૬૪૨ માં એની શોધ કરી. બ્રિટિશ રાજ્યે યુનેગાર ફરાવેલા લોકને વસાવવાને આ ખેટ ઈ. સ. ૧૮૦૩ માં કબજે કર્યો.

(૧૯૬)

બેન્ગલોર. એ ટેમર નદીના મુખ આગળ હવા ખાવાની જગા છે.

લોંગફોર્ડ. એ લોનસેસ્ટનની દક્ષિણે ૧૮ મૈલ દૂર છે, એતીના કામનું મથક છે.

સ્ટાનલી. એ ઉત્તર કાંઠાપર મોટું અને અગત્યનું બંદર છે. અહીંથી એતીની પેદાશ પરદેશ ખાતે બહુ જાય છે.

મુખ્ય ઉદ્યોગ એતી તથા ઢોર ચરાવવાનો છે. વેપાર સારો છે. મુખ્ય નિકાશ:—ઉન, લાકડું, ધાન્ય, તેલ, મેવો, એની છે. ગાડી જવાને સારારસ્તા બાંધેલા છે. નદીઓમાં વહાણ અને હોડીઓ ચાલી શકે છે. ઈ. સ. ૧૮૭૧ થી રેલવે બંધાવા માંડી. કેળવણી સારા પાયાપર છે. સરકારી નિશાળમાં છોકરાને મોકલવાની સરકારે જરૂર પાડી છે. હાઈસ્કૂલ પણ ધણી છે. વસ્તીનો $\frac{૧}{૪}$ ભાગ કેળવણી લે છે.

ન્યુગ્ગોલાહ.

ત્રણ ખેટ મળીને ન્યુગ્રીલાંડ ખેટ થયો છે. ઉત્તર ખેટ કે “નવું અનસ્ટર” દક્ષિણ ખેટ કે “નવું મનસ્ટર” અને “સ્ક્યુઅર્ટ ખેટ” અથવા નવું “લેનસ્ટર”. ન્યુગ્રીલાંડ આસ્ટ્રેલિઆથી ૧૨૦૦ મૈલ અગ્નિકોણ તરફ છે. કાંઠો ખંડિત છે અને કેટલાંક સારાં બંદર છે. આ ખેટની ઉત્પત્તિ જ્યાળામુખીથી થઈ હતી. પર્વતની હારો ઉત્તરે દક્ષિણ ગ-એલી છે. આશરે ૧૦૦૦૦ ક્વીટ ઊંચા એવા ત્રણ પર્વત છે. તે ખરફથી હમેશ ટંકાયેલા રહે છે. નદી, નાળાં અને સરોવરથી પાણી ભરપૂર છે. બીજા દેશોમાં નથી થતાં એવાં ધણી જાતનાં પક્ષી અહીં થાય છે. એક પણ સર્પ નથી.

+ એમેલ ટાસમને જે ટાસમેન્યાનો શાધ કર્યો તેણે ન્યુગ્રીલાંડ ખેટની શાધ ઈ. સ. ૧૬૪૨ માં કરી હતી, પણ ઈ. સ. ૧૮૩૮ માંજ ત્યાં લોક જઈ વસ્યા.

સરસ જાતનું લાકડું તે જંગલમાં ઉગે છે. સોનું, રૂપું, ત્રાંચુ, લોહું, કોયલા તથા ગંધકની મુલ્યવાન ખાણો છે. ઉત્તર ખેટ કે નવા અલસ્ટરમાં “મેઓરી” જાતના લોક વસેલા છે. વસ્તીમાં આશરે ૫૦૦૦ ચીનાઈ લોક છે. પુરો-પિચ્ચનની સંખ્યા વધારે છે.

વેલિંગટન. એ “લેખટન હારબર” ના કાંઠાપર ન્યુઝી-લાંડનું મુખ્ય શહેર ઉત્તર ખેટની નૈરત્ય કોણમાં વસેલું છે. “ન્યુઝીલાંડ કંપની” નું આ પહેલું અને મુખ્ય સંસ્થાન હતું, તે અગત્યનું બંદર અને ધર્માધ્યક્ષનું એક સ્થળ છે.

ગ્રેહમસ્ટાઉન. સોનાના પ્રદેશનું આ (ઉત્તર) ખેટમાં મથક છે.

ડ્યુનડિન. ઓટાગો અખાતના કાંઠાપર અગત્યનું બંદર ને યુનિવર્સિટીનું સ્થાન છે.

કૈસ્ટચર્ચ. એ દક્ષિણ ખેટની પશ્ચિમ હદથી ૭ મૈલ દૂર છે. ત્યાંનાં કારખાનાં મોટાં તથા અગત્યનાં છે.

સિટલટન, નેપીયર. નેલસન, ઓમાર. ઓનહંગા પિસ્કટન.	} એ ન્યુઝીલાંડનાં બીજાં જાણવા લાયક બંદર છે.
--	--

એતી, વહાણ બાંધવાનો, લાકડાંનો વેપાર કરવાનો અને ખાણો ખોદવાનો મુખ્ય ઉદ્યોગ છે. રસ્તા ઉત્તમ છે. વહાણ ચાલી શકે એવી ઘણી નદીઓ છે. પહેલી પાયરીની નિથાળો છે અને ડ્યુનડિનમાં યુનિવર્સિટિ છે.

આસ્ટ્રેલેશિઆના બીજા ખેટ.

ઓકલાંડ ખેટ. એ ન્યુઝીલાંડની દક્ષિણ આવેલા વગર વસ્તીવાળા ખેટ છે. તેઓમાં ઉત્તમ જાતનું લાકડું થાય છે.

આઈમ ખેટ. એ ન્યુઝીલાંડના તામામાંના છે અને એની

પૂર્વ આવેલા ખેટ પણ છે. એમાં આશરે ૭૦ માણસની વસ્તી છે.

નારકોકબેટ. એ ન્યુઝીલાંડની નૈરત્ય કોણથી ૫૦૦ મૈલ દૂર રહેલો અને ગ્રેટબ્રિટનના તાપ્તામાં છે. આ ખેટ પાણીથી ભરપૂર અને ઘણો રસાળ છે. મોહોટા ગુનેગારને પહેલાં અહીં વસાવતા પણ તેમને ટાસમેન્યામાં લઈ ગયા પછી ઈ. સ. ૧૮૫૬ થી બીજા લોક ત્યાં જઈ વસ્યા છે. તેનો રાજ્યઅંદોલન ન્યુસૌથવેલ્સ સાથે ચલાવેલો છે.

ન્યુકાલીડોન્યા. એ આસ્ટ્રેલિઆની પૂર્વ આવેલો મોટો ખેટ છે. એનું આશરે ૮૦૦૦ ચોરસ મૈલનું ક્ષેત્રફળ છે. પાપુવાન સીદી લોકની વસ્તી છે. ખેટની ઉત્તરે જમીન પહાડી અને ગ્રાડવાળી છે, પણ દક્ષિણે ઉજડ રણ ભૂમિ છે. એ ફ્રેંચ લોકના તાપ્તામાં છે.

ન્યુહેબ્રીડીજ. એ ન્યુકાલીડોનીયાની ધશાનકોણ તરફ જ્વાળામુખી સમૂહ છે. તેનું ક્ષેત્રફળ ૬૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે. પાપુવાન સાધીઓની વસ્તી છે. ત્યાં મેવો, તેજના, રૂ, શરડી ઇત્યાદિની પેદાશ થાય છે.

ફીનશારસ્ટ ખેટ. એ ન્યુહેબ્રીડીજની ધશાન કોણમાં એક જ્વાળામુખી સમૂહ છે ને એમાં વસ્તી ઘણી છે. મુખ્ય પેદાશ:—મેવો, રૂ, ખાંડ ઇત્યાદિ. સાંટાકૂજ, માનીકોલો અને નિટ્ટેડી મુખ્ય ખેટ છે.

સોલોમનખેટ. એ ન્યુગીનીની પૂર્વ ચાર મોટા અને કેટલાક નાના ખેટ છે. તેઓ રસાળ અને ગ્રાડવાળા છે. એમાં મલાયા તથા પાપુવાન સાધીઓની વસ્તી છે.

લુઇસેડઆરકીપેલેગો. એ ઘણા નાના ખેટનો સમૂહ ન્યુગીનીની અગ્નિ તરફ આવેલો છે. આ ખેટમાં ધાડાં જંગલો છે અને પાપુવાન સાધીઓની આજી વસ્તી છે.

ન્યુઆયરસાં: એ સોલોમન બેટોની વાયબ્ય કોણ તરફ ૪૨૦૦ ચોરસ મૈલનો મોટો બેટ છે. તેની જમીન પહાડી અને ઢોકાણે ઢોકાણે મોટાં અતિ રસાળ મેદાન છે.

મુખ્ય પેદાશ:—રોટલીયા ઢેવો, નાજિએર, આદુ, ઇત્યાદિ. એમાં પાપુવાન લોકની વસ્તી છે.

આડમિરાલટાબેટ. એ ન્યુગ્વિનની વાયબ્ય તરફ એક નાનો સમૂહ છે. મલઈ લોકની એક અષ્ટ શાખાની વસ્તી છે. એમાં તેજના, સાગુઓખા, ડાંગર, નાજિએર અને શરડી થાય છે.

પાપુવા કે નવુંગીની. એ આખી દુનિઆમાંના મોટા બેટમાંનો એક છે. તે આસ્ટ્રેલિઆની ઉત્તરે આવેલો છે અને ટોરેસ સામુદ્રકુનાથી છુટો પડેલો છે. એની લંબાઈ ૧૨૦૦ મૈલ અને કોઈ કોઈ ઢોકાણે ૩૦૦ મૈલ પહોળો છે. બ્રિટિશ બેટો કરતાં આ બેટ બે પટ મોટો છે. મધ્યભાગ પહાડી છે. કેટલાંક શિખર ૧૩૦૦૦ ફીટ ઉપરાંત છે. હવા ભિજવાળી અને રોગી છે. જનાવરોમાં હસ્તુ પક્ષી પ્રખ્યાત છે. કપૂરનાં ઝાડ, સાગુઓખા, તેજના, નાજિએર, મકાઈ, ડાંગર, શરડી ઇત્યાદિ થાય છે.

પાપુવાન લોક સાધીની જાતના છે. તેઓ ઠીંગણા, કાળા અને છેક જંગલી અવસ્થામાં છે. વાયબ્યકોણ તરફ ગાલવિક અખાત ઉપર વલંદાના તાબામાં એક નાનું સંસ્થાન છે. આ ઉપરથી એઓ બેટના આખા પશ્ચિમ ભાગપર દાવો કરે છે.

આડબેટ. એ વલંદાના તાબામાં પાપુવાની નૈરત્ય કોણમાં કેટલાક નાના બેટનો સમૂહ છે. સાધી અને મલઈ જાતની મિશ્રીત વસ્તી છે. એમાં હસ્તાં પક્ષી, કાચખાનાં હાડકાં, મોતી ઇત્યાદિ મળે છે. આ સમૂહમાંના વારડબેટમાં

ડોબો શહેર વેપારનું મથક છે.

ટિમોરલો. એ આરબેટની નૈરત્ય કોણ તરફ એક મોટો ઝાડવાળો પહાડી બેટ છે.

(૩) મૈક્રોનિશિયા.

ફિલિપ્પૈન બેટ તથા સાંડવિચ બેટના વચ્ચે આવેલા જો સમૂહ તથા બેટ છે, તે બધાને મૈક્રોનિશિયા કહે છે. જો કે તેઓનું કુલ ક્ષેત્રફળ ૧૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે, તો પણ એકે બેટ મોટો ન કહેવાય. મલઈ લોકની વસ્તી છે. આ લોક યુરોપિઅન પાદરીઓના યત્નથી સુધર્યા છે. એમાં મુખ્ય સમૂહ નીચે પ્રમાણે છે.

સાંડવિચ બેટ. એ પંદર બેટનો આર્કિપેલગો છે. આ પંદરમાં ઓવૈહી કે હાવાય, મોવી, વોહૌ અને આટુઈ મુખ્ય છે. તેઓ પહાડી અને જ્વાળામુખી છે. ઓવૈહી બેટમાં “મૌનાલોઆ” નામનો ૧૩૭૫૮ ફુટ ઊંચો જ્વાળામુખી પર્વત છે. “મૌનાકીઆ” આજ બેટમાં ઓશિઆનિયાનો સૌથી ઊંચો પર્વત છે. તેની ઊંચાઈ ૧૩૯૫૧ ફીટ છે. હવા માફક તથા તંદુરસ્ત છે અને ઊંચો જમીનમાં ભૂમી રસાળ તથા પેદાશવાળી છે. ઘઉં, રોટલી જેવા મેવો, નાજિઅર, આરારટ, ખાંડ, બૂનદાણા, રૂ ઇત્યાદિ થાય છે. મલઈ જાતના લોકની વસ્તી છે. તેઓ ખ્રીસ્તધર્મ માને છે. વોહૌ બેટમાં હોનોલુલુ સાંડવિચ બેટનું મુખ્ય શહેર છે.

મારશલ સમૂહ. એ પરવાળાં સમૂહ છે. અને સાંડવિચના નૈરત્ય તરફ આવેલા છે.

+ કારોલૈન બેટ ઉર્ફે નવું ફિલિપ્પૈન સમૂહ. આ સમૂહ

+ સ્પાનીઆર્ડ લોકે આ બેટ ઇ. સ. ૧૫૪૩ માં શોધી કાઢ્યા. તથા સ્પેનના બીજા ચાલ્સ રાજાના નામ ઉપરથી આ નામ પાડ્યું..

આશરે ૨૦૦૦ મૈત્રની જગાપર પ્રસરેલા છે. આસપાસના દરિયામાં અતિશય માછલી મળેછે. હવા સાંડવિચ ખેટોની હવા જેવી માફક તથા તંદુરસ્ત છે.

એ ખેટ સ્પેનના તાબામાં છે.

Xલાડોન કે મેરીઆન સમૂહ. એ કારોલૈન સમૂહની ઉત્તરે કેટલાક મોટા તથા નાના ખેટનો સમૂહ છે. ફક્ત પાંચ વસ્તીવાળા છે. ઘણું કરીને સ્પાનિશ લોકનીજ વસ્તી છે. ખેટો જ્યાળામુખી પણ અતિ રસાળ છે. ડાંગર, ખાંડ, ગળી, ૩ ઇલાદિની પેદાશ છે. સૌથી મોટો ખેટ ગુહાન તેમાં આગાગના મુખ્ય શહેર છે.

બોનિનસમૂહ એ લાડોન ખેટોની ઉત્તરે તથા તેની વાયવ્યમાં ઘણા ખેટોનો સમૂહ છે. એમાંના મુખ્ય-પીલ તથા ફેટર છે. ત્યાં બેલ માછલી પકડવાનાં સ્થળ છે.

† (૪) પોલિનિશિયા.

એ ઓશિઆન્યાની અગ્નિ કોણનો ભાગ છે. આસ્ટ્રેલિઆની પૂર્વે આવેલા અસંખ્ય ખેટ એમાં ગણાય છે. કુલક્ષેત્રફળ ૧૦૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે. મુખ્ય સમૂહ નીચે પ્રમાણે:—

ફિજીખેટો. આ સમૂહમાં બે મોટા તથા ૨૦૦ નાના ખેટ છે. તે આસ્ટ્રેલિયાની પૂર્વે આવેલા છે. ખેટ જ્યાળામુખી ઉત્પતિના છે. કેટલાએક પહાડી છે પણ હવા તંદુરસ્ત અને માફક છે. એમાં મેવા, રોટલીજેવા મેવા, કેળાં, ખાંડ,

X “લાડોન” એટલે “ચોર” માગેલને આ ખેટની શોધ કાઢી હતી. તેણે ત્યાંના લોકની ચોરી કરવાની ટેવ ઉપરથી ખેટનું નામ “લાડોન” પાડ્યું.

† પોલિનિશિયા=અસંખ્ય ખેટ.

બૂનદાણા, તમાકુ ઇત્યાદિની પેદાશ છે. ધાણું કરીને પાપુ-
વાનની વરતી છે. કેટલાક મનુષ્યાહારી છે. થોડા યુરોપિઅન
આવીને વસ્યા છે. મુખ્ય ખેટ:— વિટીલેબુ, વાનુઆલેબુ,
અને વૂના. ઈ. સ. ૧૮૭૪ માં આ સમૂહ અંગ્રેજના
હાથમાં આવ્યો.

+ ફ્રેંડલીસમૂહ. એ ફીજી ખેટની અગ્નિકોણ તરફ ધ-
ણા નાના ખેટનો સમૂહ છે. તેમાંના મુખ્ય ટાંગાટાનું
તથા વાવાઉ છે. કોપરાનું તેલ બહુ બનાવવામાં આવે
છે. અને લોકે ખ્રીસ્ત ધર્મ સ્વીકાર્યો છે.

નાવીગેશન અથવા વહાણવટીઓનો સમૂહ. એ ફીજી
સમુહની ઈશાન તરફ છે. એમાંના મુખ્ય સોવાઈ, આ-
પોલુ, તથા હુદુઈલા છે. તેઓ જ્વાળામુખી ઉત્પત્તિના છે.
જમીન પહાડી અને રસાળ છે. લોક દિવસે દિવસે સુધ-
રતા જાય છે.

સોસાઈટીખેટ. એ ફ્રેંડલી ખેટના પૂર્વ કાંઠાથી ઘણું દૂર
આશરે દશ ખેટનો સમૂહ છે. તેઓ પહાડી જ્વાળામુખી
અને રસાળ છે. ટાહીટી કે ઓટા હીટી સુંદરતાને માટે પ્ર-
ખ્યાત છે. હવા તંદુરસ્ત અને માફક છે. કોપરાનું તેલ,
જેમી જાતનો મેવો, ખાંડ, મોતી ઇત્યાદિ પરદેશ ખાતે
મોકલવામાં આવે છે. પોલિનિશિયામાં મિશનરી લોકનું
આ પહેલું સ્થળ હતું. ઈ. સ. ૧૮૪૩ થી ફ્રેંચ લોકો આ
ખેટ પર દાવો રાખવા લાગ્યા.

* કૂકખેટ. એ ટાહીટીની નૈરત્યકોણ તરફ આ સમૂહ

+ ઈ. સ. ૧૮૪૩ માં ટાસમને શોધ્યો. કૂક નામના
પ્રખ્યાત વહાણવટીએ ખેટનું નામ એવું પાડ્યું, કારણ કે
ત્યાંના લોક મળતાવડા જણાયા. પાછળથી જણાયું કે એઓ
વિશ્વાસવાની તથા કાયતરો ખોર છે.

* કૂકે આ ખેટની શોધ ઈ. સ. ૧૭૭૩ માં કરી.

છ. તે જયો અને જ્વાળામુખી છે. પ્રીતિ યજ્ઞ મંડપની વસ્તી છે. એમાં રોટોંગા મુખ્ય બેઠ છે.

આસ્ટલમેટ. એ સોસાઈટી બેટોની દક્ષિણ આવેલો નાના બેટનો સમૂહ છે.

લોઆર્કિપેલેગો. એ સોસાઈટીના પર્વ તરફ વિસ્તીર્ણ સમૂહ છે. તેમાંના કેટલાક પરવાળાના છે. વસ્તી આછી છે.

ગામખીયરસમૂહ. એ લોઆર્કિપેલેગોની અગ્નિકોણ તરફ આવેલો નાનો સમુહ છે. તે ક્રાંસના તાખામાં છે.

પિટકેર્નબેટ. એ ગામખીઅર સમૂહની અગ્નિકોણ તરફ આવેલો છે.

મારકવીસાસબેટ. એ લોઆર્કિપેલેગોની ધશાન કોણમાં બારેક બેટનો સમૂહ છે. તે પહાડી જ્વાળામુખી અને સાળ છે. રૂ, શરડી, નાળિયેર ઇત્યાદિની પેદાશ થાય છે. ગલી મલઈ લોકની વસ્તી છે તેમાં ગુકાહીવા સૌથી મોટો બેટ છે.

ઇસ્ટરબેટ. એ પાસિફિક મહાસાગરની સૌથી પૂર્વ આવેલો આશરે ૪૦ ચોરસ મૈલનો ખડક છે. દરિયાની સપાટીથી ૧૨૦૦ ફીટ જયો છે. અસલની વખતના સુધારાનાં ઘણાં નિશાન હાલ નજરે પડે છે.

દક્ષિણ ધ્રુવવૃત્તની જળાણી જમીન.

ગ્રેહમસબેડ તથા લુઇસિય બૂમિ. એ કેપ હોર્નની દક્ષિણ છે.

સાક્ષીના તથા આડીલીબૂમિ. એ આસ્ટ્રેલિયાની દક્ષિણ છે.

દક્ષિણુવિક્ટોરિયા. એ ન્યુઝીલેન્ડની દક્ષિણ છે. સર-જેમ્સ રોસે ઈ. સ. ૧૮૩૯-૪૩ માં આ બૂમિની શોધ

કાઠી. એક ઊંચા બીંત જેવા હીમક્ષેત્રને કીધે તેનાથી
ગળ ચલાયું નહીં. આ હીમક્ષેત્રની પછવાડે ઊંચા પર્વત
જણાયા. “એરીઅસ” નામનો જ્યાળામુખી પર્વત ૧૨૪૦૦
ફીટ તથા “ટેરર” ૧૦૯૦૦ ફીટ હિમક્ષેત્રની દક્ષિણે છે.
આ ભૂમિની શેષ ખરાબર ન થઈ શકી, માટે એ એક
મોટો ખંડનો ભાગ છે કે નહીં તેનો હજી સુધી ખુલાસો
થયો નથી.

એલેનીએટ.

દક્ષિણ શેટલાંડ.

દક્ષિણ આર્ક્ટીક.

સાંડવિચસમૂહ.

એ સર્વે પણ ધ્રુવવૃત્તની જમીનમાં
આવેલા છે.

